

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI BELİRLEME
YÖNTEMLERİ VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

EFTAL GÜREL

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI BELİRLEME
YÖNTEMLERİ VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

EFTAL GÜREL

Danışman: DOÇ.DR. ABDULLAH SEZER

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyisim:	Eftal GÜREL
Anabilim Dalı:	Kamu Hukuku
Bilim Dalı:	Kamu Hukuku
Danışmanı:	Doç. Dr. Abdullah SEZER
Tez Türü ve Tarihi:	Yüksek Lisans Tezi, 2020
Anahtar Kelimeler:	Siyasi Partiler, Parti İçi Demokrasi, Milletvekili, Adaylık, Aday Belirleme Yöntemleri

ÖZET

Siyasi partiler yaklaşık 200 yıllık bir geçmişe sahip olmasına rağmen demokratik sistemin baş aktörü haline gelmiştir. Edindiği bu rol, partilerle ilgili tüm meselelere ayrı bir değer atfedilmesine neden olmuştur. Siyasi partilerin iç işleyişinde demokratik esaslara uygun davranması şeklinde tanımlanabilecek parti içi demokrasi kavramı da bu anlayıştan dolayı önem kazanmıştır. Parti içi demokrasinin sorunları, yalnızca siyasi partilerin değil, demokratik sistemin ve ülkelerin en önemli sorunları olarak görülmektedir. Siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri de parti içi demokrasinin güncelliğini koruyan ve çözüm aranan bir problemidir. Bu problem geçmişten bugüne dek ülkemizin gündeminde sıklıkla yer etmiştir. Özellikle Siyasi Partiler Kanunu'nun değiştirilmesi tartışmaları gündeme taşındığında bahsedilen ilk konu aday belirleme yöntemleriyle ilgili olmaktadır. Türk siyasi partilerinin aday belirleme yöntemlerinin demokratik olmadığı ve bu duruma özellikle Siyasi Partiler Kanunu'nun yol açtığı belirtilmektedir. Bu sorundan hareketle çalışmada, Türkiye'de geçmişten bugüne dönemde etkili olan siyasi partilerin tüzüklerinde yer alan yöntemler ve pratikteki uygulamaları ele alınmıştır. Demokrasiye aykırı olarak tanımlanan ve şikayet edilen mevcut durumun nedenleri ortaya konularak, sorunun çözümü için fayda sağlayabilecek yöntem önerileri sunulmuştur.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname: Eftal GÜREL
Field: Public Law
Programme: Public Law
Supervisor: Assist.Prof. Abdullah SEZER
Degree Awarded and Date: Master's Thesis , 2020
Keywords: Political Parties, Intra-Party Democracy, Deputy, Candidacy, Candidate Selection Methods

ABSTRACT

Political parties have a history of nearly 200 years, but have become the leading actor in the democratic system. His role has resulted in a separate value at theforating all issues related to parties. The concept of intra-party democracy, which can be defined as acting in accordance with democratic principles in the inner workings of political parties, has also gained importance due to this understanding. The problems of intra-party democracy are seen as the most important problems of the democratic system and countries, not just political parties. The methods of identifying parliamentary candidates of political parties are also a problem that maintains the up-to-dateness of intra-party democracy and seeks solutions. This problem has been frequently on the agenda of our country from the past to the present. In particular, when the debate stirs up the amendment of the Law on Political Parties, the first issue mentioned is related to the methods of nominating candidates. It is stated that the methods of nominating turkish political parties are undemocratic and this is especially caused by the Law on Political Parties. Based on this problem, the methods and practical practices of political parties that have been influential in Turkey from the past to the present are discussed. The reasons for the current situation, which is defined and complained about as contrary to democracy, have been presented with method proposals that can benefit the solution of the problem.

ÖNSÖZ

Konunun belirlenmesinden kaynakların teminine, içeriğin oluşturulmasından çalışmanın tamamlanmasına kadar tüm konularda yardımcı olan, kendisini ne zaman rahatsız etsem her defasında bana vakit ayıran değerli hocam Doç.Dr. Abdullah Sezer'e çok teşekkür ederim. Fikirleri ve katkılarıyla çalışmanın farklı boyutlar kazanmasını sağlayan hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Oya BOYAR'a ve Dr. Öğr. Üyesi Tefvik Sönmez KÜÇÜK'e teşekkürlerimi sunarım. Hayatımdaki en büyük destekçim olan sevgili anneme de çok teşekkür ediyorum.

Eftal GÜREL

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER.....	i
ÖZET.....	i
GENERAL INFORMATION	ii
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

I. DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLER

1.1. Demokrasi Kavramı	8
1.2. Temsili Demokrasi	10
1.3. Modern Demokrasi Anlayışı	11
1.4. Siyasi Parti Kavramı.....	13
1.5. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışı.....	15
1.5.1. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışı Hakkındaki Teoriler.....	17
1.6. Siyasi Partilerin Fonksiyonları.....	18
1.6.1. İktidarı Kullanma- Denetleme.....	19
1.6.2. Aday Belirleme ve Tanıtma	19
1.6.3. Menfaatleri Birleştirme	20
1.6.4. Toplumla İletişim Kurma	20
1.7. Siyasi Parti Türleri.....	20
1.8. Siyasi Partilerin Hukuki Mahiyeti	22
1.9. Siyasi Parti Olmanın Hukuki Sonuçları	24
1.10. Demokrasinin Vazgeçilmez Unsurundan Demokrasiden Vazgeçen Unsura: Siyasi Partiler	26

1.11. Siyasi Parti Özgürlüğü.....	27
II. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ	
1.12. Genel Olarak	29
1.13. Parti İçi Demokrasi Kavramı.....	30
1.14. Parti İçi Demokrasinin Önemi.....	33
1.15. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Unsurlar	35
1.15.1. Sosyo Ekonomik Yapı	35
1.15.2. Hükümet Sistemi	37
1.15.3. Seçim Sistemi	38
1.15.4. Parti Disiplini	41
1.15.5. Parti Liderliği	42
1.15.6. Pozitif Hukuk	44
1.16. Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Güncel Sorunları	46
1.16.1. Toplumun Siyasi Yozlaşması.....	46
1.16.2. Siyasi Partilerin Yapısal Sorunları.....	47
1.16.3. Oligarşinin Tunç Kanununun Etkisi.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

ADAY BELİRLEME KAVRAMI

2.1. Adaylık Kavramı	51
2.2. Adaylık Şartları	52
2.3. Aday Belirlemenin Hukuki Niteliği.....	57
2.3.1. Aday Belirleme Hakkı.....	60
2.3.2. Adaylık Başvurusunun Geçerlilik Şartları.....	62
2.4. Aday Belirlemenin Önemi	63
2.4.1. Genel Olarak	63
2.4.2. Aday Belirleme ve Parti İçi Demokrasi İlişkisi.....	67
2.4.3. Aday Belirleme ve Parti Disiplini İlişkisi	69
2.4.4. Aday Belirleme ve Seçim İlişkisi	70
2.5. Aday Belirleme Süreci	71
2.5.1. Genel Olarak	71
2.5.2. Aday Belirleme Sürecini Etkileyen Faktörler	73

2.5.2.1. Hukuk Kuralları.....	73
2.5.2.2. Devlet Biçimi ve Hükümet Sistemi	75
2.5.2.3. Seçim Sistemi.....	76
2.5.2.4. Siyasi Partilerin Özellikleri ve Türleri	79
2.5.2.5. Partinin Kazanma İhtimali	82
2.5.2.6. Adayların Kişisel Özellikleri.....	84
2.5.2.7. Seçmen Eleştirileri	85
2.5.2.8. Adaylık Başvuru Ücreti	86
2.5.3. Aday Belirleme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar.....	88
2.5.4. Aday Belirleme Yöntemleri.....	89
2.5.4.1. Parti Lideri Tarafından Aday Belirleme	90
2.5.4.2. Parti Merkez Organının Adayları Belirlemesi- Merkez Yoklaması.....	92
2.5.4.3. Teşkilat Yoklaması.....	93
2.5.4.4. Ön Seçim.....	95
2.5.4.4.1. Açık Ön Seçim	97
2.5.4.4.2. Kapalı Ön Seçim	97
2.5.5. Adayın Oy Pusulasındaki Sırasının Belirlenmesi.....	98
2.5.5.1. Siyasi Partinin Liste Sırasını Belirlemesi.....	99
2.5.5.2. Tercihli Oy Usulü	99
2.5.5.3. İsim Çizme Usulü.....	100
2.6. Bazı Ülkelerde Aday Belirleme Süreci	100
2.6.1. Amerika Birleşik Devletleri	100
2.6.2. Almanya	102
2.6.3. Fransa	104
2.6.4. İngiltere	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI BELİRLEME YÖNTEMLERİ

3.1. Osmanlı Devleti Dönemindeki Durum	107
3.2. Cumhuriyetin İlanı Sonrası Durum (1923-1946).....	109
3.2.1. Cumhuriyet Halk Fırkası.....	109

3.2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası	110
3.3. 1946-1960 Arası Dönem	110
3.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi.....	110
3.3.2. Demokrat Parti	112
3.4. 1960-1980 Arası Dönem	113
3.4.1. Adalet Partisi	114
3.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	115
3.4.3. Milli Selamet Partisi	117
3.4.4. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi / Milliyetçi Hareket Partisi	118
3.5. 1980 Sonrası Dönem	119
3.5.1. Anavatan Partisi.....	119
3.5.2. Doğru Yol Partisi	121
3.5.3. Demokratik Sol Parti	122
3.5.4. Sosyaldemokrat Halkçı Parti	124
3.5.5. Refah Partisi	125
3.6. Günümüzdeki Durum.....	126
3.6.1. Siyasi Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemlerine Etki Eden Mevzuat ve Kararlar	126
3.6.1.1. Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları	126
3.6.1.2. Siyasi Partiler Kanunu.....	130
3.6.1.3. Seçim İttifakı	136
3.6.2. Günümüzde Parti Tüzüklerindeki Durum ve Uygulanan Yöntemler	139
I- TBMM’de Temsil Edilen Siyasi Partiler	139
3.6.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	139
3.6.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	142
3.6.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi	147
3.6.2.4. İyi Parti.....	149
3.6.2.5. Halkların Demokratik Partisi	151
3.6.2.6. Saadet Partisi	153
3.6.2.7. Büyük Birlik Partisi	154
3.6.2.8. Demokrat Parti	155
3.6.2.9. Demokrasi ve Atılım Partisi	156
II- TBMM Dışındaki Bazı Partiler	157
3.6.2.10. Vatan Partisi.....	157

3.6.2.11. Gelecek Partisi	158
3.6.2.12. Diğer Partiler ve Muhafazakar Yükseliş Partisindeki İlginç Durum.....	160
3.7. Öneriler	160
3.7.1. Doktrin	161
3.7.1.1. Ön Seçim Önerisi.....	161
3.7.1.2. Ön Seçim ve Belirli Oranda Merkez Yoklaması Önerisi.....	162
3.7.1.3. Ön Seçim ve Belirli Oranda Serbestlik Önerisi.....	164
3.7.1.4. Özel Model.Önerisi.....	165
3.7.1.5. Yalnızca Tercihli Oy Önerisi.....	165
3.7.1.6. Partilerin Serbestliği Önerisi	166
3.7.2. TBMM’de Sunulan Öneriler.....	166
3.7.3. Kişisel Önerilerimiz	168
3.7.3.1. Genel İlkeler.....	168
3.7.3.1.1. Aday Belirleme Yöntemlerinin Rasyonel ve Gerçekçi Olması.	169
3.7.3.1.2. Demokratik ve Emredici Düzenlemelerin Yapılması.....	170
3.7.3.1.3. Anayasada Ön Seçim Zorunluluğunun Getirilmesi.....	171
3.7.3.1.4. Ön Seçimlerin E-Devlet Üzerinden Gerçekleştirilmesi	172
3.7.3.1.5. Aday Belirleme Sürecinde Şeffaflığın Sağlanması	173
3.7.3.1.6. Özgün Modellere Açıklık	173
3.7.3.1.7. Belirlenecek Adayların Demokrasi Karşıtı Olmaması	173
3.7.3.1.8. Dönem Sınırlaması Getirilmesi	174
3.7.3.1.9. Gençlik ve Kadın Kotası	175
3.7.3.1.10. Tercihli Oy Yöntemi.....	176
3.7.3.2. Aday Belirleme Yöntemi Önerileri	176
3.7.3.2.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İçin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemi	176
3.7.3.2.2. Eşit Yetki ve Tercihli Oy Yöntemi.....	177
3.7.3.2.3. Merkez Listesi ve Ön Seçim Listesi Yöntemi.....	178
3.7.3.2.4. Aday Belirleme Hakkının Mevcut Seçim İçin Kullanılması....	179
SONUÇ	180
KAYNAKÇA	187

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BBP	Büyük Birlik Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEVA	Demokrasi ve Atılım Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
E.T.	Erişim Tarihi
GİK	Genel İdare Kurulu
GMYK	Genel Merkez Yönetim Kurulu
GP	Gelecek Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
m.	Madde
MDK	Merkez Disiplin Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSK	Milletvekili Seçimi Kanunu

MSP	Milli Selamet Partisi
MKYK	Merkez Karar Ve Yönetim Kurulu
MYK	Merkez Yönetim Kurulu
PM	Parti Meclisi
RP	Refah Partisi
S.	Sayı
s.	Sayfa
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
SPK	Siyasi Partiler Kanunu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
VP	Vatan Partisi

GİRİŞ

"Demokrasi dünyanın en narin çiçeğidir. Onu koruyan ve yaşatan hoşgörüdür, uzlaşdır, diyalogtur."¹ Bazen Birand'ın Demirkırat belgeselinde yer verdiği gibi estetik ifadelerle tanımlanan, bazen de "Halkın halk tarafından halk için yönetimi"² gibi gayet öz bir şekilde ifade edilen demokrasi, günümüzün en yaygın yönetim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek güncelliğini yitirmemesi, gerek uygulama sahasının genişliği nedeniyle, demokrasi hakkındaki hemen hemen her konu araştırılmaya ve tartışılmaya değerdir.

Demokrasi, binlerce yıllık geçmişinden günümüze ulaşıncaya kadar pekçok aşamadan geçmiş ve çeşitli dönüşümler yaşayarak yolculuğuna devam etmiştir. Demokrasi kavramının yaşadığı bu süreç ve çeşitli değişimler, uygulandığı sahadan bağımsız olarak, herkesin hayatına az ya da çok etki etmektedir. Demokrasinin özellikle ilk örneklerinde rastlanan doğrudan demokrasi anlayışının özellikle artan nüfus nedeniyle uygulanmasının imkansız hale gelmesi temsili demokrasi anlayışını ortaya çıkartmıştır. Temsili demokrasinin genişlemesi, ilk örnekleri yaklaşık 200 yıl önce ABD'de görülen ve özellikle 20. yüzyılda yaygınlaşarak pekçok ülkede varlık kazanan siyasi partileri doğurmuştur. Partiler demokrasi ile öylesine özdeşleşmiş ve bütünleşmiştir ki günümüzdeki demokrasi tanımı artık siyasi partilerden bağımsız yapılamamaktadır. Ülkemizde de bu anlayışın yansıması olarak Anayasa'nın 69.maddesinde siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsuru olduğu hususuna yer verilmiştir.

Demokrasi günümüzde kendisiyle bütünleşmiş, birbirinden ayrı düşünülemeyen siyasi partilerle varlığını sürdürmektedir.Siyasi partiler ise demokrasi sayesinde iktidara gelebilmek için birbiriyle rekabet etme fırsatı bulmuştur. Böylece partiler ile demokrasi arasında karşılıklı bir etkileşim ve ihtiyaç ortaya çıkmıştır.Bu nedenle siyasi partilerin, varlığını demokratik sisteme borçlu olduğunu ve demokrasinin yaşatılması için kendisinin bir araç olduğunu unutmaması gerekir. Fakat geçmişte yaşanan bazı tecrübeler bu durumun aksini göstermiştir. Özellikle 2.Dünya Savaşında, Almanya'daki Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi ve

¹ Mehmet Ali Birand, Demirkırat Belgeseli / Şef / 32.Gün Arşivi / 1.Bölüm
https://www.youtube.com/watch?v=sBPfjeWbp9Q&list=PL19EshdPt3R80rux_vc-tC_8QjvI4JyCM
(E.T.10.06.2020).

² Abraham Lincoln'un "Gettysburg Konuşması'nda" kullanmış olduğu tanımlamadır.

İtalya'daki Ulusal Faşist Parti örnekleri, siyasi partilerin, nasıl demokrasinin vazgeçilmez unsurundan, demokrasiden vazgeçen, zaptedilemeyen bir unsura dönüşebildiğini göstermiştir. Yaşanılan sürecin sonunda, siyasi partiler hakkında hukuki düzenlemelerle tedbirler öngörülmüş ve partilerin demokratik yapısını kaybetmesi halinde demokrasi için tehdit oluşturduğundan yola çıkılarak, parti içi demokrasi kavramı önem kazanmıştır.

Çok sayıda unsurdan etkilenen ve pekçok boyuta sahip bir kavram olan parti içi demokrasi, kısaca, bir siyasi partinin iç işlerinde demokratik olması olarak tanımlanır. Parti içi demokrasi ve siyasi partiler arasındaki demokratik düzen açısından kurulan ilişki de denilebilir ki; kendi içerisinde demokrasiyi hayata geçirememiş siyasi partiler, buldukları ülke içinde demokrasinin uygulanmasını sağlayamazlar. Parti içi demokrasiyi uygulamayan siyasi partiler, kendisine yaşam hakkı tanımış olan demokratik sistemi sonlandırmaya çalışan bir düşmana dönüşebilir.³ Bu nedenle parti içi demokrasinin sorunları, bir ülkenin, demokratik bir sistemin ve siyasi partilerin en önemli sorunlarından biri olarak görülür.

Siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme konusu da partilerin iktidarı elde etme sürecinde bir köprü olmasının yanında parti içi demokrasinin güncel ve önemli sorunlarından birisidir. Hatta parti içi demokrasiyi en çok etkileyen hususun aday belirleme yöntemleri olduğu belirtilmektedir.⁴ Bunun yanında günümüzde seçmen, partiler tarafından önceden karar verilmiş ve kendisinin hiçbir şekilde katılım gösteremediği bir süreçle tespit edilen adaylara oy vermek zorunda kalmaktadır. Bir nevi genel seçimlerin yerini, partilerin aday seçimi almıştır. Seçmen, oyunu kullanarak hangi partinin kaç milletvekiline sahip olacağını sayısal olarak belirler. Sayısı seçmen tarafından belirlenen milletvekillerinin kim olacağına ise siyasi partiler karar vermektedir. Böylece milletvekilinin şahsını belirleyebilme imkanı seçmenin elinden alınmış olur.

Siyasi partilerin fonksiyonlarından birisi, milletvekili adaylarının belirlenmesidir. Seçimlerde başarı sağlayarak, iktidara gelmek veya mecliste sandalye kazanmak amacıyla faaliyet gösteren siyasi partiler bu amaç doğrultusunda, seçmenden destek alabilecek bir kadro oluşturmaya çalışırlar. Siyasi devşirme olarak tanımlanan bu durumla, partiler

³ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Beta Basım Yay., 17. Baskı, İstanbul, 2019 Eylül, s. 381.

⁴ Fazıl Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Yay., İstanbul, 1999, s. 198.

milletvekili adaylarını tespit ederek seçmenin karşısına çıkar. Bir siyasi partinin milletvekilleri o partinin adeta vitrini olur. Böylece seçmene nasıl bir parti olduklarına dair izlenim verilir. Bu nedenle, denilebilir ki aday belirleme süreci siyasi partilerin hayati işlerindedir.⁵

Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurudur, aday belirleme yöntemlerinin demokratik olması da parti içi demokrasinin vazgeçilmez unsurudur. Partilerin demokratik bir sistemde iktidara gelebilmek için birbiriyle rekabet halinde olması gibi, vekil aday adayları da parti içinde milletvekili olabilmek için birbirleriyle mücadele ederler. Aday adayları arasından belirlenen kişi ülkedeki genel seçimlerde partinin vekil adayları olarak seçmenin karşısına çıkar. Bu durum düşünüldüğünde, milletvekili adaylarının tespitinin, seçim sürecinin en önemli aşamalarından biri olduğu görülür.

Aday belirleme sürecinde kullanılan yöntemler partinin nasıl bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Siyaset bilimci Schattschneider'in belirttiği gibi "Aday belirleme yetkisi kimin elindeyse siyasi partinin sahibi odur."⁶ Diğer bir yönden ise, aday belirleme, bir siyasi partinin, parti içi demokrasiyi ne kadar hayata geçirebildiğini, parti lideri ve yöneticilerin parti içi demokrasiyi ne kadar benimsediğini, parti yönetiminin kimlere ait olduğunu ve parti içi iktidarın nasıl paylaşıldığını gösteren bir ipucudur.⁷

Demokrasinin, partiler demokrasisi halini almasıyla, günümüzde bağımsız vekil adaylarının seçim kazanma ihtimali oldukça düşmüştür. Örneğin ülkemizde 27. dönem milletvekillerinin tamamı herhangi bir siyasi partiden aday olarak seçilmişlerdir.⁸ Bu durum siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirlemede kullandığı yöntemlerin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Zira aday belirlemede demokrasiye aykırı yöntemlerin benimsenmesi halinde milletvekili olabilmek yalnızca imtiyazlı kişilerin veya parti yönetimiyle sıkı ilişkilere sahip olan kişilerin ulaşabildiği bir imkan haline gelir. Böylece büyük bir çoğunluğun milletvekili olabilme şansı ortadan kalkar ve seçilme hakkı tam anlamıyla hayata

⁵ Faruk Bilir, **Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi**, Yetkin Yay., Ankara, 2007, s. 24.

⁶ Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 99.

⁷ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yay., Ankara, 1996, s. 205

⁸ 2020 yılı Ağustos ayı itibarıyla, TBMM'de 7 bağımsız milletvekili bulunmaktadır. ancak bu isimler Meclise giriş aşamasında bir siyasi partiden aday olarak seçilmişler ve sonradan partilerinden istifa etmişlerdir.

geçirilememiş olur. Seçmenler, ülkemizde olduğu gibi pekçok yerde, adaylardan ziyade siyasi partilere oy vermektedir. Seçmenlerin veya parti üyelerinin, milletvekili adaylarının tespitine katılmadığı durumda, genel seçimlerde, partilerin aday listelerine -beğenilmese dahi- mecburen onay verilmiş olur. Örneğin bir seçmen desteklediği partinin vekil listesinden memnun olmayabilir. Seçmenin parti adaylarının tespit sürecine katılma hakkı bulunmaması bu durumu değiştirecek bir imkandan yoksun kalması anlamına gelir. Bu durum ise demokrasiye açıkça aykırıdır.

Siyasi partilerin parti politikasını benimsemiş kişilerden uyumlu çalışacak bir kadro oluşturmak amacıyla milletvekili adaylarının tespitinde söz sahibi olmak istemesi doğal bir durumdur. Ancak " dikensiz gül bahçesi" oluşturma hedefi, aday belirleme yetkisinin küçük bir grubun elinde bulunmasına neden olmaktadır. Ülkemizde de görülen bu sorun milletvekili adaylarını belirleyen küçük bir grubun oligarşik yapıya dönüşmesi sonucunu doğurur. Bu grup tarafından aday olarak belirlenen kişiler milletvekili seçildiğinde ise bu oligarşik grubun hakimiyetini sürdürmesine katkı sağlamaktadırlar. Böylece parti içinde karşılıklı olarak birbirini besleyen antidemokratik bir yapı meydana gelir.

Böyle bir yapı nedeniyle zamanında mağduriyet yaşanmış olursa dahi, bir siyasi partide yönetime gelen kişi ve yönetim kadrosu, milletvekili adaylarını belirlemenin ne derece önemli bir yetki olduğunu ve sağladığı faydaları dikkate alınca ellerindeki bu yetkiden vazgeçmek istememektedir. Bu anlayışın da bir yansıması olarak, günümüzde Türkiye'de milletvekili adaylarının tespitinde çoğunlukla merkez yoklaması usulü tercih edilmiştir. Az bir oranda olsa da ikinci sırada ise teşkilat yoklaması usulünün tercih edildiği söylenebilir. Her ne kadar parti tüzüklerinde merkez yoklaması usulüyle aday tespiti gerçekleştirme yetkisinin parti yönetim organında bulunduğu yazılsa da, uygulamada adayların parti liderleri tarafından belirlendiği bilinmektedir.

Bu durum konu hakkında geçmişte çalışma yapmış olan yazarların tespit ettiği bir husus olduğu gibi, günümüzde de bu durumun değişmediği görülmektedir. Çalışmada bu durumun çözümüne dair Türkiye özelinde gerçekçi ve somut çözüm önerilerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri konusu, bahsedilen tüm bu nedenlerden dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca bu

konu, sadece siyasi partileri ilgilendiren bir mesele olmayıp ülke demokrasisi için de ayrı bir önem arz etmektedir.

Bir konu hakkında yeni bir şeyler söyleyebilmek ve var olan bir soruna ilişkin çözüm önerisinde bulunabilmek için öncelikle geçmişteki uygulamaların ortaya konulması gerekir. Bu anlayıştan yola çıkarak, Türkiye'deki siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin tarihteki uygulamalar, sorunlar, bu sorunların nedenleri ve doktrinin sunmuş olduğu çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Sosyal bilimler alanına ilişkin hemem hemen her sorun, ilgili ülkenin karakterinden bir takım izler taşır. O ülkenin kendine has özellikleri, içinde bulunduğu şartlar dikkate alınmadan sunulan çözüm önerileri beklenen faydayı sağlamamaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki siyasi partilerin aday belirleme sorunuyla ilgili çözüm önerileri ülkemizin gerçeklerine uygun bir yapıda olmalıdır. Deyim yerindeyse, tespit edilen hastalığa ilişkin, hastanın bünyesine uygun olmayan tedavi yöntemi istenen sonucu vermeyecektir.

Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin sorun aslında iki durumun çatışması olarak özetlenebilir. İlk durumda, demokrasinin gereği olarak, aday belirleme yöntemlerinin parti içi demokrasiye uygun olması gerekmektedir. Bu husustan taviz verilemez. İkinci durumda ise, parti liderlerinin aday belirleme yetkisine sahip olmak istemesi ve siyasi partilerin iktidara gelebilmek veya mecliste sandalye kazanmak amacıyla kurulmuş teşkilatlar olması nedeniyle, partilerin seçim başarısından taviz veremeyeceği gerçeğidir. Zira birkaç seçimde başarılı olamayan siyasi partiler tabela partisi olmaya mahkum kalmışlardır.

Bu nedenle denilebilir ki, siyasi partilerin hem çeşitli tedbirlerle demokratik ilkelere uygun davranması sağlanmalı hem de demokratik hayatın içindeki önemli konumunun gerektirdiği ölçüde partilere serbest hareket etme imkanı tanınmalıdır. Önerilen aday belirleme yöntemleri bu durum dikkate alınarak ortaya konulmuştur.

Vekiller üzerinde parti liderinin baskısının kırılması konusu da aday belirleme yöntemleriyle yakından ilgilidir. SPK'nın aday belirleme yöntemlerinde partilere tanıdığı

serbestlik parti liderinin vekiller üzerinde hakimiyet kurmasını kolaylaştırmıştır. Milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti içi demokrasiye uygun yöntemlerin benimsenmesiyle birlikte mecliste parti liderine karşı daha özgüvenli vekillerin yer alması sağlanabilir. Aday belirleme yönteminin kapsayıcılığı ne kadar artmışsa, vekil adayı olarak belirlenen kişinin siyasi meşruiyeti de aynı oranda artmış olmaktadır. Bu konuda hem geniş katılımın sağlanması hem de parti lideri ve yönetim kadrosu ile parti tabanı arasında uzlaşmanın sağlanması gerekmektedir.

Çalışmanın bölümleri ise şöyle düzenlenmiştir;

Birinci bölüm Siyasi Partiler ve Parti İçi Demokrasi başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, demokrasi, siyasi parti ve parti içi demokrasi kavramları tanımlanmıştır. Zira aday belirleme konusu parti içi demokrasinin temel sorunlarından birisidir. Bu nedenle parti içi demokrasi kavramı incelenirken, parti içi demokrasiyi etkileyen faktörlerden de bahsedilmiştir.Ülkemizin aday belirleme sürecindeki sorunlarına ışık tutacağı gerekçesiyle parti içi demokrasinin Türkiye'deki güncel sorunlarına da yer verilmiştir.

İkinci bölüm ise Aday Belirleme Kavramı⁹ başlığını taşımaktadır.Bu bölümde adaylık kavramı, adaylık şartları, aday belirlemenin hukuki niteliğinden bahsedilmiş ve demokratik bir sistemde aday belirlemenin sahip olduğu önem ortaya konulmuştur.Bunun yanında aday belirleme sürecinin nasıl gerçekleştiği, milletvekili adaylarının belirlenmesine etki eden hukuk kuralları, hükümet sistemi, seçim sistemi, adayın kişisel özellikleri vb gibi faktörlerin nasıl bir etkiye sahip olduğu ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde aday tespit yöntemleri tanımlanmış ve yabancı ülkelerle ilgili örneklerde, Batı demokrasisinin en önemli temsilcileri olarak tanımlanabilecek ülkelere yer verilmiştir.Zira demokratik olarak tanımlanmayan bir ülkede siyasi partilerin aday belirleme sürecinde demokratik yöntemlere başvurması beklenen bir durum değildir. Amerika Birleşik Devletleri ön seçimin, Fransa merkez yoklamasının uygulandığı örnekler olarak incelenirken, İngiltere yerel parti örgütlerinin, Almanya ise yerel seçim delegelerinin aday belirlemede etkili olduğu ülkeler olarak incelenmiştir.

⁹ Aday ve aday belirleme ifadesi milletvekili seçimlerinde olduğu gibi Cumhurbaşkanlığı seçimi ve yerel seçimler için de kullanılan bir kavramdır. Ancak çalışmada aday kavramı yalnızca milletvekili adayları için ve aday belirleme kavramı da yalnızca milletvekili adaylarının tespiti için kullanılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm, Türkiye'de Siyasi Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemleri başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Türkiye'deki tarihsel süreçte siyasi partilerin hangi aday belirleme yöntemlerini tercih ettiğinden ve dönemin mevzuatında konunun nasıl yer aldığından bahsedilmiştir. Geçmişteki partilerden örnekler verilirken iktidarda bulunan ve dönemin etkili partileri tercih edilmiştir. Tarihsel incelemenin ardından , Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu ve konuyla ilgili Anayasa Mahkemesi kararlarının partilerin aday belirleme sürecini nasıl etkilediğinden bahsedilerek günümüzde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan siyasi partilerin tüzüklerinde milletvekili adaylarını belirleme konusunun nasıl düzenlendiği, adayların uygulamada hangi yöntemlerle belirlendiği ve uygulanan yöntemlerin parti içi demokrasiye uygunluğu incelenmiştir. Bu incelemelerden sonra parti içi demokrasiyi gerçekleştirebilecek ve Türkiye'nin kendine has özelliklerine uygun olacak aday belirleme yöntemi önerilerinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

I. DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLER

1.1. Demokrasi Kavramı

Siyaset biliminin güncelliğini yitirmeyen en önemli kavramlarından biri demokrasidir. Antik Yunan'da temelleri atılan demokrasi kavramı, halk anlamına gelen "Demos" kelimesi ile iktidar kullanımı anlamına gelen "Kratos" kelimesinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.¹¹ Yalın bir ifadeyle halkın iktidarı anlamına gelen demokrasi, yaklaşık 2500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Atina'daki site ismi verilen şehir devletlerinde, erkeklere mecliste oy verme ve konuşma yapma haklarının tanınmasıyla demokrasinin ilk tohumları atılmıştır.¹²

Demokrasi, ilk çağda ortaya çıkışından itibaren sınırlı olarak uygulama sahası bulsa da Orta Çağ döneminde etkisini kaybetmiştir. Avrupa'nın gerçekleştirdiği Rönesans, Reform hareketlerinin sonrasında gerçekleşen aydınlanma felsefesi dönemiyle, yeniden önem atfedilen bir kavram haline gelmiştir. Özellikle 1. ve 2.Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin ulaşması gereken ideal yönetim biçimi olarak günümüzdeki konumunu almıştır.¹³

Günümüzün hakim siyasi öğretisi haline gelen demokrasi tarih boyunca, uygulandığı yerlerden ve zamanın şartlarından etkilenerek, çeşitli dönüşümler yaşayarak bugüne ulaşmıştır. Bu durum, demokrasi üzerinde anlaşma sağlanan bir tanım yapılmasının zorlaşmasına neden olmuştur. Birbirinden farklı uygulamalara sahip olan devletlerin, her birinin demokratik bir devlet olduğunu iddia etmesi, tıpkı tanımlamada olduğu gibi, uygulama sahasında da ortak bir demokrasi anlayışının oluşmamasına neden olmuştur. Durum böyle olsa da ortak paydalardan yola çıkarak asgari şartlara sahip bir demokrasi tanımından bahsetmek mümkündür. Tüm tanım ve uygulama farklılıklarına rağmen demokrasinin, çoğunluğun iradesine, eşitliğe ve özgürlüğe dayalı bir sistem olduğu söylenebilir. Diğer bir

¹¹ Şeref İba , **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 81.

¹² Turan Ateş, **Demokrasi ,Siyasi Partiler ve Seçim**,Beta Basım Yay., 2007 s. 1.

¹³ Oya Araslı, **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 7.

açından, seçimlere ve ifade özgürlüğüne yer verilmeyen bir sistemin adı da demokrasi olamayacaktır.

ABD'nin 16.Başkanı olan Abraham Lincoln'ün, "Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi " ifadesinde belirttiği gibi demokrasinin en sade tanımı, toplumun halkın çoğunluğu tarafından yönetilmesidir. Demokrasilerde iktidar, halkın iradesine dayandığı oranda meşruiyet kazanmış olur.¹⁴ Dayanak halkın iradesi olduğu için, seçmenlerin oyu toplanır ve çoğunluğu elde eden iktidara gelerek, yönetim hakkının sahibi olur. Ancak, çoğunluğun yönetim hakkı sınırsız değildir, bu hak kişilerin temel hak ve hürriyetleriyle sınırlandırılmıştır.¹⁵

Demokrasinin eşitlik,özgürlük, hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, seçimler, temsil, çoğulculuk ve siyasi katılım olmak üzere olmazsa olmaz temel ilkeleri bulunur. Bu olmazsa olmaz ilkelerin bir araya gelme oranı o ülkedeki demokrasinin varlığını ve niteliğini ortaya koymaktadır.¹⁶Demokrasinin temel ilkelerinden ilki, seçime dayalı bir sistem olmasıdır. Yöneticiler, seçimle işbaşına gelip, seçimle görevden uzaklaşırlar. Seçimler demokrasi için gerekli bir şarttır ancak tek başına yeterli değildir. Bunun yanında, siyasi iktidarın sınırlandırılması açısından, kuvvetler ayrılığına dayalı bir sistemin uygulanması gerekmektedir. Siyasi iktidar kullanımının denge ve fren mekanizmasına dayalı olması amacıyla, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin, birbirinden ayrı ve bağımsız olması da demokratik bir sistem için gereklidir.

Demokrasi siyasi katılımı esas alır. Bu katılım oy kullanmak suretiyle yalnızca seçimlere katılım sağlamak değil, sivil toplum örgütleri ve siyasi partilerin faaliyetlerine de dahil olmak şeklinde geniş yorumlanmalıdır. Kişilerin hem siyasi katılımının, hem de temsiline sağlanması ise günümüzde büyük çoğunlukla siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Artık, birden çok siyasi partinin varlığı ve birbirleriyle rekabet halinde olmaları, demokrasi için bir diğer şart haline gelmiştir. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin Anayasa ile güvence altına alınması ile hukuk karşısında hiç kimsenin ve

¹⁴ Giovanni Sartori, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yay., Ankara, 1997, s. 36.

¹⁵ Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, (Çev. Ergun Özbudun / Ersin Onulduran), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yay., Ankara, s. 1.

¹⁶ Burhan Kuzu, "Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum", **AÜSBFD**, Cilt: 47, S: 1, 1992, s. 339. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36605> (E.T. 23.01.2020)

hiçbir kurumun ayrıcalıklı olmaması anlamına gelen hukukun üstünlüğü kavramının da demokrasi tanımında yer alan unsurlardan olduğu belirtilmelidir.

1.2. Temsili Demokrasi

Demokrasinin sürekli gelişen ve dönüşen bir kavram olması onun dönemin gereklerine uygun bir biçime girmesine neden olmuştur. Böylece demokrasi, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilir bir sistem haline gelmiştir. İşte temsili demokrasi de karşılaşılan bir sorunun çözümü için ortaya çıkmış bir kavramdır. Karşılaşılan sorun ise, dünya üzerindeki nüfusun çokça artmış olması ve bu durumun doğrudan demokrasinin uygulanmasını imkansız hale getirmesidir.¹⁷

Temsili demokraside, siyasi iktidar meşruiyeti seçimler yoluyla kazanmaktadır. Temsili demokrasi, halkın, seçtiği temsilciler vasıtasıyla egemenliği kullandığı yönetim biçimidir. Demokraside egemenliğin sahibi halktır, egemenliğin kullanıcısı ise yasama yürütme ve yargı kuvvetleridir. Yasama organı açısından egemenliğin kullanıcısı, halkın seçimle iş başına getirdiği temsilcilerdir. Temsilciler egemenliği halkın adına ve hesabına kullanmaktadırlar.¹⁸

Temsili demokraside halkın seçtiği temsilciler mecliste toplanırlar ve millet adına karar verirler. Bu temsilcilere milletvekili / parlamenter denilmektedir. Temsili demokrasi anlayışında amaç, seçmenin iradesini ortaya koymaktır ve kararların çoğunluk ile alınmasını sağlamaktır.¹⁹ Temsili demokraside seçmen ile temsilciler arasında vekalet ilişkisi bulunur. Bu vekalet ilişkisi emredici vekalet veya temsili vekalet olmak üzere ikiye ayrılır. Emredici vekalet anlayışında, seçmenin temsilciye talimat verebiliyor olması ve seçmenin her konu için ayrı ayrı ne düşündüğünü öğrenmenin çok zor oluşu, bu anlayışın beklenen faydayı sağlamamasına ve böylece temsili vekalet anlayışının kabul görmesine neden olmuştur.²⁰

¹⁷ Araslı, s. 31.

¹⁸ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yay., 5. Baskı, Bursa, Ağustos 2014, s. 267.

¹⁹ Osman Nacak, “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi“, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 32, 2014 Bahar, s. 194.

²⁰ Araslı, s. 13.

Temsili demokraside, temsili vekalet anlayışı nedeniyle, temsilcinin verdiği oylardan dolayı halka karşı hukuken sorumluluğu bulunmamaktadır. Temsilci, siyasi kararları kendisi verir ve bu kararları verirken seçmenden emir ve talimat almamaktadır. Temsilcilerin seçmene karşı hukuki bir sorumluluğunun bulunmaması, tamamen seçmenden bağımsız ve seçmenin isteğinin aksine karar verebileceği anlamına da gelmemektedir. Çünkü bir dahaki seçimde temsilciler yine halkın karşısına çıkacak ve seçmenden oy isteyeceklerdir. Bu durum temsilciler ile halk arasında hukuken olmasa da siyaseten bir bağın oluşmasına neden olur. Temsilciler seçmenlerle aralarında bulunan bu siyasi bağı gözeterek karar verirler. Temsili vekalet anlayışıyla ilgili diğer bir husus, seçmenin temsilciyi görevden azledememesi ve seçmenin temsilciye herhangi bir ücret vermemesidir. Bu hususlar da göz önüne alındığında temsili vekalet anlayışı, temsili demokrasiden beklenen faydayı sağlamakta ve temsili demokrasinin bünyesine daha uygun düşmektedir.²¹

Geçen zaman, temsili demokrasi anlayışının genişlemesine ve bu durum ise siyasi partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasi partiler temsili demokrasinin bir sonucudur.²²Artık demokrasi ve temsili demokrasi tanımı siyasi partiler olmaksızın yapılamamaktadır.

1.3. Modern Demokrasi Anlayışı

Antik Yunan'da ortaya çıkıp çeşitli aşamalardan geçtikten sonra, aydınlanma düşüncesiyle birlikte 19.yüzyıldan itibaren tarihteki yerini alan demokrasi kavramı, günümüzde modern yorumlarıyla hayatımızda yer almaktadır. Modern demokrasi anlayışı olarak ifade edilen bu kavram, içinde bulunulan çağın özelliklerinden etkilenecek şekilde şekillenmiş ve kendine has özelliklere sahip olmuştur. Modern demokrasi aynı zamanda liberal demokrasi olarak da isimlendirilebilir.²³

Modern devletlerin ortaya çıkışı , nüfusun artmış olması ve coğrafi anlamdaki genişleme demokrasinin uygulanabilirliğiyle ilgili sorunları doğurmuştur. Ve bu sorunların

²¹ Araslı, s. 14.

²² Ergun Özbudun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara, 1968, s. 64.

²³ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 259.

çözümü için, doğrudan demokrasi cevap veremez hale geldiği için temsili demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır.²⁴ Temsili demokrasi anlayışının genişlemesiyle birlikte siyasi partiler 19.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bugünün modern demokrasi anlayışı ise siyasi partiler demokrasisidir.²⁵ Bir ülkede iktidar için yarışan birden fazla siyasi parti yoksa o ülkede demokrasi de yoktur.²⁶

Modern demokrasi tanımı yapılırken ampirik demokrasi teorisinden bahsedilmesi gerekmektedir. Ampirik demokrasi teorisi ise normatif demokrasi teorisinin karşısında konumlandığı için bu teorisinin de tanımı belirtilmelidir. Normatif demokrasi teorisi, demokrasiyi, halkın, halk için yönetimi olarak tanımlar ve ulaşılması gereken bir ideali ortaya koymaktadır. Bu teoriye göre demokrasinin layığıyla uygulanabilmesi, verilen kararlarda ve uygulanan işlemlerde halkın tamamının memnun edilmesine bağlıdır. Ancak her bir bireyin farklı beklentileri ve ihtiyaçları mevcut olduğundan, gerçeklikte bu durumu sağlayabilmek imkansızdır. Bu açıdan normatif demokrasi teorisi, ideali gösteren bir teori olarak görülmelidir. Normatif demokrasi tanımıyla dünya üzerindeki neredeyse hiçbir ülke demokratik olarak tanımlanamaz hale gelir. Bu nedenle daha gerçekçi bir demokrasi tanımlaması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.²⁷ Söz konusu ihtiyaca ise ampirik demokrasi teorisi cevap vermektedir.

Ampirik demokrasi teorisinde ideal anlamda demokrasi değil, ideallere en yakın, gerçek demokrasiler esas alınmıştır. Bu teoriye göre demokrasilerde, verilen kararlarda ve uygulanan işlemlerde, halkın tümünün değil olabildiğince çok kişinin memnun edilmesi hedeflenir. Bu nedenle, gerçekçi ve uygulanabilecek bir teori olarak tanımlanmıştır. Demokrasinin tanımı konusunda, olması gerekenden değil, mevcut olan uygulamalardan yola çıkılarak birtakım şartlara ulaşılmıştır.²⁸ Bu teorisinin sahibi demokrasi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Amerikalı siyaset bilimci Robert Dahl'dır. Robert Dahl'ın belirlediği ampirik demokrasinin ölçütleri ise şöyle ifade edilebilir: Devlet başkanı, bakanlar, milletvekilleri gibi etkin siyasi makamlar seçimle iş başına gelmelidir. Bu seçimler periyodik olarak, kesinti yaşanmadan tekrarlanmalıdır ve aynı zamanda seçimlerin serbest olarak

²⁴ Oktay Uygun, **Demokrasi**, 12 Levha Yay., 2. Baskı, İstanbul, Nisan 2014, s. 116.

²⁵ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yay., 3. Basım, Ankara, 1993, s. 87.

²⁶ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 198.

²⁷ Tefik Sönmez Küçük, **Parti İçi Demokrasi**, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2015. s. 8.

²⁸ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları** s. 259.

gerçekleşmesi gerekir. Seçimlere katılan birden çok siyasi parti bulunmalıdır. Muhalefet partilerinin iktidara gelebilme şansının mevcut olması gerekir. Temel kamu haklarının tanınmış olması ve anayasal düzeye güvence altına alınması gerekir. Temel kamu hakları ifadesinden örneğin siyasi katılımı sağlayan haklar anlaşılabilir. Bu unsurlar modern demokrasi anlayışının asgari şartları olarak görülmelidir. Bu şartları sağlayan devletler, poliarsşi olarak tanımlanıp, modern anlamda demokratik bir devlet olarak nitelendirilirken, bu şartları taşımayan devletler ise antidemokratik devlet olarak tanımlanmalıdır.

Çoğunluğun yönetme hakkının, çoğunluğun tiranlığına dönüşmemesi ve azınlıktaki kişilerin haklarının güvence altına alınması, diğer bir deyişle çoğulcu demokrasi anlayışı, modern demokrasi kavramının bir gereği olarak görülmelidir. Çoğunluğun yönetim hakkını sınırlandırarak sistemi demokratik bir sistem haline getiren unsur çoğulculuğun varlığıdır. Azınlığın haklarının korunması ve çoğunluğun azınlık üzerinde baskı kurmasının önlenmesi, çoğunluğa dilediği şekilde karar alma imkanının tanınmamasıyla mümkündür. Bunun yanında farklı fikirlerin özgür bir şekilde ifade edilmesi de çoğulcu demokrasinin bir gereğidir. Yönetim hakkının çoğunluğa ait olması ancak bu hakkın kişilerin hak ve özgürlükleriyle sınırlandırılması neticesinde çoğunluk ve azınlık arasında uzlaşma sağlanmış olmaktadır.²⁹

1.4. Siyasi Parti Kavramı

Devletlerin, bilinen insanlık tarihi içinde yaklaşık 5000 yıllık, demokrasinin ise 4500 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen demokrasinin vazgeçilmez unsuru haline gelen siyasi partilerin kökeni 200 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır.³⁰ Günümüzde, demokrasi siyasi partilerden bağımsız olarak düşünülemez ve tanımlanamaz bir hale gelmiştir. Modern demokrasi partiler demokrasisi olarak tanımlandığına göre, siyasi parti kavramından bahsedilmesi gerekmektedir.

Parti, kelime anlamı itibariyle parça, bölüm, kısım anlamına gelmektedir. Geçmişte dilimizde parti kelimesinin yerine fırka sözcüğü kullanılmıştır.³¹ 1935 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Cumhuriyet Halk Partisi ismini almasıyla ülkemizde ilk kez resmi olarak parti ifadesi kullanılmıştır. Mevzuatımızda ise bu ifadeye ilk olarak 1961 Anayasası'nda yer

²⁹ Hans Kelsen, **Demokrasi : Doğası ve Değeri**, (Çev. Yasin Uysal), Dost Kitabevi Yay., Ankara, Ocak 2019, s. 55-58.

³⁰ Kemal Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Yay., 10. Baskı, 2019. s. 41.

³¹ Niyazi Berkes, **Siyasi Partiler**, Yurt ve Dünya Yay., İstanbul, 1946, s. 2.

verilmiştir.³² Parti kelimesi, modern demokrasi anlayışında siyasi iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen yasal teşkilatları ifade etmektedir. Ancak kelimenin ilk dönemlerdeki kullanımını bugünkü anlamından farklıdır. Parti kavramı, Rönesans İtalya'sında bir komutan etrafında toplanan orduları, devrim meclisleri üyelerinin toplandığı kulüpleri ve anayasal monarşilerin seçimlerini hazırlayan seçim komitelerini ifade etmek için kullanılmıştır.³³ Ancak tarihteki ve günümüzdeki kullanımına karşılık gelen kurumlar incelendiğinde, tüm bu kurumların işlevinin siyasi iktidarı ele geçirmek ve kullanmak olduğu görülmektedir.³⁴

Parti kavramının belirtilmesinden sonra, siyasi parti kavramının tanımı ise şöyle yapılabilir;

“Bir parti programı etrafında toplanmış, siyasi iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır”³⁵ Bu tanımlamanın yanında doktrinde pekçok farklı siyasi parti tanımı bulunmaktadır."Siyasi alandaki farklı sosyo-ekonomik güçlerin amaç ve çıkarlarını temsil eden formel örgütler”³⁶ "Belirli bir siyasi program üzerinde birleşmiş kimselerin, bu programı, özellikle seçim yoluyla gerçekleştirmek gayesini güderek kurmuş oldukları bir dernek”³⁷"Bir takım meseleler karşısında görüşleri ve tuttukları yol bakımından birleşmiş olan kimselerin meydana getirdiği birlik”³⁸, "Siyasi iktidarı ele geçirmek için çalışan ortak görüşlere sahip kişilerin oluşturduğu birlik”³⁹ “Halkın desteğini sağlamak suretiyle, devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklar”⁴⁰, “Belli bir memlekette devlet iktidarını ele geçirmek ve bu suretle fikir ve menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla teşkilatlanmış ve demokratik bir rejim içinde faaliyet gösteren insanlar topluluğu”⁴¹"İktidarı ele geçirmek amacı güden ayrı statüye tabi olan özel dernekler“⁴² Benjamin Constant'a göre: "Aynı siyasi doktrine ait insanların vücuda getirdiği bir birlik."⁴³Hans Kelsen'e göre ise:

³² Murat Yanık, **Parti İçi Demokrasi**, Adalet Yay., Ankara, 2013, s. 5.

³³ Duverger, s. 1.

³⁴ Duverger, s. 1.

³⁵ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yay., 33. Baskı, Ankara, 2013, s. 160.

³⁶ G.Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim Sanat Yay.,4.Baskı, 2020, s. 664.

³⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1952, s. 3.

³⁸ Arif Payaslıoğlu, **Siyasi Partiler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1952, s. 2.

³⁹ Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yay., İstanbul, 1976, s. 5.

⁴⁰ Duverger, s. 4.

⁴¹ Payaslıoğlu, s. 13.

⁴² Zehra Odyakmaz, “Siyasi Partilerin Kapatılması İle İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamadaki Güçlükler“, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S: 13,1996, s. 233.

⁴³ Payaslıoğlu, s. 10.

"Fikirleri bir ayniyet arz eden kimseleri, onlara kamu işlerinin icrasında hakiki bir nüfuz sağlamak için birleştiren teşekküller."⁴⁴

Görüldüğü üzere, doktrinde pekçok farklı siyasi parti tanımı bulunmaktadır. Bunun nedeni, siyasi partilerin tıpkı demokrasi gibi zamanla dönüşen bir yapısının bulunmasıdır. Ancak bu tanımlarda pekçok ortak unsurun yer aldığı görülmektedir. Bu ortak unsurlardan yola çıkarak birleştirici bir siyasi parti tanımı şöyle yapılabilir : Devlet iktidarını, demokratik seçimler yoluyla ele geçirip kullanmak amacıyla bir araya gelmiş ortak bir programı bulunan yasal kuruluşlardır.

Ülkemizdeki mevzuatta siyasi parti tanımı Siyasi Partiler Kanunu'nun 3.maddesinde yer almaktadır.

"Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır."

Anayasa'da ise siyasi parti tanımı bulunmamakla birlikte 68.maddede " *siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları*" olduğu belirtilmiştir.

1.5. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışı

Siyasi partilerin ortaya çıkışı her ülkeye ve dönemin şartlarına göre farklı özellikler arz etmiştir. Bazı ülkelerde siyasi partilerin kökeni parlamento grupları olurken, bazı ülkelerde ise seçim komitelerinin doğuşu olduğu görülmüştür.⁴⁵ 19.Yüzyıldan itibaren temsili demokrasi anlayışının yayılması ve oy hakkının kapsamının genişlemesi siyasi partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Avrupa'daki

⁴⁴ Payaslıoğlu, s. 10.

⁴⁵ Gökhan Göktürk , "Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, 2016, s. 246.

<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/50B6E64B6F3C463D884A0E80DB07227B?doi=> (E.T. 26.02.2020).

parlamentoların hükümdara karşı bağımsız bir hale gelmeye başlaması, parlamento içinde grupların, hiziplerin oluşmasını sağlamıştır. Genel oy ilkesinin zamanla yayılmasıyla seçmen sayısı çokça artmış ve bu nedenle seçim propagandalarında tüm seçmenlere ulaşılması zor bir hale gelmiştir. Bu zorluk seçim kampanyalarının örgütlü bir halde gerçekleştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu örgütler de seçim komiteleri olmuştur. Seçim komiteleri seçim çevrelerinde, seçim kampanyalarını gerçekleştirmişlerdir. İlerleyen zamanda ise, seçim komiteleri ile meclis grupları arasındaki ilişkinin belirli bir hale gelmesi ve kurallara dökülmesiyle, bugünkü anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışı başlamıştır.⁴⁶

İngiltere’de Kralın yanında olanlar ve Krala karşı olanlar şeklinde meydana gelen ayırım, 1688 yılında “modern partilerin prototipi“ olarak ifade edilen “Whig“ler ve “Tory“lerin oluşmasını sağlamıştır.⁴⁷ ABD’deki ilk siyasi parti ise, 1795-1800 yılları arasında Cumhuriyetçi Parti adıyla kurulmuştur.⁴⁸ ABD ve İngiltere haricindeki ülkelerde felsefi dernekler ve parlamento grupları varlık göstermiştir ancak bunlar günümüzdeki siyasi partilere karşılık gelen kurumlar olarak nitelendirilmemektedir.⁴⁹ Almanya’da siyasi partiler sanayi devriminden sonra ortaya çıkarken, Fransa’da ise bugünkü siyasi partiler 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Ülkemizdeki siyasi partilere tarihsel olarak bakıldığında, II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Türkçü ve merkezîyetçi olarak bilinen İttihat ve Terakki Fırkası ile Osmanlıcı ve ademi merkezîyetçi bir anlayışa sahip olan Ahrar Fırkası, Osmanlı’nın ilk siyasi partileri olmuştur. Her iki partinin de kuruluş yılı 1908’dir.⁵¹ Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise 1923 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (Fırkası) ülkemizdeki ilk siyasi parti olmuştur.. Hem Osmanlı döneminde hem de Türkiye’deki ilk siyasi partilere cemiyetlerin zemin hazırladığı

⁴⁶ Özbudun, s. 19-20.

⁴⁷ Tunçer Karamustafaoğlu, “İngiliz İşçi Partisi“, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** , (18), 1961, s. 226. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637644> (E.T: 16.09.2020).

⁴⁸ Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Antalya, 2007, s. 76-77.

⁴⁹ Duverger , s. 15.

⁵⁰ Cem Eroğul, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, İmaj Yay., 8. Baskı, Ankara, 2012, s. 169.

⁵¹ Belirtilmelidir ki Ahrar Fırkası, 1908’de kurulmuştur, İttihat ve Terakki ise 1908 yılında kurulup, 1913 yılında partileşmiştir.<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2019/04/07/partilerin-katildigi-ilk-secimimizi-110-yil-once-yapmistik> (E.T. 26.02.2020).

söylenbilir.⁵² Osmanlı'da İttihat ve Terakki Fırkası ihtilalci bir cemiyetten doğmuş ve Meclis-i Mebusanda partileşmiştir. Türkiye'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi ise Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin meclis grubunun partileşmesiyle doğmuştur.⁵³ 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950 yılına gelindiğinde ise pekçok ülkede siyasi partiler mevzuatlarda yer almış ve faaliyet göstermişlerdir.⁵⁴

1.5.1. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışı Hakkındaki Teoriler

Siyasi partilerin ortaya çıkışına dair teoriler, kurumsal teori, modernleşme teorisi ve kriz teorisi olarak üç başlıkta incelenebilir.

Kurumsal teoriye göre, siyasi partilerin ortaya çıkışı, 19.yüzyılda Sanayi Devrimi Avrupası'nda genel oy hakkının tanınması ve temsili demokrasi kavramının yerleşmeye başlamasıyla gerçekleşmiştir. Böylece meclis içinde öncelikle parlamento grupları ortaya çıkmış, bu gruplara ilişkin seçim propaganda faaliyetlerini gerçekleştirmek için de seçim komiteleri oluşmuştur. Parlamento grupları ile seçim komiteleri arasındaki ilişkinin belirli bir hale gelmesi ve yazılı kurallara dökülmesi sonucunda siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Bu teori, İngiltere'de ve Amerika'daki parlamento içinde doğan partileri açıklamada isabetli olmuştur. Ancak diğer ülkelerdeki durumu açıklamada yetersizdir. Zira diğer ülkelerdeki siyasi partiler çoğunlukla parlamento dışında kurulmuştur.⁵⁵

Modernleşme teorisine göre, bir ülkede siyasi partiler, sosyal ve ekonomik refahın gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkar. Bir toplumun sosyo ekonomik durumu yeterli seviyeye ulaşmazsa bu durum siyasi partilerin ortaya çıkmamasına veya geç çıkmasına neden olur. Toplumun çeşitli açılardan modernleşmesi, siyasi partilerin doğuşu için gerekli ortamı hazırlamaktadır. Sosyo-ekonomik olumlu gelişmeler, kentleşme oranının artması, eğitim ve haberleşme alanındaki yenilikler ve fırsatların artışı, kişilerin siyasi katılıma ilgi duymalarına

⁵² Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yay., 2001, s. 34.

⁵³ Mustafa Koçak, **Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları**, Turhan Kitabevi, 2002. s. 25.

⁵⁴ Duverger, s. 1.

⁵⁵ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 15-19.

neden olmaktadır.Bu durum ülke düzeyinde örgütlenip bir araya gelerek siyasi partilerin kurulmasını ve teşkilatlanmasını kolaylaştırmaktadır.

Kriz teorisine göre ise, siyasi sistemin işleme esnasında, partilerin ortaya çıkışıyla ilgili tarihi açıdan önemli sayılacak bir kriz meydana gelmektedir. Bu kriz, üç farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. İlk tür olan meşruluk krizinde, siyasi iktidara kimin sahip olacağıyla ilgili bir kriz dönemi yaşanmaktadır.Bu duruma işgal altındaki bir ülkenin kurtuluş mücadelesi veya demokratik bir rejime geçiş için verilen mücadeleler örnek gösterilebilir.⁵⁶ Diğer bir kriz türü ise bütünleşme krizidir. Bütünleşmeden kasıt, çeşitli etnik veya dini azınlıkların bir araya gelerek yeni bir devlet kurulması için vermiş olduğu mücadeledir. Bu durum, bu amaçla siyasi partilerin kurulmasını kolaylaştırmaktadır.Son kriz türü ise katılma krizidir. Katılma krizinde, ülkenin siyasi yönetimine katılmak isteyen bazı kişi veya gruplar dönemin yönetici siyasi elitleri tarafından engellenmektedir.Bu duruma karşılık yeni bir siyasi parti kurulur ve bu engellenmeye karşı mücadele edilmektedir.⁵⁷

Tüm bu teoriler siyasi partilerin ortaya çıkışının ayrı bir nedenine işaret etmektedir. Bu nedenle bu teorilerin tüm partilerin doğuşuna tek başına yeterli bir açıklama getirmesi beklenmemelidir. Ancak modern anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışında katılma krizi teorisinin daha baskın olduğu söylenebilir.Zira günümüzdeki siyasi partilerin çoğu siyasi iktidarın kullanılmasında söz sahibi olmak isteyen kişi veya grupların girişimleri nedeniyle kurulmuştur.Türkiye’de 1946’da kurulan Demokrat Parti’nin kuruluşu da bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁵⁸

1.6. Siyasi Partilerin Fonksiyonları

Siyasi partilerin mevcut olduğu bir sistemin, demokratik bir sistem olarak tanımlanması zorunlu değildir. Ancak günümüzde demokrasinin uygulandığı bir sistemde siyasi partilerin var olması mecburidir. Partiler, demokratik sistemde, halkın yönetime

⁵⁶ Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi, Mısır’da Wafd, Hindistan’da Kongre Partisi, Tunus’da Yeni Düstur, Fas’ta İstiklal Partisi v.d. dış güçlere karşı milli kurtuluş savaşı vermek üzere kurulmuş partilere örnek oluştururlar. Esat Öz, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 25-26.

⁵⁷ Sarıbay, s. 98-99.

⁵⁸ Özbudun, s. 26.

katılımını ve temsilini sağlayan bir araçtır. Bu denli öneme sahip olan bir siyasi aracın çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Bu fonksiyonlar sırasıyla şöyle açıklanabilir.

1.6.1. İktidarı Kullanma- Denetleme

Siyasi partilerin işlevlerinden ilki iktidarı kullanma, denetleme ve eleştirme işlevidir. Demokratik bir ülkede gerçekleştirilen seçimlerin sonucunda çoğunluğu elde eden siyasi parti iktidara gelmiş olur. Ve yasalarda belirtilen süreyle sınırlı olarak ülkeyi idare etme hakkına sahiptir. Anayasa ve Kanunlara aykırı olmamak şartıyla dilediği icraatleri yerine getirmeye muktedirdir. İktidarı kullanma işlevi, iktidara gelen siyasi partiye veya birden çok siyasi parti işbaşına gelmişse, koalisyon hükümetindeki partilere ait olmaktadır. İktidarın gerçekleştirdiği icraatleri denetleme vazifesi ise muhalef partilerine aittir. Muhalefet partileri, iktidar partisinin politikalarını ve aldığı kararları, hatalı ve eksik gördüğü hususları belirterek eleştirir. İktidarın faaliyetlerinde usulsüzlük yapıp yapılmadığına dair bir denetim gerçekleştirir, eleştirilerini kamuoyuyla paylaşır. Ve iktidara gelebilmek için çaba sarfeder. Aslında demokrasinin varlığı için muhalefetin rolü daha önemlidir. Zira eleştirisiz ve denetimsiz bir sistemin adı demokrasi olamaz. Bu nedenle iktidar her sistemde vardır, ancak muhalefet yalnızca demokratik bir sistemde mevcuttur.⁵⁹

1.6.2. Aday Belirleme ve Tanıtma

Siyasi partilerin bir diğer işlevi, siyasi kadrolar için aday belirlemek, adayları seçmene tanıtmak ve siyasetçi yetiştirmektir. Bu işleve siyasi devşirme adı verilir. Günümüzde siyasi partilerin içinde yer almadan siyaset sahnesine atılmak, etkili ve başarılı olmak imkansızdır. Parlamentolarda herhangi bir siyasi partinin aday olmayıp, desteğini almadan, bağımsız aday olarak milletvekili seçilebilen kişilerin sayısı çok azdır. Aynı şekilde günümüzde nedereyse tüm liderler siyasi partilerin içerisinden çıkmaktadır. Ayrıca siyasi partiler milletvekili ve belediye seçimlerindeki adaylarını topluma tanıtılmasını da sağlamaktadır.⁶⁰

⁵⁹ Erdoğan, s. 262.

⁶⁰ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 386.

1.6.3. Menfaatleri Birleştirme

Toplumunu oluşturan her bir bireyin, çok sayıda talebi, menfaati ve siyasi iktidardan beklentisi bulunmaktadır. Siyasi partiler pekçok farklı kişiye ait olan sayısız talepleri bir araya getirerek genele hitap eden bir politika üretirler. Çok sayıdaki fikir ve taleplerin devletin genel bir politika üretebilmesi için makul bir sayıya indirgenmesi gerekir. Günümüzde bu gerekliliği siyasi partiler yerine getirmektedir. İktidar partisi, makul sayıya indirilen politika seçeneklerinden birisini tercih ederek hükümetin icraatine dönüştürür. Bu yönüyle siyasi partiler hükümetin bir karar alıp onu uygulama aşamasından önce fikirlerin işlendiği bir mutfak işlevini görmektedir. Bu işlev, siyasi partilerin menfaatleri birleştirmesi işlevini oluşturmaktadır.⁶¹

1.6.4. Toplumla İletişim Kurma

Siyasi partilerin son işlevi ise iletişim ve etkileşim sağlamaktır. Partiler, halk ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görür.⁶² Seçmen iktidardan veya meclisteki muhalefet partilerinden beklentilerini iletir. Partinin yönetim kadrosu da parti tabanının ve seçmenlerin beklentilerine cevap verir ve bunun yanında onları çeşitli konularda bilgilendirir. Bu şekilde yönetenler ve yönetilenler arasında iletişim sağlanmış olur. Siyasi partiler ayrıca toplumda siyasi kültürün oluşmasına etki ederek siyasi sosyalleşmeyi de sağlamaktadırlar.⁶³

1.7. Siyasi Parti Türleri

Siyasi partilerin çeşitli türlere ayrılmasında, ideoloji farklılığı, örgütlenme yapısı gibi pekçok kıstas bulunmaktadır.⁶⁴ Parti türlerine ilişkin yapılan sınıflandırmada ilk olarak, Fransız siyaset bilimci ve anayasa hukuku uzmanı Maurice Duverger'in kadro partisi, kitle partisi ayrımı karşımıza çıkmaktadır.

⁶¹ Yanık, s. 58.

⁶² Kapani, s. 166.

⁶³ Özbudun, s. 108.

⁶⁴ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 12. Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 184.

Siyasi partilerin ilk örnekleri kadro partileridir. Kadro partilerinin bir diğer adı da komite partileridir. Seçimde başarı sağlamak amacıyla, maddi anlamda varlıklı, itibar sahibi ve seçkin kişilerin bir araya getirildikleri siyasi parti türüdür.⁶⁵ Bu partilerin üye sayısını arttırmak gibi bir amacı bulunmamaktadır.⁶⁶ Çünkü partinin hedefi, seçmenleri etkileyerek oylarını alabilecek nitelikli ve finans sahibi kişilere partide yer vermek ve bu kişilerin sayısını olabildiğince arttırmaktır.⁶⁷ Bu nedenle kadro partilerinde gerçek anlamda bir üyelik sistemi mevcut değildir. Partinin finansmanı üyelerin verdiği aidatlarla değil, varlıklı kişilerin yaptığı bağışlarla sağlanmaktadır. Kadro partileri seçim dönemi boyunca aktifliğini arttırmaktadır. Seçim dönemi geçtikten sonra ise adeta sönümlenir.⁶⁸ Bu husus özellikle ABD'deki siyasi partilerde görülmektedir.⁶⁹ Kadro partilerinde, sıkı bir yönetim anlayışı görülmemektedir. Bunun yanında seçimlerden sonra etkinliklerini yitirdikleri için seçim makinası olarak tanımlanabilirler.⁷⁰

Kitle partileri, oy hakkının genişlemesi ile ortaya çıkan ve üyelerin niteliğinin değil niceliğinin önemsendiği parti türüdür. Bu partiler üye sayısını en fazla sayıya ulaştırma hedefine sahiptir.⁷¹ Kitle partilerinin üye sayısını arttırıp iktidarı kazanma amacını taşıması, merkeziyetçi ve disiplinli bir parti yapısına sahip olmalarına neden olmuştur.⁷² Güçlü bir üyelik sistemine sahip olması ve seçimden seçime değil her zaman faaliyette olan bir parti yapısının bulunması yönleriyle kadro partilerinden ayrılmaktadır.⁷³ İngiltere'deki İşçi Partisi ve geçtiğimiz yıllara kadar Almanya'da iktidar ortağı konumunda bulunmuş Alman Sosyal Demokrat Partisi kitle partilerinin tipik örnekleridir.⁷⁴

Totaliterizm kavramı, siyasi gücün bir elde toplandığı, baskıya dayalı bir yönetim yapısını ifade etmektedir. Bu kavramın tanımından yola çıkarak totaliter parti, parti

⁶⁵ Ali Şafak, "Anayasa Çalışmaları Perspektifinden Siyasi Partiler ve Seçim Sistemi Üzerine" **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt:5, Yıl:5, S: 12,2016/2, s. 62. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/263338> (E.T. 18.02.2020).

⁶⁶ Koçak, s. 49.

⁶⁷ Duverger, s. 107.

⁶⁸ Küçük, s. 254.

⁶⁹ ABD'nin iki ana akım partisi olan ,Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti kadro partisi niteliğindedir.

⁷⁰ Küçük, s. 255.

⁷¹ Tevfik Gülsoy, **Demokrasilerde Siyasal Parti Teşkilatı ve Parti İçi Demokrasi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2000, s. 177.

⁷² Nazif Akçalı, **Siyaset Bilimi**, Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir,1995, s. 97.

⁷³ Küçük, s. 256.

⁷⁴ Andrew Heywood, **Siyaset**, Çev.Buğra Kalkan, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 358.

yöneticisine itaatin zorunlu olduğu, üyelerin kendi özel hayatlarına dahi karışıldığı, aşırı merkeziyetçi parti yapısına verilen isimdir.⁷⁵ Totaliter partinin amacı, kendi üyeleri içerisinde mutlak bir fikir birlikteliği sağlamaktır. Bu durum ise insan doğasına aykırıdır. Çünkü pekçok sayıdaki bireyin tamamen aynı fikirde olması ancak cebri yollarla mümkün olabilir. Fakat cebri yollar bile mutlak fikir birliğini asıl olarak sağlamaz. Sadece parti içinde fikir birlikteliği varmış gibi zoraki bir görüntü oluşur. Parti içinde olası bir görüş ayrılığı ise ihanet olarak nitelendirilir. Totaliter partilere Faşist, Sosyalist, Komünist partiler örnek olarak gösterilebilir.⁷⁶

”Catch All Party” şeklinde isimlendirilen toplayıcı partiler (hepsini yakala partileri) ise, seçimlerde yüksek oranda oy alarak başarılı olabilmek için, ideolojik temsilden kaçınan partiler olarak tanımlanmaktadır. Bu türdeki partiler herhangi bir toplumsal kesimin temsilcisi olarak görünmemeye özen göstermektedirler. Bütün ülkeye hitap etmeye çalışarak seçmenlerin oyunu alma hedefini taşırlar. Toplayıcı partiler, lider merkezli yapıları ve pragmatist özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.

1.8. Siyasi Partilerin Hukuki Mahiyeti

Siyasi partilerin ortaya çıkışının başladığı ilk süreçte liberal anlayış tarafından partiler görmezden gelinmiştir.⁷⁷ Hatta Fransa’da siyasi partilerin örgütlenmesinin kanunla yasaklandığı bir dönem dahi yaşanmıştır.⁷⁸ Ancak siyasi partilerin hukuki düzenlemelerin dışında tutulduğu bu sürecin faturası çok ağır olmuştur. 2.Dünya Savaşı’ndan önce Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini demokratik sistemi ortadan kaldırmışlar ve faşist bir yönetimi hayata geçirmişlerdir. Savaşın sonrasında edinilen tecrübeler ve siyasi partilerin önemli bir işleve sahip olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, partilerin mevzuat içine alınması ve belirli düzenlemelerle sınırlanması süreci başlamıştır.⁷⁹

⁷⁵ Duverger, s. 174.

⁷⁶ Küçük, s. 258-259.

⁷⁷ Kapani, s. 180.

⁷⁸ Küçük, s. 49

⁷⁹ Yanık, s. 39.

İlk olarak siyasi partilerin kamu hukuku tüzel kişisi kabul edilebileceği düşünülebilir. Bu anlayışı taşıyan Alman Federal Anayasa Mahkemesi, siyasi partileri bir anayasa organı olarak kabul etmiş ve bu şekilde faaliyette buldukları sonucuna varmıştır.⁸⁰ Ancak varılan bu sonuca bazı eleştiriler getirilmektedir. Zira siyasi partiler devletten bağımsız olarak bir tüzel kişiliğe sahiptir ve demokrasinin hayata geçirilmesinde birer araçlardır.⁸¹ Partiler bir kamu vazifesi görseler dahi, devlet otoritesini kullanmamaktadırlar. Bu nedenlerle siyasi partilerin kamu hukuku tüzel kişisi olarak görülemeyeceği kabul edilmelidir.⁸²

Diğer bir görüş ise siyasi partilerin özel hukuk tüzel kişisi olduğu yönündedir. 648 sayılı Türkiye'deki ilk Siyasi Partiler Kanunu'nun hazırlanması için oluşturulan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Komisyonu'nun raporunda, siyasi partilerin hükümetin baskısı altında kalmaması için onların özel hukuk tüzel kişisi olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiş ve dernekler hakkındaki genel hükümlerin siyasi partiler hakkında uygulanması savunulmuştur.⁸³ Ancak bu görüş de şu açılardan eleştirilere tabi tutulmuştur: Siyasi partiler, dernekler gibi kişi toplulukları olsa da derneklerin siyasi faaliyetleri kanunla yasaklanmıştır. Böylece siyasi partiler derneklerden amaçları yönüyle ayrılmış olurlar. Zira siyasi partiler, iktidarı ele geçirmek amacıyla faaliyetlerini sürdürürler. Bu husus da siyasi partilerin derneklerden ayrı bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca siyasi partilerin kamusal alanda üstlendikleri rol onların özel hukuk tüzel kişisi olarak tanımlanmalarına engeldir.⁸⁴

Siyasi partilerin hukuki mahiyeti hakkında ortaya konulan görüşlerden sonra ulaşılabilecek sonuç şöyle açıklanabilir; Tarihte yaşanan tecrübeler siyasi partilerin, Kanunlarla düzenleme altına alınmaması halinde demokrasinin varlığı için tehlikeli ve zararlı bir konuma gelebileceğini göstermiştir.⁸⁵ Siyasi partiler örneğin seçmen ile yöneticiler arasında köprü vazifesi görürken kamu hizmeti gerçekleştirirler. Ancak dernekler gibi kişi toplulukları oldukları için de özel hukuk tüzel kişisi gibidirler. Bu nedenle siyasi partilerin bazı özellikleri kamu hukuku tüzel kişisi olduğu sonucuna götürürken bazı özellikleri ise özel

⁸⁰ Perinçek, s. 72-73.

⁸¹ Teziç, s. 317.

⁸² Yanık, s. 37.

⁸³ Küçük, s. 52.

⁸⁴ Abadan, s. 173.

⁸⁵ Yanık, s. 36.

hukuk tüzel kişisi olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.Siyasi partilerin bu özelliği nedeniyle kamu hukuku tüzel kişilerine ve özel hukuk tüzel kişilerine benzeyen kendine has "sui generis" kuruluşlar olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁸⁶

1.9. Siyasi Parti Olmanın Hukuki Sonuçları

Siyasi partiler demokratik sistem içerisinde çok önemli bir role sahiptir. Bu rol, siyasi parti olmanın kendine özgü birtakım hukuki sonuçlara tabi olmasına neden olmuştur. Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'ndaki düzenlemelerden yola çıkarak, siyasi parti olmanın hukuki sonuçları şöyle sıralanabilir;

Öncelikle bir siyasi partinin kurulabilmesi için partiye üye olma yeterliliğine sahip en az otuz Türk vatandaşının iradesi gerekmektedir. Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde, önceden izin almaksızın serbestçe kurulma hakkına sahiptir. Siyasi partiler, kanunda bildirilen belgelerin, İçişleri Bakanlığına verilmesiyle tüzel kişilik kazanmaktadırlar.18 yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir. Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organı mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarındaki memurlar, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamamaktadırlar.

Siyasi partilerin genel merkezinin Ankara'da bulunması gerekir.⁸⁷ En az 20 milletvekiline sahip siyasi partiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup kurabilme hakkına sahip olur.⁸⁸Siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için ise illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay önce teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunması gerekmektedir.⁸⁹

Partilerin kapatılmasına ancak Anayasa Mahkemesi tarafından karar verilebilmektedir. Çünkü partiler alelade kuruluşlar olarak görülmemektedir. Türkiye'de 1961 Anayasası'ndan

⁸⁶ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yay., 19. Baskı, Ankara, 2019, s. 106.

⁸⁷ SPK m. 8.

⁸⁸ SPK m. 22.

⁸⁹ SPK m. 36.

önce ise siyasi partilerin kapatılmaları idari kararlarla veya mahkeme kararları ile gerçekleştirilmiştir. Partilerin kurulması, örgütlenmesi ve kapatılmasına ilişkin genel esaslar ilk kez 1961 Anayasası'yla anayasal güvenceye kavuşmuştur. Partilerin mali denetimi de yine AYM tarafından yapılmaktadır. Bu denetimlerin yalnızca AYM tarafından yapılabilmesi siyasi partiler için bir nevi teminat niteliğindedir. Ayrıca siyasi parti kapatma davalarında, kapatılma kararı için 2/3 nitelikli çoğunluğun aranması siyasi parti özgürlüğüne verilen önemi göstermektedir. AYM tarafından kapatma kararı yerine devlet yardımından kısmen veya tamamen mahrum bırakılmasına da karar verilebilmektedir.

Siyasi partilere seçimlerde aldıkları oy oranı dikkate alınarak her yıl ve her seçim döneminde devlet hazinesinden yeterli ve hakkaniyetli bir şekilde mali yardım yapılmaktadır. Bu düzenlemeyle birlikte, partilerin yerli ve yabancı baskı gruplarının maddi yardımına ihtiyaç duymaması ve böylece o gruplara karşı bir bağımlılığının oluşmaması hedeflenmiştir.⁹⁰ Siyasi partilerin ekonomik olarak bağımlılığının bulunmaması bağımsız siyaset üretebilmesinin şartı olarak görülmektedir. Yine bu nedendir ki yabancı kişi ve kuruluşlardan veya yabancı bir devletten maddi yardım alan siyasi partiler hakkında kapatma kararı verilmektedir.

Siyasi partilere bazı mali faaliyetler hakkında hukuki sınırlamalar getirilmiştir. Partilerin ticari faaliyet yapması yasaktır. Kural olarak kredi ve borç alamamaktadırlar. Siyasi partiler ikamet edeceği bina hariç olmak üzere ve amaçları ve faaliyetleri için ihtiyacı bulunanlardan başka taşınmaz mal edinemezler. Genel merkez binası, il ve ilçe başkanlıkları gibi gerekli olan binalar partiler tarafından satın alınabilmektedir ve amaçları doğrultusunda olmak kaydıyla partiler edindikleri taşınmazlardan gelir sağlayabilmektedirler.

⁹⁰ Recai Akyel, "Siyasi Partilerin Hukuksal Konumları Ve Denetimleri", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S: 12, 2018, s. 130. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/41103/496768> (E.T. 02.03.2020).

1.10. Demokrasinin Vazgeçilmez Unsurundan Demokrasiden Vazgeçen Unsura: Siyasi Partiler

Günümüz siyaset hayatının başaktörleri olan⁹¹ siyasi partiler, Anayasa'da demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanmıştır.Partilerin, demokrasi için bu denli öneme sahip bir kavram olarak görülmesinin bazı nedenleri şöyle açıklanabilir;

Demokrasi yalnızca seçimlerden ibaret görülmemektedir.Yöneticiler ile seçmen arasında seçimlerin dışında da sürekli bir etkileşimin var olması ve siyasi katılımın gerçekleşmesi gerekir. Siyasi partiler, teşkilat yapılarını kullanarak sürekli bir etkileşimi, diğer sivil toplum örgütlerine nazaran daha iyi ve kolay sağlayarak ön plana çıkmaktadır.Sağlıklı işleyen bir demokrasi için , halkın kendi kendisini idare etmesini öğrenmesi ve olgun bir siyasi kültüre sahip olması gerekmektedir. Bu iki durum ise zamanla kazanılacak ve deneyimlerle öğrenilecek bir süreçtir. Siyasi partiler böyle bir sürecin yaşanmasını sağlayan meşru araçlardır. Diğer bir neden demokrasinin seçimlere dayalı bir sistem olmasıdır. Siyasi partiler, seçimlerde seçmenin önünde bir seçenek olarak yer alırlar. Bu nedenle seçmenin tercihte bulunması kolaylaşmış olur.Temsili demokrasi soyut bir kavram olmaktan çıkıp somutlaştırılarak hayata geçirilmektedir.⁹²

Modern demokrasi siyasi partiler demokrasisidir.⁹³. Bir ülkede iktidara gelebilmek için rekabet halinde olan birden fazla siyasi parti yoksa o ülkede demokrasi de yoktur.⁹⁴ Yürürlükte olan Anayasamızda siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilmiştir. Ancak bu durum partilerin herhangi bir sınırlamayla bağlı olmayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü siyasi partilerin demokrasiyi yok etme veya demokrasi karşıtı faaliyetlerde bulunma ihtimali de mevcuttur. Her ne kadar partilerin varlık sebebi demokrasi olsa da ve amacı ülkeye hizmetle birlikte demokrasiyi gerçekleştirmek şeklinde tanımlansa da hem amacını hem de varlık sebebini unutan siyasi partilere rastlanmıştır. Bu durum ise demokratik rejim ve insan hakları açısından büyük tehlike arz eden bir hale gelebilmektedir.İnsanlık tarihi için Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi örneği tazeliğini

⁹¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 245.

⁹² Ali Sarıbay, **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, s. 16-17.

⁹³ Duverger, **Siyasi Partiler**, s. 87

⁹⁴ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 198.

kaybetmemiştir. Demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak gösterilen siyasi partiler, demokrasinin en azılı düşmanı haline gelebilir. Bu nedenle ve siyasi hayattaki önemli fonksiyonları nedeniyle partiler, Anayasada ve Kanunlarda belirlenen kurallara uymak zorundadır. Ülkemizde de bu amaçla siyasi partilere üye olabilecek kişiler, partilerin faaliyetlerinde uymaları gereken hususlar, teşkilat yapılarının oluşumu ve hangi usulle yardım alabilecekleri mevzuatta düzenlenmiştir.⁹⁵

Siyasi partiler demokratik sisteme zarar verme veya onu yok etme amacını taşıyarak, bir tehdit unsuru haline gelmişse, militan demokrasi anlayışı nedeniyle yaptırımla karşılaşacaklardır. Bu anlayışın hedefi faşizm, komünizm gibi demokrasiyi tehdit eden düşüncelere karşı, kendisini korumak için demokrasiyi yok etme amacını taşıyan bireylerin ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanabilmesidir.⁹⁶ Siyasi partilerin kapatılması da bu anlayışın bir ürünüdür. Birçok demokratik ülkede siyasi parti kapatma davalarının görülmesi anayasa mahkemeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de de parti kapatma davaları Anayasa Mahkemesi tarafından görülmektedir.⁹⁷ Bu husus ilk kez 1961 Anayasası ile düzenlenirken, 1982 Anayasası’nda da aynı düzenleme yer almıştır.⁹⁸

1.11. Siyasi Parti Özgürlüğü

Öznesini grupların oluşturduğu, topluluk halinde gerçekleştirilebilecek amaçları hedefleyen ve kişilerin birlikte kullanabildikleri özgürlükler olarak tanımlanabilecek kolektif özgürlüklerin, kurumsal örgütlenme özgürlüğü ve bireysel örgütlenme özgürlüğü olmak üzere iki ayrı yönü bulunmaktadır.⁹⁹ Kurumsal örgütlenme özgürlüğü ile, kuruluşların devletin müdahalesi olmadan kurulabilmesi, iç işleyişlerini serbest bir şekilde yürütebilmesi ve yine serbest bir şekilde varlığını sonlandırma imkanının bulunması ifade edilirken, bireysel örgütlenme özgürlüğü ile kuruluşlara üye olan kişilerin, belirli haklara sahip olması ve kuruluş içindeki çoğunluğa karşı haklarının güvence altına alınması ifade edilmektedir. Bu

⁹⁵ Yusuf Şevki Hakyemez, ”2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişiklerinin Siyasi Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri ”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 18 S: 1, 2002, s. 551.
<https://dergipark.org.tr/pub/anayasayargisi/issue/52002/678131> (E.T. 08.03.2020).

⁹⁶ Yusuf Şevki Hakyemez, *Militan Demokrasi*, Seçkin Yay., 2000, s. 33-34.

⁹⁷ Hasan Tunç, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Yetkin Yay., 1997, s. 50-51.

⁹⁸ Odyakmaz, s. 233.

⁹⁹ İbrahim Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Diyarbakır, 1989, s. 75.

açından, bir kuruluşa demokratik yapıda olma özelliğini bireysel örgütlenme özgürlüğünün varlığı kazandırmaktadır.¹⁰⁰

Her iki özgürlük de kolektif özgürlüğü oluşturan birer parçadır ve bu özgürlükler birbirlerini beslemektedir. Bu nedenle, hem kurumsal örgütlenme özgürlüğü hem de bireysel örgütlenme özgürlüğü mutlak özgürlük olarak nitelendirilemez. İki özgürlüğün birbiriyle çatışması halinde herhangi biri tercih edilerek diğerinden vazgeçilmemelidir. Zira, bireysel özgürlüklerin kullanılabilmesi için örgütlenmelerin özgür bir şekilde kurulup işletilebilmesi gerekmektedir. Bireysel örgütlenme özgürlüğünün tanınmadığı bir ihtimalde ise kişilerin katılım hakkı zedeleneyecek ve kurumsal örgütlenme özgürlüğü devamlılığını kaybedecektir.¹⁰¹ Bu nedenle; kolektif özgürlüğün hayata geçirilebilmesi için hem kurumsal hem de bireysel örgütlenme özgürlüğünün tanınması ve muhtemel bir çatışma halinde ise her iki özgürlüğün de en üst seviyede etkisini sürdürmesini sağlayan bir çözüm yolunun bulunması gerekmektedir.

Siyasi parti özgürlüğü de niteliği itibarıyla bir kolektif özgürlüktür. Bu nedenle parti özgürlüğünün, kurumsal parti özgürlüğü ve bireysel parti özgürlüğü olmak üzere iki ayrı yönü bulunmaktadır. Kurumsal parti özgürlüğü; siyasi partilerin iç işleyişi ve iç düzeni hakkında serbestçe karar alabilmesi olarak tanımlanabilir. Ancak bu özgürlük siyasi partilere istediği şekilde karar alma ve antidemokratik uygulamaları hayata geçirme imkanı tanımamaktadır. Kurumsal parti özgürlüğünün sınırlarını bireysel parti özgürlüğü oluşturur.¹⁰² Bireysel parti özgürlüğü ise parti üyelerinin, partinin almış olduğu kararların oluşum sürecine ve gerçekleştirilen parti içi seçimlere katılma imkanı olarak tanımlanabilir. Öz bir ifadeyle, parti üyelerinin siyasi katılım özgürlüğüdür.¹⁰³

Parti içi demokrasinin sağlanması için bireysel parti özgürlüğünün yani parti üyelerinin siyasi katılımının sağlanması şarttır. Çünkü parti içi demokrasi, parti üyelerinin, üye oldukları partiye karşı talep edebileceği bir hak mahiyetindedir. Diğer yönden, iç düzenleriyle ilgili konularda partilerin belirleyici konumda olma hakkı bulunmaktadır. Ancak kurumsal parti özgürlüğü gerekçe gösterilerek, parti yönetimine veya parti içindeki çoğunluğa, partinin işleyişiyle ilgili sınırsız bir yetki tanınmaz. Zira böyle bir durum,

¹⁰⁰ Kaboğlu, s. 75-80.

¹⁰¹ Kaboğlu, s. 81.

¹⁰² Küçük, s. 289.

¹⁰³ Küçük, s. 91.

üyelerin siyasi katılım hakkının zedelenmesi anlamına gelir ve bu nedenle de parti içi demokrasiye aykırıdır.¹⁰⁴

Bu açıklamalardan yola çıkarak denilebilir ki; bireysel parti özgürlüğü ve kurumsal parti özgürlüğü arasında oluşabilecek muhtemel bir çatışma hali “pratik uyum ilkesi” dikkate alınarak çözümlenmelidir. Zira özgürlükler arasında meydana gelen bir çatışmada denge kurularak her iki özgürlük de yaşatılmalıdır.¹⁰⁵ Böylece kurumsal parti özgürlüğü ve bireysel parti özgürlüğü arasında bir seçim yapılarak, biri diğerine tercih edilmemiş olur. Her iki özgürlük de en üst seviyede korunmuş olmaktadır.

II. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

1.12. Genel Olarak

Modern demokrasi, partiler demokrasisi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁶ Demokrasiyi siyasi partilerden bağımsız düşünmek artık imkansız hale gelmiştir. Ancak bu durum, siyasi partilerin demokrasiye asla zarar vermeyecek kuruluşlar olduğu anlamına gelmemektedir. Partilerin demokrasiyi hayata geçirme işlevi bulunduğu gibi, bazen demokratik sistemi tıkayan ve hatta onu ortadan kaldırmaya çalışan bir yapıya dönüşme ihtimali de mevcuttur. Bu nedenle, siyasi partilerin demokrasiye karşı bir tehdit haline gelmemesi için, öncelikle kendi iç yapılarında demokratik olması gerektiği anlayışı ortaya çıkmıştır.

Siyasi partiler varlığını demokrasiye borçludur. Bu nedenle partilerin demokrasiye karşı yerine getirmesi gereken bazı görevlerinin bulunduğu kabul edilir. Bu görevler, faaliyette bulunduğu ülkede demokrasinin varlığını korumak, onu en üst seviyede hayata geçirebilmek ve demokrasiye karşı bir tehdit unsuru haline gelmemek şeklinde özetlenebilir. Demokrasiyi hayata geçirme amacını taşıyan bir siyasi partinin öncelikle kendi içerisinde demokratik olması gerekir. Bir partinin kendi içerisinde demokratik olması durumu parti içi demokrasidir. Parti içi demokrasi ilkesine uygun olarak faaliyet göstermeyen bir partinin, siyasi iktidarı elde etmesi durumunda ülke içinde demokrasiyi uygulayacağını düşünmek bir

¹⁰⁴ Küçük, s. 424.

¹⁰⁵ Küçük, s. 83, 414.

¹⁰⁶ Duverger, s. 87.

temenniden öteye gitmemektedir. Demokrasiyi benimseyememiş bir kuruluş, demokrasinin üreticisi ve -onu hayata geçirme anlamında- sunucusu haline gelemez. Böyle bir durumda, demokrasiye katkısı bulunmayan bir siyasi partinin demokrasi için zararlı bir hale gelebileceği de düşünülebilir. Bu durum parti içi demokrasinin yalnızca partilerin iç işi olarak görülemeyeceğini, demokratik düzen anlamında kamusal ve herkesi ilgilendiren bir sorun olduğunu göstermektedir.¹⁰⁷

Ülkemizde ise parti içi demokrasi kavramına mevzuatta şöyle işaret edilmiştir; Anayasanın 69.maddesinin birinci fıkrasında, *siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur ve bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir* hükmü yer almaktadır. SPK'nın parti içi çalışmaların demokrasi esaslarına uygun olma zorunluluğu başlıklı 93.maddesinde :

"Siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi; parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz." hükmüne yer verilmiştir.

1.13. Parti İçi Demokrasi Kavramı

Parti içi demokrasi, bir siyasi partinin iç işlerinde demokrasiyi uygulamasıdır.¹⁰¹ Daha geniş bir tanımlama ise şöyle yapılabilir: *"Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun olarak ve hukuki düzenlemelerle sınırları çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması, demokratik örgüt yapısı kurularak, lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması sürecidir."*¹⁰²

Parti içi demokrasi tanımında partinin iç işleri ifadesine yer verilmektedir. Bu nedenle, "parti içi" ibaresinin kapsamına nelerin dahil olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Parti organlarının kuruluşu, parti tüzüğü ve programının hazırlanması, genel seçim ve yerel

¹⁰⁷ Yanık, s. 102-107.

¹⁰¹ Yanık, s. 103.

¹⁰² Tuncay, s. 52.

seçimlerde partiyi temsil edecek milletvekili adaylarının ve belediye başkanı ve meclis üyeleri adaylarının tespiti ve parti üyelerinin hakları ve yükümlülükleri, partiyle ilgili mali konular, partinin iç işleri kavramının içeriğine dahildir.¹⁰³

Bir siyasi partide parti içi demokrasinin varlığını kabul edebilmek için şu hususların yer alması gerektiği söylenebilir: Siyasi partilerin her kademesine özerklik tanınmalıdır. Tüm bu kademelerde görev alan kişilerin seçimle iş başına gelmesi gerekir. Seçimle iş başına getirilmiş kişiler, önceden belirlenmiş sınırlı bir zaman (bir-üç yıl gibi) için göreve gelmiş olmalıdır. Ve partinin önemli sorunlarına ilişkin kararlar, alt kademelerden üst kademelere doğru demokratik bir süreç içinde alınmalıdır.¹⁰⁴ Bunların sağlanabilmesi için parti içinde muhalefet anlayışına müsaade edilmesi gerekir. Bu durum ise parti lideri ve yönetim kadrosunun parti içi rekabeti kaldırabilecek kişiler olmasına bağlıdır.¹⁰⁵

Demokrasi halkın yönetimi ve egemenliği olarak tanımlanırsa parti içi demokrasi de parti üyelerinin yönetimi ve onların egemenliği olarak tanımlanabilir.¹⁰⁶ Parti içindeki tüm üyelerin eşit haklara sahip olması gerekir. Parti üyelerinin ifade özgürlüğüne sahip olması ve partideki iktidarın parti lideri veya merkez yönetim kurulu gibi tek bir kişi veya tek bir organda toplanmaması gerekir. Partinin verdiği kararların demokratik bir biçimde alınması yeterli değildir, verilen kararların içeriği de demokrasiye uygun olmalıdır.¹⁰⁷

Parti içi demokrasinin, parti üyelerinin siyasi katılım hakkına yönelik yansımada , üyelerin ifade özgürlüğüne sahip olması, bilgi edinme ve önerge verme hakkına sahip olması ve hak arama özgürlüğünün bulunması gerekmektedir. Parti içi demokrasi, parti lideri ve yöneticilerinin parti üyelerine sorumluluğu olarak da ifade edilmektedir. Bir siyasi partide parti içi demokrasinin hayata geçirilmesiyle birlikte parti liderinin hakimiyeti kırılmış olmaktadır.¹⁰⁹ Girdiği seçimlerde başarı kazanmış olan bir parti liderinin, partinin yöneticisi olarak kalmaya devam etmesi doğal bir durumdur. Ancak ülkemizde siyaseten başarılı olamamış parti liderlerinin ısrarla görev başında kalmaya devam ettiği, tarihi tecrübelerle

¹⁰³ Küçük, s. 68.

¹⁰⁴ Kudret Bosuter, **Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, s. 37.

¹⁰⁵ Tuncay, s. 52-54.

¹⁰⁶ Küçük, s. 70.

¹⁰⁷ Küçük, s. 71.

¹⁰⁹ Atar, s. 79.

gözlemlenmiş bir gerçektir. Bu nedenle, Türkiye'deki modern demokrasi anlayışı, partiler demokrasisi olmaktan ziyade, liderler demokrasisi haline gelmiştir.¹¹⁰ Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, katıldığı seçimlerde başarısız bir sonuçla karşılaşınca istifa eden, parti yönetimine genç kadroların gelmesini destekleyen adımlar atan liderlerin ülkemizde de görülebilmesi ancak parti içi demokrasinin, partilerde uygulanmasıyla mümkün olacaktır.¹¹¹

Parti içi demokrasinin tanımında yer alan unsurlara temas etmesi açısından Alman Anayasa Mahkemesi'nin Sosyalist Reich Partisi'nin kapatılmasına ilişkin vermiş olduğu karar ayrı bir öneme sahiptir. Söz konusu karar 1953 yılında verilmiştir.¹¹² Alman Anayasa Mahkemesi SRP'ye ilişkin şu hususları tespit etmiştir: Partinin karar organı olan Parti Meclisi'nde atanmış olan üyelerin sayısı, seçilmiş olan üyelere daha fazladır. Parti Meclisi, partinin genel başkanını seçen parti organıdır. Böylece parti lideri, parti meclisine atamış olduğu üyelerin oylarıyla partinin başında ömür boyu bulunmayı garanti altına almış olmaktadır. Ayrıca parti içinde gerçekleştirilen diğer seçimler de genel merkezin ve parti liderinin kontrolü altında gerçekleşmektedir. Bu nedenle bu seçimlerin mahiyeti göstermelik seçim olmaktadır.

Bunların yanında SRP'de bazı keyfi ihraçlar gerçekleşmiştir. Üyeler farklı muamelelere tabi tutulduğu için, üyeler arası eşitlik ilkesi ihlal edilmiştir. Bu uygulamaların tümü SRP'nin demokratik bir parti yapılanmasının bulunmadığını, aksine demokratik bir partide olması gerekenin tam aksine yukarıdan aşağıya uzanan bir örgüt yapısı bulunduğunu göstermektedir. Bir partinin parti içi demokrasiye uygun davranmaması doğrudan olarak parti kapatma sebebi olarak görülmesi de bu hususun ikincil derecede dikkate alınması gerekir. Partinin iç yapısı ve uygulamaları, SRP örneğinde olduğu gibi, partinin demokratik sisteme karşı bir tutumunun bulunduğunu gösteriyor ise parti içi demokrasiye aykırılık, siyasi parti kapatma sebebi olarak kabul edilmelidir.¹¹³ Tüm bu gerekçelerle ve parti içi demokrasinin, demokrasinin bir unsuru

¹¹⁰ Yanık, s. 106.

¹¹¹ Atar, s. 79-80.

¹¹² Doğu Perinçek, **Federal Almanya'da Neo-Nazi Sosyalist Rayh Partisi'nin (SRP) Yasaklanması**, s. 279. Aktaran: Küçük, s. 59.

¹¹³ Küçük, s. 60.

olarak görülmesi nedeniyle, Alman Anayasa Mahkemesi SRP'nin kapatılmasına karar vermiştir.

Parti içi demokrasinin uygulama sahası bulmasıyla, ülke çapındaki demokrasinin gelişimine katkı sağlanacağı ve toplumun demokratik siyasi kültürü benimsemesinin kolaylaşacağı söylenebilir. Ancak partilerin üyelerden oluşan kuruluşlar olduğu unutulmamalıdır. Bu husus dikkate alındığında, parti üyesi olan kişilerin, partiden talep edebilecekleri bir takım haklara sahip olduğu görülür. Parti içi demokrasinin özellikle parti üyelerinin haklarını güvence altına almak amacıyla sağlanması gerekmektedir.¹¹⁴ Bu açıdan parti içi demokrasinin kurucu unsurları şöyledir:

Parti üyeleri tarafından alınan kararlarda ve yapılan seçimlerde çoğunluğun üstünlüğü ilkesine uyulmalıdır. Üyelerin, parti içi karar alım süreçlerine katılımı sağlanmalı ve seçme - seçilme hakları tanınmalıdır. Parti içinde gerçekleştirilen seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına uygun bir şekilde yapılmalıdır. Gerçekleştirilecek seçimlerin öncesinde parti üyelerine görüşlerini ifade etme imkanı da verilmelidir. Bunun yanında üyelerin, bilgi edinme hakkı, toplantılarda önerge verme hakkı, ifade özgürlüğü ve hak arama özgürlüklerinin güvence altına alınması da üyelerin siyasi katılımının sağlanması açısından, parti içi demokrasinin kurucu unsurlarındandır.

Kurucu unsurlardan bir diğeri, parti içindeki iktidarın, tek bir organda toplanmamasıdır. Parti içindeki yetkilerin (örneğin; disiplin yargılaması, aday belirleme vb.) farklı organlar arasında paylaşılmasıyla, parti içi iktidarın kötüye kullanılması önlenerek denge fren mekanizması kurulmuş olur. Partilerin karar alım süreci demokratik bir biçimde gerçekleşmelidir. Bu nedenle karar verilecek konularla ilgili, üyelere yapılacak olan gerekli bilgilendirmeler yeterli miktarda ve makul bir süre öncesinde yapılmalıdır. Tüm bu unsurlara ek olarak , alınan kararların içeriğinin de demokrasiye aykırı olmaması gerekmektedir.¹¹⁵

1.14. Parti İçi Demokrasinin Önemi

Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak tanımlanır. Bu tanımdan yola çıkarak denilebilir ki parti içi demokrasi de siyasi partilerin vazgeçilmez unsurudur. Parti içi demokrasi kavramı partiler demokrasisinin sağlanabilmesi için hayati bir öneme sahiptir.

¹¹⁴ Küçük, s. 21.

¹¹⁵ Küçük, s. 99.

Anayasa Mahkemesi'nin konuyla ilgili bir kararında “ *parti içi demokrasinin gerçekleşmesi, demokrasinin yaşaması ve işlemesi bakımından zorunludur.*” İfadesi parti içi demokrasi kavramının, demokrasinin gerçekleşmesi için bir ön koşul olduğu belirtilmiştir.¹¹⁴ Demokratik bir yapıya sahip olmayan siyasi partilerle demokrasi hayata geçirilememektedir.¹¹⁵

Bir ülkenin siyasi partilerinde parti içi demokrasiye yer verilmemesi halinde ulusal alanda bazı sorunların ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

Siyasi partilerin parti içi demokrasiyi işletmemesi seçmenin siyasetten uzaklaşmasına ve politikacılardan soğumasına yol açabilir. Halk nezdinde siyasi partiler, sorunların çözümü olarak görülmekten çıkar. Partilerin yönetimi belli grupların tekelinde olur. Bu durum, parti yönetiminin onay verdiği kişilerden başka kimsenin o partide aktif siyaset yapamamasına neden olur. Ülke genelinde, her problemi çözmesi beklenen karizmatik lider algısı oluşur. Siyasi partinin aldığı kararlar kişiselleşir. Halkın siyasetçilere güveninin kalmadığı bir siyasi atmosfer meydana gelir. Bu durumun sonucunda ise yeni bir siyasi partinin kurulması, yeni bir liderin ortaya çıkması ve sorunları çözmesi beklenir. Adeta kısır bir döngü gibi bu süreçler yaşanılır ve yeniden başa dönlür. Hal böyle olunca siyasi sistemde tıkanıklıklar meydana gelir. Siyaseten çözüm yollarının tıkanması, askeri müdahale beklentisine dahi neden olabilmektedir.¹¹⁶

Günümüz siyaset sisteminde, tek başına iktidarda bulunan partinin merkezinin veya liderinin aldığı kararlar çok önemlidir. Çünkü liderin veya merkezin kararı, mecliste çoğunluğa sahip olan iktidar partisi milletvekilleri tarafından aynı şekilde onaylanmakta ve istenen şekliyle kanunlaşmaktadır.¹¹⁷ Bu durumda parti içi demokrasiye uygun olarak alınmamış parti kararlarının yasalaşması kanunların demokratik meşruiyetini azaltmaktadır.¹¹⁸

Doktrinde, parti içi demokrasiyle demokrasi arasında organik bir bağ bulunmadığını savunan görüşler de mevcuttur. İtalyan siyaset bilimci Sartori, partilerin iç işlerinde demokrasiye uygun davranmamasının ulusal ölçekte demokrasiyi etkilemeyeceğini

¹¹⁴ AYMK, E. 2002/4, K. 2003/2, Karar Günü: 22.01.2003, Resmi Gazete Sayı: 25166.

¹¹⁵ Sarıbay, s. 127.

¹¹⁶ Tuncay, s. 56-57.

¹¹⁷ Bosuter, s. 15.

¹¹⁸ Küçük, s. 57.

savunmuştur. Bu görüşe göre, demokrasi için asıl gerekli olan partiler arasında rekabet ortamının sağlanmasıdır.¹¹⁹ Yine aynı şekilde Atar da parti içi demokrasi ile demokrasi arasında doğrudan bir bağ bulunmadığı görüşündedir.¹²⁰ Savunulan bu görüşlerden, partinin iç işleyişinin demokratik olmasının gerekmediği anlamı çıkartılmamalıdır. Zira burada kastedilen, siyasi partilerin gönüllü kuruluşlar olduğu ve onların iç işlerinde demokratik olmamasının ülke genelinde demokrasinin bulunmadığı sonucuna götürmeyeceğidir. Çünkü parti içi demokrasi ilkesi ile ülke çapındaki demokrasi arasında bir bağlantı bulunmamaktadır. Yine de partilerin kendi içerisinde demokratik olmamasının, demokrasinin doğasıyla çeliştiği söylenmelidir. Zira otoriter yapıya sahip olan, demokratik ilkelerin işletilmediği bir siyasi örgüt temel hak ve hürriyetlere ilişkin yok edici darbenin ilk adımıdır.¹²¹

1.15. Parti İçi Demokrasiyi Etkileyen Unsurlar

Parti içi demokrasi kavramı, sosyal bilimlerin pek çok kavramında olduğu gibi çeşitli unsurlardan etkilenmektedir. Parti içi demokrasiyi etkileyen unsurlar ise şöyle sıralanabilir: Toplumun Sosyo-Ekonomik Yapısı, Hükümet Sistemi, Seçim Sistemi, Parti Disiplini, Parti Liderliği, Pozitif Hukuk.

1.15.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Demokrasi kavramı ile toplumun sosyo-ekonomik yapısı arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir. Ekonomik refah seviyesi yüksek olan ülkelerde demokrasinin de parti içi demokrasinin de hayata geçirilmesi kolaylaşmaktadır. Bu durum aynı zamanda siyasi katılımı da arttıran bir unsurdur.¹²⁸ Refah seviyesi düşük olan ülkelerde ise otoriter anlayışlarla karşılaşma ihtimali artar. Böyle bir durumun yaşandığı ülkelerde ise parti içi demokrasinin uygulanması zordur.¹²⁹

Ekonomik durumun parti üyeliğine etkisi açısından, maddi durumu kötü olan kişilerin parti üyesi olma ihtimalinin azaldığı söylenebilir. Çünkü partilere verilen üyelik aidatı,

¹¹⁹ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Yetkin Yay., Ankara, 1996, s. 165–166.

¹²⁰ Yavuz Atar, **Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri Sempozyumu**, TESAV Yay., Ankara, 2005, s. 164.

¹²¹ Duverger, **Siyasal Rejimler**, Çev. Teoman Tunçdoğan, Gelişim Yay., İstanbul, 1974, s. 44.

¹²⁸ Küçük, s. 279.

¹²⁹ Tuncay, s. 98.

hayatını idame ettirmek zorunda olan kişiler için gereksiz bir masraf olarak görülür. Aidatın yüksek olması veya siyaset hayatına katılımın yüksek masraf gerektirmesi, partilerin sadece varlıklı kişilerin siyaset yaptığı bir kurum haline gelmesine neden olur. Siyasi katılımın yalnızca belirli gruplar tarafından gerçekleştirilmesi ise parti içi demokrasiye aykırıdır.

Ekonominin parti içi demokrasiye etkisinin en çok hissedildiği alanlardan birisi aday belirleme süreci ve seçimlerdir. Çünkü seçimlerde propaganda yapmak, aday tanıtım faaliyetleri gerçekleştirmek ve bunun sonucunda başarılı olabilmek için büyük mali harcamalar gerekmektedir. Bu harcamaların kişilerin karşılayabileceğinden çok fazla bir miktar olması, aday belirleme sürecinde tek söz sahibinin parti yönetimi olması sonucunu doğurabilir. Zira tüm harcamaları karşılayan partiler adayların belirlenmesinde tek yetkili olmak ister. Böyle bir durum ise parti içi demokrasiye aykırılık oluşturur.

Konunun siyasi partilere bakan boyutunda ise ekonomik bağımsızlığını sağlayamayan bir siyasi partinin parti içi demokrasiyi uygulamasını beklememek gerekir. Zira bir partinin ekonomik bağımlılığının bulunduğu gruplara, karar alma sürecinde de bağımlılığı devam edecektir. Böyle bir durumun yaşanmaması için, Anayasada siyasi partilere devlet tarafından mali yardım yapılması öngörülmüştür.¹³¹

Sosyal durumdan bahsedilecek olursa, Türkiye’de demokrasi sosyal sınıfların mücadelesi neticesinde doğmamıştır. Türkiye’nin demokrasi mücadelesinin, devletçi seçkinler ve gelenekçi liberaller arasında yaşandığı söylenebilir¹³² Bu tarihsel durumla birlikte Türkiye’de iktidara gelen veya ana akım konumda bulunan siyasi partiler bir sınıfın temsilcisi olmamıştır.¹³³ Siyasi partilerin farklı sosyal sınıfların beklentilerini karşılaması, onları temsil etmesi ve bu sınıflara kendi içerisinde yer vermesi gerekir. Bunu sağlayan partiler, parti içi demokrasi ilkesine uygun davranmış olur. Sosyal yapının çeşitliliği temsil edildikçe partilerin toplumla bütünleşmesi sağlanır. Farklı sosyal gruplardaki kişiler parti içinde kendisine yer buldukça, parti içi demokrasi hayata geçirilmiş olur.¹³⁴

¹³¹ Yanık, s. 120.

¹³² Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 36. Baskı, İstanbul, 2005, s. 131.

¹³³ Saime Müjde Önal, **Türkiye’de Parti İçi Demokrasi: AKP ve CHP Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 20.

¹³⁴ Tuncay, s. 110-113.

1.15.2. Hükümet Sistemi

Hükümet sistemlerinin, parti içi demokrasiye ve demokrasiye olan etkisi kuvvetler ayrılığı kavramı düşünüldüğünde kolayca ortaya çıkmaktadır. Kuvvetler ayrılığının hayata geçirilemediği bir ülkede, parti içi demokrasi de tehdit altında bulunmaktadır.¹³⁵

Başkanlık sistemi sert kuvvetler ayrılığına dayanan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Başkanın parlamentoya müdahale edememesi, milletvekilleri üzerindeki baskının azalmasına neden olur.¹³⁶ Başkanlık sisteminde milletvekillerinin bakanlık beklentisi bulunmamaktadır. Zira yasama organında yer alan bir kişi aynı zamanda bakanlık vazifesini ifa edemez. Bu da iktidardaki siyasi partinin lideri olarak başkanın, parti içindeki hakimiyetini azaltan bir durum oluşturur.¹³⁷ Aynı şekilde milletvekillerinin başkana olan bağımlılığı da azalmaktadır. Tüm bu durumlar ise parti içi demokrasinin oluşmasına zemin hazırlar. Başkanlık sisteminin tipik örneği Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, bir kimsenin en fazla 2 dönem başkan seçilebilmesi de iktidarın kişiselleşmesine engel oluşturan bir düzenlemedir. Bu düzenlemenin de parti içi demokrasiye katkı sağlayan bir hüküm olduğu söylenebilir.

Yumuşak kuvvetler ayrılığı olarak tanımlanan parlamenter sistemin öne çıkan ismi başbakandır.¹³⁸ Her ne kadar bakanların atanması devlet başkanı tarafından yapılıyor olsa da hangi isimlerin bakan olacağına karar veren kişi başbakandır.¹³⁹ Bakanlık, milletvekillerinin siyasi açıdan hedefledikleri bir makamdır. Bu nedenle bakan olmak isteyen milletvekilleri başbakanla ters düşmemeye özen gösterirler. Bakanlık vazifesine gelebilmek için başbakanla uyumlu çalışırlar ve deyim yerindeyse ona itaat eden bir konumda bulunabilirler.¹⁴⁰ Bu husus, başbakanın elinde bir araçtır, bu araç ise parti içi demokrasiyi olumsuz etkilemektedir. Zira parti içinde, parti içi demokrasi ihlalleri yaşansa dahi, bakanlık hedefleyen vekiller tarafından bu durum çoğunlukla görmezden gelinmektedir.¹⁴¹ Başbakanın parlamenter sistemde vekillere

¹³⁵ Yanık, s. 113.

¹³⁶ Hüseyin Özcan / Murat Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, Der Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 220.

¹³⁷ Atar, s. 80.

¹³⁸ Ekrem Ali Akartürk, **Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri**, Yeditepe Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s. 163.

¹³⁹ Küçük, s. 224.

¹⁴⁰ Akartürk, s. 173–174.

¹⁴¹ Küçük, s. 224.

karşı kullanabileceği bir diğer araç ise fesih tehditidir.¹⁴² İktidar partisi milletvekillerinin, demokratik bir şekilde alınmış olan parti kararına uymaması durumunda, başbakan, meclisin feshini istemekle partinin vekillerini parti disiplinine uygun hareket etmeye ve karara uymaya davet etmiş olur.¹⁴³ Parlamenter sistem uygulanan bazı ülkelerde yasama organının feshine devlet başkanı tarafından karar verilse de , uygulamada fesih yetkisi başbakanın talebi üzerine kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Fesih yetkisinin milletvekillerini cezalandırmak amacıyla kullanılması da parti içi demokrasiye aykırıdır.

Yarı başkanlık sisteminde, cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir.Bu durum Cumhurbaşkanını siyaseten daha kuvvetli hale getirir. Bir ülkedeki seçimler sonucunda cumhurbaşkanının partisi mecliste de çoğunluğu kazanmış ise parlamenter sistemin başbakanından daha güçlü konuma gelmiş bir cumhurbaşkanının varlığı söz konusudur.¹⁴⁵ Cumhurbaşkanı hem bakanlar kurulunu hem meclisteki lideri bulunduğu partinin vekillerini kontrol eden bir konuma gelmiş olur. Bu nedenle parti içi iktidarın kişiselleşmesi sorunuyla karşılaşılabılır. Bu durumun gerçekleşmesi ise parti içi demokrasi ihlallerine yol açar.¹⁴⁶

1.15.3. Seçim Sistemi

Etkin siyasi makamların seçimle iş başına gelmesi demokrasinin olmazsa olmaz şartıdır. Demokrasinin varlığı için tek başına yeterli olmasa da bu sistemin özünde seçimler bulunmaktadır. Zira bireyler katıldıkları seçimler sayesinde özgürlüklerini hissedebilirler.¹⁴⁷ Demokrasi için bu denli öneme sahip olan seçimlerle ilgili pekçok sistem öngörülmüştür. Her seçim sisteminin de siyaset hayatına farklı etkileri bulunmaktadır. Seçim sistemlerinin parti içi demokrasiye olan etkisi, çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi olmak üzere iki sistem açısından incelenmelidir.

¹⁴² Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul. 1976, s. 103.

¹⁴³ Küçük, s. 226.

¹⁴⁴ Akartürk, s. 17.

¹⁴⁵ Küçük, s. 233.

¹⁴⁶ Akartürk, s. 287.

¹⁴⁷ Tuncay, s. 83.

Çoğunluk sistemi, seçime katılan kişi veya partilerden en fazla oyu alanın seçimi kazanmış olduğu sistemdir.¹⁴⁸ Çoğunluk sisteminin üç türü mevcuttur. Bunlar; tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi, tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi ve listeli çoğunluk sistemidir.

Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin bir diğer adı, dar bölgeli çoğunluk sistemidir. İsminden de anlaşılacağı üzere seçimler tek tur üzerinden gerçekleşir ve bir seçim çevresinde sadece bir temsilci seçilir. Böylece seçmenler siyasi partilerin politikalarından ziyade aday olan kişinin seçmenle olan bağı ve şahsi özelliklerini dikkate alarak oy vermektedirler. İlk turun sonunda en fazla oyu almış olan aday seçilmiş olur.¹⁴⁹ Bu seçim sisteminde her ne kadar adaylar belirlenirken parti yerel teşkilatının görüşleri dikkate alınsa da bu sistem iki parti sistemini teşvik eden bir yapıya bürünebilir. Böylece seçimlerde aday olacak kişilerin belirlenmesinde partiler hakim pozisyona gelebilir. Çünkü bağımsız adayların, en az iki kuvvetli adayın bulunduğu bir ortamda, bir siyasi partinin desteğini almadan seçimleri kazanması çok zordur.¹⁵⁰ Bu durumun aday belirleme sürecinde parti yönetiminin hakimiyetine neden olacağı söylenebilir. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi, siyasi partilerin merkez organlarının aday tespitindeki ağırlığını arttırabileceği için parti içi demokrasiye olumsuz etkileri bulunan bir sistem olarak değerlendirilmektedir.¹⁵¹

Tek isimli iki turlu çoğunluk sisteminde, bir ülkenin tamamı, her bir seçim çevresi tek milletvekili çıkaracak şekilde bölünür. İlk turda adaylardan herhangi biri mutlak çoğunluğu sağlayamamışsa ya belirli miktarda oy alan adaylar arasında ya da en fazla oyu alan ilk iki aday arasında ikinci bir oylama daha yapılmaktadır. İkinci tura kalan adaylardan geçerli oyların çoğunluğunu alan kişi seçimin galibi olur.¹⁵² Bu sistemde seçimlerin ikinci tura kalma ihtimali seçmenlerin oy tercihine etki etmektedir. İlk turda seçmen gönül rahatlığıyla desteklediği adaya oy verebilir, zira ilk turda mutlak çoğunluğa ulaşılması gerekmektedir.¹⁵³ Bu nedenle ilk tur için adayların kişisel özelliklerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Ancak yine de siyasi parti desteği olmaksızın ilk turda mutlak çoğunluğu sağlamak oldukça zordur. İkinci

¹⁴⁸ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 316.

¹⁴⁹ Duverger, **Siyasi Partiler**, s. 458-460.

¹⁵⁰ Duverger, s. 460-461.

¹⁵¹ Bilir, s. 195.

¹⁵² Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih“, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 23, 2006, s. 80.

¹⁵³ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 344.

tura en çok oy alan iki adayın kalması durumunda ise artık siyasi partilerin kendi aralarında gerçekleştirmiş oldukları pazarlıklar devreye girmektedir.¹⁵⁴ Bu durum partilerin merkez organlarının devreye girmesine neden olur. Seçim sonuçları adayların şahsi özelliklerinden ziyade partilerin gerçekleştireceği işbirliklerine bağlı olur. Siyasi partilerin gerçekleştirdiği bu ittifaklar, seçimlerdeki partilerin konumunu güçlendiren bir unsurdur. Adayların kimliğini ise işlevsiz hale getirmektedir. Bu nedenle bu durum da parti içi demokrasiye aykırılıklar oluşturmaktadır.¹⁵⁵

Listeli çoğunluk sisteminde ise seçime katılan bir siyasi parti, oyların basit çoğunluğunu kazanması halinde, seçim çevresindeki sandalyelerin tümünü kazanmaktadır. Böylece bir siyasi partinin adayı olarak seçime katılan milletvekili adayları, bağımsız adaylara göre şansını oldukça artırır.¹⁵⁶ Adayların şahsi özelliklerinin önemi azalmış olur. Parti merkez organının etkisi ise oldukça artmıştır. Bu sistem de parti içi demokrasi ilkesine aykırılıklar taşımaktadır.¹⁵⁷

Nispi temsil sistemi, siyasi partilerin aldığı oy oranına göre mecliste temsil edildiği seçim sistemidir. Verilen oyların temsil oranının mecliste en üst seviyede yansıdığı sistem olarak tanımlanabilir. Böylece temsilde adaletin ve yönetimde istikrarın sağlanması hedeflenmektedir.¹⁵⁸ Nispi temsil sisteminde seçmenler adaylardan ziyade siyasi partileri dikkate alarak oy verirler. Bu husus adayların siyasi partiye bağımlılığını arttırmaktadır.¹⁵⁹ Nispi temsil sisteminde, seçim çevresinin büyüklüğü arttıkça siyasi partilerin adaylar üzerindeki etkisi artmaktadır. Büyük seçim çevrelerinde adayların şahsi özelliklerinin önemi azalırken siyasi partilerin rolü önemli hale gelir. Bu durumlar ise parti içi demokrasiye aykırılıklar oluşturur. Seçim çevresi küçüldükçe adayın kim olduğu ve şahsi özellikleri önem kazanır. Çünkü küçük seçim çevrelerinde adayın tanınır olması önemli bir unsur haline gelir.¹⁶⁰ Böylece seçim sistemlerinin aday belirleme sürecinde parti yönetimini etkili kılması parti içi demokrasiye aykırı sonuçlar doğururken, adayların şahsi özelliklerini ön plana

¹⁵⁴ Hikmet Sami Türk, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, TESAV Yay., No: 13, Ankara, 1997, s. 113.

¹⁵⁵ Küçük, s. 217.

¹⁵⁶ Duverger, s. 459-460.

¹⁵⁷ Küçük, s. 214.

¹⁵⁸ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s. 319.

¹⁵⁹ Küçük, s. 199.

¹⁶⁰ Öztekin, s. 177-179.

çıkartıp, geniş bir katılımıla belirlenmesini sağlaması ise parti içi demokrasinin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

1.15.4. Parti Disiplini

Parti disiplini, parti yönetiminin, parti örgütü ve üyeleri üzerinde sağladığı otoritedir. Daha geniş bir tanımlamayla, parti yönetiminin verdiği kararlara, partinin tüzüğüne ve programına üyeler tarafından uyulması ve bunu sağlamak için parti yönetiminin elverişli yaptırımlara sahip olmasıdır.¹⁶¹ Parti disiplini, parti üyelerinin, partinin genel politikasına uygun davranması veya en azından aykırı hareket etmemesi zorunluluğunu da bünyesinde barındırır.¹⁶²

Parti disiplini kavramı siyasi partilere pekçok açıdan etki etmektedir. Bu etkilerden biri de seçimlerde başarı kazanılmasıyla ilgilidir. Seçmen, bir siyasi partiden kendi içerisinde birlik olmayı sağlamış bir parti görüntüsü beklemektedir. Kendi içinde uyumlu çalışmayan bir siyasi parti, iktidara geldiğinde başarılı olabileceğine ve verdiği sözleri yerine getirebileceğine dair algı oluşturmakta zorlanır. Aynı durum muhalefeti hedefleyen partiler için de geçerlidir. Parti disiplininin eksikliği muhalefete gelecek bir parti için de bu sorumluluğu yerine getiremeyeceğine dair bir algının oluşmasına neden olur.¹⁶³ Ancak bu durumdan yola çıkarak, parti disiplinini sağlamak gerekçesiyle, farklı görüşte olan kişilerin sindirilmesi veya çeşitli yaptırımlara tabi tutularak ihraç edilmesi parti içi demokrasiye açıkça aykırı olmaktadır.

Aslında parti disiplini parti içi demokrasiye karşıt bir kavram değildir. Bir siyasi partide lider ve yetkili organlar seçimle göreve gelmişse ve partinin aldığı kararlar demokratik bir şekilde alınmışsa, parti içi demokrasinin varlığı söz konusudur. Demokratik bir şekilde seçilmiş parti yönetiminin yine demokrasiye uygun şekilde almış olduğu parti kararlarına, parti disiplini gereğince, üyelerin uyması gerekmektedir. Yine aynı anlayış nedeniyle parti

¹⁶¹ Payaşıoğlu, s. 44.

¹⁶² Ozan Mutlu, **1982 Anayasası ve Siyasal Partiler Kanunu'na Göre Parti İçi Demokrasi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 51.

¹⁶³ Teziç, s. 85

kararlarına uymayan üyelere disiplin cezası verilebilir.¹⁶⁴ Parti yönetiminin almış olduğu demokratik kararlardan sonra, aynı fikre sahip olmayan parti üyelerinin, parti bütünlüğünü ve partinin tek ses halini bozmaması gerekir.¹⁶⁵ Zira, özellikle parlamenter sistemde, iktidarda bulunan siyasi partinin hükümette istikrarlı ve etkin olabilmesi için, etkili bir parti grubu desteğine ihtiyacı vardır. Bu açıdan parti disiplininin siyasi hayatın sağlıklı işleyebilmesi için olmazsa olmaz bir niteliği vardır.¹⁶⁶ Bunun yanında, parti disiplini, kurumsal parti özgürlüğünün gerçekleşmesine hizmet etmektedir.

Parti içi demokrasi ve parti disiplini kavramları siyasi partilerin iktidarı kazanma mücadelesinde izleyecekleri yolu etkilemektedir. Parti disipline önem veren partiler ile parti içi demokrasiyi hayata geçirmeye çalışan partiler toplumdan farklı tepkiler almaktadır. Ancak parti içi demokrasiye uygun davranan siyasi partilerin parti disiplini daha kolay sağlayabileceği söylenebilir. Çünkü partinin almış olduğu kararlar ne kadar çok farklı fikirde bulunan üyenin katılımıyla alınmışsa ve bu kararların alınma aşamasına ne kadar çok kişiye söz hakkı tanınmışsa, kararların demokratik meşruiyeti aynı oranda artmış olur. Bu şekilde alınan parti kararlarının benimsenme oranı yükselir ve parti yöneticilerine karşı duyulan güven artar.¹⁶⁷

Sonuç olarak, parti disiplinine sahip olan partilerde parti içi demokrasinin hayata geçirilemeyeceğine dair bir hükme varılamaz. Zira parti disiplini, siyasi partilerin istikrarlı bir yönetime sahip olması için gereken bir kavramdır. Sorunlu olan durum, parti disiplini adı altında, haksız yere ihraçların gerçekleşmesi, disiplin cezası verilmesi gibi antidemokratik birtakım uygulamalara başvurulmasıdır. Bu durum ise parti disiplini ifade etmeyip, demokrasiye aykırı olan davranışlardır.

1.15.5. Parti Liderliği

Partinin liderlik makamı, özellikle parti içi iktidarın kişiselleşmesi ihtimalini barındırdığından, parti içi demokrasiyi yakından etkileyen bir diğer faktördür. Parti liderleri, özellikle karizmatik liderlik özelliğine de sahip ise kitleleri peşinden sürükleyip, onlara yön

¹⁶⁴ Küçük, s. 144-145.

¹⁶⁵ Bosuter, s. 109.

¹⁶⁶ Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 90-91.

¹⁶⁷ Teziç, s. 91.

verebilecek bir konuma gelebilmektedirler.¹⁶⁸ Siyaset hayatında normal görülmesi gereken bu durum zaman zaman liderlerin, parti içindeki iktidarını kişiselleştirerek parti içi demokrasiyi sekteye uğratmasına neden olabilmektedir.

Siyasi partilerin bütünüyle lidere teslim edilmesi parti içi demokrasiye aykırı bir durumdur. Günümüzde Türkiye'de parti liderleri, istedikleri kişileri göreve getirip, keyfi olarak görevden alabilmektedir. Partinin yönetim organına hükmederek istediği kararı aldırabilmektedir. Parti kongrelerini kontrol altına alıp, muhalefetsiz bir hale gelebilmekte ve ömür boyu partinin genel başkanı olarak kalabilmektedir. Bu durum Türk siyasi partilerinde siyasi patronajın varlığını göstermektedir.¹⁶⁹

Türk siyasi partilerinde genel olarak, lider merkezli bir yapılanma mevcuttur. Partinin başında karizmatik bir lider ve liderin etrafını çevreleyen çekirdek bir kadro bulunur. Böylece tavandan tabana doğru örgütlenmiş bir parti teşkilatı söz konusu olmaktadır. Ülkemizde siyasi partilerin programlarından ve hatta kadrolarından ziyade liderlerin ön planda olması, partilerin parti içi demokrasiyi hayata geçirmesini olumsuz etkilemektedir.¹⁷⁰ Böyle bir tablonun yaşandığı siyasi partilerde, üyeler için iki seçenek mevcuttur. İlk seçenek parti liderinin yanında olmak veya aynı fikirde olmasa dahi lider ile ters düşmemeye özen göstermektir. Çünkü parti üyesinin siyaseten iyi görevlere gelebilmesi, liyakatine değil parti liderinin sarfedeceği sözlere bağlı bulunmaktadır. İkinci seçenek ise parti liderine karşı konum alarak eleştirilerini dile getirmek ve muhalefet bayrağı açmaktır. Ancak bunun sonucu ağır olabilmektedir. Zira genelde karşılaşılan netice, ilk genel seçimde milletvekili adayı gösterilmemek veya ihraç yoluyla parti dışında kalmaktır.¹⁷¹

Sadece Türkiye'de değil dünya genelinde, önce televizyon yayınlarının yaygınlaşması ve günümüzde ise sosyal medyanın kullanımıyla birlikte parti liderleri hiçbir aracıya ihtiyaç duymaksızın, geniş seçmen kitlelerine ulaşabilir hale gelmiştir. Günümüz parti liderlerinin fikirlerini aracısız bir şekilde halka duyurması ve seçmenin karşısında oluşturduğu görüntüsü ve düşünceleriyle adeta vitrinde yer alması, seçmen ile parti lideri arasında özel bir bağın

¹⁶⁸ Ekrem Ali Akartürk, "İktidarın Kişiselleşmesi", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2, S: 2, 1998-1999, s. 225.

¹⁶⁹ Bosuter, s. 59-60.

¹⁷⁰ Küçük, s. 265.

¹⁷¹ Yanık, s. 168.

kurulmasına neden olmuştur. Bu durum, parti liderlerinin parti içi iktidarlarının kişiselleşmesini kolaylaştırmıştır.¹⁷² Fakat parti içi demokrasinin olabildiğince hayata geçirilmesiyle, parti liderlerinin oligarşik eğilimleri engellenebilir.¹⁷³ Duverger'in, görünüşte demokratik, gerçekte ise oligarşik olarak tanımladığı parti liderliğinin bu sorunlu yapısı ancak parti içi demokrasinin hayata geçirilmesi ve tabandan tavana karar alma sürecinin sağlanmasıyla çözülebilir.¹⁷⁴

1.15.6. Pozitif Hukuk

Parti içi demokrasi pekçok unsurdan etkilendiği gibi hukuki düzenlemelerden de etkilenmektedir. Ülkelerin anayasalarında çizilen genel çerçeveler partilere yol gösterirken, kanunlarda belirtilen kurallar ve yasaklamalar siyaset hayatına ve parti içi demokrasiye doğrudan etki etmektedir. Ülkemizde parti içi demokrasiyi etkileyen en önemli yasa Siyasi Partiler Kanunu'dur. SPK'da parti teşkilatının yapılanması, parti lideri, parti üyeliğinden ihraç ve milletvekili adaylarının belirlenmesi gibi partiler için son derece önemli konulardaki düzenlemeler, parti içi demokrasiyi yakından etkilemektedir.

İlk olarak, parti örgütlenmesi konusunda SPK'da tek tip bir parti örgütü yapısı öngörülmüştür. Partiler, merkez organları, il, ilçe ve belde teşkilatları şeklinde teşkilatlanma hakkına sahiptir. SPK'nın 7. maddesindeki tek tip örgütlenme yapısı siyasi partilerin il veya ilçe merkezi dışında örgütlenmesini yasaklamıştır. Böylece seçmenlerin partilerle olan bağına yerel düzeyde zarar verilmiştir. Ocak-bucak örgütlenmesinin yasaklanması partilere tabanın siyasi katılımını azaltmıştır. Bu durum parti içi demokrasiye aykırıdır.¹⁷⁵

SPK'nın 15. maddesinde siyasi parti genel başkanlarının en çok 3 yıllık süre için seçilebileceği hükmüne yer verilmiştir. Ancak SPK'da parti genel başkanlığı için herhangi bir azami süre sınırı öngörülmemiştir. Başarılı olan liderlerin siyasi partinin genel başkanı olarak görev başında kalmaya devam etmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak siyaseten başarısız olmuş, seçimlerde yenilgiye uğramış ve meclise girmeyi dahi başaramamış siyasi parti liderlerine ilişkin azami görev süresinin SPK'da düzenlenmemesi parti içi demokrasiye aykırı

¹⁷² Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 431-432.

¹⁷³ Önal, s. 40.

¹⁷⁴ Duverger, s. 210.

¹⁷⁵ Gülsoy, s. 145.

bir durumdur. Başarısız parti liderleri için azami görev süresinin getirilmemesi, parti içi demokrasinin uygulanabilmesindeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Zira ülkemizde parti liderleri olağandışı bir durumla karşılaşmadıkça ömrünün son demlerine kadar liderlik makamını terk etmemektedirler.¹⁷⁶

Bir partinin Merkez Disiplin Kurulu, disiplin işlerindeki en yüksek kurul konumundadır. Üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla toplanıp, partiden kesin ihraç cezaları için kural olarak üye tam sayısının çoğunluğu ile karar almaktadır. SPK' da düzenlenen MDK'ların çalışma usulü demokratik bir biçimde düzenlenmemiştir. Zira MDK'lar re'sen harekete geçme hakkına sahip değildir. Partinin merkez yürütme kurulu disiplin işlemine tabi tutulmasını istediği üyenin dosyasını sevk etmeden, MDK kendiliğinden bir işlem başlatma hakkına sahip değildir. Parti liderinin, partiden ihraç edilmesini veya disiplin cezası almasını istediği kişiler MYK aracılığıyla MDK'ya sevk edilir. Ve disiplin kurulunda, yönetim tarafından talep edilen ceza genellikle istendiği şekliyle verilmektedir. Bu nedenle merkez disiplin kurulunun üzerinde parti liderinin etkisinin üst seviyede olduğu söylenebilir. Bu durum ise parti içi demokrasiye açıkça aykırıdır. Merkez disiplin kurulunun parti liderinin etkisine kapalı ve re'sen harekete geçme yetkisine sahip bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.¹⁷⁷

SPK'nın yürürlüğe konulduğu ilk halinde, siyasi partilerin aday belirleme yöntemi olarak ön seçimi uygulaması zorunlu hale getirilmiştir. Ancak bu düzenlemeden vazgeçilmiş, hangi aday tespit yönteminin kullanılacağı konusu partilerin tüzüklerine bırakılmıştır. Bu durum ülkemizde çoğunlukla parti liderinin veya merkez yürütme organının adayları tek başına belirlemesine yol açmıştır. Aday belirleme konusunda hem partilerin serbest hareket yeteneğine zarar vermemek hem de bu meseleyi liderin tekeline bırakmamak ve böylece vekil olmak isteyen kişilerin siyasi katılım hakkını da zedelememek gerekmektedir. Ülkemizdeki tarihi tecrübeler, SPK'da aday tespitiyle ilgili zorlayıcı bir hükme yer verilmeden aday tespitinde demokratik yöntemlerin uygulanmayacağını göstermiştir. Bu nedenle, SPK'da milletvekili adaylarının ön seçimle belirlenmesi esas olarak kabul edilmelidir. Bu aşamadan

¹⁷⁶ Yanık, s. 170.

¹⁷⁷ Rengül Ekizceleroğlu, **Türkiye'de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008, s. 176-177.

sonra belirli bir oranda milletvekili adayının tespitinde teşkilat yoklaması veya merkez yoklaması usullerini kullanmada siyasi partiler serbest bırakılmalıdır.¹⁷⁸

1.16. Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Güncel Sorunları

Ülkemizdeki aday belirleme sürecinde yaşanan sorunların anlaşılmasına ışık tutacak bir mahiyette olan, Türkiye’de parti içi demokrasiyle ilgili güncel sorunlar bölümü, üç başlık altında incelenebilir. Siyasi Partiler Kanunu’ndan kaynaklanan güncel sorunlara, parti içi demokrasiyi etkileyen unsurlar bölümünün, pozitif hukuk başlığında değinilmiştir. Parti içi demokrasinin güncel sorunlarının üç başlık altında incelenmesinin nedeni ise bu sorunların üç aktörden kaynaklanmasıdır. Bu aktörler sırasıyla: Seçmenler, Siyasi Partiler ve Parti Liderleridir. Bu nedenle seçmenlerle ilgili olan kısım toplumun siyasi yozlaşması başlığında, siyasi partilerle ilgili kısım Türk siyasi partilerinin yapısal sorunları başlığında, parti lideriyle ilgili kısım ise oligarşik yapılanmayla da ilişkilendirilerek, oligarşinin tunç kanunu bölümünde incelenmiştir.

1.16.1. Toplumun Siyasi Yozlaşması

Parti içi demokrasinin ülkemizdeki güncel sorunlarından birisi toplumun yaşadığı siyasi yozlaşmadır. Yozlaşma, manevi anlamda değer yargılarını, özelliklerini ve niteliklerini yitirmek olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁹ Toplumun siyasi yozlaşması ise siyaseten karar alan mercilerin ve bu mercilerden çeşitli talepleri olan seçmenin, özellikle ekonomik menfaat sağlamak için gayri ahlaki ve hukuka aykırı davranışlarda bulunmasıdır. Ülkemiz toplumu da siyasi partilere ekonomik menfaat sağlayan ve rant dağıtan örgütler olarak bakmaktadır.¹⁸⁰

Toplumun siyasi yozlaşmasını göstermesi amacıyla, Türkiye’de milletvekillerinin gerçekleştirdiği başlıca işler şöyle sıralanabilir: Parti üyelerinin veya yakınlarının, devlet memurluğu gibi kadrolara atanmasında referans olmak, kişilerin istediği şehre tayini ve terfi

¹⁷⁸ Murat Yanık, “Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** , Cilt: 11, S: 3–4, 2007, s. 194.

¹⁷⁹ TDK Büyük Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yozlaşma> (E.T. 21.02.2020).

¹⁸⁰ Yanık, s. 193.

işlemleri için ilgili yerlerle iletişim kurmak, kişilerin işe girmesini sağlamak, inşaat ve imarla ilgili konularda ruhsat, izin alınması gibi sorunların çözülmesine aracılık etmektir.¹⁸¹

Durum böyle olunca, siyasi partinin üyeleri tarafından bir milletvekilinin başarılı olarak nitelendirilmesi, bahsedilen bu taleplerin gerçekleştirilmesiyle ilgilidir. Bu oran arttıkça parti üyeleri nezdinde vekilin başarılı olduğu algısı artar. Bu durum, milletvekillerinin parti içi demokrasiye uygun davranmak gibi bir amacının bulunmamasına neden olur. Zira vekilin destekçileri nezdindeki başarı ölçütü, parti içi demokrasiye bağlılık değil, talep edilen işlerin gerçekleştirilmesidir.¹⁸² Bu açıdan, bir milletvekilinin parti üyelerinin taleplerini gerçekleştirebilmesi, parti lideri ve yönetimiyle ters düşmemesine bağlıdır. Üyelerin taleplerini gerçekleştirme kabiliyetini kaybetmek istemeyen bir vekil bu duruma özen göstermek zorundadır. Parti yönetiminin desteğini alan milletvekilleri hem kendilerinden talep edilen işleri kolayca halledebilir hem de güvenilirliğini ve tanınırlığını arttırarak, parti içindeki yerini sağlamlaştırmış olur. Bu durumların tümü ise parti içi demokrasiye aykırı sonuçlardır.

Türkiye’de parti üyeliği ve partililik faaliyetleri, kamu hizmeti olarak görülmemektedir. Üyeler, parti üyeliğini ve yapılan faaliyetleri ekonomik yatırım olarak görürler ve bunun karşılığını beklemektedirler.¹⁸³ Siyasi partilerin kendisine oy verenlerin ve üyelerinin desteğini devamlı kılmak için, seçmen ve üyelerin işlerini görmeye çalışması ve onlara ekonomik menfaat sağlamaya çalışması, partilerin demokratik bir yapıya bürünmesine engel olmaktadır.¹⁸⁴

1.16.2. Türk Siyasi Partilerinin Yapısal Sorunları

Türkiye’de parti içi demokrasi ile ilgili önemli sorunlardan bir diğeri, partilerin yapısıyla ilgilidir. Öncelikle partilerin kuruluş nedeniyle ilgili olarak, Türkiye'deki siyasi partilerin genel itibarıyla, seçkin kişilerin arasında gerçekleşen mücadelenin neticesinde kurulduğu söylenebilir. Oysaki Batı demokrasilerinde partilerin kuruluşu, seçkinlerin

¹⁸¹ Yanık, s. 195.

¹⁸² Küçük, s. 379.

¹⁸³ Yanık, s. 193.

¹⁸⁴ Sarıbay, **99 Soruda Siyasi Partiler**, s. 29.

rekabetinden ziyade, toplumda yer alan sosyo-ekonomik ve kültürel gruplaşmaların siyaset sahnesine yansımalarıyla olmuştur.¹⁸⁵ Türkiye’de bazen elit olarak tanımlanabilecek sınıflar, bürokratlar, iş adamları, bazen ise askeri seçkinler, partilerin kuruluş aşamasında ve teşkilatlanma döneminde söz sahibi olmuşlardır. Bu durum ise parti üyelerinin ve hatta seçmenlerin ikinci planda görülmesine neden olmuştur. Partinin elit kadrolarının, parti üyelerinden ve seçmenden tek beklentisi seçimlerde parti lehine oy kullanmalarıdır. Bunun haricinde parti başkanı seçiminde, parti tüzüğü ve örgütlenmesiyle ilgili durumlarda ve milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti üyelerinden herhangi bir katılımının olması beklenmemektedir.¹⁸⁶

Partilerin kuruluşunda etkili olan kişiler doğal olarak partinin faaliyetleri ve kararlarında da etkisini sürdürmek istemektedirler. Fakat bu durum, zaman zaman parti içinde bölünmelere neden olabilmektedir. Diğer taraftan, özellikle parti genel başkanlığı seçimlerinde, mevcut genel başkana karşı bir kişinin rakip çıkması halinde seçimli kurultaylarda veya parti kongrelerinde parti içi siyasi mücadeleler ve bölünmeler yaşanabilmektedir. Ancak bu mücadele ve bölünmeler fikirler üzerinden değil, genel başkanın etrafında toplanan kişiler ile lidere karşı parti içi muhalif grup arasında gerçekleşmektedir. Bu durum Türk siyasi partilerinin geleneksel yapısıdır. Parti içi ayrışmadaki konumlar parti liderine yakınlık veya uzaklığa göre belirlenir. Bu husus da göstermektedir ki Türk siyasi partilerinde parti liderinin çok önemli bir konumu vardır. Siyasi partiler, halk arasında liderlerin isimleri ile bilinmektedir. Parti liderinin vefatı veya istifası halinde, bazı partiler bölünürken, bazı partiler ise tabela partisi haline gelmektedir. Böylece, partilerin siyaset sahnesinde varlığını sürdürebilmesi liderin başarısına bağlıdır. Bu durum, siyasi partilerin kurumsal bir yapı kazanamayıp lider merkezli bir yapıya sahip olmasına neden olur. Türk siyasi partilerinde oluşan bu tablonun parti içi demokrasiye uygun olmadığı görünmektedir.¹⁸⁷

Partilerin yapısıyla ilgili olarak parti içi demokrasiye etki eden önemli sorunlardan bir diğeri de özellikle partilerin başkanlık seçiminde karşımıza çıkan delege sistemidir. Türkiye’de siyasi partilerin başkanı büyük kongre tarafından seçilir. Ancak büyük kongre dört

¹⁸⁵ Küçük, s. 380.

¹⁸⁶ Tuncay, s. 170.

¹⁸⁷ Küçük, s. 381.

aşamalı bir seçimin neticesinde yani dört dereceli delege sistemiyle ortaya çıkan bir organdır.¹⁸⁸ Parti içinde delege sisteminin uygulandığı her seçim, delegeyle kendisini seçen parti üyeleri arasında bir uzaklaşma yaşanması anlamına gelir.¹⁸⁹ Parti başkanının büyük kongre tarafından değil, parti üyelerinin tümünün katılımıyla seçilmesi hem parti içi demokrasiye uygun olur hem de demokrasinin bir gereği olarak karşımıza çıkar.¹⁹⁰ Parti başkanlığına aday olabilmek için büyük kongre üyelerinin %20'si¹⁹¹ gibi bir oranda yazılı desteğinin aranması şartı parti içi demokrasiye aykırılık olduğu gibi mevcut genel başkanın değişimini de zorlaştıran bir hükümdür. Örneğin, CHP'nin 2014 yılındaki başkanlık seçiminde genel başkan adayları olan Muharrem İnce 177 imza alıp 415 oy almıştır.¹⁹² Bu örnek dahi yazılı destek verme konusunda büyük kongre delegelerinin parti genel başkanının karşısında muhalif konumda yer almaktan çekindiklerini göstermektedir.

Bu yapısal sorunlara ilaveten, parti disiplin kurullarının genel başkanın talimatları doğrultusunda karar alıyor olması, partilerin en büyük gelir kaynağının devlet yardımı olması, ve e- devlet yoluyla parti üyeliğinin düzenlenmesine rağmen partilerin geçmişteki üye kayıt sistemlerinin gerçeği yansıtmaması ve düzenli olmaması, Türk partilerinin yapısından kaynaklanan parti içi demokrasinin diğer güncel sorunları olarak sıralanabilir.

1.16.3. Oligarşinin Tunç Kanunu'nun Etkisi

Alman sosyolog Michels'in "Oligarşinin Tunç Kanunu" isimli teorisi, parti içi demokrasiye ilişkin güncelliğini koruyan sorunlardan birisini açıklamaktadır. Bu sorun, siyasi partilerin oligarşik eğilimlere sahip olması ve partideki iktidarın parti liderinde kişiselleşmesidir. Michels'in 1911 yılında paylaştığı teori şöyle açıklanabilir : Tüm siyasi partiler bir oligarşik yapı oluşturma eğilimine sahiptir.¹⁹³ Sadece siyasi partiler değil aslında

¹⁸⁸ Küçük, s. 314.

¹⁸⁹ Duverger, s. 197.

¹⁹⁰ Yanık, s. 163.

¹⁹¹ Ak Parti Tüzüğü'nün 69. maddesinde parti başkanlığı adaylığı için büyük kongrenin en az yüzde 20'sinin yazılı desteği aranırken, CHP'de ise en az % 10 oranında yazılı destek şartı aranmıştır.

¹⁹² <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/muharrem-ince-177-imzayla-415-oy-aliniyorsa-500-imzayla-kac-oy-alinacagini-siz-tahmin-edin-40018155> (E.T. 20.03.2020).

¹⁹³ Seymour M. Lipset, "Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu Giriş Kısmı", (Çev. Toker Dereli), *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S: 19, 2008/4, s. 14. <http://www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf> (E.T. 21.03.2020)

her örgütlenme demokrasiyi yıkmaya çalışan bir hale dönüşür. Bu kaçınılmaz demir bir yasadır ve bu süreci önlemek mümkün değildir. Tüm örgütlerin doğasında oligarşi bulunmaktadır.¹⁹⁴ Her toplumda ve her örgütte böylece her siyasi partide küçük bir yönetici grup ortaya çıkar. Bu yönetici grup gün geçtikçe oligarşik bir yapı oluşturur ve karar verme konumuna sahip olarak otoritesini sağlamlaştırır ve egemenliğini sürekli kılmaya çalışır.¹⁹⁵

Günümüzde Türk partilerinin neredeyse tamamında lider hakimiyeti ve oligarşik eğilimler söz konusudur. Partilerde oligarşik eğilimin en büyük nedeni parti lideri ve onun yakın çevresinde bulunan yönetici kadrodur.¹⁹⁶ Parti liderinin vermiş olduğu kararlar yasama organında çoğunluğu sağlamış iktidar partisi milletvekilleri tarafından onaylanarak kanun haline getirilmektedir.¹⁹⁷ Türk siyasi partileri, seçmenin desteğine dayanıyor olmasına rağmen, parti liderlerini ve yönetici kadroları güçlendirmiştir ve böylece parti içindeki yetkiler genellikle bir yönetici azınlığın elinde toplanmıştır.¹⁹⁸ Siyasi parti liderleri, partilerde oligarşinin tunç kanununun yaşandığını gösteren birtakım uygulamalara imza atmaktadır. Örneğin, kendisiyle ters düşmemeye özen gösteren kişileri parti yönetim ve karar organlarına getirip, milletvekili adayı gösterirken, kendisine muhalefet eden isimleri ise keyfi şekilde ihraç edebilmekte veya bir dahaki seçimde milletvekili adayı göstermeyerek cezalandırmaktadır. Böylece parti liderleri parti içinde muhalefet edilemez, karşı gelinemez bir konuma ulaşmış olurlar. Partilerin yapılanmasına bakıldığında ise, güçlü bir lider ve bu güçlü liderin etrafında kümelenmiş bir çekirdek kadroya rastlanır. Yukarıdan aşağıya doğru yapılan bu siyasi partilerde, seçmenle ilişki kurabilmek sadece parti lideri vasıtasıyla sağlanabilmektedir. Tüm bu durumlar parti lideri ile uyuşmayan siyasetçilere meclis dışında ve parti dışında kalmaktan başka bir çare bırakmamaktadır.¹⁹⁹ Belirtilmelidir ki, siyasi partilerde parti içi oligarşinin değil parti içi demokrasinin hayata geçirebilmesi için, diğer bir deyişle oligarşinin tunç kanununun yaşanmasının engellenebilmesi için, parti liderlerinin, yöneten konumunda olduğu kadar, parti içi adaleti sağlayan adil bir lider konumunda bulunmaları da gerekmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁴ Tuncay, s. 76.

¹⁹⁵ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Yayınevi, Ankara, 1992, s. 299

¹⁹⁶ Tuncay, s. 76.

¹⁹⁷ Yanık, s. 173.

¹⁹⁸ Payaslıoğlu, s. 46.

¹⁹⁹ Yanık, s. 167-168.

²⁰⁰ Tuncay, s. 165.

İKİNCİ BÖLÜM

ADAY BELİRLEME KAVRAMI

2.1. Adaylık Kavramı

Bir ülkenin Anayasasında ve kanunlarında yer alan seçilme şartlarını taşıyan, Mecliste milletvekili olarak görev alma isteğine sahip olup, bu maksatla seçimlere katılarak seçmenin karşısına çıkan kişilere aday denilmektedir.²⁰¹ Bir kişinin milletvekili adayı olabilmesi için öncelikle seçimlere katılabilme şartlarını taşıyor olması gerekir. Bu şartlara sahip olan kişinin aday olabilmesi için ikinci gereken husus ise adaylığının önerilmesidir.²⁰²

Meclis millet adına irade açıklamasında bulunan bir devlet organıdır. Anayasamızın 80. maddesine göre; TBMM üyeleri seçtikleri bölgeyi veya kendisini seçenleri değil tüm milleti temsil etmektedirler. Tüm milletin temsilcisi olan vekillere yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığından faydalanmak, seçmen tarafından görevinden azledilememek gibi birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu ayrıcalıklar, vekillerin şahsiyetleri sebebiyle değil, buldukları makamın taşıdığı değer ve sahip olduğu önem nedeniyledir.²⁰³

Parlamentonun anayasal sistem içerisinde hayati öneme sahip bir organ olması, bu organın faaliyetlerinin vekiller aracılığıyla gerçekleştirilmesi, bu organda görev alan vekillerin millet adına kararlar alıp, irade açıklamasında bulunma hakkına sahip olması nedenleriyle milletvekili adayı olabilme hakkına demokratik sistemlerde birtakım sınırlamalar getirilmiştir. Her ülkede bu anlayışın bir sonucu olarak milletvekili seçilebilmek için farklı şartlar aranmıştır. Zira milletvekili adayı ulusal iradeyi temsil etmeye taliptir. Toplumun idarecisi olmaya aday kişilerden doğal olarak, toplum genelinden üst seviyede meziyetlere, kabiliyete ve bilgi birikime sahip olması beklenmektedir.²⁰⁴

²⁰¹ Araslı, s. 41.

²⁰² Faruk Bilir, *Türkiye’de Milletvekili Adaylığı ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi*, Nobel Yay., Ankara, 2001, s. 35.

²⁰³ Araslı, s. 42.

²⁰⁴ Araslı, s. 42.

Adaylık hakkına kimlerin sahip olması gerektiğine ilişkin teorik olarak, seçme hakkına sahip olan kişilerin, milletvekili aday olabilmek hakkına da sahip olması gerektiği savunulabilir. Hatta ülkemizde milletvekili seçilme yaşının bu anlayış nedeniyle seçme yaşında olduğu gibi 18'e indirildiği söylenebilir. Ancak seçilmek için seçme hakkına sahip olunması kriteri yeterli görülmemelidir. Demokratik olarak gelişmiş ülkelerde çoğunlukla, seçilebilmek için seçme hakkına sahip olma şartlarından daha fazla şart aranmaktadır. Bunun nedeni az önce belirtildiği gibi , vekillerden milleti temsil etme kabiliyetine ve devlet yönetimini başarıyla gerçekleştirebilmesi için gereken bilgi seviyesine sahip olmasının beklenmesidir.²⁰⁵

Bu haklı beklenti, pekçok ülkede vekillerin seçilme yeterliliğine ilişkin farklı şartların getirilmesine neden olmuştur. Demokratik bir sistemde milletvekilliğinin gerektirdiği genelgeçer bazı şartlara yer verildiği gibi, o ülkenin anlayışını yansıtan farklı şartlara da yer verildiği gözlemlenmiştir.²⁰⁶ Ancak genel itibariyle milletvekili olabilmek şartlarının olumlu şartlar ve olumsuz şartlar olmak üzere ikiye ayrıldığı söylenebilir.²⁰⁷

2.2. Adaylık Şartları

Bir ülkenin yasama organında milletvekili olarak yer alabilmek birtakım şartlara tabi tutulmuştur. Bu şartlar olumlu ve olumsuz şartlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Olumlu şartlar, bir kişinin milletvekili olabilmek için sahip olması gereken şartlardır. Vatandaşlık, yaş, ikametgah, eğitim durumu, gibi koşullar olumlu şartlara örnek olarak gösterilebilir.

Kişi ile devlet arasında bulunan hukuki bağa vatandaşlık adı verilir.²⁰⁸ Devlet idaresinde meclislerin sahip olduğu önem ve vekillerin elinde bulundurdukları yetkilerin ve gerçekleştirdikleri görevlerin mahiyeti dikkate alındığında vatandaşlık şartının devletler tarafından aranıyor olması gayet doğal görülmelidir.²⁰⁹ Ülkemizde, Almanya, İngiltere, ve Fransa'da milletvekili olabilmek için vatandaşlık şartı aranmıştır. Bazı ülkeler ise sadece

²⁰⁵ Bilir, s. 35.

²⁰⁶ Bilir, s. 35.

²⁰⁷ Araslı, s. 42.

²⁰⁸ Vahit Doğan, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Savaş Yayınevi, 12.Baskı, Ankara, 2015, s. 6.

²⁰⁹ Araslı, s. 42.

vatandaşlık şartıyla yetinmemişler, vekil olabilmek için, vatandaşlığın doğumla kazanılması veya örneğin 5 yıl gibi bir asgari süreyle o ülkenin vatandaşı olunması şartını da öngörmüşlerdir. Bu ülkelerden birisi de ABD'dir. ABD'de Temsilciler Meclisi üyesi olabilmek için 7 yıl , senatör olabilmek için ise 9 yıldır Amerikan vatandaşı olma şartı aranmıştır.²¹⁰

1924 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi mevcut Anayasamızda da milletvekili olabilmek için Türk vatandaşı olmak gerekmektedir.²¹¹ Ancak vekillik için bu vatandaşlığın doğum yoluyla kazanılması veya asgari olarak bir süredir vatandaş olunması şartları aranmamıştır. Kişinin çifte vatandaşlığının bulunması da milletvekili olabilmesi için bir engel teşkil etmemektedir.

Bir kimsenin bazı haklara sahip olabilmek için olgunluğunun nişanesi olarak yaş şartı aranmıştır.Bu durumlardan birisi de seçilme hakkına ilişkindir.²¹² Seçilme yaşı, çoğunlukla, seçme hakkına sahip olunması için belirlenen yaştan daha yüksek bir yaş olmaktadır. Çift meclisli ülkelerde ise Parlamentoların üst kanadı niteliğindeki Senatolarda diğer meclise nazaran daha üst bir yaş şartı aranmıştır. Örneğin ABD'de Temsilciler Meclisi için 25 , Senato üyesi olabilmek için ise 30 yaş şartı aranmaktadır.²¹³Ülkemizde seçme yaşı 18'dir. 16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen Anayasa değişikliği sonucunda milletvekili seçilme yaşı da 25'ten 18'e indirilmiştir.

Meclislerin devlet yönetimindeki önemli konumu , meclis üyesi olacak kişilerin belli niteliklere sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Bu niteliklerden belki de en önemlisi, bir vekilin parlamento üyeliğini layığıyla yapabilecek bilgi ve donanıma sahip olmasıdır. Bu husus ise ancak belirli bir eğitim seviyesine ulaşmakla gerçekleştirilebilir.²¹⁴ Oy kullanma hakkına sahip olan bir seçmen okuma yazması olmasa dahi siyaseten tercih yapabilir ve oyunu kullanabilir. Ancak parlamentoda zaman zaman kanun teklifi verecek, verdiği oylarla

²¹⁰ Bilir, s. 36.

²¹¹ Anayasa m.76.

²¹² Araslı, s. 42.

²¹³ Bilir, s. 39.

²¹⁴ Bilir, s. 40.

ülkenin yönetiminde söz sahibi olacak bir kişinin, okumaması, araştırma yapmaması, geri kalmış ülkelerde bile söz konusu değildir.²¹⁵

Ülkemizde bu anlayışın bir yansıması olarak, 1924 ve 1961 Anayasalarında milletvekili olabilmek için okuma yazma bilme şartı aranırken, 1982 Anayasası'nda ise en az ilkokul mezunu olmak şartı aranmıştır. Her ne kadar Anayasa'da vekil olabilmek için ilkokul mezunu olma şartı yeterli görülmüşse de , uygulamada TBMM'de yer alan vekillerin eğitim seviyesinin genelde yüksek olduğu görülmüştür.²¹⁶ 26.Dönemde parlamentoya seçilmiş 550 vekilden, 500'ü yükseköğretim, 47'si ortaöğretim, 3'ü ise ilköğretim mezunudur. ²¹⁷

Hukuki olarak, bir kişinin hayat faaliyetlerinin ve ilişkilerinin merkezi olan yer²¹⁸ şeklinde tanımlanan ikametgah kavramı bazı ülkelerde vekil seçilebilmenin şartlarından biri olarak tanınmıştır. Bu hususa örnek olarak ABD gösterilebilir. ABD'de hem senatör olabilmek için hem de Temsilciler Meclisinde yer alabilmek için, aday olunan eyalette ikamet etme şartı aranmıştır.²¹⁹ Ülkemizde ise seçilme yeterliliği için ikametgah şartı aranmamaktadır.

Anayasa'nın 76. maddesine göre TBMM'de vekil olarak görev alabilmek için kişinin askerlikle ilişkisinin bulunmaması gerekmektedir. Aday olacak kişinin askerlikten muaf olması veya askerlik yapmaya elverişli olmadığına dair sağlık raporunun bulunması hallerinde, kişinin askerlikle ilişkisi bulunmamış olmaktadır.²²⁰ Aynı zamanda askerlik görevini henüz yerine getirmemiş kişilerin yoklama kaçağı veya bakaya durumunda olmaması gerekir. Askerliğini tecil ettirmiş kişiler ise son değişiklikler neticesinde milletvekili adayı olabilmektedir.

²¹⁵ Araslı, s. 43.

²¹⁶ 27. Dönem Milletvekili adaylarının toplam sayısı 4851'dir. 3008 kişi yüksek öğretim, 1488 kişi lise mezunu, 355 kişinin ise ilköğretim mezunu olduğu görülmüştür.

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/2018CBMV-MVAdayEgitim.pdf> (E.T.15.02.2020).

²¹⁷ <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/2015MVES-MVEgitimDagilimi-Grafik.pdf> (E.T.15.02.2020).

²¹⁸ Mustafa Dural / Tufan Öğüz, **Türk Özel Hukuku Cilt II: Kişiler Hukuku**, Filiz Kitabevi, 11.Baskı, İstanbul, 2011, s. 181.

²¹⁹ Araslı, s. 44.

²²⁰ Bilir, s. 42.

Bazı ülkelerde, özellikle geçmiş zamanlarda, milletvekili olabilmek için o dönemin şartları vekil olabilmenin koşullarına da yansımıştır. Temsili demokrasinin uygulanmaya başlandığı ilk zamanlarda belirli miktarda mal varlığına sahip olan veya belirlenen miktarda vergi veren kişilere aday olabilmek hakkı tanınmıştır. Böyle bir düzenleme ise sadece servet sahibi kişilerin milletvekili olabilmesine neden olmuştur. Geçmişteki diğer bir şart ise cinsiyetle ilgilidir. Bilindiği üzere özellikle 2.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar pekçok ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmamıştır. Ülkemizde ise 1934'te kadınlar milletvekili seçilebilme hakkına sahip olmuştur. Eşitlik anlayışının yayılmasıyla birlikte gerek cinsiyete dair gerekse servete ilişkin vekil olabilmek şartları, zamanla seçilme şartı olmaktan çıkartılmıştır.²²¹

Bir ülkenin yasama organında vekil olarak görev almak isteyen kişilerin seçilme hakkına engel teşkil eden bazı durumlar belirlenmiştir. Bu ise daha önce de bahsedildiği gibi vekillik görevinin öneminden kaynaklanmaktadır. Kişilerin seçme hakkına engel olan durumlar evleviyetle seçilme hakkına da engeldir denilebilir. Bazen ise bir durum seçme hakkına engel olmayıp sadece seçilme hakkına mani olmaktadır.²²² Bu olumsuz şartlar; Kısıtlılık, bazı suçlardan dolayı hüküm giymek, kamu hizmetlerinden yasaklılık ve engel teşkil eden bazı meslekleri icara etmek şeklinde sıralanabilir.

Kısıtlılık, Kanunda yer verilen hallerden biri nedeniyle bir kişinin fiil ehliyetinin mahkeme kararıyla sınırlandırılması veya tamamen kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Medeni Kanun'un 405- 408. maddelerinde kısıtlanma sebepleri düzenlenmiştir. Bu nedenler; akıl hastalığı, akıl zayıflığı, savurganlık , alkol veya uyuşturucu bağımlılığı, malvarlığını kötü yönetme, kötü yaşama tarzı, 1 yıl ve üstü hapis cezası alınmasıdır. Ayrıca yaşlılığı, engelliliği, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemeyen kişiler hakkında talep etmeleri halinde kısıtlılık kararı verilmektedir.²²³ Kısıtlı kişinin yaptığı işlemlerin hukuki anlamda sonuç doğurabilmesi vasiinin izin ya da icazetine tabidir. Bu durumda olan bir kişi deyimi yerindeyse kendi yönetimini yalnız başına layığıyla yerine getirememektedir. Kendi idaresini

²²¹ Araslı, s. 46.

²²² Araslı, s. 46.

²²³ Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay, **Kişiler Hukuku**, Filiz Kitabevi, 18.Baskı, İstanbul, 2019, s. 53.

gerçekleştiremeyen bir kişinin milletvekili olarak parlamentoda yer alamaması doğal bir seçilme yasağıdır.²²⁴

Mecliste toplumun uyacağı hukuk kurallarını ihdas eden milletvekillerinin , öncelikle bu kurallara uyan kişiler olması beklenmektedir. Bu sebeple bazı suçlardan dolayı mahkum olmak ve kamu hizmetlerinden yasaklı bulunmak milletvekili seçilmeye engel teşkil etmektedir.²²⁵

Anayasa'nın 76/2. fıkrasında hangi suçlardan hükümlü olan kişilerin milletvekili olamayacağı düzenlenmiştir.

"Taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. "

Anayasadaki düzenlemeye ek olarak, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda,

Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar, terör eylemlerinden mahkum olanlar , TCK'nın 536. maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle ve yine TCK'nın 537. maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemeyeceklerdir.

Sürenin ne kadar olduğu önemli olmaksızın ağır hapis cezası almak milletvekili seçilmeye engeldir. Taksirli suçlar hariç olmak üzere normal olarak hapis cezası alan kişiler için ise en az 1 yıl ve daha fazla ceza almak vekil seçilmeye engel teşkil etmektedir. Ayrıca maddede tek tek sayılan suçlar için sadece hüküm giymiş olmak seçilme engeli için yeterli görülmüştür. Sayılan suçlar için verilen hapis cezası, miktarı ve türüne bakılmaksızın, vekil

²²⁴ Bilir, s. 44.

²²⁵ Araslı, s. 47.

seçilmeye engel sayılacaktır.²²⁶ Sabıka kaydının silinmesi ise seçilme engelini ortadan kaldırmamaktadır.²²⁷ TCK'nın 53. maddesine göre , bir kişi kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkumiyetinin kanuni sonucu olarak, seçme ve seçilme ehliyetinden yoksun bırakılmaktadır.

Bir siyasi partinin beyan ve eylemleriyle temelli kapatılmasına neden olan kurucular dahil üyelerinin milletvekili olabilme durumu ise tartışmalı bir konudur. Bu kişiler AYM'nin parti kapatma kararının Resmi Gazete'de yayımlanmasından itibaren 5 yıl boyunca hiçbir siyasi partinin, kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamamaktadır. SPK'nın 95.maddesinde siyasi partilerin bu kişileri hiçbir şekilde aday gösteremeyeceği hükmüne yer verilmiştir. Bu nedenle kapatılmaya neden olan kişiler 5 yıl boyunca siyasi partilerin milletvekili aday olamayacaktır. Ancak bu hüküm böyle bir kişinin bağımsız aday olmasını engellememektedir.²²⁸

Bazı görevlerde bulunan kişilerin, milletvekili aday olarak seçimlere katılabilmesi halinde seçmen üzerinde baskı oluşturarak, bu durumdan yararlanıp zor kullanarak oy alabileceğinden endişe edilmiştir. Bu nedenle bazı meslekleri icra eden kişilerin milletvekili seçilmesine engel getirilmiştir.²²⁹ Anayasa'nın 76.maddesinin 3. fıkrasında bu meslek grupları sayılmıştır, buna göre : Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, Hâkimler ve savcılar, Yüksek yargı organları mensupları, Kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, milletvekili aday olamamaktadır. Sayılan bu görevleri icra eden kişilerin milletvekili aday olabilmesi için ya görevinden çekilmesi ya da istifa etmesi gerekmektedir.

2.3. Aday Belirlemenin Hukuki Niteliği

Aday belirleme, siyasi partilerin aday gösterilmesine uygun bulunduğu ve seçimde destekleyeceği kişileri belirlediği ve o kişileri oy pusulasına aday olarak yazdırmalarını

²²⁶ Bilir, s. 47.

²²⁷ Bilir, s. 68.

²²⁸ Bilir, s. 77.

²²⁹ Araslı, s. 49.

sağlayan hukuki süreç olarak tanımlanabilir.²³⁰ Öncelikle, bir siyasi partiden milletvekili aday olmak isteyen kişiler, partinin yetkili organına başvuruda bulunurlar. Sonrasında ise siyasi partiler yapılan başvuruları da değerlendirerek adaylarını belirler. Ve belirlediği bu adayları liste halinde Yüksek Seçim Kurulu'na bildirir. Siyasi partilerin adayları belirleme süreci bu üç aşamayla sağlanmış olur.²³¹

Aday belirlemenin hukuki niteliğiyle ilgili temel sorun şudur: Siyasi partilerin adaylarını belirlemesi parti içi bir mesele midir yoksa kamusal bir nitelik mi arz eder ? Bu soruya verilecek cevap, aday belirlemenin parti içi bir işlem olduğu yönündeyse, meselenin düzenlenmesi parti tüzüklerine bırakılmakta ve konuyla ilgili emredici kanuni düzenleme getirilmesi yoluna başvurulmamaktadır. Fakat cevap kamusal nitelik arz ettiği yönünde olursa , aday belirleme yöntemlerinin tıpkı seçimler gibi kanun seviyesinde düzenlenmesine neden olmaktadır.²³²

Aday belirleme kavramı hukuki açıdan, seçim hukukunun içinde değil, siyasi partiler hukukunun içinde değerlendirilmelidir. ²³³ Zira seçim hukukunun içinde değerlendirilmesi, aday belirleme yöntemlerini parti içi işlem olmaktan bütünüyle çıkartır. Aday tespitinin bütünüyle kamusal bir işlem mahiyetine bürünmesine neden olur.

Parti liderleri ve yönetim organları aday belirleme konusunda hakim unsur olma isteğine sahiptir. Bunun nedeni ise anlaşılabilir bir durumdur. Zira her parti lideri ve parti yönetimi, parti disiplinini sağlamak ister. Partinin birlik halinde hareket edebilmesi için, adayların merkezi yöntemlerle belirlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Partinin üyeleri ve yerel teşkilatlar da adayların belirlenmesinde etkili olmak istemektedirler. Bu talebin nedeni ise bazen parti içi demokrasiyi hayata geçirme isteği bazen de kendi menfaatlerine uygun olan kişilerin aday gösterilmesini sağlamak içindir. Buradan da görüleceği üzere aday belirleme parti lideri ve merkezi ile yerel teşkilatlar ve parti üyeleri arasında rekabetin yaşanmasına ve menfaat çatışmasına neden olabilmektedir. Bu durum gözetilerek bazı ülkelerde aday belirleme konusu partilerin iç meselesi olarak görülmüştür. Böylece her partiye kendi vekil aday tespit yöntemini belirlemek için serbestlik tanınmıştır. Bu anlayışa göre siyasi partilerin aday belirlemesi kamusal bir nitelik arz etmez. Aday tespitinin kamusal niteliğinin

²³⁰ Bilir, s. 66.

²³¹ Araslı, s. 55.

²³² Özbudun, s. 99.

²³³ Bilir, s. 72.

bulunmadığı düşüncesi bu konu hakkında emredici kanuni düzenlemelerin getirilmemesi sonucunu doğurmuştur. Mesela Türkiye'de siyasi partilerin aday belirleme sürecinde zorunlu olarak uygulaması gereken bir yöntem belirtilmemiş ve 3 yöntem arasından partilerin istediği yöntemi tercih edebileceği hükme bağlanmıştır. Keza İngiltere'de de aday tespit yöntemlerinin düzenlenmesi parti tüzük ve yönetmeliklerine bırakılmıştır. Ancak bazı ülkelerde aday belirleme konusu tam aksi yönde değerlendirilmiştir. Örneğin ABD'de partilerin aday tespiti meselesi en ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Ve ön seçim zorunluluğu getirilmiştir. Bu anlayışa göre aday tespiti kamusal bir niteliğe sahiptir. Aynı seçimler gibi kanuni düzenlemelerle hüküm altına alınmalıdır.²³⁴ Meseleye bakışta üçüncü bir anlayış ise aday belirlemenin parti içi bir işlem olarak görülmesine rağmen konunun kanuni olarak düzenlenmesidir. Bu duruma ise Almanya örnek olarak gösterilebilir. Almanya'da aday belirleme süreci partilerin iç işi olarak görülmesine rağmen partilerin hangi yöntemlerle aday belirleyebileceği emredici bir düzenlemeyle hüküm altına alınmıştır.²³⁵

Ülkemizde Yüksek Seçim Kurulu'nun aday belirleme işlemiyle ilgili görüşü ise , aday tespitinin bütünüyle siyasi partilerin iç işlerini ilgilendiren bir durum olduğu yönündedir.²³⁶ Ancak YSK'nın bu görüşü " *demokratik rejimlerin kucağında antidemokratik uygulamaların gelişmesine zemin hazırlamak* " şeklinde eleştirilmektedir.²³⁷

Demokratik olarak tanımlanan pekçok ülkede milletvekili adaylarını tespit konusunun hukuki düzenlemelerle belirlenmediği, partilerin iç işi olarak yorumlanarak, düzenlemelerin parti tüzüklerine bırakıldığı görülmektedir. Ancak bu ülkelerde dikkat edilmesi gereken bir durum söz konusudur. Her ne kadar siyasi partiler tüzüklerinde demokratik bir aday tespit yöntemini belirlemiş olsa dahi, uygulamada buna uygun davranmama yolunu tercih edebilir. Kendi tüzüğünde belirlediği yönteme ilişkin kanuna karşı hileler gerçekleştirebilmek için çaba harcayabilir. Böylece hem parti tüzüğünde görünüşte demokratik bir aday tespiti belirlemiş olur hem de parti liderinin istemediği kişiler milletvekili adayı olarak seçilemezler.²³⁸

²³⁴ Bilir, s. 67-69.

²³⁵ Araslı, s. 68.

²³⁶ 6 Temmuz 1973 Tarihli , 14647 No'lu Resmi Gazete.

²³⁷ Araslı, s. 130.

²³⁸ Bilir, s. 72.

Aday belirlemenin aday olan kişilere bakan yönünde ise, aday tespit sürecinin demokratik mahiyette olmasının bu sürecin sonunda aday olarak belirlenen kişilere demokratik meşruiyet kazandırdığı söylenebilir. Aynı zamanda kapsayıcı aday belirleme yöntemleri ile tespit edilen milletvekili adayları bu meşruiyete dayanarak seçimleri kazanmak için avantaj sağlamış olur. Zira demokratik meşruiyet, hem parti içinde o adayın seçilmesini istemeyen kişilerin dahi meşru ve katılımcı bir yöntemle belirlenen adayı desteklemesine neden olur hem de aday olarak belirlenen kişinin özgüvenli bir şekilde genel seçim propaganda çalışmalarını yürütmesini sağlar.

2.3.1. Aday Belirleme Hakkı

Milletvekili seçimlerinde aday gösterme hakkına veya bir diğer tabirle adaylık önerisinde bulunma hakkına sahip olan kişiler: Bağımsız aday olmak isteyenler, seçmenler ve siyasi partiler olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır.²³⁹ Bağımsız milletvekili aday olmak isteyen kişiler, yetkili seçim kuruluna adaylık başvurusunda bulunarak, kendi şahısları için seçmenden oy isteyebilme hakkına sahip olur. Seçmenlerin milletvekili adayı gösterebilmesi için ise her ülkede ayrıca belirlenmiş olan imza sayısına ulaşılması gerekmektedir. Temsili demokrasinin bir gereği olarak devletler mevzuatlarında siyasi partilere de vekil adayı gösterebilme hakkı tanımaktadırlar.²⁴⁰

Bağımsız milletvekili adaylığı neredeyse tüm demokratik ülkelerde kabul gören bir adaylık türüdür.²⁴¹ Bağımsız aday seçim çalışmalarını kendisi organize eder ve yürütür. Tüm masraflara da kendisi katılmak zorundadır. Seçimde başarılı olup vekil seçilebilmesi şahsi becerilerine bağlıdır.²⁴² Ülkemizde bağımsız milletvekili adaylığı için başvuru, adayın milletvekili seçilmek istediği seçim çevresinin bulunduğu il seçim kurulu başkanlığına yapılmaktadır. Adaylığa sadece ciddi adayların başvurmasını sağlamak amacıyla adaylık başvurusu için bazı ülkeler depozito bedelinin yatırılması şartını getirmişlerdir. Türkiye’de

²³⁹ Araslı, s. 49.

²⁴⁰ Sarıbay, **99 Soruda Siyasi Partiler**, s. 78.

²⁴¹ Erdal Abdulhakimoğulları, “Tek Başına Seçim Kazanmak: Türk Siyasal Hayatında Bağımsız Milletvekili Adaylığı” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, S:1–2, 2008, s. 277.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48129/608676> (E.T. 23.03.2020).

²⁴² Araslı, s. 55.

bağımsız adaylık için, en yüksek derecedeki devlet memuruna mali haklar kapsamında yapılmakta olan her türlü ödemenin bir aylık brüt tutarının, ilgili mal sandığına emaneten yatırılması gerekmektedir.²⁴³ Dolar cinsinden ifade edilecek olursa, İngiltere’de bu ücret 735 dolar, Fransa’da 140 dolar, Japonya’da ise 22400 dolardır. Ayrıca İngiltere ve Fransa’da milletvekili seçimleri sonucunda geçerli oyların %5’inden fazlasını alan bağımsız adaylar ödemiş oldukları depozitoyu geri alabilmektedirler.²⁴⁴ Ülkemizde ise seçim sonucunda bağımsız adayın aldığı oy seçilmesine yetmezse emanete alınan miktar hazineye gelir olarak kaydedilmektedir.²⁴⁵

Ülkemizin hukuk sisteminde seçmenlerin milletvekili adayı önerisinde bulunma hakkına yer verilmemiştir. 1946’da yürürlükte olan 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nda ise 300 seçmenin milletvekili adayı önerebileceğine yer verilmiştir.²⁴⁶ Adaylık önerisinin geçerli olabilmesi için seçmenlerin milletvekili olarak aday gösterdiği kişinin bu işleme muvafakat vermesi gerekir. Ayrıca seçmenlerin aday gösterebilmesi için her ülkede farklı sayılara ulaşılması şartı aranmıştır. İtalya’da milletvekili adayı gösterebilmek için 500, İngiltere’de ise aday gösterebilmek için 2, adaylığın kabulü için ise 8 seçmenin imzası gerekli görülmüştür.²⁴⁷

Siyasi parti adaylığı, partilerin, adaylık önerisi hakkını kullanarak, milletvekili adaylarının parti ismi altında seçimlere girmesidir.²⁴⁸ Günümüzde bağımsız olarak milletvekili seçilebilmek oldukça zordur. Bu nedenle milletvekili olmak isteyen kişiler bir siyasi partinin adayı olmak için çaba harcamaktadırlar.²⁴⁹ Öncelikle bir partiden milletvekili adayı olmak isteyen kişiler, partiye bu yönde başvuruda bulunurlar. Partinin de kişinin aday olmasına karar vermesi ve kişi hakkında adaylık önerisinde bulunmasıyla, siyasi parti adaylığı tamamlanmış olur.²⁵⁰

²⁴³ Anayasa Mahkemesi 1995 tarihli kararında, bağımsız adayların adaylığa başvurabilmesi için yatırılması şart olan ücretin Anayasa aykırı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. AYMK, E.1995/54, K. 1995/59, K.T. 18.11.1995, **AYMKD**, Ankara 1996, Sayı 31(2), s. 855.

²⁴⁴ Abdülhakimoğulları, s. 278.

²⁴⁵ Milletvekili Seçimi Kanunu m.21 ve m.41.

²⁴⁶ Bilir, s. 81.

²⁴⁷ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 263.

²⁴⁸ Sarıbay, s. 101.

²⁴⁹ Tuncay, s. 206.

²⁵⁰ Araslı, s. 56.

Siyasi partiler, başvuran kişilerin milletvekili adayı olabilmesi için birtakım özel şartlar öngörebilmektedir. Örneğin, bir süreden beri parti üyesi olmak veya üyelik aidatını ödemek şartını yerine getirmemiş kişilerin milletvekili adayı olamayacağı hükmü parti tüzüğünde yer alabilir. Bunun yanında, ilgili partinin görüş ve programlarını benimsemiş olmak ve özellikle merkez yoklamasıyla aday belirlenen partilerde, parti yönetiminin desteğini almak, bir siyasi partiden milletvekili adayı olabilmek için gereken diğer fiili şartlardır.

2.3.2. Adaylık Başvurusunun Geçerlilik Şartları

Bağımsız adayın kendisi, seçmen grubu veya bir siyasi parti tarafından aday gösterme işleminin hukuki olarak sonuç doğurabilmesi bazı şartlara tabi tutulmaktadır. Aday gösterme işleminin hukuken sonuç doğurabilmesi için başvurunun öncelikle yetkili makama yapılması gerekmektedir. Örneğin ülkemizde bu makam Yüksek Seçim Kurulu'dur. Ayrıca bu başvurunun yazılı bir biçimde ve adayın ikâmetgâhını ve mesleğini belirtecek şekilde yapılmış olması gerekir. Yazılılık şartı, sonradan çıkması muhtemel olan anlaşmazlıklarda yazılı belgenin delil olarak kullanılabilmesi maksadıyla getirilmiş bir düzenlemedir.

Başvurunun geçerli olabilmesinin bir diğer şekil şartı, adayın imzasının bulunuyor olmasıdır. Seçmen grubu tarafından aday gösterilen bir kişinin adaylık başvurusunun geçerlilik kazanabilmesi için ülkenin mevzuatında öngörülen seçmen sayısı kadar imzanın bulunması gerekmektedir. Seçmen gruplarının başvurusunda belirli miktarda bir sayıya ulaşılması ve bu kişilerin imzasının aranması şartına mevzuatında yer veren ülkelerin amacı, önemli bir seçmen kitlesinin desteğini sağlayamamış kişilerin, macera hevesi nedeniyle aday olmasını engellemektir. Böylece oluşabilecek milletvekili aday enflasyonuna karşı tedbir alınmaktadır.²⁵¹

Adaylık başvurusunun geçerli olabilmesinin şartlarından bir diğeri de başvurunun belirlenen süre içerisinde yapılmasıdır. Bu düzenlemenin nedeni ise, adayların seçmene tanıtılması için bir miktar sürenin gerekli olmasıdır. Milletvekili seçimlerinde seçmenin, oy

²⁵¹ Araslı, s. 52.

verebileceği tüm adayları seçimden belirli bir zaman önce görebiliyor olması gerekir. Bu durum seçim takviminin ve işlerinin sağlıklı yürümesini sağlamış olur.²⁵² Bazı ülkelerde milletvekili adaylık başvurusunda bulunabilmek için bir miktar paranın yatırılmış olması gerekmektedir. Bu miktara depozito ismi verilir. Bu duruma ülkemiz ve İngiltere örnek olarak gösterilebilir. Türkiye’de bağımsız milletvekili adaylığı için başvurular, en yüksek derecedeki devlet memuruna mali haklar kapsamında yapılmakta olan her türlü ödemelerin bir aylık brüt tutarını ilgili mal sandığına emaneten yatırmak zorundadırlar.²⁵³ İngiltere’de ise seçim memuruna 500 pound ödenmesi adaylık başvuru şartı olarak belirlenmiştir.²⁵⁴ Bir siyasi parti veya seçmen gurubu tarafından milletvekilliğine aday gösterilen bir kişinin bu adaylığa kendisinin de muvafakatı olduğunu gösteren belgenin başvuruda sunulması gerekmektedir.²⁵⁵

Hukuki olarak milletvekili adaylığı sıfatı, adaylık başvurusunu kabule yetkili makamın başvurunun geçerli olduğuna karar verip, bu durumu ilan etmesiyle kazanılmaktadır.²⁵⁶ Fakat bu ilan adaylık durumunun kesinleşmesine neden olmaz. Zira ilandan sonra, aday olan kişilerle ilgili itiraz süreci başlamış olur. Kişiyile ilgili herhangi bir itirazın olmaması halinde veya itiraz yapılsa dahi itirazın yerinde görülmemesi durumunda, kesin kararın verilmesiyle milletvekili adaylığı kesinleşmiş olmaktadır. Böylece milletvekili adaylığı sıfatını hukuken kazanmış olan kişiler bazı haklara sahip olur. Örneğin seçim propagandası faaliyetleri kapsamında toplantı düzenleyebilmektedir ve posta hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir.²⁵⁷

2.4. Aday Belirlemenin Önemi

2.4.1. Genel Olarak

Bir ülkedeki seçimlerde siyasi partilerin yarış halinde olması o ülkedeki demokrasinin varlığını gösterir. Buradan yola çıkarak denilebilir ki, siyasi parti üyelerinin milletvekili adayı olabilmek için yarış halinde olması da parti içindeki demokrasinin varlığını göstermektedir.²⁵⁸

²⁵² Araslı, s. 51.

²⁵³ Milletvekili Seçimi Kanunu m.21.

²⁵⁴ Abdülhakimoğulları, s. 278.

²⁵⁵ Araslı, s. 53.

²⁵⁶ Araslı, s. 54.

²⁵⁷ Araslı, s. 54.

²⁵⁸ Bilir, s. 21.

Siyasi partilerde aday belirleme yetkisini elinde bulunduran kişi veya organ , parti içindeki en önemli konuma sahiptir. Siyasi partinin milletvekilleri ve kabinedeki üyeleri o partinin vitrinidir. Vekillerin açıklamaları, davranışları, faaliyetleri, partinin açıklaması, davranışları ve faaliyetleri olarak algılanır. Böylece partiler milletvekili adaylarını belirleyerek, ne olduğuna, kim olduğuna ve nasıl bir parti olduğuna karar vermiş olur.²⁵⁹

Aslında bir toplumda doğal olarak milletvekili olabilecek niteliklere sahip pekçok kişi bulunur. Bu kişilerin sayısının çok fazla olduğu düşünülürse, bu sayı seçimlerde aday enflasyonu yaşanmasına sebep olur. Bu nedenle siyasi partiler milletvekili olabilecek nitelikteki kişilerin sayısını, aday belirleme yöntemlerini kullanarak, seçmenin kolayca tercihte bulunabileceği makul bir sayıya indirmiş olur. Adayların sayısı azaldığı için, seçmenin bir aday tercih edebilmesi kolaylaşmaktadır.²⁶⁰ Aksi durumda, siyasi partilerin çok sayıdaki milletvekili aday adayını, aday belirleme yöntemleriyle makul bir seviyeye indirmemesi düşünüldüğünde, seçmen neredeyse hiçbirini tanımadığı kişiler arasından bir tercih yapmak zorunda kalacaktır. Bu durum ise seçmenin sandığa gitmesinin değerini ve anlamını azaltır.²⁶¹

Aday belirleme yöntemleri seçilen adayların niteliğine de etki etmektedir. Böylece parlamentonun yapısına, hükümete ve hatta daha geniş olarak bakılırsa ülke siyasetine dahi etkileri bulunur. Bu duruma rağmen aday belirlemenin öneminin göz ardı edildiği söylenebilir. Pekçok ülkede genel seçimlere verilen önemle mukayese edildiğinde aday belirleme sürecine daha az önem verildiği ve aday belirleme sürecinin az sayıdaki ilgili tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

Siyasi partilerin fonksiyonlarından birisi de aday belirlemedir. Rekabetin bulunmadığı bir sistem demokratik bir sistem olarak tanımlanamaz. Bu nedenle adayların parti içinde atama yoluyla belirlendiği veya birkaç kişinin tüm adaylara karar verdiği bir aday belirleme süreci parti içi demokrasiye aykırıdır. Bir partide, aday belirleme yönteminin ne olduğuna ve sürecin nasıl işlediğine dair bir inceleme yapılarak, parti içi demokrasinin varlığıyla ilgili bir sonuca ulaşmak mümkündür.²⁶²

²⁵⁹ Bilir, s. 24.

²⁶⁰ Bilir, s. 25.

²⁶¹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 289.

²⁶² Tuncay, s. 205.

Konuyla ilgili gerçekleştirilen bir araştırmada aday belirleme işlemi ile milletvekili olarak seçilebilecek kişilerin % 99.96' sını elendiği sonucuna ulaşılmıştır. Seçmenler bylice geri kalan %0.4 arasından oy kullanarak tercihini gerçekleştirmiş olur.²⁶³ İngiliz siyaset bilimci James Jupp'a göre aday belirleme partilerin yalnız en önemli işi değil, neredeyse tek işi olarak tanımlanmıştır.²⁶⁴ Bunun yanında aday belirleme sürecinin niteliği partinin de niteliğini tayin eder. Adayları kim seçiyorsa partinin sahibi de odur. Dolayısıyla bu süreç, parti içi iktidar dağılımının gözlemlenebileceği en iyi noktalardan birisidir.²⁶⁵

Meclislerde dönemsel olarak bazı partilerin kazanacağı neredeyse kesin olan sandalyeler bulunur. Bu nedenle partilerin bazı illerin bazı sıralarında göstereceği adayların seçilmesine -partinin muhtemel alacağı oy oranını dikkate alınarak- kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle bazı kişilerin milletvekili olması genel seçimlerin sonucuyla değil , parti vekil adaylarının belirlenmesi sonucuyla kesinleşmiş olur. Adayların belirlenmesinde merkezi bir yöntem uygulayan partilerde tekrar seçilmek isteyen vekiller lidere sadakatli olmaya ve onunla ters düşmemeye zen gösterirler. Böyle partilerde parti disiplini yüksek seviyede olmaktadır. Bir siyasi partide milletvekili adaylarının, parti üyelerinin katılımıyla değil , sadece liderin veya dar bir kadronun seçimi ile belirlenmesi demokrasinin çoğunluğun yönetimi olması tanımıyla da uyuşmamaktadır.²⁶⁶ Ayrıca belirtmek gerekir ki demokratik olmayan ülkelerde aday belirlemenin de bir önemi yoktur. Zira yöneticilerin demokratik yollarla işbaşına gelmediği bir ülkede siyasi partilerin içinde demokratik usullere riayet edilmesini beklemek anlamsız olacaktır.²⁶⁷

Aday belirleme yöntemleri genel olarak ülkelerin seçim kanunlarında ve siyasi partiler kanunlarında düzenlenmektedir. Bu düzenlemelerin çizdiği sınırlar ve belirlediği ilkeler dikkate alınarak, parti tüzüklerinde hangi yöntemlerin uygulanacağı belirlenmektedir. Bu düzenlemelerin her birinin parti içi demokrasiye aykırı olmaması gerekir.²⁶⁸ Adayların belirlenmesi parti içi demokrasi açısından , parti içi kavramının içeriğine dahildir. Bu nedenle adayların belirlenmesi hem bir partideki parti içi demokrasinin varlığını ve kalitesini

²⁶³ Pesonen, Pertti, **An Election in Finland: Party Activities and Voter Reaction**, New Haven and London, Yale University Press, 1968, s. 348, Aktaran: Bilir, s. 32.

²⁶⁴ Jupp, James, **Political Parties**, Library of Political Studies , London, 1968, s. 58. <https://books.google.com.tr/books?id=1H93d4xEH0oC&hl=tr> (E.T. 02.03.2020).

²⁶⁵ Schattschneider, **Party Government**, s. 64, Aktaran: Ergun zbudun, **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, s. 10.

²⁶⁶ Araslı, s. 81-82.

²⁶⁷ Bilir, s. 32.

²⁶⁸ Tuncay, s. 207.

göstermesi açısından hem de partinin örgütsel işleyişi hakkında fikir vermesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Demokrasilerde seçimlere katılım oranı ayrı bir önem taşımaktadır. Aday belirleme yöntemlerinin demokratikleştirilmesi genel seçimlere katılım oranını arttırarak bu duruma da olumlu katkı sağlayabilir.²⁶⁹ Aday belirleme aşamasının tamamen siyasi partilere bırakılması durumunda, seçmenler, önlerine konulmuş hazır listelere oy vermek zorunda kalmaktadırlar. Seçmenlerin bu listeleri değiştirememesi veya tercih imkanının tanınmaması durumunda ,seçim tamamıyla partilerin listelerine onay verme haline dönüşür. Demokrasiyi özümsemiş seçmen grupları istemediği bir adaya oy vermektense seçime katılmamayı tercih edebilir. Ayrıca oy vermeyi düşündüğü bir partinin, beğenmediği bir adayı belirlemesi halinde yine sandığa gitmemeyi veya başka bir partiye oy vermeyi düşünebilmektedir. Bu nedenle aday belirlemenin sadece siyasi partilerin tekeline bırakılması seçmenlerin siyasetten uzaklaşmasına ve oy vermeye ilişkin ilgisizleşmesine neden olabilir. Ancak ülkemizde aday belirleme yöntemleri demokratik yöntemlerle gerçekleştirilirse de son genel seçimlerde katılım oranı % 86 olarak yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Katılım oranının bu denli yüksek olmasının başka nedenleri bulunmaktadır. Seçmenlerin sadece aday belirleme yöntemlerinin demokratikliğini inceleyerek sandığa gitmeye karar vermediğini unutmamak gerekir.²⁷⁰

Seçme hakkının, sadece partileri değil partilerin adaylarını da seçebilme hakkı olarak geniş yorumlanması gerekir.²⁷¹ Aday belirlemede seçmenlerin katılımı sağlanmadıkça seçimler partilerin sunduğu adayları onaylamaktan ibaret hale gelmektedir. Bu durum ise seçme hakkının kapsamını daraltır. Bunun yanında adayların belirlenmesi genel seçimlerin sonucuna da etki etmektedir. Zira partilerin adayları partilerin seçimlerdeki başarı oranına etki eder.²⁷² Diğer yandan aday belirleme işlemi, bir partinin görüşleri ve oy aldığı kitleler hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda siyasi devşirme olarak tanımlanan bu husus ile siyasi partiler, siyasetin aktörlerini belirler, seçmen ile bağ kurulmasını sağlamaktadırlar.²⁷³ Demokratik sistemlerde milletvekillerinin kalitesi yasama organının kalitesini ortaya

²⁶⁹ Bilir, s. 30.

²⁷⁰ Kışlalı, s. 228.

²⁷¹ Merih Öden, **Seçmenlerin Kişi Tercih Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yay., Ankara, 2003, s. 15.

²⁷² Pekçok farklı neden belirtilse de Ak Parti'nin ilk kez tek başına iktidar olamadığı Haziran 2015 seçimlerinde milletvekili adaylarının benimsenmediği belirtilmiştir.

²⁷³ Bilir, s. 32.

koymaktadır. Böylece parlamenterlerin niteliğinin belirlendiği mutfak, siyasi partilerin aday belirleme aşamasıdır.

2.4.2. Aday Belirleme ve Parti İçi Demokrasi İlişkisi

Demokratik sistemlerde devlet ile halk arasındaki bağlantıyı sağlayan kurumlardan birisi de siyasi partilerdir. Bu misyonu nedeniyle siyasi partilerin buldukları ülkede demokrasinin hayata geçirilmesine katkı sağlaması beklenir. Siyasi partiler bu katkıyı öncelikle kendi iç işleyişlerinde demokratik ilkeleri uygulayarak sağlayabilirler. Zira kendi içinde demokratik olmayı başaramayan bir kurumun ülke için demokrasi vaadinde bulunması gerçekçi olmayacaktır.

Milletvekili adaylarının belirlenmesi ve tanıtımı, siyasi partilerin en önde gelen fonksiyonlarından birisidir. Bu fonksiyon aynı zamanda parti içi demokrasinin en önemli sorunlarından biridir. Bir siyasi partide parti içi demokrasinin varlığı partinin aday tespit sürecine ve uygulamış olduğu aday belirleme yöntemlerine bakılarak tespit edilebilir.²⁷⁴

Parti içi demokrasi kavramı, bir siyasi partide karar alıcı tüm makamların seçimle görev başına gelmesini gerekli kılmaktadır.²⁷⁵ Aynı zamanda, parti içindeki kararların tabandan başlayarak üst kademelere doğru ilerleyen demokratik bir süreçle alınması gerekir. Siyasi partilerin demokrasiye hizmet eden bir kuruma dönüşebilmesi, farklı fikirlerin özgür bir şekilde dile getirilebildiği bir ortam haline gelmesine bağlıdır. Bu maksatla partilerin aday tespitinin geniş katılımlı ve parti üyelerinin tercihlerini yansıtan bir şekilde olması gerekmektedir. Nasıl ki Anayasanın 68. maddesinde siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak tanımlanmışsa aday tespit yönteminin demokratikliği de parti içi demokrasinin vazgeçilmez unsurudur.²⁷⁵

Parti içi demokrasi aynı zamanda bir siyasi parti içindeki iktidarın nasıl dağıldığını ifade etmektedir. Çoğunlukla siyasi partilerin lider ve merkez organları kendileriyle ters düşmeyen ve sadakatli davranan kişileri aday gösterme eğilimindedirler. Böylece bu kişiler

²⁷⁴ Tuncay, s. 220,

²⁷⁵ Siyasi partilerin bilgi işlem, medya, tanıtım işleri gibi profesyonellik gerektiren birimlerinin idarecilerinin liyakatli olmasına dikkat edilmesi gerekli ve yeterlidir. Doğal olarak seçimle iş başına gelme durumu bu birimler için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmamaktadır.

²⁷⁵ Yanık, s. 142.

lider tarafından ödüllendirilmiş olur. Lidere ve yönetim kadrosuna karşı gelerek parti içinde muhalefet eden isimler ise genelde vekil adayını gösterilmeyerek cezalandırılırlar. Siyasi partinin lideri için merkezi aday belirleme yöntemleri sadakatli kişileri ödüllendirme, muhalifleri ise cezalandırma aracına dönüşmemelidir. Zira böyle bir imkan liderin otoritesini artırır, tüm bu durumlar ise bir siyasi partide siyasi patronajın varlığını göstermektedir. Bu nedenle partinin vekil adaylarının, ön seçim veya belirlenen delegelerin oy kullanması usulüyle belirlenmesi parti içi demokrasinin bir gereği olarak görülmelidir.²⁷⁶

Demokratik sistem içinde gerçekleşen partiler arası yarışta, seçmenlerin partileri tercih etme aşamasından önce gerçekleştirilmesi gereken bir husus vardır. Bu husus, seçmenin önüne sunulan parti adaylarının demokratik yöntemlerle belirlenmesidir. Bu durum ise parti adaylarının belirlenmesinin parti üyelerinin veya seçmenlerin katılımına açık hale getirilmesiyle mümkündür.²⁷⁷ Yalnızca parti lideri veya merkez organı tarafından belirlenen milletvekili adaylarına, seçmenin oy vermek zorunda bırakılması, modern demokrasi anlayışıyla bağdaşmamaktadır.²⁷⁸ Demokrasi, seçmenin sadece seçimlerde oy kullandığı bir sisteme indirgenmemelidir. Seçmenin oy kullanma hakkının bulunması siyasi katılım hakkının yalnızca bir parçasıdır. Seçmenin siyasi katılımını arttırabilmek için, kapsayıcı ve merkezi olmayan aday belirleme yöntemlerinin uygulanması gerekir. Partilerin aday belirleme sürecinde demokratik yöntemlerin tercih edilmesi, parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek ve partideki muhtemel lider hakimiyetini engellemek açısından önem arz ettiği gibi bunun yanında seçmenin siyasete ilgisinin artmasına ve toplumda demokratik siyasi kültürün yerleşmesine de katkı sağlayacaktır.²⁷⁹

Tüm bu hususların yanında aday belirleme yöntemleri açısından ön seçimin parti içi demokrasiyle özdeşleştirilmemesi gerektiği de savunulmuştur. Bu fikre göre, ön seçimin, parti içi demokrasiye uygun olan tek yöntem olarak görülmemesi gerekir. Zira parti içi demokrasi

²⁷⁶ Sarıbay, s. 74.

²⁷⁷ Tuncay, s. 90.

²⁷⁸ Yüksel Metin/ Vahdettin Aydın, "Parti İçi Demokrasi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:8 S:1-2, 2000, s. 431. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262148> (E.T. 22.03.2020).

²⁷⁹ **Venedik Komisyonu Türkiye'ye İlişkin Görüşleri ve Seçimler Yargı ve Referandumla İlişkin Karar ve Uygulama Kodları Raporları, Siyasi Partiler İyi Uygulama Kodu**, TBMM Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 2011, s. 165. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf (E.T. 03.08.2020).

açısından asıl önemli olan husus, parti adaylarının, katılımın geniş bir biçimde sağlandığı ve üyelerin genel eğiliminin yansıtıldığı bir yöntemle belirleniyor olmasıdır.²⁸⁰

2.4.3. Aday Belirleme ve Parti Disiplini İlişkisi

Parti disiplini, üyelerin, parti tüzüğüne, programına ve yönetim kademesinin kararlarına sıkı bir şekilde uyması şeklinde tanımlanmaktadır.²⁸¹ Siyasi partiler, özellikle iktidara gelebilmek ve çeşitli politik amaçlarını gerçekleştirebilmek için, üyelerin birlikte hareket etmesine ve uyum içinde çalışmasına ihtiyaç duyar. İhtiyaç duyulan birliktelik ve uyum parti disiplini sayesinde sağlanır.²⁸²

Parti disiplinine sahip olan partilerde , yönetim kademesinin, milletvekilleri ve üyeler üzerinde hakimiyeti bulunmaktadır. Bu hakimiyet gerekli durumlarda vekiller veya üyeler hakkında bağlayıcı ve zorlayıcı kararlar alınarak sağlanır. İhtilafa düşülen herhangi bir konuda parti yönetimi, milletvekillerini ikna etmeye veya onlarla pazarlık ederek ortak bir sonuca ulaşmaya çalışmaz. Disiplinli partilerde parti kararına uymayan milletvekilleri hakkında disiplin organı vasıtasıyla cezalandırma yoluna gidilebilir. Hatta bazı durumlarda ilgili kişi disiplin soruşturması sonucunda partiden ihraç edilebilir.²⁸³

Disiplinli partilerde milletvekilleri Meclisteki oylamalarda partinin kararları doğrultusunda oy kullanırlar. Ve gerek vekiller gerek üyeler partinin tüzüğü ve programına bağlı bir duruş sergilemektedirler.²⁸⁴ Bu nedenle partinin vekil adayları belirlenirken uyum içinde çalışacak, parti disiplinine aykırı davranışlar sergilemeyeceği düşünülen adaylar tercih edilir. Parti disiplini sağlama gayesi, parti merkez organının merkezi aday belirleme yöntemlerini kullanmasına neden olur. Zira aday belirleme sürecinde tek yetkili makamın parti lideri ve merkez organı olması parti disiplininin kolaylıkla oluşumunu sağlamaktadır.²⁸⁵

Aday tespit yöntemleri ile parti disiplini arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu söylenebilir. Merkezi aday tespit yöntemleri , liderin ve yönetici kadronun hakimiyetini

²⁸⁰ Bilir, s. 40.

²⁸¹ Payaşıoğlu, s. 44.

²⁸² Bosuter, s. 107.

²⁸³ Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 87.

²⁸⁴ Duverger, s. 44.

²⁸⁵ Bilir, s. 51.

güçlendirdiği için, parti disiplinine de olumlu katkı sağlar. Üyelerin katılımıyla ve yerel düzeyde gerçekleştirilen aday tespit sürecinde ise parti disiplininin zayıflaması sonucuyla karşılaşılabılır. Kullanılan aday belirleme yönteminin parti disiplinini etkilediği doğru bir tespittir ancak, parti disiplininin aday belirleme yöntemlerine olan etkisi bundan daha fazladır. Diğer bir deyişle, parti disiplini kuvvetli olan partilerin merkezi aday tespit yöntemlerine başvurma oranı, merkezi yöntemlerle aday belirlediği için parti disiplinine sahip olan partilerden çok daha fazladır.²⁸⁶ Parti içi demokrasinin sağlanabilmesi açısından ise, parti disiplininin de aday tespitinin de bir baskı aracı haline gelmesi önlenmelidir.

2.4.4. Aday Belirleme ve Seçim İlişkisi

Demokratik sistemde siyasi partilerin iktidar veya muhalefet partisi olabilmesi ya da Mecliste temsil edilebilmesi için öncelikle yapması gereken, seçimlere katılmaktır. Zira demokraside yönetim hakkının veya Mecliste yer alabilmenin meşruiyeti seçimler yoluyla sağlanır.²⁸⁷ Siyasi partiler bu seçimlerde aday göstererek var olurlar ve seçmenin karşısına çıkarlar. Böylece adaylar ve siyasi partilerin seçimlerde karşılıklı etkileşim halinde oldukları görülür. Partiler gösterdikleri adaylarla seçmen nezdinde bir görüntüye sahip olur. Nasıl bir parti olduğunu, programında hangi hususlara yer verdiğini ve seçim vaatlerini adayları aracılığıyla seçmene aktarır. Adaylar ise siyasi parti tarafından halka tanıtılır, ve parti desteğini alarak milletvekili olurlar.²⁸⁸

Günümüz demokrasisinde seçmenler çoğunlukla adaylara değil siyasi partilere oy vermektedir. Seçmen, parti liderini de dikkate alarak, partilerin görüş, söylem ve vaatlerine göre tercihini yapmaktadır. Bu açıdan parti adaylarının kim olduğu ve nasıl belirlendiği konusunun ikinci planda kaldığı söylenebilir. Aslında bu durum, partilerin aday belirleme sürecini daha önemli hale getirmektedir. Çünkü seçmen, partiler tarafından önceden karar verilmiş ve kendisinin hiçbir şekilde katılım gösteremediği bir süreçle tespit edilmiş adaylara oy vermek zorunda kalmaktadır. Bir nevi genel seçimlerin yerini , partilerin aday seçimi almıştır. Seçmen oyunu kullanarak hangi partinin kaç milletvekiline sahip olacağını sayısal olarak belirler. Sayısı seçmen tarafından belirlenen milletvekillerinin kim olacağına ise siyasi

²⁸⁶ Ergun Özbudun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., No: 235, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 244.

²⁸⁷ Gülsoy, s. 221.

²⁸⁸ Bilir, s. 61.

partiler karar vermektedir. Milletvekilinin şahsını belirleyebilme imkanı seçmeninden elinden alınmış olur.²⁸⁹

Milletvekili seçimi için oy veren seçmenlerin sayısı ile parti adaylarını belirleyenlerin küçük bir kadro olması mukayese edildiğinde, demokrasiyle bağdaşmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Tüm seçmenlerin parti adaylarının belirlenme sürecine katılımı söz konusu olmasa da en azından bu sürecin mümkün olan en fazla kişinin katılımıyla gerçekleştirilmesi gerekir. Parti üyelerinin veya delegelerin dışlandığı, sadece yönetim organı ve parti lideri ile gerçekleştirilen aday tespit süreci şeffaflığını yitirir ve sıklıkla keyfi tutumlarla karşılaşılmasına neden olur. Siyasi katılımın engellendiği ve keyfiliğin hakim olduğu bir süreç ise demokratik bir durum olarak görülemez. Bu nedenle partilerin aday belirleme sürecinin, sadece parti lideri ve yönetim kadrosunun eline bırakılmaması ve sürece parti delegeleri veya tüm üyelerin dahil olması sağlanmalıdır.²⁹⁰

Gerçekleştirilen bir genel seçimin demokratik olabilmesi ve gerçek manada seçim kimliğine bürünebilmesi için oy pusulasında yer alan ve seçmenin tercihine sunulan partili milletvekili adaylarının, parti üyeleri veya seçmenler tarafından belirlenmesi gerekir. Bu hususun sağlanmadığı bir parlamento seçiminde seçmen antidemokratik usullerle belirlenmiş adaylara oy verip vermeme konusunda serbest olsa dahi bu durum demokrasinin özünü uyuşmamaktadır ve seçimin demokratiklik seviyesinin azalmasına neden olur. Bu yüzden geniş bir katılımın sağlandığı ve merkezi olmayan usullerle gerçekleştirilen aday tespit süreci, bir ülkenin seçimlerinin demokratik bir seçim olmasına katkı sağlar. Bu nedenle denilebilir ki, partilerin aday belirleme süreci ve bu süreçte kullanılan yöntemler en az seçimler kadar önem arz etmektedir.²⁹¹

2.5. Aday Belirleme Süreci

2.5.1. Genel Olarak

Aday belirleme süreci, partinin milletvekili aday olmak isteyen kişilerin başvurusuyla ilk adım atıldığı ve partilerin adaylarını ön seçim, teşkilat yoklaması, merkez yoklaması gibi yöntemlerle tespit ederek kararlaştırdığı ve bu resmi kararını Yüksek Seçim Kurulu'na

²⁸⁹ Perinçek, s. 86.

²⁹⁰ Bilir, s. 65.

²⁹¹ Araslı, s. 62.

bildirdiği süreç olarak tanımlanabilir. Tarihteki tecrübelerden ve günümüzdeki uygulamalardan yola çıkarak denilebilir ki: Aday belirleme süreci "siyasetin arka bahçelerinden" biridir.²⁹² Aday tespit süreci pekçok demokratik ülkede parti içi bir işlem mahiyetinde görüldüğünden gizli olarak yürütülmektedir. Hatta meselenin kamusal nitelik arz ettiği düşünülerek kanuni olarak düzenlendiği ülkelerde dahi durum çoğunlukla değişmemektedir. Milletvekili aday tespitinin bir ülkenin genel siyasetinde dahi etkili olabildiği düşünüldüğünde, yasama organında yer alacak kişilerin belirlendiği bir süreç pekçok farklı siyasi veya siyaset dışı aktör etki etmek isteyecektir. Ayrıca aday tespitinin, siyasi partilerin nasıl bir parti olduğuna, seçmenin karşısına nasıl bir görüntüyle çıkacağına karar verdiği bir işlem olduğu göz önüne alınırsa, partilerin kendisi için bu denli önemli bir işlemi gizlice gerçekleştirmek istemesinin nedeni kolayca anlaşılabilir. Zira Duverger'in ifadesiyle: "Partiler seçim çamaşırlarını ortalıkta yıkamaktan hoşlanmamaktadır."²⁹³

Siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme sürecinde iki kavramın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu iki kavram, merkezilik ve kapsayıcılıktır.²⁹⁴ Merkezilik kavramı, aday tespitinde parti lideri veya parti yönetim organının belirleyici unsur olmasıdır. Merkezilik kavramını hayata geçiren partilerde adayların belirlenme sürecinde yerel teşkilatların yetkisi çok az olmaktadır. Kapsayıcılık ise aday tespit sürecine partili pekçok kişinin katılımının sağlanması ve karar verici mercilerin parti lideri veya merkez organı olmayıp , yerel teşkilatların ve parti üyelerinin olması şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımlamalardan hareketle görülebilir ki , merkezilik kavramı aday tespitinde parti içi demokrasiye aykırılık oluştururken ,kapsayıcılık ise partilerin aday belirleme sürecinde parti içi demokrasinin hayata geçirilmesini sağlar.

Aday belirleme süreci; siyasi parti üyelerinin kendi içerisinde kazananlar ve kaybedenler olarak ikiye ayrılmasına neden olur. Bazı üyelerin, milletvekili aday olmasını istediği kişi partinin vekil aday olarak belirlenirse, destekçi olan üyeler ve aday olarak belirlenen kişi, partinin kazananı konumunda olmaktadır. Aksi durumda ise, bazı üyelerin desteklediği kişilerin, partinin vekil aday olarak tespit edilmemesi halinde, bu kişilerin destekçisi olan üyeler ve partinin vekil aday olarak belirlenmeyen kişiler, partinin kaybedeni

²⁹² Bilir, s. 76.

²⁹³ Duverger, s. 455.

²⁹⁴ Bilir, s. 77.

olarak konumlanmaktadır. Böylece aday olamayan kişiler parti içinde küskünler hareketine neden olabilir. Parti içinde genel başkan ve yönetime karşı muhalefet bayrağını açabilir ya da partiden istifa ederek yeni bir parti kurma veya başka bir partiye geçme yolunu seçebilmektedirler. Bu sonuçlar gerçekleşmese dahi partinin kaybedenleri olarak algılanan kişilerin kendi partisinin seçim kampanyasında arzulu bir şekilde çalışmaması sonucuyla karşılaşılabilir. Bu durumun çok sayıda üye için geçerli olması halinde ise partinin seçmen nezdinde bölünmüş bir görüntüye sahip olması söz konusu olmaktadır. Böyle bir görüntü ise genel seçimlerde partinin zayıfladığı algısının oluşmasını sağlayarak, seçmenleri daha güçlü bir görünümü olan partilere oy vermeye sevk edebilecektir.²⁹⁵

2.5.2. Aday Belirleme Sürecini Etkileyen Faktörler

2.5.2.1. Hukuk Kuralları

Bir ülkede aday belirleme yöntemlerinin kanunlarla düzenleme altına alınması halinde, hukuk kuralları aday belirleme sürecine doğrudan etki etmektedir. Bu kuralların belirlediği çerçevede düzenlenen parti tüzükleri aday belirleme sürecinin parti içinde ne şekilde gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır.²⁹⁶

Siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme sürecinin emredici hukuk kurallarıyla düzenlenmesi, aday belirlemenin partilerin iç meselesi olarak görülüp görülmediğiyle ilgilidir. Aday tespitini, siyasi partilerin iç meselesi olarak değerlendiren ülkeler, bu konuyu hukuk kurallarıyla düzenlemekten imtina etmiştir. Bu nedenle bu ülkeler için aday belirleme sürecine hukuk kurallarının etkisinden bahsedilemez. Ancak aksi anlayıştaki ülkelerde, aday belirleme süreci partilerin iç sorunu olarak tanımlanmayıp, tıpkı seçimler gibi kamusal nitelikte görülmüş ve aday tespiti kanunlarla hüküm altına alınmıştır. Bu ülkelere örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Finlandiya gösterilebilir. ABD'de aday tespitinde ön seçim zorunluluğu öngörülmüş ve her bir eyalet ön seçimlerin nasıl gerçekleştirileceğini düzenlemiştir. Finlandiya'da ise milletvekili adaylarının parti üyelerinin seçimiyle belirlenmesi zorunluluğu getirilmiştir.²⁹⁷ Bunun yanında aday tespitini, parti içi bir mesele

²⁹⁵ Bilir, s. 85.

²⁹⁶ Bilir, s. 205.

²⁹⁷ Bilir, s. 204.

olarak konumlandırmasına rağmen, hukuk kurallarıyla düzenleyen ülkeler de mevcuttur. Bu duruma örnek olarak Almanya gösterilebilir.²⁹⁸

Hukuk kuralları açısından aday belirleme sürecini en çok etkileyen düzenlemeler, ülkelerin siyasi partiler kanunu ve seçim kanunlarında yer almaktadır.²⁹⁹ Özellikle bu kanunlarda ve ilgili diğer hukuk kurallarında, aday belirleme süreci ve yöntemleriyle ilgili düzenlemeler mevcut ise siyasi partiler hem tüzüklerini düzenlerken hem de uygulamalarını gerçekleştirirken, bu düzenlemelere uymak zorunda kalacaktır. Konuyla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmayan ülkelerde ise aday belirleme konusunun siyasi partilerin tüzüklerine bırakıldığı sonucuna varılır. Aday tespitini bütünüyle parti tüzüklerine bırakan ülkelere İspanya ve Portekiz örnek olarak gösterilebilir.³⁰⁰

Bazı ülkelerde ise bir takım yöntemler veya genel ilkeler belirlenerek , siyasi partilere istediği yöntemi seçme hakkı tanınmaktadır. Örneğin ülkemizde siyasi partiler, merkez yoklaması, aday yoklaması ve ön seçim usullerinden biri veya birkaçı birlikte uygulanarak milletvekili adaylarını tespit edebilmektedir. Yine benzer bir düzenleme Alman Siyasi Partiler Kanunu'nda yer almaktadır. Aday belirleme usulünde gizli oylama ile belirleme zorunluluğu öngörüldükten sonra, ya üyelerinin tamamının katılımıyla gerçekleştirilecek ön seçim ile ya da parti üyelerince seçilmiş parti yerel teşkilatı delegeleri tarafından , milletvekili adaylarının belirleneceği hükmü düzenlenmiştir. Böylece Türkiye'de ve Almanya'da aday tespit yöntemleriyle ilgili, Siyasi Partiler Kanunu ile alternatifler sunulmuş ve tercih hakkı partilere bırakılmıştır.

Görüldüğü gibi demokratik ülkelerde siyasi partilerin aday belirleme süreciyle ilgili hukuk kuralları, genel veya ayrıntılı olması, tek bir yöntemi öngörmesi ya da seçenekler arasından tercihin partilere bırakılması gibi pekçok farklı düzenlemeyi içerebilmektedir. Sonuç olarak denilebilir ki, siyasi partilerin aday tespiti konusunda emredici kurallar öngörülebilir. Ancak aday belirleme süreci ve yöntemleriyle ilgili düzenlemeler getirilirken, siyasi partilere hareket imkanı tanınması ihmal edilmemelidir.

²⁹⁸ Araslı, s. 68.

²⁹⁹ Duverger, s. 457.

³⁰⁰ Sağlam, s. 44-46.

2.5.2.2. Devlet Biçimi ve Hükümet Sistemi

Devlet biçimleri ile siyasi partilerin aday belirleme yöntemleri arasında tüm ülkeler için geçerli bir etkileşim olmasa da bir ilişkinin mevcut olduğundan bahsedilebilir. Üniter devletlerin sahip olduğu merkeziyetçi yapı, aday belirleme sürecinde partiler tarafından merkezi yöntemlerin tercih edilme oranını arttırmaktadır. Federasyonlarda ise üniter devletlere nazaran daha kapsayıcı ve merkezi olmayan aday belirleme yöntemlerinin tercih edildiği söylenebilir.

Üniter devlete örnek olarak gösterilebilecek ülkemizde, Fransa ve Japonya'da partilerin çoğunluğunda, parti merkez organlarının belirleyici konumda olduğu aday tespit yöntemleri uygulanmaktadır. Federal devletler açısından ise, Amerika Birleşik Devletleri'nde ön seçim usulü uygulanırken, Almanya ve Kanada'da ise partilerin yerel örgütlerinin aday tespitinde söz sahibi olduğu görülmektedir. Devlet biçimleriyle aday tespiti arasında merkezilik ve kapsayıcılık açısından böyle bir ilişki kurulmuş olsa da bu durum genelgeçer bir durum olarak anlaşılmalıdır. Çünkü bir takım istisnalar mevcuttur. Örneğin federal bir ülke olan Hindistan'da hakim parti konumundaki Kongre Partisi aday tespitinde merkezi yöntemleri uygulamıştır. Üniter bir devlet olan İngiltere'de ise yerel örgütlerin aday belirlemedeki etkisi merkez organına kıyasla daha fazla bir seviyededir. Bu nedenle kural olarak, devlet biçimi üniter devlet ise aday tespit yöntemleri merkezileşirken, federal devletlerde kapsayıcı yöntemlerin tercih edildiği söylenebilir. Ancak aday belirlemedeki tek etkili unsur devlet biçimi olmadığı için bahsedilen genel kuralın istisnaları söz konusu olmuştur.³⁰¹

Hükümet sistemleri açısından, parlamenter sistemde teorik olarak, merkezi aday tespit yöntemlerinin tercih edilebileceği söylenebilir. Zira parlamenter sistemde özellikle hükümetin kurulup güvenoyu alabilmesi açısından parti disiplinine ihtiyaç duyulmaktadır. Parti disiplinine duyulan bu ihtiyaç merkez yoklaması gibi merkezi yöntemlerin tercih edilmesine neden olabilmektedir. Başkanlık sisteminde parti disiplinine duyulan ihtiyaç, parlamenter sistemle mukayese edildiğinde daha az bir seviyededir. Bu durum başkanlık sistemi uygulanan ülkelerde, ön seçim gibi merkezi olmayan ve katılımın yaygın olduğu yöntemlerin tercih edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu husus Amerika Birleşik Devletleri örneğinde görülebilir. Zira ABD'de, her ne kadar bu durumun tek nedeni hükümet sistemi olmasa da, ön seçim

³⁰¹ Bilir, s. 227.

yöntemi uygulanarak adaylar belirlenmektedir. Saf parlamenter sistemin tipik örneği olan İngiltere'de ise yerel örgütlerin söz sahibi olduğu aday belirleme usulü hakimdir, ancak parti merkezlerine delegeler tarafından tespit edilen adayları veto etme hakkı verilmiştir. Parlamenter sisteme sahip olan bir diğer ülke olan Almanya'da, partiler çoğunlukla yerel düzeydeki parti delegelerinin söz sahibi olduğu bir yöntemle adayları belirlemektedir. Verilen örneklerden görülmektedir ki, parti disiplinine duyulan ihtiyaçtan yola çıkılarak, parlamenter sistem uygulanan her ülkede merkezi aday belirleme yöntemlerinin uygulandığı sonucuna varılamaz. Zira siyasi partilerin aday belirleme yöntemini etkileyen tek kriter parti disiplini veya hükümet sistemi değildir.³⁰²

2.5.2.3. Seçim Sistemi

Seçim sisteminin siyasi partiler üzerinde etki etmediği bir alan düşünülemez. Bu nedenle, siyasi partilerin aday belirleme sürecine ve kullandığı yöntemlere doğrudan veya dolaylı olarak bazı etkileri bulunmaktadır. Çoğunluk sistemi veya nispi temsil sisteminin uygulanması, seçim çevresinin büyüklüğü, seçimlerde liste veya tek isim usulünün uygulanması hususlarının her birinin partilerin aday tespitine ilişkin bir takım farklı etkileri söz konusu olmaktadır.³⁰³

Çoğunluk sistemi ile nispi temsil sisteminin aday belirlemeye etkisi değerlendirildiğinde; Çoğunluk sisteminin genel itibariyle partilerin konumunu güçlendirdiği söylenebilir. Çoğunluk sistemi bir ülkede genellikle hakim konumda olan iki parti sistemiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum parti desteği olmaksızın milletvekili adayları olunmasını ve seçimleri kazanmayı zor bir hale getirmektedir. Çoğunluk sisteminde siyasi partiler arasında kutuplaşma artmıştır ve seçmen kuvvetli partiler arasında bir tercih yapmak zorunda kalır. Adayların kimliği önemini yitirirken , partilerin konumu kuvvetli hale gelir. Bu kuvvetli konum aday tespit yöntemlerine, merkezi yöntemlerin tercih edilmesi şeklinde yansımaktadır.³⁰⁴ Nispi temsil sisteminde ise çoğunluk sistemine nazaran merkezi yöntemlere başvurma oranının azaldığı söylenebilir. Ancak bu durum nispi temsil sisteminin çeşitlerine göre ve düzenlenen seçim listelerinin şekline göre değişiklik gösterebilmektedir.³⁰⁵ Örneğin tercihli oy usulünde, seçmenler listedeki bazı adaylardan, seçilmesini istedikleri kişiler için

³⁰² Bilir, s. 228.

³⁰³ Duverger, s. 458.

³⁰⁴ Duverger, s. 460-461.

³⁰⁵ Bilir, s. 192.

tercihte bulunabildikleri için bu usulde parti merkezinden çok yerel örgütlerin aday belirleme sürecine katılımı söz konusu olmaktadır. Çünkü seçmen tarafından tercih edilecek kişilerin kimler olabileceğine dair bilgi almak için partinin yerel örgütlerine ihtiyaç duyulur.

Bloke liste usulünde ise tercihli oy usulünde olduğu gibi seçmenin listeye müdahale edebilmesi mümkün değildir. Seçmenin yalnızca şu hakkı mevcuttur: Ya desteklediği partiye oy vererek, partinin belirlemiş olduğu vekil adaylarını onaylamış olur ya da partisine oy vermeme yolunu tercih eder. Bir siyasi partiden, hangi isimlerin milletvekili adayı olacağına, sadece parti karar verdiği için, seçmen seçim sonucunda partilerin kaç sandalye kazanacağını belirlerken, bu sandalyelerin kime ait olacağını siyasi partiler belirlemektedir.³⁰⁶ Bu özellik göz önüne alındığında bloke liste usulü milletvekili adaylarının tespitinde parti merkezini en güçlü hale getiren usuldür denilebilir. Böylece partilerin aday belirleme sürecinde merkezi yöntemleri tercih etmesine imkan sağlar.

İsim çizme usulünde, tıpkı tercihli oy usulünde olduğu gibi seçmen, sadece partiye oy vermemekte, milletvekillerinin kim olacağına dolaylı da olsa etki edebilmektedir. İsim çizme usulü ile seçmen, listede yer alan milletvekili adaylarından , vekil olmasını istemediği kişilerin isminin üstünü çizmektedir. İsmi çizilen milletvekillerinin vekil seçilebilme şansı azalmış olur. Tercihli oy usulü kadar olmasa da isim çizme usulü ile seçmenin kimlerin vekil olacağına dolaylı olarak etkisi dokunmaktadır. Partiler seçmen tarafından yoğun bir şekilde ismi çizilebilecek kişileri aday göstermekten sakınmaya çalışırlar. Bu durum aday belirleme sürecinde partinin merkezileşmesini bir nebze olsa da kırmaktadır.³⁰⁷

Tek isim usulünde ise teorik açıdan, milletvekili adaylarının kişisel özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum siyasi partilerin aday belirleme sürecindeki merkezileşme oranını azaltırken adayla seçmen arasındaki etkileşimin önem kazanmasına neden olur.³⁰⁸

Seçim çevresinin büyüklüğü aday belirlemeye etki eden bir diğer husustur. Buradaki büyüklük kavramından kasıt, coğrafi alanın genişliği değil, seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısının ne kadar fazla olduğudur. Seçim çevrelerinde temel olarak üç türden bahsedilebilir. Bunlar dar bölge sistemi, geniş bölge sistemi ve milli çevredir. Dar bölge sistemi her seçim çevresinin sadece bir milletvekili seçilebilecek şekilde oluşturulmasıdır.

³⁰⁶ Bilir, s. 193.

³⁰⁷ Araslı, s. 80-81.

³⁰⁸ Bilir, s. 192.

Geniş bölgede ise seçim çevresinde birden fazla vekil seçilir. Milli çevre sisteminde tüm ülke bir seçim çevresi olarak kabul edilmektedir.³⁰⁹

Seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısının artmasıyla aday belirleme yöntemleri arasında şöyle bir ilişki mevcuttur: Seçim çevresinin büyüklüğü arttıkça, yani seçim çevresinden seçilecek olan milletvekillerinin sayısı fazlalaştıkça, merkezi aday tespit yöntemlerine başvurma oranı artar. Zira büyük seçim çevrelerinde aday olacak kişinin kim olduğundan ziyade, partiler ve parti liderleri önem kazanmaktadır. Bu bölgelerde seçmen lidere ve siyasi partiye göre oyunu kullanır. Böylece seçmen ile milletvekili adayları arasında ilişki azalırken, partilerin aday tespitindeki etkisi artmış olur. Aksi yönde ise, seçim çevresi küçülüp çevreden seçilecek vekil sayısı azaldıkça adayın kimliği önem kazanmaktadır. Vekil adaylarının seçmen nezdindeki tanınırlığı önemli bir hale gelir ve bu durum aday tespit yöntemlerinde parti merkezinin hakimiyetinin azalmasına neden olur. Böylece daha katılımcı ve kapsayıcı yöntemler tercih edilir.³¹⁰

Seçim barajları aday belirleme sürecini etkileyen diğer bir etkidir. Ülkemizde olduğu gibi yüksek sayılabilecek bir seçim barajı oranının belirlenmesi seçmenin tercihini etkilemektedir.³¹¹ Seçmen, desteklediği küçük bir partiye oy vermesi halinde oyunun faydasız olacağını ve barajı geçen partilere vekil sayısı olarak yansıyabileceğini düşünerek baraj tehlikesi yaşayan partilere oy vermekten çekinebilmektedir.³¹² Bu nedenle, yüksek seçim barajları, seçmenlerin kuvvetli partilere oy vermesine neden olur. Bu durum da parti yönetimlerinin elini güçlendirdiği için dolaylı olarak aday belirleme sürecinde merkezileşmeye neden olmaktadır.

Seçim çevresinin büyüklüğü arttıkça, tanıtım faaliyetleri gibi milletvekili seçimi için yapılması gereken harcamalarda artış yaşanır. Bu harcamaların büyük boyutlara ulaşması adayların bu miktarlarla başa çıkamamasına neden olur. Milletvekili adayları partinin mali desteğine ihtiyaç duyarlar. Çünkü günümüzde seçim giderleri için harcanan miktarlar ancak

³⁰⁹ Bilir, s. 196.

³¹⁰ Duverger, s. 458.

³¹¹ Abdullah Sezer, **Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları: Adalet-İstikrar İkileminde %10 Ulusal Baraj Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz**, İstanbul, Legal Yay., 2014, s. 185.

³¹² Sezer, s. 181.

partilerin altından kalkabileceği bir boyuta ulaşmıştır. Bu durum siyasi partilerin aday tespitindeki ağırlığının artmasına neden olur.³¹³

Dar bölge sisteminde, aday olan kişinin kim olduğu, siyasi partilerden daha önemli bir konumda bulunduğu için aday tespitinde kapsayıcı yöntemler tercih edilmektedir. Ancak seçim çevresi genişledikçe milletvekili adaylarının belirlenmesinde siyasi partilerin konumu güçlenir ve merkezi yöntemler tercih edilir hale gelir.³¹⁴

Daha önceki seçim sonuçlarının da partilerin aday belirleme sürecine etkisi bulunmaktadır. Özellikle iktidar konumunda bulunurken, son seçim sonucunda muhalefet konumuna gelen bir partide veya seçim barajı nedeniyle mecliste temsil edilemeyen bir siyasi partide, yenilenme hareketleri baş gösterebilir. Bu durum daha önce lider veya merkez organı öncülüğünde vekil adaylarını tespit eden bir partide katılımcı yöntemlerin tercih edilmesi sonucunu doğurabilir. Çünkü yaşanan seçim mağlubiyetleri, parti içindeki demokrasi isteğini çoğunlukla körüklemiş olur.³¹⁵ Seçimlerde kullanılan aday tespit yöntemi her ne olursa olsun, iktidar konumunu kazanan veya ilk kez Mecliste temsil edilme başarısını gösteren bir partide, uygulanan yöntemin devam etmesine dair bir algı oluşabilir. Merkezi bir aday belirleme yöntemi kullanılmış olsa dahi seçimlerde sağlanan başarı, uygulanan yöntem için bir meşruiyet algısının doğmasına neden olabilmektedir.

2.5.2.4. Siyasi Partilerin Özellikleri ve Türleri

Siyasi partiler, politik aktörlerin belirlenmesi için, onları seçmenin tercihine sunan ve adayların tanıtımını ile seçimlerde desteklenmesini sağlayarak siyasi devşirmeyi gerçekleştiren kurumlardır.³¹⁶ Bu öneminden hareketle, siyasi partilerin özellikleri de aday belirleme sürecine etki etmektedir. Aynı zamanda aday belirleme sürecindeki uygulamalar da partinin yapısı hakkında bize bilgi vermektedir.³¹⁷

Partilerin özellikleriyle ilgili belirtilmesi gereken ilk husus merkezîyetçilik derecesidir. Merkezîyetçilik seviyesi yüksek olan partilerde, doğal olarak merkezi aday belirleme

³¹³ Duverger, s. 459.

³¹⁴ Bilir, s. 201.

³¹⁵ Bilir, s. 203.

³¹⁶ Cem Eroğul, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1999, s. 222.

³¹⁷ Gideon Rahat, **Candidate Selection Methods**, Journal of Democracy, Vol.: 18, No: 1, January 2007, s. 298, Aktaran: Bilir, s. 210.

yöntemleri uygulanmaktadır. Uygulamaları itibariyle nispeten daha az merkezi yapıya sahip partilerde ise yerel organların etkili olduğu bir aday belirleme süreci yaşanmaktadır.³¹⁸

Partinin yaşı aday belirleme sürecine etki eden bir diğer özelliktir. Günümüzde yeni kurulmuş olan siyasi partilerde genellikle parti içi demokrasiye önem verilmektedir. Bu anlayış kapsayıcı ve katılımın yüksek olduğu aday tespit yöntemlerinin tercih edilmesi sonucunu doğurur. Ancak yeni kurulan partilerin teşkilatlanmasıyla ilgili sorunların yaşanması veya üye sayısının az olması nedeniyle ön seçim yerine merkezi yöntemlerle adayların belirlenmesi söz konusu olabilmektedir. Yıllardır faaliyette bulunan siyasi partiler ise milletvekili adaylarını belirlemede gelenek haline getirdikleri aday tespit yönteminden vazgeçmeme eğilimini taşırlar. Benzer bir durum, partilerin aldığı oy oranı konusunda karşımıza çıkmaktadır. Partinin son seçimlerde aldığı oy oranından yola çıkarak büyük parti küçük parti ayrımı yapılırsa, büyük partiler küçük partilere göre daha merkezi aday tespit yöntemlerini tercih ederken, küçük partiler ise aday belirlemede katılımcı bir modelin uygulanmasına önem verir. Hitap edilen seçmen kitlesinin belirli bir oranda olması, partinin milletvekili adaylarını tespit sürecinde, yerel teşkilatın görüşlerini önemli hale getirmekte ve teşkilatın karar sürecine katılımına neden olabilmektedir. Diğer bir husus ise bir partinin yüksek oy yüzdesine sahip olduğu seçim çevresinde bu durumun aday tespitine ne yönde etki edeceği konusudur. Partinin bir seçim çevresinde, pekçok adayının milletvekili seçileceği beklentisi oluşmuşsa, oluşturulan aday listesinde partinin tabanını temsil eden çeşitli sosyal ve etnik grupların temsilcilerine dengeli bir şekilde yer verilmesine dikkat edilecektir. Yine bu listelerde genç ve kadın vekil adaylarının kendine yer bulma şansı daha yüksek olmaktadır.³¹⁹

Partilerin sahip olduğu ideolojinin etkisi açısından, katı ideolojilerin temsilcisi konumundaki siyasi partilerin merkezi aday belirleme yöntemlerini tercih ettiği söylenebilir. Liberal ve özgürlükçü olduğunu iddia eden siyasi partiler ise merkezi olmayan aday tespit yöntemlerine öncelik vermektedir. Ancak partilerin sağ veya sol fikirlerin temsilcisi olmasından yola çıkarak tercih edilen aday tespit yöntemi arasında bir ilişki kurulamamaktadır.³²⁰

³¹⁸ Duverger, s. 461.

³¹⁹ Bilir, s. 222-223.

³²⁰ Bilir, s. 222.

Bir ülkede siyasi rekabet içinde bulunan, seçimlerde etkili olabilecek partilerin sayısı da aday tespit sürecine etki etmektedir. Birbiriyle mücadele eden ve güçlü olan iki partinin bulunduğu bir ülkede, adaylardan ziyade partiler ön planda yer aldığı için, daha merkezi olan aday tespit yöntemleri tercih edilecektir. Ancak mücadelenin çetin geçmesinin yanında, en az üç dört partinin yarış içerisinde bulunduğu seçim çevrelerinde ise merkezi yöntemlerin değil katılımcı aday yöntemlerinin tercih edildiği görülmektedir. Çünkü yarışan parti sayısının fazlalığı her bir seçmenin oyunun kazanılmasını daha önemli hale getirmektedir.³²¹

Siyasi parti türlerinin de aday belirlemeye etkisi bulunmaktadır. Kadro partilerinin temel özelliği, iktidarı seçimler yoluyla ele geçirebilmek için elit bir kadronun bir araya getirilmesidir. Üye sayısını çoğaltma amacı kadro partilerinde görülmez. Bu özellik milletvekili adayları olarak, yerel seviyede saygınlığı bulunan ve maddi anlamda varlıklı kişilerin tercih edilmesi sonucunu doğurmuştur.³²²

Kadro partilerinde üye sayısının artırılma hedefinin görülmemesi, partinin gelir kaleminde üyelik aidatlarının bulunmamasına yol açmıştır. Ancak partilerin özellikle seçim harcamaları için maddi kaynağa ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle kadro partileri, partiye mali kaynak sağlayacak kişilerle yakın ilişkiler kurmaya özen gösterir. Yine bu kişiler çoğunlukla partinin vekil adayları olarak seçim listesindeki yerlerini almaktadır. Kadro partilerinin siyasal elit olarak tanımlanabilecek varlıklı kişilere ihtiyaç duyması, bu kişilerin hakimiyeti altındaki yerel örgütlerin belirleyici konumda olduğu bir aday tespit süreci yaşanmasına neden olmuştur.³²³

Kitle partilerinde ise kadro partilerinin aksine, üye sayısının fazla olması hedeflenmektedir. Çünkü partinin temel gelir kaynağı üyelerin ödemiş oldukları aidatlardır. Kitle partileri için üyelerin önemli bir konumunun olması, adayların tespitinde de kendisini göstermiştir. Milletvekili adayları parti üyelerinin doğrudan seçimiyle veya üyelerin delegeleri seçmesi yoluyla belirlenmektedir.³²⁴ Kitle partileri kadro partilerine kıyasla daha katılımcı bir tespit yöntemiyle adayları belirlemektedir.³²⁵

³²¹ Bilir, s. 224.

³²² Tunaya, s. 262.

³²³ Bilir, s. 214.

³²⁴ Duverger, s. 463.

³²⁵ Bilir, s. 215.

Seçimlerde yüksek miktarda oy alabilmek için, ideolojik temsilden kaçınan, herhangi bir toplumsal kesimin temsilcisi olarak görünmemeye zen gösteren, tüm ülkeye hitap etmeye çalışan partiler olarak tanımlanan hepsini yakala partileri (catch all party) lider merkezli ve pragmatist özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.³²⁶ Bu zellik, milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti üyelerinin rolünün neredeyse bulunmamasına, parti merkezi ve liderinin hakim konumda olmasına neden olmuştur.³²⁷

2.5.2.5. Partinin Kazanma İhtimali

Siyasi partiler seçimlerde kendisine en çok milletvekili sandalyesi kazandıracak aday belirleme yöntemini uygulamaya ve kazanma ihtimali en yüksek adayları göstermeye meyillidir. Bu doğal bir durumdur, çünkü siyasi partiler iktidarı seçimler yoluyla ele geçirmek ve başarılı olmak amacıyla kurulup faaliyetlerini sürdürürler. ³²⁸ Gerek iktidara gelebilmek gerek mecliste vekillik kazanabilmek amacıyla adaylar tespit edilirken , partinin seçim çevresindeki kazanma ihtimali de göz önünde bulundurulur. Özellikle son dönemdeki seçim sonuçları ve kuruluşlara yaptırılan anket çalışmaları dikkate alınarak partinin bir seçim çevresindeki başarı olasılığı ortaya çıkartılır. Bu sonuçlardan yola çıkarak, partinin hangi Şehirde kaçıncı sıraya kadar vekillik kazanabileceği, hangi seçim çevrelerinde sandalye beklentisinin olmaması gerektiği anlaşılmaya çalışılır. Değerlendirmelerden sonra başarı beklentisinin yüksek olduğu yerlerde kuvvetli ve nitelikli adaylara, partinin önde gelen isimlerine aday olarak yer verilir. Kazanma olasılığı düştükçe diğer vekil adayları listede kendilerine yer bulur. Vekillik kazanma ihtimalinin neredeyse bulunmadığı yerlerde ise partinin en zayıf başvurucuları aday olarak gösterilmektedir.

Partinin kazanma ihtimali bulunmayan bir seçim çevresinde veya kazanılması mümkün görünmeyen bir sıralamada aday olarak belirlenen kişi için, bu aday gsterilmenin herhangi bir manası bulunmamaktayken, parti için garanti sandalye olarak görülen bir seçim çevresi ve sıralamadan aday olarak tespit edilen bir kişi için, aday gösterilmiş olmak milletvekili seçileceği anlamına gelmektedir. Seçimlerde, bazı Őehirler ve sıralamalardaki

³²⁶ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 175.

³²⁷ Bilir, s. 217.

³²⁸ Sarıbay , **99 Soruda Siyasi Partiler**, s. 78.

mücadelenin yaşandığı kritik sandalyelerde aday gösterilen kişilerden, vekil seçilebilmek için gayret göstereceği düşünülerek, partinin bu sandalyeyi kazanması hedeflenmektedir.³²⁹

Bir siyasi partinin bariz bir şekilde üstün olduğu seçim bölgelerinde, özellikle ülkede çoğunluk seçim sistemi uygulanıyorsa, diğer partiler kuvvetli aday göstermekten çekinmektedirler. Zira sandalye kazanma olasılığının düşük olduğu seçim çevrelerinde nitelikli ve kuvvetli isimlerin aday gösterilip seçilememesi sonucunda, bu kişilerden layığıyla faydalanılmamış olmaktadır.Bu anlayış bazı partilerin kalesi konumundaki şehirlerde, diğer partilerin ciddi olarak gösterilen adayların sayısının azalmasına neden olur.³³⁰

Aslında aday tespiti konusu genel seçimlerde vekillik kazanma ihtimali gerçek anlamda var olan partiler için önem arz etmektedir. Seçim sonuçları itibariyle herhangi bir vekillik kazanamayacağı belli olan bir siyasi parti için aday belirleme sürecinin ve bu süreçte kullanılan aday tespit yöntemlerinin bir önemi bulunmamaktadır. En azından bu durum parti içinde temel bir mesele olarak görülmemektedir. Aday tespiti özellikle,güçlü partiler için, çok sayıda vekil sayısına sahip seçim çevrelerinde ve partiler arası rekabetin yaşandığı şehirlerde önem kazanmaktadır.³³¹

Bir siyasi partinin garanti sandalye olarak gördüğu yerler ve sıralarda , aday belirleme sürecinin merkezileştiği söylenebilir.Çünkü bu yer ve sıralardan aday gösterilen kişiler yüksek ihtimalle milletvekili seçilmektedir. Bu durumda siyasi partilerin merkez organı belirleyicilik rolünü kaybetmek istemeyecektir.Bunun yanında garanti sandalyeler için partinin yönetici kademesindeki isimler de kendilerinin aday gösterilmesini isteyebilmektedir. Bu durum Türk siyasi partilerinde sıkça rastlanmaktadır. Partinin herhangi bir vekillik kazanma beklentisi bulunmayan seçim çevrelerinde ise daha katılımcı ve kapsayıcı olan ve hakimiyetin yerel örgütlere devredildiği bir aday tespit süreci yaşanabilmektedir. Zira partinin yönetim kademesi için burada gerçekleştirilecek aday tespit sürecinin, adayın seçilme olasılığı çok düşük olduğu için, bir önemi bulunmamaktadır.³³²

³²⁹ Araslı, s. 66.

³³⁰ Bilir, s. 230.

³³¹ Bilir, s. 230.

³³² Bilir, s. 231.

2.5.2.6. Adayların Kişisel Özellikleri

Günümüzde seçmen, siyasi partilere göre tercihini belirlemektedir. Seçimlerde, siyasi partiler gösterilen adaylardan çok daha önemli bir konumda olsa da bu durum aday belirlemede şahısların kişisel özelliklerinin önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, partilerin vitrindeki yüzü olacak milletvekillerinin toplumun beğenisini kazanabilecek kişisel özelliklere sahip olması beklenmektedir. Seçimlerde başarılı bir sonuç elde etmek için ve bir kişi bile olsa daha fazla milletvekili sayısına ulaşabilmek için, partiler, milletvekili adaylarının seçmen tarafından desteklenebilecek, sevilebilecek kişiler olmasına dikkat etmektedir.³³³

Adayların kişisel özellikleri, partilerin seçim vaatleri ve parti programları arasındaki ayrımların az seviyede olması durumunda, daha önemli hale gelmektedir. Siyasi partilerin aday belirlerken, seçmenin ise seçimlerde tercihini yaparken milletvekili adaylarında dikkat ettiği kişisel özellikler şöyle sıralanabilir:

Adayların siyasi anlamda etkili bir kişiliğe sahip olması, seçim çevresinde daha önceki dönemlerde milletvekilliği veya belediye başkanlığı gibi görevlerde bulunması, seçim çevresiyle memleket bağının bulunması, parti içinde önemli görevlerde çalışmış olması, eğitim seviyesinin yüksek olması, maddi açıdan varlıklı olması, mesleki olarak başarılı olması, seçim çevresinin sorunlarıyla ilgilenen bir kişi olduğu izlenimi vermesi.³³⁴

Bu sıralanan özellikler, hem siyasi partilerin aday belirleme aşamasındaki kararını hem de seçmenlerin oy kullanımındaki tercihini etkilemektedir. Bu özelliklerden birine veya birkaçına sahip olan ve toplum tarafından tanınan kişilerin aday belirleme sürecinde şansı daha yüksek olmaktadır. Bir siyasi partide daha önceden görev alan kişiler, partinin yöneticileri ve üyeleri tarafından tanındığı için vekil aday olarak tespit edilme açısından avantajlı olmaktadır.³³⁵

Özellikle, yeni genel seçim öncesine kadar milletvekili olarak görevini sürdürmüş olan kişiler diğer tüm adaylara göre en şanslı aday adayları olmaktadır. Milletvekilliği görevinde bulunmak adayların kişisel özelliklerinin değerlendirilmesinde en önemli deneyim türü olarak görülür. Ancak bu durum, partideki değişim ihtiyacı ve üst üste vekil seçilmiş olmanın

³³³ Bilir, s. 231.

³³⁴ Araslı, s. 66, Bilir s. 239.

³³⁵ Araslı, s. 66.

yaşattığı yorgunluk gibi gerekçelerle ters yönde bir etkiye neden olarak, parti vekillerinin yeniden aday gösterilmemesine neden olabilir.³³⁶

Adayların belirlenmesinde etkili olan şahsi özellikler arasında, kişinin iyi bir konuşmacı olması, ikna kabiliyetine sahip olması ve seçmenlerle rahat iletişim kurabilecek bir yapısının bulunması da yer almaktadır. Diğer yandan olmazsa olmaz bir şart olarak tanımlanmasa da adayın memleketinin, aday gösterildiği seçim çevresi olması, dikkat edilmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu durum daha çok küçük şehirlerde önem kazanır. Örneğin İstanbul gibi metropol bir şehirde böyle bir beklenti bulunmamaktadır.

Aday belirleme sürecinde siyasi partiler, kişilerin olumlu özelliklerini dikkate alarak aday listesi oluştururken , bir veya birkaç özelliği temel alıp bu özelliklere sahip adayların listede yer almasını hedeflemezler. Önemli görülen özelliklerin herbirinin ayrı ayrı temsil edilmesi için uğraşmaktadır. Örneğin sadece varlıklı ve eğitilmiş kişilerin aday gösterilmesi parti için bir eksiklik olarak görülür. Aday listesinde, milletvekili olan kişilere, partide görev almış kişilere, başarılı bürokratlara, ve mesleğinde uzman kişilere de yer verilerek, bir denge gözetilmeli ve aday listesinin temsil oranı arttırılmaya çalışılmalıdır. Aksi bir durum hem parti içinde çekişmelere hem de başarısız bir seçim sonucuna neden olabilir.³³⁷ Toplumun pek çok kesimini temsil edebilen, onların beğenisini kazanarak ortak paydalara hitap eden ve mümkün olduğu kadar memleket bağı açısından da tüm seçim çevrelerinden adayların temsiline dikkat edilerek, adayların belirlenmesi gerekmektedir.

2.5.2.7. Seçmen Eleştirileri

Bir ülkedeki seçmenlerin hemen hemen her siyasi konuda olumlu veya olumsuz bir eleştirisi bulunmaktadır. Bu doğal durum nedeniyle siyasi partilerin aday belirlemede toplumun siyasi kültürünün bir yansıması olan seçmenlerin eleştirileri de etkili olmaktadır. ³³⁸

Siyasi kültür ise toplumun siyasi sistem ve olaylara karşı sahip olduğu genel düşünce ve sergilediği davranışlar olarak tanımlanabilir.³³⁹ Toplumun demokrasiyi ne kadar

³³⁶ Bilir, s. 240.

³³⁷ Bilir, s. 242.

³³⁸ Duverger, s. 457.

³³⁹ Bilir, s. 243.

benimsediğini gösteren bir ölçüt olarak görülen, demokratik siyasi kültürün oluşması, parti içi demokrasinin yerleşebilmesi için de gerekmektedir. Demokratik siyasi kültüre sahip olan toplumlarda, demokrasinin hayata geçirilmesine dair bir bilinç mevcuttur. Bu bilinç nedeniyle seçmenler, siyasi partilerden demokratik ve katılımcı yöntemlerle milletvekili adaylarını belirlemesini talep etmektedir. Bu talebi karşılayamayan , parti içi demokrasiye aykırı usullerle aday belirleyen siyasi partiler, seçmenler tarafından oy verilmeyerek cezalandırılabilir. Demokratik toplumlarda çoğunlukla ön seçim ve teşkilat yoklaması ile adayların belirlenmesi beklenmektedir. Aynı şekilde partinin yerel teşkilatlarının da aday belirleme sürecine katılım isteği bulunmaktadır.

Her ne kadar demokratik siyasi kültüre sahip olan toplumlarda, adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesine dair bir beklentiye sahip olursa da, uygulamada her ülkede aday belirlemeye nasıl yaklaşıldığı da önem arz etmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde seçmen, adayları belirleyen konumunda olmak istemektedir. Buna aykırı bir durum anitdemokratik bir davranış olarak tanımlanır. Ancak Avrupa'daki seçmenler ise çoğunlukla partilerin aday belirleme sürecine katılmamayı tercih etmektedir. Yakın geçmişinde otoriter bir yönetim deneyimi yaşamış ülkelerde, merkezi olmayan ve kapsayıcı aday tespit yöntemlerinin tercih edildiği söylenebilir.

2.5.2.8. Adaylık Başvuru Ücreti

Siyasi partiler, milletvekili aday olmak isteyen kişilerden, başvuru ücreti talep edebilmektedir. Türkiye'de de Siyasi Partiler Kanunu'nun 61. maddesinin c bendinde, milletvekili başvurusunda bulunan kişilerden başvuru aidatı alınabileceği hükmü düzenlenmiştir.³⁴⁰ Bu ücret siyasi partilerin yetkili merkez karar organlarınca belirlenmekte ve tahsil edilmektedir.

Adaylık başvurusu ücreti düzenlemesinin, kişilerin, milletvekilliğine uygun olup olmadığını, yeteneklerini, seçmenin desteğini kazanıp kazanamayacağını değerlendirmeksizin, başvuru yapmasını engellemek ve böylece oluşabilecek aday adayları enflasyonunu önlemek amacıyla bulunduğu söylenebilir. Diğer bir yönden ise alınan adaylık başvuru ücretleri, siyasi

³⁴⁰ "Milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınacak özel aidat" (Bu aidatlar 64. maddedeki esaslar dahilinde siyasi partilerin yetkili merkez karar organlarınca tespit ve tahsil olunur.)

partilere önemli bir gelir kalemi oluşturmaktır. Buradan oluşturulan kaynaklar, partinin seçim harcamalarında kullanılarak, ekonomik açıdan fayda sağlamaktadır.

Milletvekili adaylığı için istenen başvuru ücretinin, partinin aday olmak isteyen bazı kişilerin başvuru yapmasına engel olabileceği söylenebilir. Bu ücretin çok yüksek bir miktar olması, milletvekilliğinin yalnızca varlıklı kişilerin ulaşabileceği bir makam haline gelmesine neden olur. Bu nedenle, parti içi demokrasiye de uygunluk açısından, adaylık başvurusunda bulunmayı kolaylaştırmak gerekmektedir. Bu açıdan adaylık başvuru ücretinin ya makul bir seviyede olması ya da hiç alınmaması gerektiği söylenebilir.³⁴¹ Ancak başvuru ücretinin uygulanmaması partilerin altından kalkamayacağı bir sayıda başvuru almasına neden olabilir.

Milletvekilli adaylığına sadece varlıklı kişilerin başvurabilmesini mümkün kılan bir miktarın belirlenmesi, demokrasiye aykırı olacağından böyle bir durumu önlemek amacıyla, SPK'nın 64. maddesinde milletvekili aday adaylarından alınacak başvuru aidatının, milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarını aşamayacağı sınırı getirilmiştir ve bu konunun partilerin iç yönetmeliklerinde düzenleneceği belirtilmiştir.

Partilerin adaylık başvuru ücreti talebinde bulunması gibi, bağımsız adaylardan da yüksek derecedeki devlet memuruna mali haklar kapsamında yapılan her türlü ödemelerin bir aylık brüt tutarı kadar paranın ilgili mal sandığına yatırılması istenmiştir. Bu miktar 2018 genel seçimleri için 13916 lira olarak belirlenmiştir.³⁴² Bu miktar ve dipnotta bahsedilen

³⁴¹ "Bu nedenle, milletvekili aday adaylarından, ya herhangi bir bedel alınmamalı ya da alınacaksa bile bu miktar, parti içi seçimlerin, partiye yüklediği asgari maliyet giderlerini aşmamalıdır." görüşünü savunmaktadır. Küçük, s. 162.

³⁴² Ülkemizdeki son genel seçim olan 24 Haziran 2018 seçimlerinde ; AK Parti, adaylık başvurusu için başvuru ücreti olarak erkek adaylardan 6 bin lira, kadın ve genç adaylardan 3 bin lira, engelli adaylardan ise bin lira talep etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, kadın, genç ve engellilerden 5 bin, diğer aday adaylarından ise 10 bin lira talep etmiştir. CHP, diğer partilerle mukayese edildiğinde aday adaylığı ücretlerinde en yüksek miktarı belirleyen parti olmuştur. Ayrıca CHP'de başvuru aidatına ilaveten adaylık müracaatı sırasında bin lira dosya ücreti de istenmiştir. İyi Parti'de başvuru aidatı olarak, erkek adaylardan 5 bin lira, kadın ve genç adaylardan 2 bin 500 lira, engelli adaylardan ise bin lira alınacağı belirlenmiştir. Gazi aday adaylarından ise başvuru ücreti talep edilmemiştir. MHP'de erkek, kadın ve genç ayrımı yapılmaksızın aday adaylarından 2 bin 500 lira başvuru aidatı alınmıştır. Engelli aday adaylarından ise başvuru ücreti istenmemiştir. HDP'ye adaylık başvurusunda bulunan erkek adaylar için 2 bin 500 lira talep edilirken, kadın, genç ve engelli adaylardan ücret talep edilmemiştir. Büyük Birlik Partisi'nde erkek adaylardan bin lira, kadın adaylardan 500 lira adaylık başvuru ücreti alınırken, engelliler ve şehit yakınlarından ücret talep edilmemiştir. Saadet Partisi'nde başvuru ücretleri, erkek aday adayları için 3 bin lira, kadın ve genç aday adayları için bin 500 lira olarak tespit edilmiştir. Demokrat Parti'de erkek aday adaylarından 2 bin 500 lira başvuru ücreti alınırken, kadın ve gençlerden ücret talep edilmemiştir. Seçime katılan diğer partiler olan Vatan Partisi, HÜDA- PAR ve BTP'de aday adaylığı başvurusu için ücret talep edilmemiştir. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-siyasi-partilerin-aday-adayligi-tarifesi-40819737> (E.T. 20.04.2020).

partilerin uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda tüm partilerin bağımsız adaylardan istenen ücretin altında bir başvuru ücreti istediği görünmektedir. Bu nedenle ülkemizdeki başvuru ücretlerinin makul seviyede olduğu söylenebilir. AK Parti'ye 7329, İyi Parti'ye 2800, MHP'ye 1815, CHP'ye 1592 başvuru yapıldığı dikkate alınca adaylık başvuru ücretlerinin partiler için önemli bir gelir kalemi olduğu görünmektedir.

2.5.3. Aday Belirleme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Siyasi partiler iktidara gelebilmek veya Mecliste temsil edilebilmek için seçimlerde başarılı olmak zorundadır. Seçmenin oyunu alabilmek amacıyla parti programı açıklanır ve vaatlerde bulunulur. Hem seçimlerde başarı sağlayabilmek hem de seçim vaatlerini gerçekleştirip, açıklanan parti programına uygun davranabilmek için parti içinde uyumlu bir çalışmanın sağlanması gerekmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda siyasi partilerin milletvekili adaylarının belirlenmesinde yetkili olmak istemeleri gayet doğaldır. Bu durumun karşısında ise parti üyesi veya seçmenlerin demokratik bir sistemin gereği olarak parti adaylarının belirlenmesi sürecinde söz sahibi olma isteği bulunur. Böylece aday belirleme sürecinde karşılaşılan sorunlardan ilki, parti organları, parti üyeleri veya seçmenler arasında hangi grubun ne kadar yetkiye sahip olacağı meselesidir.³⁴³

Aday tespitinde sadece parti liderinin veya merkez organının yetkili olması, parti içinde lider hakimiyetinin ve parti içinde oligarşik bir yapının oluşmasına neden olur. Seçmen, partinin belirlediği aday listesini onaylayan bir oy makinesine dönüşür. Tüm bu sonuçlar ise demokrasinin özünü bağdaşmamaktadır. Aday tespit sürecinde parti liderinin ve merkez organının tamamen dışlanarak, parti üyeleri veya seçmenler ile adayların belirlenmesinde, parti programı ve seçim vaatlerinin uygulanması zorlaşabilir ve parti ortak hareket edebilme kabiliyetini yitirebilir. Bu sonuçlarla karşılaşılması için yetkilerin dengeli paylaştırıldığı bir aday tespit yöntemi belirlenmelidir.

Aday belirleme sürecinde partinin merkez organı ile yerel örgütler bir çatışma halinde bulunabilmektedir. Yerel teşkilatlar hem bu süreçte yetkili olmak hem de yerel seviyede bilinen ve itibar gösterilen kişilerin aday gösterilmesi için çalışmaktadır. Partinin merkez

³⁴³ Bilir, s. 99.

organı ise aday belirlemede kontrolün kendi elinde olmasını istemekte ve partinin başarılı bir oy oranına ulaşması için çaba göstermektedir.³⁴⁴

Siyasi partilerin aday belirleme sürecinde olası yan etkiler olarak tanımlanabilecek bazı sorunlar yaşanabilmektedir:

Örneğin üst düzey seviyede rekabetin yaşandığı bir aday tespit süreci yaşayan siyasi partiler hakkında, seçmenin gözünde, parti içinde bölünme yaşandığı izlenimi oluşabilir. Bu durum partinin zayıf bir görüntüye sahip olmasına neden olur. Kuvvetli bir görüntüye kavuşamayan, kendi içinde birlik olamayıp bütün halinde hareket edemeyen bir siyasi partiye, seçmenin desteği azalmaktadır.

Aday tespit süreci parti içinde iki grubun oluşmasına neden olur. Milletvekili aday olarak belirlenen kişiler ve onların destekçileri, galip konumda olurken, aday olarak belirlenmeyen kişiler ve onların destekçileri ise partinin kaybedenleri olarak algılanırlar. Aday belirleme sürecinde destek verdikleri kişilerin partinin vekil aday olarak belirlenmemesi halinde, bu destekçilerin partiye kırgınlık duyması muhtemeldir. Bu durumdaki kişiler, partinin seçim kampanyası faaliyetlerine katılmama yolunu tercih edebilirler. Bazen sandığa dahi gitmeyerek partiye oy verilmemesi sonucuyla karşılaşılabilir.

Aday belirleme sürecindeki rekabetin seviyesi yükseldikçe , aday adayları birbirini karalama yoluna gidebilir. Bir aday adayını, milletvekili aday olarak seçilebilmek amacıyla diğer bir aday adayının olumsuz özelliklerini ve zayıf yönlerini kamuoyuyla paylaşabilir. Seçime odaklanıp tüm enerjisini iktidara gelmek için veya Mecliste sandalye sayısını arttırmak için harcaması gereken partililer, parti içi aday belirleme sürecinde enerjinin çoğunu yitirebilir. Ve bu durum genel seçimlere layığıyla odaklanılmamasına neden olup, siyasi partinin genel seçimlerdeki başarı oranını azaltır.³⁴⁵

2.5.4. Aday Belirleme Yöntemleri

Siyasi partiler, adayların belirlenmesi işlemini birtakım yöntemleri kullanarak gerçekleştirmektedir. Aday belirleme yöntemleriyle ilgili iki uç noktanın varlığı farz edilirse, ilk noktada, parti adaylarının tümünün parti lideri tarafından belirlenmesi yer alırken diğer uç

³⁴⁴ Bilir, s. 103.

³⁴⁵ Bilir, s. 85.

noktada ise adayların tüm parti üyeleri veya seçmenler tarafından belirlenmesi bulunmaktadır.³⁴⁶ Parti liderinin tüm adayları belirlemesi biçimsel açıdan monokratik bir yöntem olarak tanımlanırken parti üyeleri veya seçmenler tarafından adayların belirlenmesi demokratik bir yöntem olarak tanımlanmaktadır.

Bu iki uç nokta arasında pekçok yöntemin varlığından bahsedilebilir: Partinin yerel örgütleri tarafından adayların belirlenmesi, parti yönetiminin belirlediği adaylar arasından yerel teşkilatın veya parti üyelerinin seçim yapması ya da teşkilatın belirlediği isimler hakkında parti yönetiminin adayları belirlemesi veya yerel teşkilatın belirlediği adaylar üzerinde parti merkezinin veto yetkisinin bulunması gibi örnekler sıralanabilir. Tüm bu usuller, karma yöntemler olarak tanımlanabilir.³⁴⁷

Parti içi demokrasinin en önemli sorunlarından biri olan aday belirleme yöntemlerine ilişkin, iki uç nokta bulunduğu için, parti liderinin adayları belirlemesi, ön seçim, parti yönetim organının adayları belirlemesi ve yerel teşkilat ile tüzükte yazılı olan kişilerin ağırlık kazandığı teşkilat yoklaması yöntemlerine yer verilmiştir.

2.5.4.1. Parti Lideri Tarafından Adayların Belirlenmesi

Aday belirleme yöntemlerinin demokratikliği sıralamasında en alt seviyede yer alan tespit yöntemi, adayların parti lideri tarafından belirlenmesidir. Bu tespit yönteminde siyasi partinin başkanı olan kişi, adayları belirlemeye yetkili olan tek isimdir. Milletvekili adaylarının kimler olacağına yanıtı, parti liderinin iradesidir. Parti lideri tarafından adayların belirlenmesi, 19. yüzyılda siyasi partilerin ortaya çıktığı dönemle yaşıt bir uygulamadır.³⁴⁸

Bu yöntem, şüphesiz ki parti içinde liderin hakimiyetini artırır ve otoriter bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Zira ne bir delege ne de herhangi bir parti üyesi karar alma sürecine katılabilmıştır. Genel başkana bağlılığı had safhaya çıkararak bu yöntemle, seçmenler parti

³⁴⁶ Sarıbay, s. 102.

³⁴⁷ Cüneyd Altıparmak, “Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemleri,” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2008, s. 368. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-76-428> (E.T. 21.04.2020).

³⁴⁸ Tevfik Gülsoy, “Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, S. 3–4, 2006, s. 2.

liderinin sunduğu milletvekili listesini onaylamaktan başka bir siyasal katılım sağlayamamaktadır.³⁴⁹

Parti liderinin milletvekili adaylarının belirlenmesinde tek söz sahibi olması, parti içinde liderliği istenmese dahi ona karşı zoraki bir bağlılığa neden olur. Çünkü adayları belirleme yetkisi liderin elinde bir ödüllendirme veya cezalandırma aracına dönüşmüştür. Bu husus, yine parti liderinin elini kuvvetlendirir ve parti içindeki iktidarının pekişmesini ve kişiselleşmesini sağlar. Bu durumun parti içi demokrasiye aykırı olduğu ise açıktır. Bu nedenlerle, aday tespiti parti içi bir mesele olarak görülse dahi, milletvekili adaylarının belirlenmesinde tek söz sahibinin parti lideri olması, bu usulü antidemokratik bir yöntem kılmaktadır.³⁵⁰

Bu yöntemin tüzüklerde yer alması ve uygulanması, yakın geçmişte ve günümüzde demokratik olarak tanımlanabilecek ülkelerde karşılaşılmaması istenen bir durum değildir. 1977 yılında Yunanistan'daki Yeni Demokrasi Partisi tüzüğünde aday belirleme yetkisinin münhasıran parti liderine ait olduğunu belirtmiştir. Aynı yöntem bir diğer Yunan partisi PASOK tüzüğünde de yer almıştır.³⁵¹

Parti içi demokrasi anlayışının yaygınlaşmasıyla , parti üyeleri ve parti örgütünün, parti içindeki diğer konularda olduğu gibi aday tespiti konusunda da yetkili olmak istemesi ve ileri sürdükleri demokratik talepler sonucunda, bu yöntemin uygulanması terk edilmiş veya büyük oranda sınırlandırılmıştır.³⁵²

Türkiye'de her ne kadar siyasi partilerin tüzüklerinde, parti liderlerine çoğunlukla tek başına aday belirleme yetkisi verilmese de, uygulamada merkez yoklaması usulünün, parti liderinin karar verdiği bir usule dönüşebildiği bilinmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarının tespitinde, parti liderlerinin önemli bir etkisi bulunduğu söylenebilir.

İktidarın kişiselleşmesi ve keyfi tutumlara neden olabileceği gerekçesiyle haklı eleştiriler yapılsa da parti liderinin en azından belirli bir oranda aday belirleme yetkisine sahip olması gerektiği şu nedenle savunulabilir : Parti teşkilatı tarafından tanınmayan ve bu

³⁴⁹ Teziç, s. 269, Bilir, s. 180.

³⁵⁰ Tuncay, s. 207.

³⁵¹ Özbudun, **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, s. 12.

³⁵² Araslı, s. 69-70, Gülsoy, s. 2.

nedenle yapılacak ön seçimde veya aday yoklamasında kazanma şansı düşük olan, ancak hukuk, ekonomi, uluslararası ilişkiler gibi konularda nitelikli kişilerin milletekili olmasını sağlayarak, onların bilgi ve tecrübesinden mecliste yararlanabilmek amacıyla, aday tespitinde bu kişilere ayrıcalıklı bir kontenjan tanınmalıdır. Bu açıdan bu yöntemle aday tespitine küçük bir oranda dahi olsa izin verilmesi olumlu sonuçlara neden olabilecektir. Zira uzmanlık gerektiren konulardaki başarısıyla tanınan isimlerin mecliste yer almasını sağlamak siyasetin kalitesini arttırabileceği gibi meclisin verimli çalışmasına da katkı sunacaktır.

2.5.4.2. Parti Merkez Organının Adayları Belirlemesi / Merkez Yoklaması

Bir siyasi partide milletvekili adaylarını belirleme işleminin partinin merkez yürütme organı tarafından yerine getirilmesidir. Merkez organının parti adaylarını belirlemesi, tıpkı parti liderinin aday belirlemesi gibi ,siyasi partilerin doğuşundan bu yana uygulanan bir yöntemdir.³⁵³ Bugüne gelindiğinde ise ya bazı zorunluluklar nedeniyle ya da parti yönetim kademelerinin, demokrasiyi özümseyememesi nedeniyle bu yöntem başvurulmaktadır. Zorunlu nedenlerle merkez yoklamasına başvurulması durumu özellikle yeni kurulmuş olan veya henüz önemli sayıda üyeye sahip olamamış partilerde karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁴

Parti merkezinin aday tespiti yöntemlerinin demokratikliği açısından , sadece parti liderinin aday tespitine göre daha demokratik olarak tanımlanırken, aday yoklaması ve ön seçimle mukayese edildiğinde ise antidemokratik bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez yoklaması usulü parti içi demokrasiye aykırı bir usul olup, parti içinde oligarşik bir sınıfın oluşmasına neden olmaktadır.³⁵⁵

Merkez yoklaması, demokratik ülkelerde genellikle uygulanan bir yöntem değildir. Avrupa'da Fransa'da döneminin önemli partilerinden olan Cumhuriyet İçin Birlik , Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partileri ile Avusturya Sosyalist Partisi'nde bu yöntem uygulanmıştır.³⁵⁶ Ülkemizde ise siyasi partilerin tüzüklerinde yer almakla birlikte günümüzde en çok başvuru alan aday belirleme yöntemi olduğu söylenebilir.³⁵⁷

³⁵³ Araslı, s. 69.

³⁵⁴ Bilir, s. 179.

³⁵⁵ Araslı, s. 70.

³⁵⁶ Bilir, s. 179.

³⁵⁷ Özcan / Yanık, s. 111.

Merkez organının adayları belirlemesi yöntemi ön seçim de olduğu gibi hukuki bir denetime tabi olmadığı için adaylar bütünüyle parti merkezinin insafına kalmaktadır.³⁵⁸ Merkez organının aday belirleme yetkisini elinde bulundurması, öncelikle kendilerinin vekil seçilebileği seçim çevresinden ve sıradan, aday belirlenmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu uygulama ile, merkez yürütme organında bulunan kişiler, milletvekili seçilme ihtimallerini arttırmış olur.³⁵⁹

Ülkemizde parti merkez organının milletvekili adaylarını belirlemesi yöntemine karşılık gelen merkez yoklaması düzenlemesi, Siyasi Partiler Kanunu'nun 40. maddesinde yer almaktadır. Türkiye'deki hemen hemen tüm partilerce merkez yoklaması usulü ile adayların belirlenmesi uygulamada yer alırken, bu konuda dikkat çeken bir husus bulunmaktadır. Parti tüzüklerinde merkez yoklaması usulünde partinin merkez yürütme organının yetkili olduğu yazılı olsa da parti lideri bu yöntemde en etkili isimdir. Siyasi partilerin yönetim organı örneğin Parti Meclisi, Merkez Yürütme Kurulu, Genel İdare Kurulu vb, tarafından aday belirlemeye ilişkin alınan resmi kararlar, fiilen parti lideri tarafından alınabilmektedir. Parti liderinin bu kararlarına , merkez organında bulunan kişiler karşı çıkmamaktadır. Çünkü merkez organı üyelerinin de milletvekili olabilmek için, parti lideriyle ters düşmemesi gerekmektedir.³⁶⁰

Parti liderinin ve merkez yürütme organının siyasi parti içinde oligarşik bir yapı oluşturmasına zemin hazırlayan merkez yoklaması yöntemi, parti yönetimi ile diğer üyeler arasında ayrışmaların yaşanmasına neden olabilmektedir.³⁶¹ Parti tabanı tarafından antidemokratik bir yöntem olarak görülmesi nedeniyle ve lider oligarşisini arttırıcı etkileriyle, merkez yoklaması temelde parti içi demokrasiye aykırı bir aday belirleme usulüdür.

2.5.4.3. Teşkilat Yoklaması

Parti tüzüğünde belirtilmiş olan görevlere seçilmiş üyelerin, milletvekili adaylarını belirlediği yöntem olarak tanımlanabilir. Böylece parti üyelerinin tamamı tarafından değil belirli bir kısmının katılımıyla adaylar tespit edilmiş olmaktadır.³⁶² Siyasi partiler tarafından

³⁵⁸ Ersöz, s. 27.

³⁵⁹ İba, s. 93.

³⁶⁰ Tuncay, s. 218.

³⁶¹ Küçük, s. 233.

³⁶² Mehmet Ali Aydın, “Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim,” **Yasama Dergisi**, Nisan–Mayıs–Haziran 2007, s. 91.

bu yöntemin uygulanma amacı, yönetim kadrosu ile parti tabanı arasında dengenin sağlanması isteğidir.³⁶³ Bu yöntemin bir diğer adı da aday yoklamasıdır. Siyasi partiler bu yöntemin uygulanması halinde oy kullanacak kişileri serbest bir şekilde belirlemektedir. Bu nedenle parti tüzüklerine bakıldığında , bir partide teşkilat yoklaması seçmeni olarak belirtilen makamlar veya kişiler, diğer bir partide seçmen olarak düzenlenmemiş olabilmektedir.

Partilerin tüzüğünde teşkilat yoklamasında oy kullanacağı belirtilen kişiler genel olarak şöyle sıralanabilir: Partiye üyeliği devam etmek koşuluyla, eski bakan ve milletvekilleri , belediye başkanları, partinin il ve ilçe başkanları, kongre delegeleri, il ve ilçelerdeki yönetim kurulu ve disiplin kurulu üyeleri v.b.Genelde bu görevdeki kişilerin katılımına yer verilmesinde ve bu yöntemin uygulanmasında parti için önemli isimlerin ve parti teşkilatlarının görüşlerinden aday belirleme sürecinde faydalanılması amaçlanmaktadır. Ancak yine de parti tüzüklerinde yer verilen görevlerdeki isimlerin belirlenmesinde de parti lideri ve yönetiminin etkisi bulunabilmektedir. Bu durumdan yola çıkılarak, bu yöntem ile parti merkezinin istediği adayların seçilmesinin sağlanabileceği söylenebilir.³⁶⁴

Teşkilat yoklaması, Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesinde aday yoklaması ismiyle düzenlenmiştir. Siyasi partilerin tüzüklerinde, teşkilat yoklamasıyla milletvekili adaylarının tespit edilebileceği belirtildikten sonra teşkilat yoklaması seçmenlerinin kim oldukları sayılmıştır. Seçmenlerin kimler olduğu her partiye göre değişiklik gösterebilmektedir. Teşkilat yoklaması, merkez yoklaması ile mukayese edildiğinde daha demokratik bir usuldür. Zira adayları belirleyen seçiciler genişletilmiştir.Aynı zamanda, parti teşkilatının görüşü de bu yöntemde önemli hale gelmiştir. Ancak ön seçime nazaran daha az demokratik bir yöntemdir. Adayların tespiti ön seçime göre çok daha az sayıdaki kişinin katılımıyla ve parti üyelerinin tümünün iradesi dikkate alınmadan gerçekleşmektedir.³⁶⁵

Teşkilat yoklaması yönteminde, yoklama seçmeni olarak belirlenen kişilerin hangi usulle tespit edildiği ayrı bir öneme sahiptir. Bu duruma verilecek cevap, teşkilat yoklaması yöntemiyle aday belirlenmesinin meşruiyetine ve demokratikliğine etki edecektir. Örneğin tüzükte belirtilen teşkilat yoklaması seçmenleri, parti lideri veya merkez organı tarafından atanıyor veya seçiliyorsa , teşkilat yoklamasıyla aday belirlemenin demokratik değeri azalmış

³⁶³ Bilir, **Türkiye’de Milletvekili Adaylığı ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, s. 73.

³⁶⁴ Araslı, s. 70.

³⁶⁵ Tuncay, s. 215.

olur. Çünkü parti merkezi tarafından belirlenen kişiler, aday yoklamasındaki seçimlerde yönetimin işaret ettiği adaylara oy verme eğilimi taşıyacaktır. Ancak teşkilat yoklaması seçmenleri, parti üyelerinin seçimiyle görev başına geliyorsa bu durum teşkilat yoklaması yöntemiyle aday tespitini de demokratik anlamda daha değerli ve meşru kılmaktadır.³⁶⁶

Teşkilat yoklaması yöntemi, merkez yoklamasına nazaran daha fazla kişinin katılımıyla yapılırsa da bu durum, parti içi demokrasinin bütünüyle hayata geçirildiğini göstermemektedir. Zira partinin tüm üyelerinin katılımı sağlanmamıştır. Böylece diğer parti üyeleri aday belirleme sürecinde söz sahibi olamamaktadır. Bunun yanında teşkilat yoklaması seçmenlerinin sayısının az olması, partinin milletvekili aday adaylarının, oy kullanan az sayıdaki kişilerin oylarını maddi menfaat sağlamak karşılığında satın alabilmesi sonucuyla karşılaşılabilir.³⁶⁷

2.5.4.4. Ön Seçim / Parti Üyeleri Veya Seçmenler Tarafından Adayların Belirlenmesi

Bir siyasi partinin adaylarını, seçmenin karşısına çıkartmadan önce kendi içinde bir seçim gerçekleştirerek tespit etmesidir.³⁶⁸ Ön seçimde genellikle parti üyeleri oy kullanmaktadır. Partili seçmenler veya taraftarların katılımıyla gerçekleşmesi de mümkündür. Ön seçim ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmış ve yirminci yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Aday belirleme yöntemleri arasındaki en demokratik yöntem olarak tanımlanabilir. Ancak bu duruma rağmen bu yöntem başvuru ülke sayısı azdır.³⁶⁹

Milletvekili adaylarının parti üyelerince seçilmesi sadece partinin içinde gerçekleştirilen bir seçim olduğu için ve genel seçimlerden ayrılması kastıyla bu yöntem, ön seçim ismi verilmiştir.³⁷⁰ Kitle partilerinde üye kavramı ve üyelerin sayısal fazlalığı önemli olduğundan dolayı ön seçimlerde oy kullanan kişiler, parti üyeleridir. Ancak kayıtlı ve aidat

³⁶⁶ Bilir, s. 176.

³⁶⁷ Küçük, s. 349.

³⁶⁸ Tayfun Akgüner, "Önseçim", **Sıddık Sami Onar'a Armağan**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, s. 11.

³⁶⁹ Özcan / Yanık, s. 109.

³⁷⁰ Bilir, **Türkiye'de Milletvekili Adaylığı ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, s. 74.

ödeyen parti üyesi kavramının bulunmadığı ABD'de gerçekleşen ön seçimlerde, partili seçmenler veya taraftarlar oy kullanmaktadır.³⁷¹

Bu yöntemin temel amacı parti liderinin ve yönetim kademesinin parti içindeki hakimiyetini sınırlandırmak ve oligarşik bir yapının oluşmasını engellemektir. Bu amaçtan dolayı partilerin büyük çoğunluğu sıradan üyelerin aday belirleme sürecine katılımını istememektedir.³⁷² Parti üyelerine adayların belirlenmesinde söz hakkı verilmesi ve odak noktasını parti merkezinden ziyade adayların üzerine taşıması ön seçimin demokratik değerini ortaya koymaktadır. Diğer bir yönden ise ön seçimle adayların belirlenmesi, bu yolla seçilen milletvekili adaylarının parti disiplinini zayıflatmasına ve parti politikalarına bağlı olmamasına neden olabilir.³⁷³

Ön seçimlerin ülke siyasetine ve parti içi demokrasinin hayata geçirilmesine sunduğu bazı olumlu katkılar bulunmaktadır. Öncelikle aday belirleme sürecine parti üyelerinin tamamı veya partili seçmenler katılır. Böylece milletvekili adayları belirleme sürecine katılım geniş seviyelere ulaştığı için, belirlenen adayların demokratik meşruiyeti artmaktadır. Ön seçime katılan ve özellikle aday olarak seçilen kişilerin hem özgüveni hem de seçmen nezdinde tanınırlığı artmaktadır. Milletvekili adayları için tanınırlığın seçimlerde başarıyı getirebilecek bir unsur olduğu bilinen bir gerçektir. Siyasi partilerin verdiği en önemli kararlardan birine, parti üyelerinin veya partili seçmenlerin katılımının sağlanması, demokrasinin özüne uygun bir sonuç olur. Bunun yanında, ön seçimin tercih edilmesiyle parti liderinin otoriterleşmesinin ve parti içinde oligarşik bir yapının oluşmasının önlenmesine katkı sağlanmış olur.³⁷⁴

Tüm bu olumlu özelliklere rağmen ön seçimin bazı sakıncalı sonuçlara neden olması da mümkündür. Ön seçimlerde parti üyeleri sadece partiye oy veren seçmenin dikkatini çekebilecek adayları seçebilmektedir. Bu durum diğer seçmenlerin oyunu alabilecek ve ilgisini çekebilecek adayların belirlenmemesine neden olur. Parti bu aday tespit yöntemiyle belirlediği adaylarla diğer seçmen kitlelerine ulaşmakta güçlük çeker. Üst düzey rekabetin yaşandığı bir ön seçim ortamında, aday adayları parti içindeki mücadeleye gereğinden fazla odaklanabilir. Böylece genel seçimlerde diğer partilere karşı bir bütün halinde ve kuvvetli bir

³⁷¹ Ekizceleroğlu, s. 115-116.

³⁷² Bilir, s. 174.

³⁷³ Bilir, s. 163-165.

³⁷⁴ Bilir, s. 175.

şekilde yarışa girilememiş olur. Bazı isimler için, parti içi mücadele, genel seçimlerden önemli hale gelebilir. Milletvekili adayı olarak seçilemeyen ön seçimin mağlup isimleri, partiye küskün bir hale gelebilir. Bu nedenle partinin genel seçimde desteklenme motivasyonu düşebilir. Tüm bu nedenlerle ise parti içinde gruplaşmalar oluşabilir ve var olanlar derinleşebilir. Ortaya çıkan tabloda siyasi partinin başarısızlığıyla karşılaşılabilir. Diğer bir durum ise, ön seçim mali yönden masraflı bir yöntemdir. Partilerin bu masrafları kendi öz kaynaklarından karşılaması halinde bu yöntem partiye önemli bir mali külfet getirmiş olur. Ön seçim, aday olarak tespit edilip genel seçimlerde milletvekili seçilen kişilerin , parti disiplinine bağlı çalışmamasına neden olabilir. Bu durum siyasi partilerin belirli bir program ve düzen dahilinde çalışmasına olumsuz etki eder.³⁷⁵

Ön seçimin açık ön seçim ve kapalı ön seçim olmak üzere iki türü bulunmaktadır.

2.5.4.4.1. Açık Ön Seçim

Açık ön seçim, bir seçim çevresindeki tüm seçmenlerin, partinin aday belirleme sürecine katılabildiği ön seçim türüdür. Herhangi bir parti üyeliği bulunmayan ve hatta başka bir partiye üye olan kişiler dahi açık ön seçime katılabilmektedir. Bu yöntemde seçmen desteklediği partiyi açıklamak zorunda olmadan aday tespitinde oy kullanmaktadır. Seçimlerde, tüm partilerin ön seçim listeleri oy kullanacak kişiye verilir ve seçmen tercihini gerçekleştirerek oyunu kullanır. Açık ön seçimde internet ve posta yoluyla oy kullanılması imkanı da tanınmaktadır.³⁷⁶

2.5.4.4.2. Kapalı Ön Seçim

Kapalı ön seçim, tüm partili üyelerin veya partili seçmenlerin aday belirleme sürecine katılabildiği ancak diğer seçmenlerin katılma hakkına sahip olmadığı ön seçim türüdür. Partinin aday belirleme sürecine katılmak isteyen kişi, o partinin taraftarı olduğunu açıklamak mecburiyetindedir. Bir partinin taraftarı olduğunu belirten kişi, yalnızca bildirdiği partinin ön seçimine katılma hakkına sahip olur. Söz konusu açıklama, iki farklı şekilde yapılabilmektedir. İlk usulde, seçmen, seçim kütüğüne yazıldığı sırada hangi partinin ön seçimine katılmak istediğini belirtir. Bu durum bir dahaki seçim kütüğüne yazılma dönemine kadar değiştirilemez. Bu sistem ile seçim günü geldiğinde, seçmene belirttiği partinin ön seçim

³⁷⁵ Bilir, s. 175.

³⁷⁶ Bilir, s. 167-168.

oy pusulası verilir ve kişi adaylar için oyunu kullanarak tercihini gerçekleştirmiş olur. Taraftarlık açıklamasındaki ikinci yöntem ise partiye bağlılık testi uygulamasıdır. Seçim sandığında, partinin ön seçimine katılmak istediğini ifade eden seçmene, ön seçim oy pusulası verilmeden önce, geçmişte yapılan seçimlerde partinin adaylarını desteklediğini ve gelecekteki seçimlerde de bu desteğini sürdüreceğini söylemesi istenmektedir. Kapalı ön seçimde, seçmenlerin hangi partiyi desteklediğini açıklaması gerektiği için milletvekili adayları sadece seçmenler tarafından değil, partili taraftarlarca seçilmiş olur.³⁷⁷

Ön seçim yönteminin demokratik sonuçlar veren bir yöntem haline gelebilmesi için, üye kayıtlarının düzenli tutulması ve bu kayıtların sahte üyelikler içermemesi, diğer bir deyişle gerçek rakamları yansıtması gerekmektedir. Bunun yanında ön seçimde oy kullanacak parti üyelerinin, düzenli olarak aidat ödemeleri, partilerin karar alma sürecine katılma isteklerinin bulunması ve böylece parti ile üye arasında kuvvetli bir bağın bulunması gerekmektedir. Aksi halde ön seçimle aday belirleme beklenen demokratik faydayı sağlayamayacaktır. Teşkilat yoklamasında olduğu gibi ön seçim yönteminde de milletvekili aday adayları, parti üyelerini toparlayarak sözünü dinletebilecek oy ağalarıyla oy pazarlığı yapabilmektedir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi ise ön seçim sonuçlarının demokrasiyi değil menfaat ilişkilerini yansıtan bir hale gelmesine neden olmaktadır.³⁷⁸

2.5.5. Adayın Oy Pusulasındaki Sırasının Belirlenmesi

Milletvekili adaylarının tespit usulü kadar önemli olan bir husus da adayların listedeki sıralamalarının belirlenmesidir. Zira bir yöntem sonucunda belirlenmiş bir adayın listenin kaçınıcı sırasında olduğu milletvekili seçilip seçilememesine yakından etkilemektedir. Bir siyasi partinin zayıf olduğu seçim bölgesindeki bir aday ile seçim bölgesinde kuvvetli olsa dahi listenin son sırasında kendisine yer bulan diğer bir adayın seçilme şansı oldukça düşüktür. Aday olarak belirlenmeyi başaran bir kişi, adayı olduğu partisinin listesinde vekil seçilemeyeceği öngörülen bir sıralamaya yerleştirilerek, cezalandırılabilir. Vekil olması

³⁷⁷ Duverger, s. 465-466.

³⁷⁸ Küçük, s. 350.

böylece engellenebilir. Bu durum aday sıralamasının en az aday belirleme yöntemleri kadar önemli bir mesele olduğunu göstermektedir.³⁷⁹

Adayların liste sıralamasının belirlenmesinde üç temel yöntemden bahsedilebilir. Bunlar, siyasi partinin liste sırasını belirlemesi, tercihli oy usulü ve isim çizme usulüdür.³⁸⁰

2.5.5.1. Siyasi Partinin Liste Sırasını Belirlemesi

Siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme sürecinde kullandığı yöntemlere liste sırasını belirlerken de başvurduğu görülmektedir. Aday sıralamasının belirlenmesi partinin yönetim kademesi, parti üyeleri veya delegeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Partinin liste sıralamasını belirlemesi halinde, seçmenin bu sıralamada herhangi bir değişiklik yapma imkanı kalmamış olur. Seçmen sandıkta tercihini yansıttığında yalnızca parti için oy kullanmış olmaktadır ve oy verdiği partinin liste sıralamasını da bulunduğu haliyle kabul etmiş olur. Bu usule bloke liste ismi verilmektedir. Siyasi partinin aldığı oy oranından yola çıkarak yapılan hesaplama sonucunda , seçim çevresinde kaç milletvekili kazandığı belirlenir. Parti listesinin birinci sırasından başlayarak kazanılan sandalye sayısına ulaşana kadar listedeki adaylar vekil seçilmiş olur. Böylece listenin ilk sıralarında bulunan vekil adaylarının Meclise girme olasılığı artmış olmaktadır. Halk iradesinin adayların sıralamasına herhangi bir şekilde yansımaması, demokrasinin özüne aykırılık oluşturmaktadır.³⁸¹

2.5.5.2. Tercihli Oy Usulü

Seçmenin, siyasi partiler tarafından vekil aday olarak belirlenen isimlerin sıralamasını değiştirme hakkına sahip olduğu yöntemlerden birisi tercihli oy usulüdür. Bu usulde, seçmenler parti tarafından sıralanmış adayların karşısında bulunan alana belirli bir işaret koymaktadır. Bu işaretler ile seçmen hangi adayın kaçınıcı sırada yer almasını istediğini yansıtmaktadır. Böylece seçmen listedeki adayları kendi isteği doğrultusunda sıralamış olur.

³⁷⁹ Altıparmak, s. 371.

³⁸⁰ Araslı, s. 79.

³⁸¹ Araslı, s. 79.

Seçmenin hiçbir işaret koymayarak oyunu kullanması halinde ise, partinin yapmış olduğu sıralamayı aynen onayladığı kabul edilmektedir.³⁸²

Sandıktan çıkmış olan partinin aday listesi, o partiye veilmiş bir oy olarak sayılmaktadır. Bu oyların sayımı sonucunda hangi partinin hangi seçim çevresinde kaç milletvekili sandalyesi kazandığı ortaya çıkar. Bu aşamadan sonra, parti listesinde yer alan adayların karşısına konulan işaretler sayılarak, her bir adayın aldığı tercih oyu belirlenir. Adaylar en çok tercih oyu alan kişiden en az oy alan kişiye doğru sıralanır. Ve ilk sıradan itibaren partinin kazandığı vekil sayısına gelinceye kadar, en fazla tercih oyu almış kişiler milletvekili seçilmiş olur.³⁸³

2.5.5.3. İsim Çizme Usulü

Partinin belirlediği milletvekili adaylarının liste sıralamasında , seçmenin değişiklik yapabilme hakkının bulunduğu bir diğer yöntem isim çizme usulüdür. Bu usulde seçmen vekil seçilmesini istemediği kişilerin isimlerinin üstünü çizmektedir. Yöntem ismini gerçekleştirilen bu uygulamadan almaktadır. Seçim çevresinde önemli bir seçmen çoğunluğu tarafından ismi çizilen milletvekili , seçilme şansının azalmasıyla karşı karşıya kalmaktadır.³⁸⁴ Bu yöntem seçmenin liste sıralaması belirlenmesine katılımını sağlaması açısından demokratik olarak tanımlanabilir.³⁸⁵

2.6. Bazı Ülkelerde Aday Belirleme Süreci

2.6.1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi sistem açısından kendine has yapısı, aday belirleme konusunda da etkisini göstermiştir. ABD, bazı eyaletlerinde, milletvekili adaylarının tespitini ön seçim yöntemiyle gerçekleştiren bir ülke konumundadır.³⁸⁶ Bu duruma ise ABD'nin tarihi süreci ve toplumun sahip olduğu demokratik siyasi kültür neden olmuştur.³⁸⁷

³⁸² Fahir Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, Ankara Üniversitesi SBF Yay., Ankara, 1953, s. 161-162.

³⁸³ Araslı, s. 80.

³⁸⁴ Araslı, s. 81.

³⁸⁵ Altıparmak, s. 372.

³⁸⁶ Bilir, s. 161.

³⁸⁷ Gülsoy, **Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti**, s. 133.

ABD'de aday belirleme süreci tıpkı seçimler gibi kamusal bir nitelik arz etmektedir. Aday belirleme süreci, milletvekili seçimlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülür. Bu durum aday belirleme yöntemlerinin kanunlarla düzenlenmesini doğurmuştur. Vekil adaylarının belirlenmesi, partilerin iç işi olarak görülmediği için parti tüzüklerinden ziyade kanunlarla düzenlenmiştir.³⁸⁸

ABD'de milletvekili adayları, tarihsel süreçteki ilk aşamada parti liderlerinin oluşturduğu komiteler (caucus) tarafından belirlenmiştir. İlerleyen dönemde caucus yöntemi terk edilmiş, adayların parti delegeleri tarafından seçimi olarak tanımlanan konvansiyon yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde Amerika'ya özgü olan bir husus ise şudur; partili delegeler, parti üyeleri tarafından değil, partili seçmenler veya taraftarlarca seçilmiştir. Zira Amerika'da kayıtlı ve aidata dayalı bir parti üyeliği sistemi bulunmamaktadır.³⁸⁹ Amerika'nın geçmişte uyguladığı konvansiyon yöntemi ve günümüzde uyguladığı ön seçim yöntemi, kamu makamlarının denetimi ve gözetiminde gerçekleştirilmektedir.

Partinin genel seçimlerdeki adaylarının partinin üyeleri veya seçmenlerince / taraftarlarınca belirlenmesi olarak tanımlanabilecek ön seçim yöntemi³⁹⁰ bu ülkeye özgü olan, bir takım farklılıklarla uygulanmaktadır. ABD'deki ön seçimlerde kimlerin oy kullanma hakkına sahip olduğu parti tüzükleriyle değil, kanunlarla belirlenmektedir. Ön seçimde parti üyeleri değil, partili seçmenler veya taraftarlar oy kullanmaktadır. Ön seçimler parti organlarının değil, kamu makamlarının denetim ve gözetiminde gizli oyla gerçekleştirilmektedir.³⁹¹

Amerika'daki ön seçimlerde iki farklı usul uygulanmaktadır. Bu usuller; kapalı ön seçim ve açık ön seçimdir. Kapalı ön seçim; bir partinin sadece kayıtlı üyelerinin katılabildiği ön seçim türüdür. Ancak Amerikan partilerinde kayıtlı üyelik sistemi bulunmadığından dolayı kapalı ön seçimler parti taraftarlarının katılımıyla gerçekleştirilir. Bir partiye taraftar olduğunu açıklayan kişiler, yalnızca taraftarlığını belirttiği partinin ön seçimine katılma hakkına sahiptir. Bu taraftarlık açıklaması, iki farklı şekilde yapılabilir. İlk olarak, seçmen, seçim kütüğüne yazılırken hangi partinin ön seçimine katılmak istediğini belirtir. Bu sisteme "enrollment system" ismi verilmektedir. Bu sistem ile seçim günü geldiğinde, seçmene

³⁸⁸ Akgüner, s. 11.

³⁸⁹ Küçük, s. 69.

³⁹⁰ Akgüner, s. 11.

³⁹¹ Bilir, s. 161-163.

belirttiği partinin ön seçim oy pusulası verilir ve kişi tercihini gerçekleştirmiş olur. Taraftarlık açıklamasındaki ikinci yöntem ise "challenge system" denilen partiye bağlılık testidir. Seçim sandığında, partinin ön seçimine katılmak istediğini ifade eden seçmene, ön seçim oy pusulası verilmeden önce, geçmişte yapılan seçimlerde partinin adaylarını desteklediğini ve gelecekteki seçimlerde de bu desteğini sürdüreceğini söylemesi istenmektedir. Bu söylemin ise hukuken bağlayıcılığı yoktur.³⁹²Örneğin Demokrat Parti'yi desteklediğini bildirerek ön seçime katılan bir kişinin, genel seçimlerde Cumhuriyetçi Parti'yi desteklediğinin ortaya çıkması halinde Demokrat Parti'nin bu kişi hakkında başvurabileceği hukuki bir yol bulunmamaktadır.³⁹³

Kapalı ön seçimlerde, seçmenin hangi partiyi desteklediğini bildirmesi mecburi olduğu için, kişilerin tercihinin açığa çıkmış olması sakıncalı bir durum olarak eleştirilebilir. Bu usulden farklı olan açık ön seçim ise şöyledir: Herhangi bir partinin üyesi olan veya olmayan tüm kişilerin, hatta ön seçimine katılmak istediği partiden başka bir partiye üye olan kişilerin dahi katılabildiği ön seçim usulüdür. Diğer bir deyişle, seçim bölgesindeki tüm seçmenler açık ön seçime katılabilmektedir. Oy kullanacak seçmenin hangi partinin taraftarı olduğunu açıklama mecburiyeti yoktur. Oy verilecek yerde seçmene tüm partilerin ön seçim listeleri verilir, seçmen de dilediği tercihi yaparak oyunu kullanmaktadır. Bu yöntem seçmenlerin hangi partiyi desteklediklerine dair gizliliği korumaktadır.³⁹⁴ ABD'de gerek kapalı ön seçimlere gerek açık ön seçimlere³⁹⁵ katılma oranının, seçmen sayısının üçte birinden az olduğu gözlemlenmiştir.

2.6.2. Almanya

Almanya'da milletvekili adaylarının belirlenmesi siyasi partilerin iç işlerine ait bir konu olarak görülmektedir. Ancak aday tespitinde uyulması gereken ana hatlar kanunlarla

³⁹² Duverger, s. 465-466.

³⁹³ Bilir, s. 167.

³⁹⁴ Duverger, s. 466.

³⁹⁵ Kapalı ön seçimlerin yapıldığı eyaletler: Alaska, Arizona, California, Colorado, Connecticut, Delaware, District of Columbia, Florida, Illinois, Iowa, Kansas, Kentucky, Maine, Maryland, Nebraska, New Hampshire, New Jersey, New Mexico, New York, North Carolina, Ohio, Oregon, Rhode Island, Pennsylvania, Utah, West Virginia ve Wyoming. https://en.wikipedia.org/wiki/Primary_election (E.T. 08.03.2020).

Açık ön seçimlerin yapıldığı eyaletler: Alabama, Arkansas, Georgia, Hawaii, Michigan, Minnesota, Missouri, Montana, North Dakota, South Carolina, Texas, Vermont, Virginia, and Wisconsin. https://en.wikipedia.org/wiki/Primary_election (E.T. 08.03.2020).

düzenlenerek partilere yol gösterilmiştir. Alman Siyasi Partiler Kanunu'nun 17. maddesinde milletvekili adaylarının gizli oy ile belirlenmesinin zorunlu olduğu düzenlenmiştir. Bunun yanında adayların belirlenmesi seçim kanunu ve parti tüzüklerine bırakılmıştır.³⁹⁶

1956 tarihli Alman Federal Seçim Kanunu'nun 21. maddesinde, milletvekili adaylarının sadece parti üyeleri tarafından veya üyelerin seçtiği delegelerden oluşan komiteler tarafından seçilebileceği belirtilmiştir.³⁹⁷ Böylece bu maddeyle siyasi partilere bir tercih hakkı tanınmıştır. Bu tercih hakkı Alman siyasi partileri tarafından, parti üyelerinin seçtiği delege kongreleri tarafından adayların belirlenmesi yönteminden yana kullanılmıştır. Delege kongrelerinin seçmiş olduğu adaylara karşı, partinin merkez organının, bir defaya mahsus olarak itiraz etme hakkı bulunmaktadır. Bu itiraz üzerine seçim yenilenir ve bu seçimin sonucu nihai olur.³⁹⁸ Diğer bir deyişle, parti yönetiminin , delege kongrelerinin seçtiği adayları veto etme veya değiştirme yetkisi bulunmamaktadır. Sadece delege kongresinin kararına itiraz edilebilir ve bu itiraz sonucunda , kongre yeniden seçime gitmekte ve adaylara karar verici organ olma özelliğini yitirmemektedir.³⁹⁹

Almanya'da son 70 yılın yaklaşık 47 yılında iktidarda olmayı başaran Hristiyan Demokrat Birliği Partisi'nin (CDU) tüzüğünde milletvekili adaylarının belirlenmesi şöyle düzenlenmiştir. CDU'nun milletvekili adaylarını belirleme yetkisi, parti üyeleri tarafından seçilen delege kongresine aittir.⁴⁰⁰ CDU'nun federal merkez organı, delege kongresinin gerçekleştirdiği aday seçimlerine itiraz edebilme hakkına sahiptir.⁴⁰¹ Bu itirazın sonrasında ise delege kongresi aday belirleme seçimini tekrarlamakta ve bu seçimde ortaya çıkan sonuç nihai olarak kesinleşmektedir.

Almanya'nın en eski partisi olan ve yakın zamana kadar CDU ile koalisyon ortaklığı bulunan Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) Tüzüğü'nde milletvekili adaylarının delegeler tarafından seçilmesi yöntemi benimsenmiştir. Aday belirleme konusunda partinin yerel

³⁹⁶ Bilir, s. 275.

³⁹⁷ Küçük, s. 163.

³⁹⁸ Araslı, s. 75,76.

³⁹⁹ Küçük, s. 177.

⁴⁰⁰ CDU Tüzüğü, m.20 s. 16-17.

https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/statutenbroschuere_cdu_verlinkt.pdf?file=1 (E.T.09.03.2020)

⁴⁰¹ CDU Tüzüğü m.34.

örgütlerinin parti üst yönetimi ile istişarede bulunacağı belirtilmiştir. Ancak partinin merkez organı seçim delegelerine müdahale etme yetkisine sahip değildir.⁴⁰²

Her iki partinin düzenlemelerinden de görüleceği üzere Almanya'da milletvekili adaylarının belirlenmesi partilerin yerel örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir ve merkez organlarına seçim delegelerine müdahale etme yetkisi tanınmamıştır⁴⁰³

2.6.3. Fransa

Milletvekili adaylarının siyasi partilerin merkez organı tarafından belirlenmesi, günümüz Batı Demokrasilerinde sıklıkla karşılaşılan bir durum değildir. Fransa ise bu durumun bir istisnasını teşkil eder. Ülkede merkezi aday belirleme yöntemleri tercih edilmektedir. Bunun yanında aday belirleme usulleri kanunla düzenleme altına alınmamıştır. Milletvekili aday tespiti, partilerin iç işi mahiyetinde görülmüş ve düzenlemeler parti tüzüklerine bırakılmıştır.⁴⁰⁴

Fransa'da adaylar, milletvekili seçimlerinde aday olabilmek için kendi adlarına başvuru yapmaktadır.⁴⁰⁵ Adaylar, her ne kadar milletvekili adaylığına kendi adına başvuruyor olsa da ülkede uygulanan tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi ve siyasi parti yapısının iki kutuplu olması⁴⁰⁶ siyasi partilerin yönetim organının adaylar karşısında güç kazanmasına ve aday belirleme yöntemlerinin merkezileşmesine neden olmuştur.

Fransa'da dönemin ana akım konumundaki iki merkez sağ partisi olan Cumhuriyet İçin Birlik ve Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partileri'nde milletvekili adaylarını belirleme yöntemi olarak merkez yoklaması kullanılmıştır. Merkeziyetçi bir yapıya sahip olan Fransız Komünist Partisi'nde de aday tespitinde kullanılan yöntem merkez yoklaması olmuştur.⁴⁰⁷ 1981 ile 1995 yılları arasında Fransa'nın Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Mitterand'ın partisi olan Fransız Sosyalist Partisi'nde ise kullanılan yöntem, seçim çevresi parti örgütü üyelerinin bir bölümünce adayların belirlenmesidir. Ancak Fransız Sosyalist Partisi

⁴⁰² SPD Tüzüğü s. 22,23,50.

https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Parteiorganisation/SPD_OrgaStatut_2020.pdf/ (E.T. 09.03.2020).

⁴⁰³ Bilir s. 279.

⁴⁰⁴ Bilir s. 269.

⁴⁰⁵ Sağlam, s. 32.

⁴⁰⁶ Eroğul, **Cağdaş Devlet Düzenleri**, s. 188.

⁴⁰⁷ Bilir, s. 270.

Tüzüğü'nün 9. maddesinde aday belirleme usulüyle ilgili hükümlere yer verildikten sonra, milletvekili adaylarının tespitine ilişkin son kararın partinin merkez örgütü olan Ulusal Konsey tarafından alınacağı belirtilmiştir.⁴⁰⁸

2.6.4. İngiltere

İngiltere'de milletvekili adaylarının tespiti meselesi siyasi partilerin iç sorunu olarak algılanmaktadır. Aday belirlemeyle ilgili kurallar ve uygulanacak yöntemlerin düzenlenmesi parti tüzüklerine bırakılmıştır. İngiltere'deki siyasi partilerin yapısı genel itibariyle merkezi olarak tanımlanmaktaysa da İngiliz partilerinin aday belirleme süreci merkezi olmayan bir şekilde seyretmektedir.⁴⁰⁹

İngiltere'deki siyasi partilerde milletvekili adaylarının belirlenmesinde yetkili organ genellikle yerel örgütlerdir. Parti yönetimine, yerel örgütlerin tespit ettiği adayları veto edebilme yetkisi tanınmıştır.⁴¹⁰ Aidat ödeyen üyelik temeline kurulu bir parti sistemine sahip olan ve parti içi demokrasiye önem veren bir ülke olarak tanımlanan İngiltere'de ana akım konumunda bulunan iki siyasi parti bulunmaktadır. Bu partiler, Muhafazakar Parti ve İşçi Partisi'dir.

Hem Muhafazakar Parti'de hem İşçi Partisi'nde milletvekili aday belirleme usulü şöyle açıklanabilir: Partilerin adaylarının belirlenmesinde yetki, yerel seviyedeki seçim örgütlerine aittir. Milletvekili adaylarını belirleme seçimine katılan yerel örgütlerdeki üyelerin sayısı ortalama 30 ile 100 arasında değişmektedir. Milletvekili aday olmak isteyen kişilerin başvurularından sonra hazırlanan aday aday listelerinde parti merkezinin aday olarak yer alan kişilerle ilgili partilerin yönetim organlarının izledikleri tavır dikkat çekmektedir. Şöyle ki; parti merkezleri , kendi adaylarını yerel örgüte dayatıyormuş gibi bir pozisyona düşmekten kaçınılmaktadırlar. Zira böyle bir durum, merkez tarafından desteklendiği düşünülen adaya yerel örgütün oy vermemesi sonucunu doğurmaktadır. Her iki partinin de parti tüzüklerinde, parti merkezinin, yerel örgütün belirlediği adayları veto etme yetkisi bulunmaktadır. Örneğin, İşçi Partisi'nde Ulusal Yürütme Komitesi'nin onay vermediği adaylar, yerel örgütün gerçekleştirdiği aday tespit seçimlerini kazansalar dahi, İşçi Partisi'nin vekil aday

⁴⁰⁸ Gülsoy, **Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti**, s. 4-8.

⁴⁰⁹ Bilir, s. 280.

⁴¹⁰ Eroğul, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, s. 57.

olamamaktadır.⁴¹¹ Ancak partiler seçimi kazanan aday adaylarını veto etme yetkisini uygulamada kullanmamaktadırlar.⁴¹² Partilerin bu yetkiyi kullanmaktan sakıncalarının nedeni ise yerel örgütlerin tepkisinden çekinmeleri ve İngiliz toplumunun, kendi iktidarını dahi sınırlandırmaya meyilli, kendine has yapısı olarak açıklanabilir.⁴¹³

Nihayetinde denilebilir ki ; İngiltere'de Muhafazakar Parti ve İşçi Partisi'nin merkez organları siyasi partinin nihai karar alıcı organları olarak tanımlanmıştır. Bu organlar parti ile ilgili önemli kararları vermekle yetkili kılındığından, milletvekili adaylarının belirlenmesi ile ilgili son kararı vermekle de yetkilidirler.⁴¹⁴ Ancak bu tanınan yetkiye rağmen yerel örgütlerin milletvekili adaylarının belirlenmesi sürecinde özgürce hareket etmeleri sağlanmaktadır. Bunun nedeni ise hem yerel örgütlerin tepkisinden çekinilmesi hem de parti merkez organındaki kişilerin demokrasiyi özümsemiş bir yapıya sahip olmasıdır.

⁴¹¹ Tefik Sönmez Küçük, “İngiliz İşçi Partisi Tarafından Uygulanan Milletvekili Aday Tespit Yöntemi Üzerine Bir Hukuki Değerlendirme,” **Anayasa Hukuku Dergisi** Cilt: 5 S:9,2016, s. 206. <http://anayasadergisi.org/wp-content/uploads/2020/05/K%C3%BC%C3%A7%C3%BCk-2-AYHD-9.pdf> (E.T. 15.03.2020).

⁴¹² Bilir, s. 284.

⁴¹³ Küçük, “İngiliz İşçi Partisi Tarafından Uygulanan Milletvekili Aday Tespit Yöntemi Üzerine Bir Hukuki Değerlendirme”, s. 219.

⁴¹⁴ Gülsoy, Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti, s. 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI BELİRLEME YÖNTEMLERİ

3.1. Osmanlı Devleti Dönemindeki Durum

Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önleyebilmek amacıyla I. Meşrutiyetin ilan edilmesi Kanun-i Esasiyi ve Meclisi beraberinde getirmiştir. Ülkemizin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi oluşturulurken, milletvekili seçimlerini gerçekleştirebilmek için 28 Ekim 1876 tarihli Meclis-i Mebusan Azasının Suret-i İntihap ve Tayinine dair Talimat-ı Muvakkate hazırlanmıştır.⁴¹⁵

Milletvekili seçimlerinin ilk kez gerçekleştirildiği bu dönemde Osmanlı'da herhangi bir siyasi parti bulunmamaktadır.⁴¹⁶ Bu nedenle tarihimizin ilk meclis seçimleri, siyasi partilerin katılımıyla gerçekleşmemiştir. Haliyle bu seçimlerle ilgili düzenlemelerde ve Talimat'ı Muvakkate'de siyasi partilerden bahsedilmemiş ve bunun yanında milletvekili adaylarının belirlenmesi için herhangi bir yöntem tespit edilmemiştir.

Tarihimizin ilk milletvekili genel seçimi olan 1877 seçimlerinde uygulanmış olan Talimat-ı Muvakkate'nin 4. maddesinde, “Mebuslarını seçecek olan İdare Meclisi üyeleri, her biri vilayet dahilinde olan ve durumu 3. maddeye uygun olan müslim ve gayri müslim kişilerden istenen sınıf ve sayıya eşit her kimleri uygun görürlerse onlara oy vereceklerdir.” hükmü düzenlenmiştir.⁴¹⁷ Bu düzenlemeden de görülmektedir ki, Osmanlı'da milletvekili (mebus) seçilebilmek için aday olma mecburiyeti bulunmamaktadır. Bu durum yalnızca I.Meşrutiyet dönemi için değil II. Meşrutiyet dönemindeki düzenlemeler için de geçerlidir.⁴¹⁸

Milletvekili olabilmek için aday olma zorunluluğu öngörülme de Talimât-ı Muvakkate'de milletvekili seçilebilmek için bazı şartlar belirtilmiştir. Bu şartlar:

⁴¹⁵ Seyyid Vakkas Toprak, İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu, **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 26. S. 2013/1, s. 171.

⁴¹⁶ Bu dönem için akla gelebilecek Yeni Osmanlılar Cemiyeti ise bir siyasi parti şeklinde teşkilatlanmamıştır. İdeolojik bir hareket olarak tanımlanmıştır.

⁴¹⁷ Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-2002**, 2. Baskı, Tesav Yayınları, Ankara, 2003. s. 156.

⁴¹⁸ Bilir, s. 295.

Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, her yönüyle emin ve itimada layık olmak, bunun için de ahlakının ve gidişinin temizliği ve dürüstlüğü ile tanınmış olmak, 25 yaşından aşağı olmamak, Devletin resmi dili olan Türkçe'yi bilmek, seçildiği vilayetin halkından olmak, adli veya siyasi bir cinayet ve suç ile mahkum olmamak, memleketinde az çok emlak sahibi olmak, seçilecek kişi devlet memuru ise memurluktan ayrılmış olmak.⁴¹⁹

1877'deki seçimlerden sonra 1878'de II. Abdülhamit Meclisi tatil etmiş ve 1908'e kadar Meclisi toplamadan ülke yönetimini gerçekleştirmiştir. II.Meşrutiyetin ilanı ile birlikte 1908'de İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkat yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenlemeye göre mebus seçilebilmek için Talimat-ı Muvakkate'de olduğu gibi aday olma zorunluluğu getirilmemiştir. Bu düzenlemenin 45. maddesinde, “Müntehib-i Sanilerin (İkinci Seçmenler) ister aday olanlardan, isterse aday olmayıp, dirayet ve hamiyetine güvendiği ve mebus olmak için gerekli niteliklere sahip olan diğer kişilerden seçim yapabileceği” belirtilmiştir.⁴²⁰

II.Meşrutiyetin ilanından sonra, Osmanlı'da vekil adaylarının belirlenmesine gösterilebilecek bir örnek, İttihat ve Terakki Fırkası'dır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1913 yılında gerçekleştirdiği kongresinde değiştirilen tüzüğünün 7.maddesinde, fırkanın milletvekili adaylarını belirleme yetkisi Meclis-i Umumi olarak tanımlanan organa verilmiştir. Meclis-i Umumi milletvekili adaylarını belirlerken fırkanın il merkezleriyle istişare etmek zorundadır. Meclis-i Umumi, doğal üyeler olarak tanımlanabilecek, kongrede belirlenmiş Katib-i Umumi, Reis-i Umumi ve 9 kişilik Merkez-i Umumi üyeleri ile, reis tarafından seçilmiş Kalem-i Umumi üyelerini ve kabinede bulunan fırkaya mensup seçilmiş üyeler adı verilen ve yine kongrede tespit edilmiş 20 kişiden ibaret Meclis-i Umumi üyelerini içermektedir.⁴²¹

Osmanlı'nın son dönemlerinin yaşandığı, Cumhuriyet'in ise filizlendiği 1920 yılına gelindiğinde ise I.TBMM döneminde de milletvekili adaylarının belirlenmesi için tespit edilen bir usulün bulunmadığı görülmektedir. 1920 milletvekili seçimlerinde uygulanması için düzenlenen 19 Mart 1920 tarihli "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkında Tebliğ"deki 6. maddede, konuyla ilgili şu husus yer almıştır: “Meclis

⁴¹⁹ Toprak, s. 174.

⁴²⁰ Tuncer, s. 156.

⁴²¹ Araslı, s. 148-149.

üyeliğine her fırka, zümre ve cemiyet tarafından aday gösterilebileceği gibi, isteyen kişi bağımsız adaylığını koyabilmektedir."⁴²²

3.2. Cumhuriyetin İlanı Sonrası Durum (1923-1946)

Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923'ten Demokrat Parti'nin kurulduğu yıl olan 1946'ya kadar geçen dönem tek partili dönem olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçiş denemeleri yaşanmış olsa da bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1946 yılına kadar siyasi hayatını sürdüren tek parti Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur.

3.2.1. Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP'nin 1923 tarihli Halk Fırkası Nizamnamesi'nin Umumi İntihap Teşkilatı başlıklı bölümünün 101, 102 ve 103. maddelerinde milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunu içeren düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemelere göre: Partinin milletvekili adayları Büyük Divan ile fırkaya bağlı olan idare heyetleri arasındaki görüşmeler sonucunda belirlenmektedir.⁴²³ Bu yöntem günümüzde merkez yoklamasına karşılık gelmektedir.

1931 yılına gelindiğinde ise, Partinin 3.Büyük Kurultayı'nda kabul edilen tüzüğün 20.maddesinde, milletvekili adaylarını belirleme yetkisi Başkanlık Divanına verilmiştir. Başkanlık Divanı: Parti genel başkanı, genel başkan vekili ve parti genel sekreterlerinden oluşmaktadır. Başkanlık Divanı milletvekili adaylarını belirlerken Genel İdare Kurulu ile TBMM Grup Yönetim Kurulu'nun görüşlerine başvurabilecektir.⁴²⁴ Milletvekili adaylarını açıklama yetkisi ise partinin Genel Başkanı'na verilmiştir.⁴²⁵ Cumhuriyet'in ilk dönemindeki bu uygulamalar, ülkenin içinde bulunduğu tarihi şartları düşünüldüğünde doğal görülmelidir.

⁴²² Bilir, s. 295.

⁴²³ Bülend Ecevit Parlar ,**Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 214.

⁴²⁴ Tuncer, s. 157.

⁴²⁵ Parlar, s. 214.

3.2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

1930 yılında çok partili hayata geçiş için Ali Fethi Okyar genel başkanlığında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Tüzüğü'nün Merkez Ocağı bölümünün 5.maddesinde "*Fırkanın bütün teşkilatının fevkinde merkez ocağı bulunur.*" denildikten sonra milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemiyle ilgili olarak "*Mebus intihabında intihap daireleri ile anlaşularak fırka namzetlerini gösterir.*" ifadesiyle aday belirleme konusunda Merkez Ocağı yetkili kılınmıştır.⁴²⁶

3.3.1. 1946-1960 Arası Dönem

Demokrat Parti'nin kurulmasıyla Türkiye'de çok partili hayata geçişin başladığı 1946 yılından, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar geçen bu süre aralığında, kanunlarda siyasi partilerin aday belirleme yetkisinden bahsedilmiştir. Ancak adayların nasıl belirleneceği hususuna ise yer verilmemiştir. Bu nedenle bu dönemde, tıpkı 1876'dan 1946'ya kadar yaşanan süreçte olduğu gibi, siyasi partilere aday belirleme konusunda mutlak özgürlük tanındığı söylenebilir.⁴²⁷ Bu dönemin anlaşılması için 10 yıl süreyle iktidarda bulunan Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki durumdan bahsedilecektir.

3.3.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çok partili hayata geçilmesini destekleyen bir tavır sergilemesi, ülke içinde siyasi rekabetin yaşanmasını ve buna bağlı olarak CHP içinde bazı değişimlerin gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerden birisi de aday belirleme yöntemlerinde karşımıza çıkmaktadır. CHP'nin 1947 yılında gerçekleştirmiş olduğu Büyük Kurultayında Tüzüğü'nün milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili olan 148. maddesi şu şekilde güncellenmiştir: " Parti milletvekili adaylarının %70'i illerde , %30'u ise merkezde Parti Divanınca gizli oyla tespit

⁴²⁶ Serbest Cumhuriyet Fırkası Tüzüğü, m.5.

https://tr.wikisource.org/wiki/Serbest_Cumhuriyet_F%C4%B1rkas%C4%B1_t%C3%BCz%C3%BCz%C4%9FC3%BC (E.T. 26.04.2020).

⁴²⁷ Araslı, s. 120.

edilir." İllerde yoklamanın hangi şekilde yapılacağı ve nasıl uygulanacağı Genel İdare Kurulunca hazırlanıp, Parti Divanı tarafından onaylanacak yönetmelikte düzenlenecektir.⁴²⁸ Bu düzenlemeyle CHP ilk kez ön seçimle tanışmıştır.

1950 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde DP'nin iktidara gelmesi ve TBMM'de büyük bir çoğunluk elde etmiş olması CHP'de çeşitli değişim arzularını da harekete geçirmiştir. 1951 yılında gerçekleştirilen partinin 8. Kurultayında yeni bir tüzük kabul edilmiş ve milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin düzenleme bu tüzüğün 55. maddesinde yer almıştır: "Parti milletvekili adayları, ilgili ildeki partililer arasından teşkil olunan yoklama kurulları tarafından seçilir." Böylece adayların belirlenmesinde bütün yetki CHP'nin parti örgütüne bırakılmıştır. Yoklama kurullarının nasıl oluşturulacağı ve seçimi nasıl gerçekleştireceği hususu ise Parti Merkezince hazırlanan ve Kurultay tarafından kararlaştırılan Yönetmelikle belirlenecektir.⁴²⁹

Yoklama kurullarının düzenlemiş olduğu bu yönetmelik, 1953 tarihli CHP Milletvekili Adaylık Yönetmeliği'dir. Bu Yönetmeliğe göre yoklama kurullarında yer alacak kişiler şöyledir:

İlçe yoklama kurulları üyeleri: İlçe ve bucak yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile denetçileri, ocak başkanları, ilçe gençlik ve kadın kolu başkanları, kadın kolu yönetim kurulu üyeleri, danışma kurulu başkan ve üyeleri, kurultay delegeleri, ilçe sınırları içindeki mahalle ve köylerin partili muhtarları, ilçenin partili belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, yoklamadan en az altı ay önce kurulmuş mesleki teşekküllerin partili başkan ve üyeleri ile parti gazetesinin başyazarı ve gündelik gazetelerde devamlı olarak imza ile yazı yazan partili yazar ve karikatüristlerdir.

İl yoklama kurulları üyeleri: merkez ilçede ve diğer ilçelerde yoklama kuruluna katılanların taşıdığı sıfatları taşıyan kişilerin yanında, il yönetim kurulu başkan ve üyeleri, il danışma kurulu ve haysiyet divanı başkan ve üyeleri, il denetçileri, il kadın kolu başkan ve sekreteri, il gençlik kolu başkanı, il belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri ile kurultay delegeleridir.⁴³⁰

⁴²⁸ Parlar, s. 214.

⁴²⁹ Hakkı Uyar, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, Tüses Yay., İstanbul, 2000, s. 28-29.

⁴³⁰ Araslı, s. 158-159.

CHP Genel Merkezi, milletvekili adaylarının belirlenmesinde kontenjan adayı tespit etme yetkisinin kendisine verilmesini talep etmiş olmasına rağmen CHP parti örgütü bu talebe olumsuz yaklaşarak direnç göstermiştir. Bu direnç tek parti döneminde CHP milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti örgütünün söz hakkı olmamasına karşı verilen bir tepki olarak tanımlanabilir.⁴³¹

3.3.1.2. Demokrat Parti

7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar'ın genel başkanlığında kurulan Demokrat Parti, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde birinci parti olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar 10 yıl boyunca iktidar partisi olmayı başarmıştır. Partinin kurucu genel başkanı Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle DP'nin başkanlığını ve Başbakanlık görevini 10 yıllık süre zarfında Adnan Menderes yürütmüştür.

DP'de milletvekili adaylığına başvurular Genel İdare Kurulu'na yapılmaktadır. Partiyeye üye olduğu tarihten itibaren altı ay geçmemiş olan kişiler milletvekili adayı olamamaktadır.

1946 yılındaki DP Tüzüğü aday tespit yetkisini Genel İdare Kurulu'na vermiştir.⁴³³ Ancak 1947 yılında yapılması düşünülen seçimlerin , erken seçim kararıyla 1946 yılında yapılması DP'nin büyük kongresini toplayamayıp, GİK'i oluşturamamasına neden olmuştur.⁴³⁴ Bu nedenle milletvekili adayları Demokrat Parti'nin kurucuları tarafından belirlenmiştir.⁴³⁵

1946 seçimlerinden sonra ise milletvekili adaylarının belirlenmesinde şu yöntem ortaya konulmuştur. Milletvekili adaylarının yüzde 20'si GİK tarafından , geriye kalan yüzde

⁴³¹ Hakkı Uyar, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, Tüses Yay., İstanbul, 2000, s. 29. <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/1.pdf> (E.T. 29.04.2020). Bu tepkinin hangi niyetle gerçekleştiğini göstermek açısından, 1953 yılında hazırlanan CHP Milletvekili Adaylık Yönetmeliği Tasarısı'nda kayda geçirilen şu ifadeler önem arz etmektedir: "*Çok partili siyasi hayat demek olan demokratik idarenin temeli ve ruhu seçimdir. Seçimlerde çoğunluğu temin etmek, partiler için, başlıca gayedir. Yoklama kurulu üyelerinin, hiçbir tesire kapılmadan, sadece vicdani kanaatlerine sadakatle parti adaylarının, muhitin partili ve tarafsız vatandaşlarının beğeneceği ve seveceği vatandaşlardan olmasına dikkat ve itina göstererek oylarını kullanmaları partimizi muvaffakiyete götüreceği ilk başlangıç noktasıdır.*" Uyar, s. 28.

⁴³³ DP 1946 Tüzüğü m.13.

⁴³⁴ Araslı, s. 161.

⁴³⁵ DP'nin 4 kurucu ismi ; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü 'dür.

80'i ise illerdeki yoklama kurulları tarafından belirlenmiştir. Yoklama kurullarında seçim bölgesinin ocak ve bucak başkanları, ilçe ve il idare kurulu üyeleri yer almaktadır.⁴³⁶

3.4. 1960-1980 Arası Dönem

1960 ile 1980 yılları arasındaki dönemi siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili mevzuat açısından üç bölüme ayırmak mümkündür.

İlk bölüm olan 1961 ile 1965 yılları arasında 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 15. maddesiyle birlikte, milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri kanun seviyesinde ilk kez düzenlenmiştir. Bu hükme göre; siyasi partiler, aday listelerini ve listedeki sıraları kendi tüzükleri gereğince, seçim çevrelerinde demokratik usullerle yapacakları yoklamalarla, oy verme gününden önceki 35. gün tespit edecektir.

Siyasi partilerin merkez yönetim organı tarafından adayların belirlenebilmesi, parti tüzüklerinde bu yetkinin bulunmasına veya genel kongre tarafınca bu konuda karar verilmiş olmasına bağlı kılınmıştır. Ancak, bu şekilde belirlenecek merkez adaylarının sayısının, hiçbir şekilde, o siyasi partilerin seçime katıldığı illerde göstereceği adaylar toplamının yüzde 10'unu geçemeyeceği belirtilmiştir.

İkinci bölüm ise 648 sayılı SPK'nın kabul edildiği 13 Temmuz 1965 tarihi ile 1973 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde SPK'da getirilen düzenlemelerle adayların belirlenmesi parti içi bir mesele olmaktan çıkartılmıştır. Bunun yanında, SPK'nın 29. maddesinde TBMM üyeliği için yapılacak seçimlerde, siyasi partilerin adaylarının, her seçim bölgesinde, parti seçmen kütüğüne kayıtlı olan tüm parti üyelerinin katılacağı bir ön seçimle tespit edileceği, belirtilmiştir. Yine SPK'nın İl Yoklamaları başlığını taşıyan 30. maddede ise, siyasi partilerin adaylarını, kendi tüzük ve yönetmeliklerine göre tespit edecekleri üyelerin katılacağı ve seçim kurullarının denetimi altında yapılacak bir ön seçimle belirleyecekleri hüküm altına alınmıştır. SPK'nın 29. maddesinin ayrıntıları düzenlenene kadar, partilerin 30. madde kapsamında adayları belirleyeceği, geçici maddeyle düzenlenmiştir. Ancak 29. maddede gösterilen ön seçimin ayrıntılarını düzenleyen kanun çıkartılmadığı için, partiler milletvekili adaylarını 30. madde kapsamında belirlemişlerdir

⁴³⁶ DP 1951 Tüzüğü m.92.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/487/198104894.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (E.T. (26.04.2020).

306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda yer alan % 10'luk merkez aday oranı, 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu 31.madde yer alan düzenlemeyle, %5'e indirilmiştir. Ancak bir seçim çevresinde, partinin göstermesi gerekli aday sayısından az sayıda istekli bulunması veya herhangi bir nedenle ön seçimde bazı adayların eksik kalması durumunda ve bu adayların gerekli sürede seçimle tamamlanması mümkün olmadığı takdirde eksik kalan yerler için partilerin merkez organlarına aday gösterme yetkisi verilmiştir.

3. bölüm olan 1973 – 1980 yılları arasında ise, 26 Haziran 1973 tarihli ve 1783 sayılı Kanunla ön seçim zorunlu yöntem olmaktan çıkarılmıştır. Siyasi partilerin milletvekili adaylarını kendi tüzük ve yönetmeliklerinde gösterecekleri esaslara göre yapılacak aday yoklamaları ile belirleyeceği düzenlenmiştir.

1960-1980 döneminin en önemli partileri olan Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili adaylarını belirlemede ön seçim yöntemine başvurmuştur. Ancak bazı illerde merkez yoklaması ile adayları belirlemiştir. Bu iller, çoğunlukla doğu ve güneydoğu bölgelerinde yer alan iller olmuştur. AP ve CHP haricindeki siyasi partiler, milletvekili adaylarını genelde merkez yoklaması yöntemiyle belirlemişlerdir.⁴³⁷

3.4.1. Adalet Partisi

11 Şubat 1961 tarihinde Ragıp Gümüşpala genel başkanlığında kurulan Adalet Partisi 1960 darbesinin yaşanmasından sonra kapatılmış olan Demokrat Parti seçmenine hitap eden bir parti konumunda olmuştur. 1964'te genel başkanlık koltuğuna oturan Süleyman Demirel ile birlikte en başarılı dönemini yaşayan AP, 1965 ve 1969 genel seçimlerinde tek başına iktidar olmayı başararak 450 sandalyeli TBMM'de 1965'te 240, 1969'da ise 256 milletvekiliyle temsil edilmiştir. 70'li yıllarda ise çeşitli koalisyon hükümetlerinde yer almıştır. Milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili düzenlemeler AP tüzüğünün 119 ile 121. Maddeleri arasında düzenlenmiştir.⁴³⁸

Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi aday yoklamalarına girmek için, partiye kayıtlı olsun veya olmasın, müracaat edenlerin aday yoklamalarına katılabilmelerine dair karar

⁴³⁷ Bilir, s. 303.

⁴³⁸ AP Tüzüğü <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2494> (E.T. 30.04.2020).

vermeye yetkili organ Genel İdare Kurulu'dur. Partili TBMM üyeleri ise bu düzenelemeden muaf tutulmuştur.⁴³⁹

Partinin katıldığı Cumhuriyet Senatosu ve TBMM seçimlerinde, Partinin illerde göstereceği adayların toplamının yüzde beşi kadar, GİK tarafından merkez aday gösterilebilir. Merkez adayları, milletvekili seçimlerinde sekiz ve daha fazla milletvekili çıkaran iller listelerine konulmaktadır.⁴⁴⁰

Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi seçimlerinde herhangi bir seçim çevresinde her ne sebeple olursa olsun aday yoklaması yapılmasının mümkün olmaması ve yapılan yoklamaların iptal edilmesi, listelerde eksiklik bulunması ve boşlukların meydana gelmesi hallerinde, aday göstermek ve gösterilen adayların listelerdeki sıralarını belirlemek yetkisi de GİK'e aittir.⁴⁴¹

AP'de merkez adayları haricindeki milletvekili adayları, il ve ilçelerde oluşturulan yoklama kurullarınca tespit edilmektedir. İlçelerde kurulan yoklama kurullarına: İlçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri, Partili ilçe belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri, İlçeden seçilmiş partili il genel meclisi üyeleri, Kongrelerini yapmış olan kadın ve gençlik kolları başkan ve yönetim kurulu üyeleri, İlçeye bağlı köy ve mahallelerin partili muhtarları, İlçeye bağlı köy ve mahallelerden, en son milletvekili seçimlerinde partinin aldığı oy sayısına göre tespit edilecek delegeler dahil olmaktadır. Merkez ilçelerde kurulacak yoklama kurullarında ise sayılan kişilere ek olarak : İl'e ait temsilciler meclisi üyeleri, İl yönetim kurulu başkan ve üyeleri, İl kadın ve gençlik kolları başkan ve yönetim kurulu üyeleri, İl haysiyet divanı başkan ve üyeleri yer almaktadır.⁴⁴²

3.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP 1960 ile 1980 yılları arasındaki dönemde, 1961, 1973 ve 1977 genel seçimlerinde birinci parti olarak, 1965 ve 1969 seçimlerinde ise ikinci parti olarak TBMM'de temsil edilmiştir.

⁴³⁹ AP Tüzüğü m.119.

⁴⁴⁰ AP Tüzüğü m.120.

⁴⁴¹ AP Tüzüğü m.121.

⁴⁴² Zafer Köybaşı, **Türkiye'de Siyasi Partilerin Aday Tespiti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 86. / Araslı, s. 165.

Bu dönemde milletvekili adaylık başvuruları hakkında nihai kararı Parti Meclisi vermektedir. CHP 'nin 1961 yılında gerçekleştirilen 15. Kurultayı'nda kabul edilen Tüzük'te, en fazla 15 kişi olmak üzere Parti Genel Başkanı'na merkez aday belirlene yetkisi verilmiştir. Milletvekili adaylarının %95 i ise İl Yoklama Kurulları tarafından tespit edilecektir. Ön seçimlerle doldurma imkanı bulunamadığı gerekçesiyle boşta kalan adaylıkları belirleme yetkisi de Parti Meclisi'ne verilmiştir.⁴⁴³

İl Yoklama Kurullarında yer almakta olan kişilere kimlerin eklenmiş olduğu ise 1961 yılında kabul edilen Cumhuriyet Senatosu Üyeliği ve Milletvekilliği Adaylık Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir. Böylece CHP'nin İl Yoklama Kurulları'na: İl ve ilçelerin partili eski başkanları, bir önceki ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri, bir önceki Haysiyet Divanı başkan ve üyelerine, bir önceki il ve ilçe denetçilerine, bir önceki il yönetim kurulu üyelerine, köy ve mahalle muhtarlıklarından ve köylerden il kongresine delege seçmek için seçilen delegelere, Parti Meclisinin il merkezine bağlı çevrede ikamet eden üyelerine, partili üniversite öğretim üyelerine ve sadece 1961 seçimlerine özgü olmak üzere 26 Mayıs 1960'ta milletvekili olan partililer de eklenmiştir.⁴⁴⁴

CHP'nin 1969 ve 1972 tarihli tüzüklerinde ise milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri her iki tüzüğün de 54. Maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre: Partinin katılacağı milletvekili seçimlerinde Parti tarafından gösterilecek adayların %95i ön seçimle, % 5'i Parti Meclisince belirlenmektedir. Parti Meclisi belirleyeceği bu adayların hangi seçim çevresinden gösterileceğini ve aday listesindeki sıralamalarını serbest bir şekilde belirleme hakkına sahiptir. Parti Meclisi aday göstereceği ilin yönetim kurulunun danışma görüşünü almaktadır.⁴⁴⁵

CHP'nin 1976 yılında kabul edilen tüzüğünde, milletvekili adaylarının partinin tüm üyelerinin katılımı ile ön seçim yapılarak belirlenmesi kabul edilmiştir.⁴⁴⁶ Ön seçimin verimliliği sağlanana kadar milletvekili adaylarının delegelerce ve bazı niteliklere sahip parti üyeleri tarafından seçileceği de tüzükte yer almıştır. CHP'nin seçimde göstereceği milletvekili adaylarının toplamının % 5'i oranında merkez kontenjan adaylarını belirleme yetkisi Parti

⁴⁴³ Köybaşı, s. 84-85.

⁴⁴⁴ Köybaşı, s. 85.

⁴⁴⁵ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/701> (E.T. 01.03.2020).CHP 1972 Tüzüğü.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2629> (E.T. 01.03.2020). CHP 1969 Tüzüğü.

⁴⁴⁶ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/878> (E.T. 01.03.2020). CHP 1976 Tüzüğü m.66.

Genel Yönetim Kurulu'na verilmiştir.⁴⁴⁷ Ayrıca CHP'de milletvekili adayı olabilmek için, illerde gerçekleştirilecek ön seçimlere katılacak kişilerde, partili TBMM üyesi olmak, partili belediye başkanı olmak, belediye meclisi veya il genel meclisi üyesi olmak, örgütte seçimle bir göreve gelmiş olmak veya en az üç yıldan beri parti üyesi olmak şartları aranmıştır.⁴⁴⁸

3.4.3. Milli Selamet Partisi

Anayasa Mahkemesi'nin 1971 yılında Milli Nizam Partisi hakkında vermiş olduğu kapatma kararının ardından 11 Ekim 1972 tarihinde Milli Selamet Partisi kurulmuştur. 1973 seçimlerinde %11 oy alarak 48 milletvekiliyle TBMM'de temsil edilmiştir. MSP, 1975 -1978 yılları arasında iktidarda bulunan I. ve II. Milliyetçi Cephe olarak tanımlanan koalisyonun ortaklarından birisi olmuştur. Milletvekili adaylarının belirlenmesi hakkındaki düzenlemelere MSP Tüzüğü'nün 68 ile 70. maddeleri arasında yer verilmiştir.⁴⁴⁹

Cumhuriyet Senatosu ve TBMM üyeliğine aday olabilmek için gerçekleştirilecek aday yoklamalarına katılacak partili ve partisiz aday adaylarının başvuruları hakkında Genel İdare Heyeti karar vermeye yetkili kılınmıştır. Genel İdare Heyeti adayları veto etme hakkına sahiptir.⁴⁵⁰

Partinin katılacağı TBMM seçimleri için parti adayları, İlçe Seçim kurulları denetiminde yapılacak bir ön seçim ile belirlenecektir. MSP'nin bütün seçim çevrelerinde göstereceği Senatör ve Milletvekili aday sayısının %95'i Ön seçimle, geri kalan %5'i Parti Genel İdare Heyetince belirlenecektir.⁴⁵¹

Ön seçimde adaylık için başvuru sayısı, o seçim çevresinin çıkaracağı TBMM üyesi sayısından az olması halinde, Genel İdare Heyeti uygun gördüğü sayıda ön seçim adayı gösterebilmektedir. Aynı şekilde, bir seçim çevresinde partinin göstermesi gereken aday sayısından az başvuru bulunması halinde, adaylar doğrudan Genel İdare Heyeti tarafından belirlenebilecektir. Bir kimse bir seçim çevresinde hem aday yoklamasında hem merkez yoklamasında aday olabilmektedir. Ön seçimde aynı miktarda oy alan kişiler arasındaki liste

⁴⁴⁷ CHP 1976 Tüzüğü, m 67.

⁴⁴⁸ CHP 1976 Tüzüğü, m 68.

⁴⁴⁹ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/812> (E.T. 02.03.2020).

⁴⁵⁰ MSP Tüzüğü m.69, s. 49.

⁴⁵¹ MSP Tüzüğü m.70.

sırası, Genel İdare Heyetince belirlenmektedir. Ön seçimin kanun gereğince iptal edimesine karar verilmişse, bu seçim çevresindeki bütün adaylar ve bunların listedeki sıraları Genel İdare Heyetince tespit edilmektedir.⁴⁵²

Kontenjan adaylığıyla ilgili MSP Tüzüğünde yer alan düzenleme ise şöyledir: Genel İdare Heyeti %5 kontenjan adayı göstereceği adayların, hangi seçim çevrelerinin listelerinde yer alacağını ve sıralarını, gerekli gördüğü takdirde ilgili İl İdare Heyetinin görüşünü alarak, serbestçe tespit etme hakkına sahiptir.

Partinin Senatör ve Milletvekili adaylarının tespiti için gerçekleştirilecek ön seçimlerde, oy kullanacak parti üyeleri şöyledir: İl İdare Heyeti Başkanı ile İl İdare Heyeti asil ve yedek üyeleri, İl Hasiyet Divanı Başkanı ile, asil ve yedek üyeleri, İl Gençlik Kolu Başkanı ve üyeleri, Merkez İlçe Başkanı ile, İlçe İdare Heyeti asil ve yedek üyeleri, Merkez İlçe Gençlik Teşkilatı ve Kadın kolu Başkanı ve İdare Heyeti yedek üyeleri, Merkez İlçeden seçilen Partili İl Genel Meclisi üyeleriyle Belediye Başkanı ve Belediye Meclis üyeleri, varsa kasaba belediyelerince seçilmiş partili Başkan ve üyeleri, Merkez ilçeye bağlı mahalle ve köy parti görevlileri asil ve yedek üyeleri. Sayılan üyelerin katılımıyla gerçekleştirilecek olan ön seçimler, oy verme gününden 42 gün önce tüm seçim çevrelerinde aynı günde yapılmaktadır.

3.4.4. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi – Milliyetçi Hareket Partisi

Osman Bölükbaşı liderliğinde 16 Ekim 1958'de kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 1961 seçimlerinde CHP ve AP'nin ardından üçüncü olarak TBMM'de temsil edilmiştir. 1960 askeri darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi'nden ihraç edilen 14'ler olarak adlandırılan subaylardan bazıları CKMP'ye dahil olmuşlardır. Gelişen süreçte bu subaylardan birisi olan Alparslan Türkeş'in 1965 yılında parti lideri olmasıyla 14'lerden CKMP'ye katılan grup partide hakim konuma gelmiş ve 1969'da Adana'da gerçekleştirilen kongrede CKMP MHP'ye dönüşmüştür.⁴⁵³

CKMP'nin 1961 Tüzüğünde, milletvekili adaylarının belirlenmesinde sadece parti örgütü yetkili kılınmıştır. Milletvekili adayları ilçelerde toplanacak yoklama kurulları tarafından seçilmektedir. İlçe yoklama kurullarında: İlçe Başkan ve Yönetim Kurulu üyeleri,

⁴⁵² MSP Tüzüğü s. 50.

⁴⁵³ Araslı, s. 171.

ilçe kongresine katılmak üzere muhtarlık ve köylerden seçilen delegeler, İlçe Gençlik ve Kadın Kolu Başkanları, Partili İl Genel Meclisi üyeleri, Partili Belediye Başkanları ve Belediye Meclisi üyeleri, yer almaktadır. Merkez ilçede toplanan yoklama kurullarında ise, ilçe kurulunda yer alan kişilerin yanında, İl Başkanı ve Yönetim Kurulu üyeleri, İl Gençlik ve Kadın Kolu Başkanları, İl Belediye Başkan ve Belediye Meclisi üyeleri, İl Genel Meclisi üyeleri, Haysiyet Divanı Başkan ve üyeleri, üst kademe kongresine seçilmiş Delegeler yer almaktadır.⁴⁵⁴

CKMP'nin MHP'ye dönüşmesinden sonra ise milletvekili adaylarını belirleme yetkisinin, merkez organları ile parti örgütü tarafından paylaşıldığı görülmektedir.

MHP tüzüğü ve aday yoklama yönetmeliğinde, partinin illerde çıkartacağı milletvekili adaylarının %5'ini belirleme yetkisi, GİK'e verilirken diğer adayların belirlenmesinde ise ilçelerde toplanacak yoklama kurulları yetkili kılınmıştır. Yoklama kurulları CKMP Tüzüğü'nde düzenlendiği şekliyle yer almıştır.⁴⁵⁵

3.5. 1980 Sonrası Dönem

3.5.1. Anavatan Partisi

20 Mayıs 1983 tarihinde 8.Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kurulmuş olan Anavatan Partisi 1983'te yapılan genel seçimlerde %45 oy oranı ile 400 üyeli TBMM'de 211 vekil sayısı ile tek başına iktidar olmuştur. 1983'ten 1991 genel seçimlerine kadar tek başına iktidarda kalarak siyasi hayatına devam eden ANAP 1991 genel seçimleriyle iktidarı kaybetmiş ve bu dönemden sonra 1996 ile 2002 yılları arasında bazı koalisyonlarda yer almıştır.

Turgut Özal'ın karizmatik liderlik tanımına uyan siyasi portresi, onun döneminde ANAP'ta lider ağırlığının hissedilmesine neden olmuş ve bu durum partinin milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine de yansımıştır.⁴⁵⁶ ANAP'ın milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine dair düzenlemeler ise şöyledir:

⁴⁵⁴ Araslı, s. 166.

⁴⁵⁵ Araslı s. 171.

⁴⁵⁶ Atıl Cem Çiçek, Türk Siyasal Hayatında Toplayıcı Bir Parti Olarak Anavatan Partisi (1983-1989), **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, S: 4, Aralık 2018, s. 75.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/614691> (E.T. 01.05.2020).

Anavatan Partisi'nden milletvekili aday olmak isteyenler, parti Genel Başkanlığına süresi içinde yazılı olarak müracaat etmektedirler. Adaylık başvuruları hakkında karar veren organ ise MKYK'dır.⁴⁵⁷

Milletvekili adaylık başvurusu kabul edilmeyecek kişilerle ilgili ANAP Tüzüğünde ilgi çeken bir hükme yer verilmiştir. ANAP'a milletvekili adaylığı için başvuran kişilerden, ANAP aleyhinde alenen neşriyat ve propaganda yapanların, milletvekili adaylık başvuruları kabul edilmemektedir. Aynı şekilde affedilmedikleri sürece, partinin yetkili organları tarafından, haklarında kesin ihraç kararı verilenlerin de adaylık başvurusu inceleme yapılmaksızın reddedilmektedir.⁴⁵⁸

Milletvekili adayları ve adayların listedeki sıraları, kontenjan adaylığı, merkez yoklaması, teşkilat yoklaması, ön seçim usullerinden biri, birkaçı veya tamamının bir arada yahut ayrı ayrı uygulanmasıyla tespit edilmektedir. Hangi seçim çevresinde hangi yöntemlerin uygulanacağına Genel Başkanın teklifi üzerine MKYK tarafından karar verilmektedir.⁴⁵⁹

Kontenjan aday gösterme yetkisi MKYK'nındır. MKYK bu yetkisini kullanırken, lüzum görürse, ilgili teşkilat kademelerinin görüşünü alabilmektedir.⁴⁶⁰

Merkez Yoklaması, belirlenen seçim çevrelerinde, adayların ve listedeki sıralarının MKYK tarafından belirlenmesidir. Merkez yoklamasına başvurulacak nedenler ise şöyle sıralanmıştır:

Parti teşkilatının mevcut olmaması, gösterilmesi gereken aday sayısından az istekli bulunması, tek aday olması, fiili veya hukuki bir nedenle o çevrede ön seçim yapılmasının mümkün olmadığının ilçe seçim kurulu başkanlığınca belirtilmesi, yapılan ön seçim sonuçlarının yetkili seçim kurulları veya yargı organlarınca ortadan kaldırılması, hallerinde parti adayları MKYK tarafından belirlenecektir.⁴⁶¹

Milletvekili genel seçimlerinde partinin göstereceği adaylar ile bunların listedeki sırası, MKYK'nın belirleyeceği seçim çevrelerinde teşkilat yoklaması (il veya seçim çevresi yoklaması) ile de tespit edilebilmektedir. Teşkilat yoklama kurulu üyeleri: il başkanı, il

⁴⁵⁷ ANAP Tüzüğü m.84.

⁴⁵⁸ ANAP Tüzüğü m.85.

⁴⁵⁹ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/642> (E.T. 01.05.2020).

⁴⁶⁰ ANAP Tüzüğü m.80.

⁴⁶¹ ANAP Tüzüğü m.81.

yönetim kurulu asıl üyeleri, il disiplin kurulu başkanı ile o seçim çevresindeki ilçe başkanlarından oluşmaktadır. Ve gizli oy, açık tasnif esası ile partinin adayları seçilmektedir.⁴⁶²

MKYK'nın gerekli gördüğü durumlarda ve gerekli gördüğü illerde partinin milletvekili adayları, o seçim çevresinde partiye kayıtlı bütün üyelerin oy kullandığı, ön seçim ile belirlenebilmektedir. Ön seçimde eşit oy alan adayların olması halinde, hangi adayın bir üst sırada gösterileceğine MKYK karar vermektedir.⁴⁶³

3.5.2. Doğru Yol Partisi

23 Haziran 1983 tarihinde kurulan Doğru Yol Partisi, 12 Eylül Darbesinden sonra kapatılan Adalet Partisinin devamı niteliğinde tanımlanmıştır. 1991 Seçimlerinde %27 oy alarak birinci parti olan DYP, TBMM'de 178 milletvekiliyle temsil edilmiştir. Parti 1991-1997 yılları arasında çeşitli koalisyonlarla iktidar olmayı başarmıştır. Milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin düzenlemeler 24 Kasım 1990 tarihinde kabul edilen DYP Tüzüğü'nün 78. Maddesinde milletvekili aday tespit işlemleri başlığı altında yer almıştır.⁴⁶⁴

Partiye üye olsun veya olmasın milletvekili aday tespit işlemlerine katılmak isteyen kişilerin başvurularını değerlendiren organ Genel İdare Kurulu'dur. Milletvekili seçimlerinde, vekil adaylarının ve sıralarının tespiti, ön seçim, aday yoklaması, merkez yoklaması yöntemlerinden biri veya birkaçı ile yapılabilmektedir. Parti adaylarının tespitinde, hangi seçim çevresinde, hangi yöntemin uygulanacağına GİK tarafından gizli oyla karar verilmektedir.⁴⁶⁵

Ön seçim, seçim çevresindeki partiye kayıtlı bütün üyelerin katılımıyla gerçekleşmekteyken, aday yoklaması ise belirlenen partili seçmenlerce gerçekleştirilen milletvekili aday belirleme işlemidir. Bu seçmenler: seçim çevresinde oturan ve üyelikleri devam eden parti kurucuları, eski bakan ve milletvekilleri, eski ilçe ve il başkanları, seçim çevresinin partili bakan ve milletvekilleri, parti yönetim kurulu başkanları ve üyeleri, disiplin

⁴⁶² ANAP Tüzüğü m.82.

⁴⁶³ ANAP Tüzüğü m.83.

⁴⁶⁴ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/699> (E.T. 01.05.2020).

⁴⁶⁵ DYP Tüzüğü m.78.

kurulu başkan ve üyeleri, belde başkanı ve yönetim kurulu üyeleri, partili il genel meclisi üyeleri, partili belediye başkanları ve meclis üyeleri, partili köy ve mahalle muhtarları, köy, mahalle ve beldelerin ilçe kongre delegeleri, ilçelerin il kongre delegeleri, illerin büyük kongre delegeleri, ilçe kongresi delegeleri seçimlerinden ayrı olarak belirlenen ve son milletvekili genel seçiminde ilçede aldığı toplam 4000 oy düşüldükten sonra, kalan oyun her bir 75 oyu için bir kişi olmak üzere seçilecek aday tespit delegeleridir.⁴⁶⁶

DYP’de merkez yoklaması için iki ayrı usul öngörülmüştür. İlki GİK tarafından, gizli oyla yapılan aday belirleme ve sıralamasıdır. İkinci usul ise aday tespit karma komisyonunca yapılan aday belirleme ve sıralamasıdır. Her milletvekili seçimi öncesinde aday belirleme için bir aday tespit karma komisyonu oluşturulur. Aday tespit karma komisyonu, parti üyeliği devam eden parti eski genel başkanları, teşkilat ve seçim işleri genel başkan yardımcılarıyla genel sekreterlerden oluşan üç kişilik komisyonu kura ile tespit edeceği Doğru Yol Partisi meclis grubuna mensup genel idare kurulu üyesi olmayan altı milletvekili, üç il başkanı ve üç ilçe başkanından oluşmaktadır.⁴⁶⁷

DYP’nin kontenjan adayları belirlemede yetkili kıldığı organ GİK’tir. GİK kontenjan adaylarını gizli oyla yapacağı seçimle tespit etmektedir.⁴⁶⁸

3.5.3. Demokratik Sol Parti

14 Kasım 1985’te Rahşan Ecevit tarafından kurulan Demokratik Sol Parti, 1999 genel seçimlerinde %22 oy alarak birinci parti olmuş ve 136 milletvekiliyle TBMM’de temsil edilmiştir. Parti programında “*Genel seçimler için adayların belirlenip sıralanmasında , üyelerin gözlemleri ve değerlendirmeleri başlıca etken olacaktır*”⁴⁶⁹ ifadesine yer veren DSP’nin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri parti tüzüğü’nün 60 ile 67. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

⁴⁶⁶ DYP Tüzüğü s. 78.

⁴⁶⁷ DYP Tüzüğü s. 79.

⁴⁶⁸ DYP Tüzüğü s. 79.

⁴⁶⁹ DSP Parti Programı s. 34 <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/537> (E.T. 01.05.2020).

Seçilme hakkı bulunan herkes, partiye üye olma şartı aranmaksızın aday olmak istediği seçim çevresini belirleyerek DSP genel sekreterliğine başvurmuştur.⁴⁷⁰

Milletvekili seçimlerinde parti adayları parti tüzüğü'nün 61. maddesinde belirtilmiş yöntemlere göre yapılacak ön seçimle belirlenir. Genel seçimler için belirlenen seçim çevresi, ön seçim için de geçerlidir. Ön seçime ilişkin koşulların bulunmadığı veya eksik olduğu seçim çevrelerinde Parti Meclisi adayları merkez yoklaması ile belirler.⁴⁷¹

Tüzükte bahsedilen ön seçim yöntemleri şöyledir:

DSP'de ön seçim Parti Meclisince başka yöntemle yapılmasına karar verilmemiş ise şu yöntemlerden biriyle yapılır:

- Tüm üyelerin katılımı ile,
- Ön seçim tarihinden 45 gün veya daha önce seçilmiş İlçe Kongre üyelerinin katılımıyla
- İl, ilçe ve beldelerin seçilmiş Yönetim Kurulu, başkan ve üyelerinin, İl Disiplin Kurulu üyelerinin, partili milletvekillerinin, ön seçimlerden önceki Büyük Kongreye, delege sıfatı ile katılmış kurucu üyelerin, Büyük Kongre il delegelerinin, Partili belediye başkanlarının, partili belediye meclisi ve il genel meclisi üyelerinin, parti üyesi olan mahalle ve köy muhtarları ve ihtiyar heyeti üyelerinin katılımı ile,
- Parti meclisinin kararı ile 3. yöntemde sayılanların, kısmen veya tamamen 1. veya 2. yöntemlerde yazılı üyelerle birlikte katılımı ile yapılabilir.⁴⁷²

Her ne kadar DSP Tüzüğü bu yöntemi ön seçim olarak tanımlasa da bu aday belirleme yöntemi SPK'daki aday yoklaması usulüne karşılık gelmektedir. Bir seçim çevresinde ön seçimin sadece bir yöntemle yapılacağı belirtilmiş ve bu yönteme karar verme yetkisi PM'ye tanınmıştır. Merkez yoklaması, PM'nin parti çıkarlarını ve yörenin özelliklerini gözönünde bulundurarak belirlediği seçim çevrelerinde, o çevrelerdeki yönetim kurullarının da görüşlerini alarak adayları ve sıralamalarını belirleme yöntemi olarak tanımlanmıştır.⁴⁷³

⁴⁷⁰ <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/634> (E.T. 01.05.2020).

⁴⁷¹ DSP Tüzüğü m.60.

⁴⁷² DSP Tüzüğü m.61.

⁴⁷³ DSP Tüzüğü m.62.

3.5.4. Sosyaldemokrat Halkçı Parti

Sosyaldemokrat Halkçı Parti 3 Kasım 1985 tarihinde Sosyal Demokrasi Partisi ve Halkçı Parti'nin birleşmesiyle kurulmuştur. Erdal İnönü başkanlığındaki Sosyaldemokrat Halkçı Parti 1987 ve 1991 seçimlerinde TBMM'de temsil edilmiş ve 1991-1995 yılları arasında DYP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Varlığı 1995 yılında CHP ile birleşerek sona eren SHP'nin⁴⁷⁴ milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemleriyle ilgili düzenlemeler 1987 Tüzüğü'nün 59 ile 70.maddeleri arasında yer almaktadır.

SHP 'de milletvekili adaylığı başvurularını inceleyerek karar verme yetkisine sahip olan organ Parti Meclisi'dir.⁴⁷⁵

SHP'ye milletvekili adaylık başvurusunda bulunabilmek için birtakım özel şartlar getirilmiştir. Bu şartlar şöyle sıralanabilir:

- Partili olarak TBMM üyeliği yapmış olmak,
- Partili olarak belediye başkanlığı, belediye ve il genel meclisi üyeliği yapmış olmak,
- Parti teşkilatında seçimle bir göreve gelmiş olmak ya da en az bir yıldan beri parti üyesi bulunmak gerekmektedir.

Bu şartlardan en az birine sahip olmayan kişilerin adaylık başvuruları işleme konulmamaktadır.⁴⁷⁶

Milletvekili seçimlerinde parti adaylarının Genişletilmiş Delege Yöntemi ile yapılacak ön seçim usulüyle belirleneceği düzenlenmiştir. Genişletilmiş Delege Yöntemiyle yapılacak ön seçimlerde oy kullanacak kişiler geniş bir şekilde düzenlenmiş ve parti tüzüğünde yer almıştır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, s. 491.

⁴⁷⁵ SHP Tüzüğü m.64.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/673/198802483.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (E.T. 01.05.2020).

⁴⁷⁶ SHP Tüzüğü m.63.

⁴⁷⁷ Her seçim çevresinde; a- O ilden seçilen kurultay delegeleri; b- Parti Meclisi, Merkez Yürütme ve Merkez Disiplin Kurulu üyeleri c- İl kongresi delegeleri; d- O seçim çevresine giren ilçelerin kongre delegeleri; e- O ilin milletvekilleri, o seçim çevresindeki belediyelerin partili belediye başkanları, partili belediye meclisi ve il genel meclisi üyeleri; f- Partiye yazılı olan T.B.M.M. eski üyeleri, o çevredeki belediyelerin eski başkanları; g- Kongrelerce seçilmiş olmak koşuluyla il başkanı ve il yönetim kurulu üyeleri, il disiplin kurulu üyeleri; h- O seçim çevresindeki ilçelerin kongrelerce seçilmiş ilçe başkanları ve yönetim kurulları üyeleri; i- Partinin Parti

Her ne kadar SHP Tüzüğü'nde ön seçim ifadesi kullanılmış olsa da, tanımlanan aday tespit usulünün SPK'da belirtilen aday yoklaması yöntemi olduğu görülmektedir.

SHP'de milletvekili seçimlerinde aday tespitinde merkez yoklaması yöntemi şu şartların varlığı halinde uygulanmaktadır:

Bir seçim çevresinde parti örgütü bulunmaması, gösterilmesi gereken aday sayısından az sayıda başvuru olması, ön seçim sonuçlarının yetkili kurullarca geçersiz sayılması halinde aday belirlemede PM yetkilidir. Aynı şekilde ön seçimde eşit sayıda oy alan kişilerin bulunması durumunda hangi adayın üst sırada olacağına PM karar vermektedir.⁴⁷⁸

3.5.5. Refah Partisi

19 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuş olan Refah Partisi, 1995 seçimlerinde aldığı %21 oy oranıyla birinci parti olmuştur ve TBMM'de 158 sandalyeyle temsil edilmiştir. 1997'de kurulan Refah-Yol koalisyonundan sonra yaşanan süreçte 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından Refah Partisi'nin kapatılmasına karar verilmiştir. Milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin düzenlemelere Parti Tüzüğü'nün 34. maddesinde yer verilmiştir.⁴⁷⁹

Milletvekili genel seçimlerinde aday olmak isteyenlerin başvurularını değerlendirme yetkisi MKYK'ya verilmiştir. Adaylık için parti üyesi olma şartı aranmamıştır. Milletvekili adaylarının tespiti, ön seçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması yöntemlerinden biri veya birkaçı ile yapılabilir. Hangi seçim çevresinde hangi yöntemle aday tespiti yapılacağına MKYK karar vermektedir.⁴⁸⁰

Ön seçim, seçim çevresindeki tüm parti üyelerinin katılımıyla gerçekleşirken, aday yoklaması usulü ise belirtilen kişilerin oy kullanmasıyla gerçekleşmektedir. Aday

Meclisi ve Merkez Yürütme Kurulu (MKYK)eski üyeleri, İ- Partiye üye olmak koşuluyla Partinin ve partiye katılmış ya da parti ile birleşmiş eski partilerin kurucu üyeleri; k- Tüzüğün 23/i maddesinde belirtilen mahalle ve köy görevlileri; I- Her mahalle veya köyde, ilçe kongre delegeleri seçimiyle birlikte o yerdeki son milletvekili genel seçiminde alınan oy sayısı esas tutularak parti üyeleri arasından seçilecek "ön seçim delegeleri". Bu ön seçim delegeleri o mahalle veya köyde son seçimde alınan 1 -50 oya kadar bir; sonraki her elli oy için bir eklenerek bulunacak sayıda seçilir ve belirlenir, m-Parti üyesi muhtarlar; n- Meslek örgütleri, kooperatifler ve sendikaların merkez ya da şubelerinin parti üyesi başkanları, o-Parti üyesi eski il ve ilçe başkanları, ön seçime katılır, oy kullanır. Bütün bu delegeler yazılı oldukları ilçede oy kullanmaktadırlar. SHP Tüzüğü m.59.

⁴⁷⁸ SHP Tüzüğü m. 66.

⁴⁷⁹ RP Tüzüğü <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/694> (E.T. 03.04.2020)

⁴⁸⁰ RP Tüzüğü m.34.

yoklamasında, seçim çevrelerine giren il ve İlçelerin seçilmiş kongre delegeleri, il yönetim ve disiplin kurulu başkan ve üyeleri ile ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri, o ilin milletvekilleri, partili belediye başkanları, belediye ve il genel meclisi üyeleri seçmen olarak katılacağı belirtilmiştir.⁴⁸¹

Merkez yoklaması ise MKYK tarafından adayların tespit edilmesidir.⁴⁸²

Aday listelerinde herhangi bir nedenle eksilme olması halinde, MKYK eksikleri tamamlamaya yetkili kılınmıştır. Bir kimse aynı seçim için birden fazla yerde ön seçime katılamaz. Ön seçime katıldıktan sonra başka bir partiden merkez adayı olamaz ve ön seçimde eşit oy alanların hangisinin üst sırada olacağına MKYK karar verecektir.⁴⁸³

3.6. Günümüzdeki Durum

3.6.1. Siyasi Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemlerine Etki Eden Mevzuat ve Kararlar

3.6.1.1. Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları

1982 Anayasası içerisinde parti içi demokrasi ilkesine yer veren sayılı anayasalardan birisidir. Anayasanın 69. maddesinde " *Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.*" hükmüne yer verilmiştir. Yine 69.maddenin son fıkrasında " *Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir.*" hükmü yer almaktadır. Böylece, siyasi partilerin aday belirleme sürecinde ve uygulayacağı yöntemlerde demokratik esaslara uygun davranması gerektiği Anayasayla teminat altına alınmıştır.⁴⁸⁴

Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. maddesinde yer alan " *Siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamaz.*" hükmü ile yine SPK'nın 93.maddesindeki " *Siyasi*

⁴⁸¹ RP Tüzüğü s. 36.

⁴⁸² RP Tüzüğü m.34.

⁴⁸³ RP Tüzüğü m.42.

⁴⁸⁴ Bilir, s. 304.

partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi, parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz." düzenlemesi, parti içi çalışmaların, demokratik esaslara uygun olma zorunluluğunu getirmektedir. Siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirlemesi de partilerin gerçekleştirdiği bir işlem olarak, demokratik ilke ve esaslara uygun olmak zorundadır. Aslında tüm bu düzenlemelerin Anayasanın 2. maddesinde yer alan demokratik devlet tanımlamasının bir gereği olarak yer aldığı belirtilmelidir.

Siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili düzenlemelerin Anayasaya aykırılığıyla ilgili Anayasa Mahkemesi'nde görülmüş bazı önemli davalardan bahsedilmesi gerekir. Zira AYM'nin söz konusu kararları partilerin aday belirleme sürecindeki uygulamalarına doğrudan etki etmiştir.

Bu davalardan ilk örnekte, AYM 1965 yılında 648 sayılı SPK'nın 29. maddesinde yer alan ön seçim hükmünün iptali davasını şu gerekçelere yer vererek reddetmiştir;

"Kanunun dava konusu olan 29. maddesinde parti üyesi olan tüm seçmenlerin katılımını öngören bir ön seçim sistemi benimsenmiştir. Seçmenler ile milletvekili adayları, liderler veya delegelerin iradesine mahkum olmaktadır. Yalnızca lider veya delegelerin söz sahibi olduğu bir usulle adayların belirlenmesinde seçmen çoğunluğunun iradesinin tecelli etmediği açıktır. Ön seçim yönteminde partiye oy verebilecek üye olan kişilerin aday belirleme işlemine katılımı sağlandığı için, parti ve partililerin iradesi yansımış olmaktadır. Bu nedenle partiye yazılı olan kişilerin çoğunluğunun isteğine uygun karar alınmasını sağlayan ön seçim yönteminin, Anayasa'daki kişi hak ve hürriyetlerine zarar verdiği düşünülemeyeceği gibi, bu sistemin demokratik olduğu da bir gerçektir."⁴⁸⁵

Bir diğer davada ise 1986 yılında adayların belirlenmesinde ön seçim yapılması zorunluluğunun kaldırılmış olmasıyla ilgilidir. 1983 yılında kabul edilen SPK'nın ilk halinde siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirlemesinde ön seçim usulünün uygulanması zorunluluğu benimsenmiştir. 28 Mart 1986 tarihli ve 3270 sayılı Kanun ile SPK'nın 37. maddesi değiştirilmiş ve aday belirlemede ön seçim yapılması zorunluluğu kaldırılmıştır. Böylece bu değişiklik ile siyasi partiler tüzüklerinde belirledikleri bir veya birkaç yöntem ile milletvekili adaylarını belirleme serbestisine kavuşmuşlardır. Ancak bu düzenlemenin

⁴⁸⁵ AYMK, E.1965/36, K.1967/ 12. KT: 18/05/1967, Resmi Gazete 28/10/1967 / Sayı: 12737

Anayasaya aykırı olduğu iddia edilerek Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açılmıştır. Dava sonucunda AYM, ön seçim zorunluluğunun kaldırılmasını Anayasaya aykırı bulmamıştır. AYM'nin bu kararının gerekçesi ise şöyledir:

“Siyasi partilerin parti içi çalışmaları ve kararları demokratik esaslara uygun olmalıdır. Bu uygunluğu sağlamaya dikkat ederek siyasi partiler çalışmalarını kendileri düzenlemektedir. Milletvekili adaylarının tespit edilmesi de temel olarak parti içi bir konudur. Bu nedenle aday belirleme konusunun partilerin tercihine bırakılmasında Anayasa aykırılık bulunmamaktadır. Ön seçim zorunluluğunun kaldırılması, bu yöntemin yasaklanması anlamına gelmemektedir. Siyasi partilerin kendisine tanınan bir yetkiyi kötüye kullanma ihtimali anayasal denetimin konusuna girmemektedir. Bu nedenlerle Siyasi Partiler Kanunu'nun 37.maddesindeki söz konusu değişiklik Anayasaya aykırı görülmemiştir.”⁴⁸⁵

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararıyla birlikte siyasi partiler dilediği aday tespit yöntemiyle milletvekili adaylarının kim olacağını kararlaştırabilir hale gelmiştir. Örneğin bir siyasi partinin, milletvekili adaylarının tümünü, partinin merkez yönetim organının gerçekleştirdiği merkez yoklaması ile belirlemesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu açıdan, siyasi partilerin aday belirleme yöntemleriyle ilgili uygulamadaki tercihinin merkez yoklamasından yana olduğu göz önünde bulundurulduğunda AYM'nin ön seçim zorunluluğunu kaldıran düzenlemeyle ilgili kararının, parti içi demokrasi yerine parti içi oligarşinin gerçekleşmesine ve parti liderlerinin konumunun güçlenmesine etki ettiği söylenebilir.⁴⁸⁶

Aday belirleme yöntemlerine ilişkin AYM'nin vermiş olduğu önemli kararlardan bir diğeri de ön seçimin yasaklanmasını öngören bir düzenleme ile ilgilidir.10 Temmuz 1987 tarihli 3403 sayılı Kanun'un 8. maddesiyle 18. dönem milletvekili genel seçimlerinde vekil adaylığı için ön seçim yöntemi ile aday belirlenmesi yasaklanmıştır. Vekil adaylarının yalnızca siyasi partilerin tüzüklerinde yer alan düzenlemelerle ve partilerin merkez karar organlarıncaya belirlenecek yöntemlerle ve aynı zamanda seçim kurullarının yönetim ve denetimi olmaksızın yapılabileceği düzenlenmiştir. AYM, parti içi demokrasi ilkesine aykırı

⁴⁸⁵ Karar için bkz. AYMK, E. 1986/17, K. 1987/11, Karar Günü: 22.05.1987, Resmi Gazete Sayı: 19578.

⁴⁸⁶ Bülent Tanör / Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Basım Yay., 2019, s. 240.

olduğu gerekçesiyle aday belirleme sürecinde ön seçim yapılmasını yasaklayan 3403 sayılı Kanunun ilgili hükmünü iptal etmiştir. AYM'nin bu kararının gerekçesi ise şöyledir:

“Demokratik bir yöntem olarak tanımlanan ön seçim siyasi partiler tarafından uygulanmak istendiğinde buna engel olunmamalıdır. Ancak bu düzenlemeyle siyasi partiler adeta demokrasiden uzaklaşmaya zorlanmıştır. Partiler aday belirleme konusunda tüzüğünde ön seçimlere yer verse ve bu yöntemi uygulamak istese dahi , öngörülen yasaklama nedeniyle ön seçim yapamayacaktır. Parti içi demokrasiyi gerçekleştiren, genişleten ve güçlendiren bir uygulama partilerin elinden alınmaz. Ön seçim zorunluluğunun kaldırılmasıyla ön seçimin yasak hale getirilmesi çok farklı bir durum olarak görülmelidir. Yasaklama, erken seçim nedeniyle ve bir seçime mahsus olsa dahi kabul edilemez. Zira kural bir seçim dönemi için uygulanıyor olsa da kuralın etkisi 5 yıllık yasama dönemi boyunca yaşanacaktır. Seçim hazırlıklarının en önemli aşaması olarak tanımlanabilecek milletvekili adaylarının belirlenmesinde partiler özgür bırakılmalıdır. Bu hususta özgürlüğü sınırlandıran veya zedeleyen düzenlemeler Anayasaya aykırı olacaktır. Demokratik bir sistemde parti üyelerinin veya seçmenlerin adayları belirleme hakkı kanunla ellerinden alınmaz. Ön seçimin yasaklanması seçmenin oy hakkını zedeler. Seçmenin, siyasi partiyle birlikte oy verdiği partinin temsilcisini de seçme hakkına sahip olma yetkisini kısıtlamak, demokratik olmayan aday tespit yöntemleriyle belirlenen adaylara oy vermek zorunda kalması anlamını taşır. Milletvekili seçiminin ilk aşaması adayların belirlenmesidir. Ön seçimin yasaklanması ile seçmenin oy hakkının zedeleniği açıktır. Bu nedenlerle ön seçimin yasaklanması Anayasanın 67. maddesindeki seçme ve seçilme hakkına aykırılık teşkil etmektedir.”⁴⁸⁷

AYM'nin ön seçim esnasında yapılan propagandanın kısıtlanmasıyla ilgili vermiş olduğu bir kararında ise hem aday belirleme konusuna bakışını hem de ön seçimdeki propaganda sürecine ilişkin görüşünü yansıtan şu ifadeler yer almaktadır:

"Adaylık ilk bakışta siyasi partilerin bir iç sorunu olarak görülse de, aday belirleme yöntemlerinin siyasi iktidarın oluşması ve siyasi partilerin varlığıyla ilgili önemli bir konu olduğu ve bu açıdan da kamu düzeni ile yakından ilişkili bir kavram olduğu görülmektedir. Aday belirlemede lidere öncelik tanınması oligarşik yapılanmaların doğmasına ve güçlenmesine neden olmaktadır. Aday adaylarının propaganda faaliyeti kamu düzenini sağlamak düşüncesiyle amaca uygun biçimde ve ölçülü olarak kısıtlanabilir. Zira ön seçimde amaç siyasi partinin tüzük programını beğendirmek, seçimde çoğunluğu sağlamak ve iktidara

⁴⁸⁷ AYMK, E. 1987/23, K.1987/27, Karar Günü: 14.10.1987, Resmi Gazete Sayı: 19604. Bilir, s. 308.

*gelebilmek değildir. Sadece parti içindeki aday listesinde ilk sıralarda yer almaktır ve parti içi rekabet söz konusudur. Ön seçim propagandasının parti dışındaki seçmenlere karşı sınırlandırılmış olması, demokratik siyasi hayatın özüne ve serbest seçim ikesine olumsuz etki etmemektedir.*⁴⁸⁹

AYM'nin, merkez aday gösterme yetkisinin parti liderine verilmesiyle ilgili vermiş olduğu bir karar da yine partilerin aday belirleme sürecine etki etmiştir. AK Parti Tüzüğüne göre, SPK'nın 37. maddesinin 2. fıkrasında tanınan ön seçim ve aday yoklaması yapılan seçim çevrelerinde, TBMM üye tam sayısının % 5 'i kadar merkez aday gösterme yetkisi parti genel başkanına tanınmıştır.⁴⁹⁰ Parti Tüzüğü'nün 126. maddesinde, bir seçim çevresinde birden fazla ve iki milletvekili seçilecek seçim çevresinde kullanılmamak şartıyla, %5'e kadar merkez aday gösterme yetkisinin genel başkana tanınmış olması, merkez aday belirleme yetkisi konusunun AYM'ye dava olarak götürülmesine neden olmuştur. SPK'da genel başkanın, aday belirleme konusunda bir karar makamı olarak tanımlanmadığı ve bu nedenle bu yetkinin parti genel başkanına verilmemesi gerektiği, partinin merkez karar ve yönetim kurulu tarafından kullanılabilceği ileri sürülmüştür. Ancak AYM, SPK'nın 37. maddesinin 2. fıkrasındaki %5'lik merkez aday belirleme yetkisinin partinin genel başkanı tarafından kullanılmayacağına dair bir yasaklama bulunmadığını belirterek, söz konusu düzenlemenin parti içi demokrasiye aykırı olmadığına hükmetmiştir.⁴⁹¹

3.6.1.2. Siyasi Partiler Kanunu'nda Aday Belirleme

Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili düzenlemeler 22 Nisan 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda yer almaktadır. SPK'nın 1983 yılında yürürlüğe giren halinde siyasi partilerin ön seçimle aday belirlemesi zorunlu kılınmıştır. Ancak Kanuna eklenen geçici bir maddeyle ön seçim zorunluluğu hükmünün ilk milletvekili genel seçimlerinde uygulanmayacağı belirtilmiştir. Özellikle askeri

⁴⁸⁹ AYMK, E. 1970/ 22, K.1971/20, KT.18/02/1971, Resmi Gazete 07/07/1972 / Sayı: 14238

⁴⁹⁰ AK Parti Tüzüğü, s. 125.

⁴⁹¹ AYMK, E. 2005/3, K. 2011/1, KT. 12.10.2011, Resmi Gazete Sayı: 28444

idareden en kısa sürede sivil idareye geçilmesini sağlamak amacıyla, 1983 genel seçimlerinde, adayların ön seçim yöntemiyle belirlenmesi hükmü uygulanmamıştır.⁴⁹²

28 Mart 1986 tarihinde ise 3270 sayılı Kanun ile ön seçim zorunluluğu ortadan kaldırılmış ve aday belirlemede partilere dilediği yöntemi tercih etme hakkı tanınmıştır. Ve böylece SPK'nın 37. maddesi aday tespitinin serbestçe yapılabildiği günümüzdeki haline ulaşmıştır. SPK'nın mevcut halinde "Siyasi Partilerin Seçimlere Katılması Ve Adayların Tespiti " başlığını taşıyan 7. bölümünde siyasi partilerin adayları nasıl tespit edebileceği düzenlenmiştir. SPK'nın 37. maddesi şöyledir:

“ Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler.”

“ Siyasi partiler, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının % 5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilirler. Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya birkaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır. “

Düzenlemede görüldüğü gibi siyasi partiler milletvekili adaylarını belirlemede merkez yoklaması, aday yoklaması ve ön seçim yöntemlerinden dilediğini seçerek adaylarını tespit etme konusunda serbest bırakılmıştır. Bu düzenlemedeki maksadın, partilerin kendi yapılarına uygun bir şekilde aday tespit yöntemini serbestçe belirleyerek, seçmenin desteğini kazanacak en iyi adayları ortaya çıkarabilmesine imkan tanımak olduğu ifade edilmiştir.

“Partilerin tüzüklerinde gösterilen merkez yoklaması dışındaki parti aday seçimleri seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılır. “

“Partilerin tüzüklerinde herhangi bir seçim çevresinde bütün üyelerin iştiraki ile yapacakları ön seçimde bu Kanunun ön seçimlerle ilgili hükümleri uygulanır. “

“Aday tespitinin yapılacağı gün, Yüksek Seçim Kurulu tarafından genel seçimlerden en az yetmişbeş gün önceki bir tarih olarak belirlenip ilan edilir. Seçime katılacak bütün siyasi

⁴⁹² Hikmet Sami Türk, “Siyasi Partiler Yasası“ , TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-1, TÜSİAD Yay., İstanbul, 1997, s. 70-71.

partilerin tüzüklerindeki usullere göre il ve ilçelerde yapacakları aday tespitleri bütün yurttaki aynı günde yapılır.“

“Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, aday tespiti için de esas alınır.”

SPK'nın 37.maddesinden, milletvekili adaylarının belirlenmesinin yasama organı tarafından bir parti içi işlem olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Diğer yandan, siyasi partiler dilediği yöntemle aday belirleyebilirler ancak bir siyasi partinin ön seçim ile adayların belirlenmesine karar vermesi halinde SPK'da 39 ile 51.maddeler arasında yer alan ön seçimle ilgili hükümlerin uygulanması zorunludur.

SPK'da belirtilen serbest, eşit, gizli oy , açık tasnif esasları ön seçim ve aday yoklaması yöntemi için geçerli olup merkez yoklaması için geçerli değildir.Zira merkez yoklamasının mahiyeti bu esaslara uyulmasına imkan tanımamaktadır. Merkez yoklamasında aday ve liste sıralamasını doğrudan partinin yönetim organı belirler. Kanunda da belirtildiği üzere merkez yoklaması seçim kurullarının denetim ve yönetimi altında yapılmamaktadır.⁴⁹³

SPK'nın ön seçim yapma zorunluluğunu kaldırmış olması siyasi partileri bu yöntemi uygulamamaya yöneltmiştir. Fakat SPK'da 39 ile 51. maddeler arasında ön seçimin detaylı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Bu durumun nedeni SPK'nın 1983 yılındaki ilk halinde ön seçimin zorunlu yöntem olarak öngörülmesidir. Ön seçimin demokratik bir şekilde yapılabilmesi için Kanuna konulmuş olan bu ayrıntılı düzenlemeler sadece, ön seçim uygulanmasının zorunlu olduğu bir ülkede ve sistemde anlam ifade edecektir.⁴⁹⁴ Anayasamızın 69. maddesinde yer alan "*siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmalarını demokrasi ilkelerine uygun olur* " hükmü yasama organına parti içi demokrasinin hayata geçirilmesi için bir mükellefiyet yüklemektedir. Bu açıdan ön seçimin milletvekili adaylarının belirlenmesinde belirli bir oranda olsa dahi uygulanması zorunlu bir yöntem olarak öngörülmesi, Anayasaya da uygun bir düzenleme olacaktır.⁴⁹⁵

SPK'da ön seçim yasak değildir ancak partileri ön seçime zorlayan herhangi bir hüküm de bulunmamaktadır. Bu konuda partileri zorlayıcı bir düzenlemenin bulunmaması adayların belirlenmesinde bütünüyle, parti lideri ve yönetimini karar verici konumuna

⁴⁹³ Bilir, s. 310.

⁴⁹⁴ Bilir, s. 311.

⁴⁹⁵ Gülsoy, s. 140, Bilir, s. 311.

getirmektedir.⁴⁹⁶ SPK'nın 1983'teki halinde adayların belirlenmesi parti içi bir sorun olarak ele alınmamış olup aksine konunun kamusal bir nitelik arz ettiği belirtilmiştir. SPK'nın 37. Maddesinin gerekçesinde hem bu durum hem de neden ön seçimin zorunlu kılındığı şöyle belirtilmiştir:

*"Siyasi partiler millet iradesinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. Milli iradenin sağlıklı ve gerçek bir şekilde Meclise yansıtılması için adayların belirlenmesinde demokratik iradeye dayanılmalıdır. Bu nedenle siyasi partiler aday belirlemede demokratik esaslara bağlı kalmalıdır. Partilerin aday belirleme yöntemini serbestçe tayin etmesi oligarşiye yol açabilir ve parti liderinin hakimiyetinin artmasına neden olabilir; aday tespit yetkisi belirli bir grubun eline geçebilir; milletin istediği temsilcileri ortaya çıkaracak bir sistem kurulamayı böylece seçim mekanizması tam amacına ulaşmamış olur. Bu nedenlerle komisyon aday belirlemeyi parti içi bir mesele olarak değil, demokrasinin gereği olarak görmüş ve meselenin düzenlenmesini parti tüzüklerine bırakmamıştır. Dünyada çeşitli ülkelerdeki aday tespit yöntemleri incelenmiş ve tüm aday tespit yöntemleri içinde ülkemizin bünyesine en uygun ve en demokratik yöntem olarak düşünülen ön seçim olmuştur. Çünkü ön seçim siyasi partinin tüm üyelerinin aday belirlemeye katılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında ön seçim yöntemi parti içi oligarşiyi önler ve aday belirleme sürecinde parti içi demokrasiyi hayata geçirmiş olur."*⁴⁹⁷

1983 yılındaki SPK'nın 37.maddesinin 1986 yılındaki değişikliği ile birlikte aday belirleme meselesine bakış açısında bir anlayış değişikliği gerçekleşmiş ve aday tespit usulü parti içi bir sorun olarak algılanmış ve bu nedenle de yöntem seçimi partilerin tercihine bırakılmıştır. Ancak bu durumun parti içi demokrasi yerine parti içi oligarşiyi arttırdığı söylenebilir.⁴⁹⁸

SPK'da ön seçim zorunluluğunun kaldırılmasından sonra 31.07.1998 tarihli ve 3270 sayılı Kanun'un 9. maddesi ile SPK'nın 37. maddenin 2. fıkrası değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile siyasi partilere ön seçim veya aday yoklaması ile aday belirlenmesine karar verilen seçim çevrelerinde TBMM üye tamsayısının % 5'ini aşmamak şartıyla merkez adayı gösterme hakkı verilmiştir. Siyasi partilere, belirlenen bu merkez adaylarının, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sıralamasını, ön seçim veya aday yoklamasının yapılacağı tarihten 10 gün

⁴⁹⁶ Bilir, s. 312.

⁴⁹⁷ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C:14 Yasama Yılı:2, 55.Birleşim 3.Oturum, 14.02.1983, s. 29.

⁴⁹⁸ Teziç, s. 270.

önce bildirme şartı getirilmiştir. Böylece siyasi partilerin merkez organı, aday yoklaması veya ön seçim yapılan seçim çevrelerinde toplamda 30'u geçmeyecek kadar milletvekili adayını tespit edebilecektir. Bu durum partilerin merkez organının ön seçim ve aday yoklaması yapılan yerlerde de seçimlere müdahale etmesine imkan tanımıştır. Zaten ön seçimin belirli bir oranda dahi zorunlu tutulmadığı düşünüldüğünde bu düzenlemenin de parti içi demokrasiye olumsuz etki ettiği söylenebilir.⁴⁹⁹

Aday tespit yöntemini belirlemede SPK tarafından tanınan serbestlik sonucunda ülkemizdeki siyasi partiler milletvekili adaylarının hangi yöntemle belirleneceğine karar verme yetkisini çoğunlukla partinin Merkez Karar ve Yönetim Kurullarına bırakmıştır. Bu durum nedeniyle Parti MKYK'sı dilemesi halinde partinin bütün milletvekili adaylarını kendisinin belirleyeceğine dair bir karar verebilmektedir. Aday belirleme konusunda yetkinin tek elde toplanması durumu Siyasi Partiler Kanunu'nda tanınan serbestlikten kaynaklanmaktadır. Ülkemizdeki siyasi partiler de çoğunlukla bu serbest belirleme hakkını, MKYK'yı yetkili kılarak ve onun aracılığıyla vekil adaylarını belirleyerek kullanmaktadır.

Partinin vekil adaylarının belirleme yetkisinin MKYK'da toplanması elbette parti içi demokrasiye aykırı bir durumdur. Çünkü bu usulle adayların belirlenmesinde çok az sayıdaki kişi karar verici konumunda olur. Parti üyelerinin, delegelerin katılım sağlayamadığı bir süreç gerçekleşir. Böylece parti tabanının görüşü aday tespit sürecine yansımamaktadır. Partinin merkez organıyla yakın ilişki kurmayı başarabilen kişilerin milletvekili aday olma ihtimali artarken, parti lideri veya yönetimiyle ters düşmüş kişilerin aday olabilme şansı ise çoğunlukla bulunmamaktadır.

Adayların belirlenmesinde partinin sadece merkez organının yetkili olmasının bir diğer sakıncası ise ülkemizdeki reel durumdan kaynaklanmaktadır. Zira parti tüzüklerinde merkez yoklaması usulünde parti MKYK'sının söz sahibi olduğu yazılmış olsa da uygulamada bu kuruldaki tek söz sahibinin partinin lideri olduğu bilinmektedir. Parti lideri başkanlığında toplanan MKYK'daki isimlerden vekil olmayanlar ilk genel seçimde milletvekili aday olabilmek isterken, milletvekili olanlar ise yeniden aday gösterilmek istemektedirler. Bu durum, parti lideriyle ters düşmemeye özen gösterilmesine neden olur. Böylece MKYK, parti liderinin milletvekili aday gösterilmesini istediği isimlerde kolayca uzlaşır. Parti liderinin

⁴⁹⁹ Küçük, s. 346.

aday olmasını istemediği kişiler ile muhalif veya yönetimle çeşitli konularda anlaşmazlık yaşamış isimler, yine MKYK'da uzlaşa sağlanarak aday gösterilmemektedirler.

MKYK'da parti liderinin kararına karşı çıkılmamasının ve böylece liderin istediği kişilerin milletvekili adayı olarak belirlenmesinin diğer bir nedeni de bu kurulun oluşum şekline kaynaklanmaktadır. Ülkemizde, partilerin MKYK üyeleri parti liderinin belirlediği blok listeye yazılmış kişilerden oluşmaktadır. Blok liste usulünde , lidere muhalif isimlerin, listeyi delerek MKYK'ya seçilebilmesi çoğunlukla gerçekleşmeyen bir durumdur. Bu durum gerçekleşse dahi bu kişilerin sayısı MKYK'da azınlık konumunda olmaktadır. Böylece MKYK'nın oluşumunda parti liderinin etkili olması, onun vekil adayı olmasını istediği kişilerin onaylanmasına, adaylığını uygun görmediği isimlerin de reddedilmesine neden olmaktadır.

Tüm bu nedenlerle ülkemizdeki siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirlemede tercih ettiği yöntem merkez yoklaması olmuştur. Aday yoklaması ve ön seçim usulüne çoğunlukla başvurulmamaktadır.

AK Parti ve MHP, 3 Kasım 2002 seçimlerinden bu yana milletvekili adaylarını merkez karar ve yönetim organları aracılığıyla belirlemiştir. CHP ise 2002 seçimleri öncesinde 11 ilde aday yoklaması yöntemiyle aday belirlerken 22 Temmuz 2007 seçimlerinde ise sadece 6 ilde ön seçim yapmıştır. 2011 milletvekili seçimlerinde 27 ilde ön seçim, 2 ilde de aday yoklaması yöntemiyle milletvekili adayları tespit edilmiştir. Geriye kalan 52 ilde ise milletvekili adayları parti meclisi tarafından belirlenmiştir.

SPK'nın aday belirleme konusunda parti uygulamalarına olan etkisinden bahsettikten sonra yine SPK'nın partilerin aday belirlemesine ilişkin getirmiş olduğu bazı kurallardan da bahsedilmesi gerekmektedir. Zira bu kurullarla aday belirleme yöntemleriyle ilgili bazı esaslar belirtilmiştir. Örneğin, bir kimse, aynı zamanda, ön seçimlerde ve merkez adaylığında değişik siyasi partilerden veya aynı partiden, aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden ön seçime katılamamaktadır. Aynı şekilde, bir partiden ön seçim veya merkez adaylığı yoklamasına katılan kişi, başka bir partiden merkez adayı gösterilemeyeceği gibi, partisinden istifa etmedikçe bağımsız aday da olamamaktadır.

Siyasi partilerin genel başkanlığının, milletvekili aday adayları listelerini ve seçim çevrelerini ön seçimin gerçekleştirileceği tarihten en az 20 gün önce ve saat 17'ye kadar

Yüksek Seçim Kurulu'na ve ilgili il ve ilçe seçim kurullarına bildirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu bildirimden gerçekleşmesinden sonra adaylıktan çekilme ön seçime kadar dikkate alınmaz. Ancak, çekilen kişiler aday seçilmişlerse, çekilmeleri hüküm ifade etmektedir. Ölüm halinde de aynı hükmün geçerli olacağı Kanun'da belirtilmiştir.

SPK'nın 40.maddesinde ise Anayasa ve kanunlarda belirtilen şartlara aykırı olmamak kaydıyla partilerin milletvekili adaylarında birtakım başvuru şartları arayabileceğini ancak hangi şartların arandığının parti tüzüğünde yer alması gerektiği belirtilmiştir.

3.6.1.3. Seçim İttifakı

Birden çok siyasi partinin seçimlerden önce veya seçimler esnasında güç ve eylem birliği yapması olarak tanımlanan seçim ittifakı⁵⁰⁰, 13 Mart 2018 tarihinde 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile gerçekleştirilen değişikliklerle ülkemizde hukuken mümkün hale gelmiştir. Bu değişikliklerle öngörülen seçim ittifakı düzenlemesine uyum sağlamak amacıyla, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda da gerekli düzenlemeler yapılarak, hukuki zemin hazırlanmıştır.

MSK'nın 12. maddesine eklenen "*Seçimlere katılma yeterliliği taşıyan siyasi partiler, ittifak yaparak seçime katılabilir.*" hükmü ve devamındaki seçim ittifakı düzenlemelerinin getirilmesiyle, özellikle milletvekili adaylığı ve seçimleri konusunda bazı önemli değişiklikler yaşanmış olsa da seçim öncesi ittifak yapan siyasi partiler, kendi aday listelerini ayrı ayrı vereceği hüküm altına alınmıştır.⁵⁰¹

Konuyla ilgili en önemli düzenlemelerden birisi ise %10'luk seçim barajıyla ilgili olmuştur. İttifak yapan siyasi partilerin aldıkları geçerli oyların toplamının % 10'u geçmesi halinde, ittifak halindeki siyasi partilerin her biri barajı geçmiş sayılacaktır.⁵⁰² MSK'nın 34.maddesinde ittifak halinde seçime giren partilerin vekil sayısının nasıl hesap edileceği

⁵⁰⁰ Mehmet Salih Uzun, **Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku Kısıtları İçerisinde Türkiye'de Seçim İttifakları ve Alternatif Seçim İttifakı Modelleri**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018, s. 182.

⁵⁰¹ MSK Madde 12/A Ek: 13/3/2018-7102/15 md ile getirilen düzenlemedir.

⁵⁰² MSK m.33.

belirtilmiştir. Bu hükme göre: İttifakın elde edeceği milletvekili sayısının hesaplanmasında, ittifak yapan siyasi partilerin toplam oyu esas alınacaktır. İttifakın elde ettiği toplam milletvekili sayısı, ittifak yapan siyasi partiler arasında her birinin aldığı geçerli oy sayısı esas alınarak yine 34. maddede belirtilen usulle tespit edilmektedir.

Bahsedilen usul ise şu şekildedir: Seçime katılmış siyasi partilerin, ittifakların ve bağımsız adayların isimleri alt alta ve aldıkları geçerli oy sayıları da hizalarına yazılır. Siyasi partilerin ve ittifakların oy sayıları, önce bire, sonra ikiye, sonra üçe... ve o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşmaya kadar bölünür. Elde edilen sayılar ile bağımsız adayların aldıkları oylar ayırım yapılmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar bu payların sahibi olan siyasi partilere, ittifaklara ve bağımsız adaylara rakamların büyüklük sırasına göre milletvekili tahsis olunmaktadır.

Seçim ittifakı gerçekleştiren siyasi partilerin geçerli oyları MSK'nın 29. maddesinin birinci fıkrasında belirtildiği şekilde hesaplanmaktadır: Aynı ittifak içerisindeki siyasi partilerin her birinin geçerli oyu, ittifakı oluşturan siyasi partilerin o seçim çevresinde tek başına aldıkları oy sayısına, ittifakın ortak oylarından gelen payın ilave edilmesiyle elde edilir. İttifak yapan her bir partiye ortak oylardan gelen pay; ittifak yapan siyasi partilerin tek başına aldıkları oyun bu partilerin toplam oyuna bölünmesi ile elde edilen katsayının ittifakın ortak oyu ile çarpımı sonucu elde edilmektedir.

Ülkemizde ilk kez 24 Haziran 2018 genel seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde uygulanan seçim ittifakı düzenlemesinin, milletvekili adayların belirlenmesine etkisinden şöyle bahsedilebilir.

Mevcut durumda, seçim ittifakının ülkemiz açısından en önemli etkilerden birisi seçim barajıyla ilgili olmuştur. Bir seçim ittifakı içerisinde seçime katılan siyasi partilerin toplam oy oranı % 10'nun üzerinde olursa, ittifak içinde yer alan bir parti, % 10'un altında oy almış olsa dahi, barajı geçmiş sayılmakta ve böylece milletvekili çıkarabilmektedir.

24 Haziran 2018 genel seçimlerinde bu konuyla ilgili bir örnek yaşanmıştır. Bu seçimlerde İyi Parti'nin oy oranı, yurt içinde %10.14 olurken, yurt dışı sandıklarının dahil

edilmesiyle, %9.96 olarak kesinleşmiştir.⁵⁰³ Seçim ittifakı düzenlemesinin bulunmadığı bir durumda, Millet İttifakı kapsamında seçime giren İyi Parti 43 milletvekiliyle temsil edilme imkanından mahrum kalmış olur. % 10'a yakın bir seviyede oy alan partilerin, baraj uygulaması nedeniyle milletvekili çıkaramamasının önlenerek, mecliste temsil edilmesinin sağlanması demokratik bir uygulamadır.

Bu uygulama ile birlikte, örneğin % 7 ile % 10 arasında bir oy oranına sahip olacağını anketler vb vasıtasıyla öngören bir partinin, seçim ittifakına dahil olması halinde, gündeminde seçim barajı sorunu olmayarak, milletvekili adaylarını rahatlıkla belirlemesi sağlanmış olur. Baraja takılacak partilerin seçim ittifakı sayesinde TBMM'de temsil olanağı kazanması, milletvekili aday belirleme süreçlerini de daha değerli kılmaktadır. Zira % 10'luk bir baraj, pekçok partinin sandalye kazanamayacağını öngörmesi nedeniyle, milletvekili aday belirleme işleminin görünüşte olmasına neden olmaktadır.

Siyasi partilerin gerçekleştirdiği seçim ittifakı kararını parti tabanının bazı talepleri olsa dahi- nihayetinde, partinin yönetim kadrosu vermektedir. Özellikle son yerel seçimlerde bazı illerde aday gösterilmemesi gibi uygulamalarla etkisini daha çok hissettiğimiz ittifaklar, partilerin merkez organı tarafından gerçekleşmesi nedeniyle milletvekili adaylarının belirlenmesi aşamasında da parti merkezinin gücünü arttıracığı söylenebilir. Ülkemizde dar bölge seçim sisteminin de tartışılmasından yola çıkarak, bu sistemin uygulanması halinde seçim ittifaklarının, aynı yerel seçim sürecinde olduğu gibi, bazı partilerin ittifaktaki diğer bir partinin lehine, bazı dar bölgelerde milletvekili adayı göstermemesi uygulamalarıyla karşılaşılabılır. Böyle bir durum ise aday belirleme sürecinin yine merkezileşmesine neden olacaktır. Çünkü bu durumda milletvekilinin kişisel niteliklerinin önemi azalırken, parti yönetimlerinin anlaşarak verdiği kararlar önem kazanmaktadır.⁵⁰⁴

Seçim ittifaklarının, milletvekili aday belirleme sürecine başka bir etkisi " İttifakın elde edeceği milletvekili sayısının hesaplanmasında, ittifak yapan siyasi partilerin toplam oyu esas alınır hükmü " nedeniyle gerçekleşmektedir. Bu durum siyasi partilerin, aday belirleme aşamasında, elde edeceği kendi oy oranından ziyade ittifak oyunu dikkate almasına neden olmaktadır. 24 Haziran 2018 seçimlerinde bu duruma örnek oluşturan bir sonuç ortaya

⁵⁰³<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96C.pdf>
(E.T.04.04.2020).

⁵⁰⁴ Küçük, s. 216- 218.

çıkıştır. Millet İttifakının bir üyesi olan Saadet Partisi hiçbir seçim çevresinde milletvekili çıkarabilecek yeterli oy sayısına ulaşamamıştır. Bu nedenle, elde ettiği oylar Millet İttifakının diğer partileri olan CHP ve İyi Parti'ye eklenmiştir. Bu durum ise özellikle CHP'nin yıllardır milletvekili çıkaramadığı, Kırıkkale, Nevşehir, Şanlıurfa, Karaman, Kastamonu, Karabük, Elazığ, Kırşehir, Yozgat, Kütahya ve Nevşehir'de 1 milletvekili çıkarmasını sağlamıştır.⁵⁰⁵

3.6.2. Günümüzde Parti Tüzüklerindeki Durum ve Uygulanan Yöntemler

I- TBMM'de Temsil Edilen Siyasi Partiler

3.6.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Türk siyaset hayatının neredeyse son 20 yılında başrol konumundaki siyasi parti olarak tanımlanabilecek AK Parti 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmuştur. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden beri ülkemizin iktidar partisi olmuştur. Yaklaşık 18 yıldır iktidar partisi olması nedeniyle Türkiye'de milletvekili adayları belirleme yöntemlerinin incelenmesinde Ak Parti'nin özel bir konumu bulunmaktadır. AK Parti Tüzüğü'nün 123 ile 126. maddeleri arasında milletvekili adaylık başvurusu ve aday belirleme yöntemleri düzenlenmiştir.⁵⁰⁶

AK Parti'de milletvekili adaylık başvurusu, MKYK başka türlü karar vermiş olmadıkça, genel merkezdeki ilgili birime veya il başkanlıklarına adayın kendisi tarafından yapılmaktadır. Adaylık başvuruları tamamlandıktan sonra Merkez Yürütme Kurulu'na, adaylar hakkında yasal nitelikler ve uygunluk açısından gerekli ön inceleme yapılarak veya oluşturulacak bir komisyona yaptırılarak, adaylık değerlendirmesine alınacakları gösteren öneri listesi hazırlanır ve bu liste MKYK'ya sunulur. MKYK gerekli gördüğü incelemeyi yaparak ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklamasına katılabilecek aday adayları listelerini seçim çevresi esasına göre belirlemektedir.⁵⁰⁷

Bu işlemin ardından belirlenen aday adayları arasından, milletvekili adayları ve adayların liste sıralamaları:

⁵⁰⁵<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/saadetin-oylari-chpye-yaradi-chp-11-ilde-yillar-sonra-vekil-cikardi-40876741> (E.T. 06.04.2020)

⁵⁰⁶<https://www.akparti.org.tr/parti/parti-tuzugu/> (E.T. 03.03.2020).

⁵⁰⁷ AK Parti Tüzüğü 123. Madde.

Ön seçim, teşkilat yoklaması, merkez yoklaması usullerinden birinin, birkaçının veya tamamının, aynı seçimde, seçim çevresi ölçğine göre aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçğinde tam olarak uygulanması suretiyle yapılır. Hangi seçim çevresinde hangi usulle ve usulün hangi ölçekte uygulanacağına MKYK tarafından karar verilir. Ancak milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az % 50'sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden birinin uygulanması ile aday belirlenmesine özen gösterilecektir.⁵⁰⁸

Ön seçim, her seçim çevresinde SPK'da yazılı usul ve esaslara göre, o seçim çevresinde partiye kayıtlı bütün üyelerin ön seçim seçmeni olarak, yargı gözetim ve denetimi altında gizli oy, açık tasnif esasına göre yapacakları seçimle parti adaylarını ve liste sıralamalarını belirlemeleri şeklinde tanımlanmıştır. Teşkilat yoklaması ise teşkilat yoklaması seçmeni olarak nitelenen partililer⁵⁰⁹ tarafından, SPK'da yazılı usul ve esaslara göre yargı gözetim ve denetimi altında gizli oy, açık tasnif esasına göre, aday ve liste sıralamasının yapılması şeklinde tanımlanmıştır.

Merkez yoklaması usulü, milletvekili aday ve liste sıralamalarının, doğrudan MKYK tarafından yapılmasıdır.⁵¹⁰ AK Parti tüzüğünde kontenjan adaylığına ise şöyle yer verilmiştir:

Aday tespit ve sıralama işleminin, ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden biri ile yapılmasına karar verilmiş olması hallerinde, TBMM toplam üye sayısının %5'ini aşmamak üzere ilini, seçim çevresini ve liste sırasını ön seçim veya teşkilat yoklamasından önce YSK'ya bildirmek koşuluyla merkez adayı göstermeye AK Parti genel başkanı yetkilidir. Ön seçim veya teşkilat yoklamasının kısmi olarak uygulanması halinde genel başkanın

⁵⁰⁸ AK Parti Tüzüğü 124. Madde.

⁵⁰⁹ Teşkilat yoklaması seçmenleri AKP Tüzüğü'nün 124.maddesinin 2. Fıkrasında belirtilmiştir. Yoklamanın yapılacağı seçim çevresinde oturmakta olan ve AK Parti üyeliği devam eden: a) Parti kurucuları, b) Eski bakan ve milletvekilleri, c) Belediye, il ve ilçe eski başkanları, d) Yan kuruluş eski il ve ilçe başkanları ile e) İlin Partili bakan ve milletvekilleri, f) İlin Parti teşkilat kademeleri yönetim kurulları başkanları ile yönetim kurullarının asıl üyeleri, g) İl disiplin kurulu başkanı ile asıl üyeleri, h) Partili belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri, ı) Partili il genel meclisi üyeleri, i) Parti yan kuruluşlarının il ve ilçe yönetim kurulları başkanları ile yönetim kurullarının asıl üyeleri, j) Parti üyeliği devam eden köy ve mahalle muhtarları, k) İlçe ve il kongresi asıl delegeleri, l) İlin büyük kongre asıl delegeleri, m) Partinin teşkilat yoklaması tarihinden en az bir yıl önce belirlenmiş ve görevi devam etmekte olan mahalle ve köy temsilcileri ile, n) Ayrıca Seçim İşleri Yönetmeliğinde teşkilat yoklama seçmeni olarak belirtilenler.

⁵¹⁰ AK Parti Tüzüğü m.124/1 ,124/2, 124/3.

göstereceği kontenjan aday sayısı, ön seçim veya teşkilat yoklaması yapılan seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısı toplamının %5'ini aşamaz.⁵¹¹

Tüzükte kontenjan adaylığıyla ilgili birtakım sınırlamalar da getirilmiştir. AK Parti Tüzüğüne göre bir seçim çevresinde birden fazla ve iki milletvekili seçilecek seçim çevrelerinde genel başkan kontenjan adayı gösteremez. Seçimin yapılacağı tarihte milletvekili olanlar ile belediye başkanı olanlar, kontenjan yöntemi ile milletvekili adayı gösterilemezler. Kontenjan adayı gösterilecek olanlar, ön seçim veya teşkilat yoklamasına katılamazlar.⁵¹²

Ak Parti programının siyasi ilkeler kısmında milletvekili aday belirleme yöntemleriyle ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir: *"Öncelikle, demokrasinin çekirdek kurumlarından olan partilerin kendi iç yapılarını demokratikleştirmeleri ve şeffaflaştırmaları, sistemin sağlıklı işlemesi açısından zorunludur. AK Parti olarak parti içi demokrasinin ve şeffaflığın yerleşmesi için; milletvekili aday yoklamalarında, bütün üyelerin katılımı ile ön seçim yapılması önceliğimizdir."*⁵¹³

Tüzüğün 132. maddesinde aday gösterme ile ilgili bir sınırlama getirilmiştir. Buna göre, AK Parti listelerinden aday gösterilip seçilmiş olan belediye başkanları ve milletvekilleri en fazla üç dönem aday gösterilebilecektir. AK Parti Tüzüğü'nün 131. maddesinde milletvekili ve yerel seçimlerde aday adaylığı için parti üyesi olma şartının aranmayacağı belirtilirken, parti üyesi olmadan aday gösterilip seçilen kişilerin parti üyeliğine alınmış sayılacağı kabul edilmiştir.

Tüzükteki tüm bu düzenlemelerden sonra AK Parti'nin milletvekili adaylarını belirlemede uygulamadaki durumu şöyle gerçekleşmiştir:

Ak Parti, 3 Kasım 2002 'de 24 Haziran 2018 seçimlerine kadar geçen dönemdeki tüm milletvekili seçimlerinde merkez yoklaması yöntemiyle adaylarını belirlemiştir. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan 27. dönem milletvekili seçimlerinde partiye başvuruda bulunmuş olan

⁵¹¹ AK Parti Tüzüğü 126. Madde, s. 122.

⁵¹² AK Parti Tüzüğü 126. Madde.

⁵¹³ <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (E.T. 03.03.2020).

milletvekili adaylarından kimlerin teşkilatın desteğini aldığını görebilmek için temayül yoklaması gerçekleştirilmiştir.⁵¹⁴ Gerçekleştirilen temayül yoklamasına 81 ilde 145 bin teşkilat üyesi katılmış ve yaklaşık 6 bin milletvekili adayı için oy kullanılmıştır.⁵¹⁵

AK Parti'nin il başkanlıklarında oluşturulmuş milletvekili aday adaylığı başvuru komisyonuna vekil adayı olabilmek için başvuru yapmış kişiler temayül yoklamasına katılmış ve bu yoklamada ilk 10 veya ilk 15' e girenler Ankara'da gerçekleştirilen mülakata çağrılmıştır. Bu mülakattan sonra Parti genel merkezinde Erdoğan başkanlığında bir araya gelen komisyon eski milletvekillerinin adaylık konusunu da değerlendirerek 24 Haziran seçimlerindeki milletvekili aday adaylarını belirlemiştir. 24 Haziran öncesinde halihazırda milletvekili olan kişilerin temayül yoklamasına katılmaması kararı alınmıştır. Erdoğan başkanlığındaki komisyon milletvekillerinin başarı durumu ve yaptırılan anket sonuçlarını dikkate alarak milletvekillerinin yeniden aday olması durumunu değerlendirmiştir.⁵¹⁶

2019 yerel seçimlerinde 145 bin teşkilat üyesinin katılımıyla Türkiye genelinde eş zamanlı olarak elektronik ortamda temayül yoklaması gerçekleştirilmiştir. Elektronik ortamda yapılmış olması nedeniyle yoklama sonuçları kısa süre içerisinde elde edilebilmiştir.⁵¹⁷ Bu yöntem ön seçimlerde e devlet üzerinden oy kullanılmasının faydalı bir sistem oluşturabileceği açısından örnek gösterilebilir.

3.6.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi

Ülkemizin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk tarafından 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye'deki ilk siyasi parti olma özelliğini taşımaktadır. 2002 seçimlerinden bu yana TBMM'de en fazla üyeye sahip ikinci parti konumunda olmuştur. Partinin 19. olağanüstü kurultayında kabul edilerek 10 Mart 2018 tarihinde yürürlüğe giren CHP Tüzüğü'nün 52. maddesinde TBMM Üyeliği İçin Adayların Saptanması başlığı altında milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemleri düzenlenmiştir. Tüzüğü'nün 53. maddesinde ise Adaylık Ön Koşulları belirtilmiştir.

⁵¹⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-partide-temayul-yoklamasi-yapiliyor/1136697> (E.T. 04.03.2020)

⁵¹⁵ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/ak-partide-milletvekilligi-icin-aday-belirleme-sureci-basliyor-363689.html>) (E.T. 04.03.2020).

⁵¹⁶ <http://mecliste.org/mecliste-org-dan/milletvekili-adaylarini-partiler-nasil-belirliyor> (E.T. 05.03.2020).

⁵¹⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-partide-temayul-yoklamasi-sona-erdi-/1314694> (E.T. 05.03.2020).

Parti Tüzüğüne göre; TBMM üyeliğine adaylık için CHP'ye başvurular hakkında partinin MYK'sı ön inceleme yapar ve PM'nin onayına sunar. PM'nin istemi reddetmesi üzerine durum, başvuru sahibine bildirilmektedir. Partiye üye olmadan aday olabilmek hususu da PM'nin kararına bağlıdır.⁵¹⁸ Başvurular sonucunda adayların belirlenmesi konusu ise şöyle düzenlenmiştir:

TBMM üyeliği için adayların belirlenmesinde yöntemler, ön seçim, aday yoklaması ve merkez yoklamasıdır. Ön seçim ve aday yoklamasının milletvekili adaylarının belirlenmesinde öncelikli olarak başvurulacak yöntemler olduğu belirtilmiştir.⁵¹⁹

Aday saptamada hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına il örgütünün görüşünü de alarak PM karar vermektedir. PM, ön seçim ya da aday yoklaması yapılan bir seçim çevresindeki aday listesinde, merkez adaylığı için SPK'daki ilkelere göre yeteri kadar sıra ayırabilir. Bir kişi iki dönem üst üste merkez aday gösterilemez. Ancak bu kural, bir yıldan fazla olmamak kaydıyla son seçimin yapıldığı tarihi izleyen 1 Ekim günü başlayacak yasama yılı tamamlanmadan seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde uygulanmamaktadır.⁵²⁰

Ön seçim, partinin üye kütüğündeki kayıtlı üyelerin katılımı ile yapılır. Aday yoklaması ise partide belli görevlere seçilmiş olan delegelerin katılımı ile yapılmaktadır. Ön seçim ya da aday yoklaması yargı yönetimi ve denetiminde yapılırken merkez yoklamasında adaylar PM tarafından saptanmaktadır.⁵²¹

Merkez yoklaması yöntemi uygulanarak belirlenecek adayların toplam sayısı, Genel Merkezce YSK Başkanlığı'na sunulan partinin gösterdiği milletvekili adaylarının yüzde on beşinden fazla olamaz. Partinin son genel seçimlerde yüzde ondan az oy aldığı seçim çevrelerinde gösterilen toplam milletvekili aday sayısı ile örgüt denetiminde sandık konulması suretiyle yapılacak eğilim yoklaması sonucu belirlenecek milletvekili aday sayısı, bu orana göre hesaplanan milletvekili aday sayısına dahil değildir. PM bu yüzde on beş kotayı bir seçim çevresinin tümü için kullanabileceği gibi SPK'nın 37'nci maddesinin ikinci fıkrasına

⁵¹⁸ http://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf (E.T.05.03.2020), CHP Tüzüğü 53.madde s. 56.

⁵¹⁹ CHP Tüzüğü m.52 /1.

⁵²⁰ CHP Tüzüğü m.52/2.

⁵²¹ CHP Tüzüğü m.52/3.

göre göstereceği yüzde beş merkez adayları haricinde, ön seçim, aday yoklaması ya da eğilim yoklaması yaptığı seçim çevrelerinde sıralar ayırmak suretiyle de kullanabilir.⁵²²

Siyasi ittifak ihtiyacının ortaya çıkması ya da bir yıldan fazla olmamak kaydıyla son seçimin yapıldığı tarihi izleyen 1 Ekim günü başlayacak yasama yılı tamamlanmadan seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde PM bu % 15 kotayla bağlı olmadan aday saptayabilmektedir. 24 Haziran 2018 genel seçimlerinde de erken seçim kararının alınması gerekçesiyle adaylar % 15 kotasından bağımsız olarak merkez yoklaması usulüyle tespit edilmiştir.

Yine CHP Tüzüğüne göre ; Ön seçim ya da aday yoklamasına katılan adaylar , merkez adaylığı için başvuramazlar.⁵²³ PM adayları belirlerken kadınların, gençlerin ve engellilerin TBMM’de temsiline özen gösterecektir.Bu düzenlemeden yola çıkarak özellikle kadın temsilinin TBMM’de sağlanması açısından SPK ve seçim kanunlarında kadın kotası düzenlemesinin öngörülmesi gerektiği söylenmelidir.⁵²⁴

Milletvekili adaylarının belirlenmesinde merkez yoklaması yapılmasına karar verilen yerlerde, eğilim yoklaması yöntemleri de kullanılabilir.⁵²⁵ Aday olmak isteyen il ve ilçe başkanları ile yönetim kurulu üyeleri yasal süreler içinde görevlerinden istifa etmek zorundadır.⁵²⁶

Merkez yoklaması yoluyla saptanacak milletvekili adaylıklarında, %33 cinsiyet ve % %20 gençlik kotası uygulanmaktadır. Bu özelliklerde yeterli sayıda aday çıkmaması halinde ise katılan adaylarla aday tespiti yapılmaktadır.⁵²⁷

CHP’de milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili düzenlemelerin yer aldığı bir diğer düzenleyici metin Aday Saptama Yönetmeliği’dir.⁵²⁸Bu yönetmeliğe göre;

CHP’den milletvekili adayı olma isteminde bulunan kişilerde şu şartlar aranmaktadır:

⁵²² CHP Tüzüğü m.52/4.

⁵²³ CHP Tüzüğü m.52/5.

⁵²⁴ Oya Boyar, “ Yasama Alanına İlişkin Öneriler “, **Anayasa Kurultayı**, Ankara Barosu Yayınları, 2009, s. 139.

http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/Anayasa_Kurultayi_ic.pdf(E.T.17.07.2020)

⁵²⁵ CHP Tüzüğü m.52/7.

⁵²⁶ CHP Tüzüğü m.52/8.

⁵²⁷ CHP Tüzüğü m.56.

⁵²⁸ <https://content.chp.org.tr/file/chp-yonetmelikleri-2015-01-12.pdf> (E.T. 06.03.2020).

- 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunundaki yeterliliklere sahip olmak ve aynı kanundaki sakıncaları taşımamak,
- En az bir yıldan beri parti üyesi olmak,
- Partiye aidat borcu olmamak.

Bu şartları taşımayanların başvuruları işleme konulmamaktadır.⁵²⁹

Merkez yoklaması adaylığı istemiyle başvuran kişilerle, MYK kararıyla doğrudan üyeliğe kabul edilenler, partili olarak bakanlık, TBMM üyeliği, belediye başkanlığı, belediye ve il genel meclisi üyeliği yapmış olanlar, parti örgütünde seçimle bir göreve gelmiş olanlar için bir yıllık parti üyeliği şartı aranmamaktadır.⁵³⁰

CHP'de bir kişi iki dönem üst üste merkez adayı gösterilememektedir. Ancak bu kural, bir yıldan fazla olmamak kaydıyla son seçimin yapıldığı tarih izleyen 1 Ekim günü başlayacak yasama yılı tamamlanmadan seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde uygulanmamaktadır.⁵³¹

CHP 'nin Aday Saptama Yönetmeliği'nde aday yoklaması usulünde basit aday yoklaması ve genişletilmiş aday yoklaması ayrımı yapılmıştır.⁵³²

Basit aday yoklaması, bir seçim çevresi içinde kayıtlı belirtilen parti üyelerinin yargı gözetim ve denetimi altında yapacakları seçimle adayları belirlemesi olarak tanımlanmıştır.⁵³³

Genişletilmiş aday yoklaması ise bir seçim çevresi içinde bulunan, üye aidatını düzenli şekilde ödemiş üyelerin yargı gözetim ve denetimi altında yapacakları seçimle adayları belirlemesidir.⁵³⁴

⁵²⁹ CHP Aday Saptama Yönetmeliği m.3/1.

⁵³⁰ CHP Aday Saptama Yönetmeliği m.3/2.

⁵³¹ CHP Aday Saptama Yönetmeliği m.8/4.

⁵³² CHP Aday Saptama Yönetmeliği m.10.

⁵³³ Basit aday yoklamasında oy kullanacaklar şunlardır; a. Kongrelerinde seçilmiş olan il ve ilçe başkanları ile yönetim kurulu üyeleri, b. Partili belediye başkanları ile partili belediye meclisi üyeleri, c. Partili il genel meclisi üyeleri, d. İlin partili mevcut ve eski TBMM üyeleri, e. Milletvekili aday adayları, f. O seçim çevresinde üye olarak yazılı olan Parti Meclisi üyeleri ve Yüksek Disiplin Kurulu Başkanı ve üyeleri ile il disiplin kurulu başkanı ve üyeleri, g. Seçim çevresindeki ilçelerin kongre delegeleri ve o çevrede il kongresi delegeleri, h. O seçim çevresinde üye yazılı kurultay delegeleri, i. Seçim çevresi içindeki sendikalar ile meslek örgütlerinin parti üyesi olan başkanları.

⁵³⁴ CHP Aday Saptama Yönetmeliği m.10/ B.

CHP'nin parti programında ise milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir: " *Demokrasi aynı zamanda halkın seçimlerde daha etkin bir biçimde söz sahibi olmasıdır. Bunun için CHP siyasi partilerin seçimlerde seçilecek milletvekili sayısının iki misli aday adayı göstermelerini ve bunlar arasında nihai aday listesinin tespitinin halkın tercihine göre yapılmasını hedeflemektedir.*"⁵³⁵

Belirtilen düzenlemelerden sonra CHP'nin milletvekili adaylarının belirlenmesinde uygulamadaki durumu şöyle gerçekleştirmiştir:

24 Haziran 2018 27. dönem milletvekili seçimlerinde, parti tüzüğünde yer alan % 15 merkez yoklaması ile aday belirleme kuralının, alınan erken seçim kararından kaynaklanan seçim takvimi sıkışıklığı gerekçesiyle uygulanmayacağı belirtilmiştir. Bahsedilen dönemde CHP Genel Başkan Yardımcısı olan Bülent Tezcan, aday tespiti konusuyla ilgili gerçekleştirilen PM toplantısından sonra yaptığı açıklamasında, tüm seçim çevrelerinde merkez yoklamasıyla milletvekili adaylarının belirlenmesine oy birliğiyle karar verildiğini belirtmiştir.⁵³⁶

7 Haziran 2015 seçimlerinde ise yine PM'nin aldığı karar doğrultusunda 45 seçim bölgesinde hakim denetiminde ön seçim yöntemiyle milletvekili adayları tespit edilmiştir. Bu seçim çevrelerinin arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Trabzon gibi nüfusu fazla olan iller de bulunmaktadır. Bu ön seçimlerde yaklaşık olarak 760 bin parti üyesinin oy kullanma hakkı bulunurken, ön seçime katılım ise % 50 seviyesinde gerçekleşmiştir.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu bu ön seçimlerde İzmir ikinci bölgeden ön seçime katılmıştır. Ve katıldığı seçim bölgesinde birinci olmuştur. Fakat ilk sıranın genel merkez kontenjanından bir kadına ayrılması kararlaştırıldığı için Kılıçdaroğlu 2015 milletvekili seçimlerine ikinci sıradan aday olarak katılmıştır.⁵³⁷ Parti liderinin ön seçime katılmasının demokratik bir davranış olduğu belirtilmelidir.

CHP, 2002'de 11 şehirde teşkilat yoklaması, 2007 seçimlerinde 6 şehirde ön seçim, 2011 seçimlerinde 27 şehirde ön seçim, 2 şehirde ise teşkilat yoklaması yöntemini tercih etmiş, geriye kalan 52 şehirde ise merkez yoklaması yöntemiyle adaylarını belirlemiştir. Son

⁵³⁵ CHP Parti Programı, s. 20.

⁵³⁶ <http://mecliste.org/mecliste-org-dan/milletvekili-adaylarini-partiler-nasil-belirliyor> (E.T. 06.03.2020).

⁵³⁷ <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/il-il-chp-on-secim-sonuclari-787437/> (E.T. 06.03.2020).

zamanlarda ise parti yönetimi tarafından parlamenterlerin lider sultasından kurtarılması gerekçesi sunularak milletvekillerini millet seçmesi gerektiği önerisi dillendirilmektedir.⁵³⁸

3.6.2.3. Milliyetçi Hareket Partisi

9 Şubat 1969 tarihinde Alparslan Türkeş tarafından kurulmuş olan Milliyetçi Hareket Partisi, 2007 genel seçimlerinden bu yana TBMM'de yer almıştır. Parti tüzüğü, MHP'nin 40. kuruluş yılı olan 2009 yılında, 8 Kasım tarihinde yapılan olağan büyük kongrede kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu tüzüğün 89 ile 94.maddeleri arasında milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri düzenlenmiştir.

MHP Tüzüğü'nde milletvekili adaylığına başvuru ve izin hususu şöyle yer almıştır.

Milletvekili seçimlerinde partiden aday olmak isteyenler süresi içinde gerekli evrakları ile birlikte yazılı olarak parti genel merkezine müracaat ederler. Yapılan müracaatlar Başkanlık Divanıca, yapılacak araştırma ve inceleme sonucuna göre değerlendirilir. Başkanlık Divanı değerlendirme sonuçları MYK'da görüşülerek durumları uygun görülenlerin aday yoklamalarına katılmalarına izin verilmektedir.⁵³⁹ Tüzüğün 51. Maddesinde düzenlenen Başkanlık Divanı ise Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcıları, Genel Sekreter ve Genel Sekreter Yardımcılarından oluşmaktadır.

MHP milletvekili adayları ile bunların listelerdeki sıraları, merkez adaylığı, merkez yoklaması, teşkilât yoklaması, ön seçim, usullerinden birisi, birkaçı veya tamamının bir arada veya ayrı ayrı uygulanması ve SPK'nın ilgili hükümlerine uyularak tespit edilmektedir. Hangi seçim çevresinde, hangi usulün uygulanacağına MYK karar vermektedir.⁵⁴⁰

Merkez adayları, TBMM üye tam sayısının %5'ini aşmamak ve ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya diğer aday yoklama usullerinin yapılma tarihinden en az 10 gün önce YSK'ya bildirmek şartıyla Genel Başkan tarafından tespit edilir. Partinin genel başkanı, merkez adayları belirlenmesinde gerekli görmesi halinde ilgili teşkilatın görüşünü de almaktadır.⁵⁴¹

⁵³⁸ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/milletvekillerini-millet-secsin-41542539>) (E.T. 06.03.2020).

⁵³⁹ https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf (E.T. 07.03.2020).MHP Parti Tüzüğü m.94, s. 128.

⁵⁴⁰ MHP Parti Tüzüğü m.89.

⁵⁴¹ MHP Parti Tüzüğü m.90.

Bir seçim çevresinde parti teşkilatı bulunmaması, başvuru yapan tek aday olması, herhangi bir nedenle o seçim çevresinde ön seçim yapılmasının mümkün olmadığına ilçe seçim kurulu başkanlığınca bildirilmesi veya yapılan ön seçimlerin yetkili seçim kurulunca iptal edilmesi gerekçeleriyle ve MYK'nın gerekli gördüğü durumlarda, parti adaylarının MYK tarafından tespit edilmesi, merkez yoklaması olarak tanımlanmıştır. Merkez yoklaması yapılacak seçim çevreleri MYK tarafından tespit edilmektedir. MYK, bütün seçim çevrelerinde merkez yoklaması kararı alabileceği gibi, gerekli gördüğü seçim çevrelerinde de merkez yoklamasına karar verebilmektedir.⁵⁴²

MYK'nın karar vermesi halinde, teşkilat yoklaması ; il başkanı, il yönetim kurulu asil üyeleri, il disiplin kurulu başkanı ile o il çevresindeki ilçe başkanlarından oluşan kurul tarafından yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif esasına göre yapılmaktadır.⁵⁴³

Yine MYK'nın karar vermesi halinde, ön seçimler, seçim çevresindeki partiye kayıtlı bütün üyelerin katılımı ile gerçekleştirilmektedir. Ön seçimde yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif usulü uygulanır. Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, ön seçim için de esas alınır. Adayların eşit oy almaları hâlinde hangisinin bir üst sırada yer alacağına ise MYK karar vermektedir.⁵⁴⁴

Belirtilen düzenlemelerden sonra MHP'nin milletvekili adaylarının belirlenmesinde uygulamadaki durumu şöyle gerçekleştirmiştir:

24 Haziran 2018 27. dönem milletvekili seçimlerinde, milletvekili adaylarını, il ve ilçe teşkilatlarının görüşüne de başvurarak, merkez yoklaması yöntemiyle belirlemiştir. Milletvekili aday adayları, genel merkez ve partinin il ve ilçe teşkilatlarında kurulmuş komisyonların incelemesinden geçmiştir. Özellikle il ve ilçe başkanlarının da görüşleri alınmıştır.24 Haziran öncesinde milletvekili olan kişilerin adaylıkları konusunda ise nihai kararı genel başkanın vereceği belirtilmiştir.⁵⁴⁵

MHP, 2002- 2018 arasındaki seçimlerde adaylarını merkez yoklaması yöntemiyle belirlemiş ve temayül yoklamalarından da yararlanmıştır.

⁵⁴² MHP Parti Tüzüğü m.91.

⁵⁴³ MHP Parti Tüzüğü m.92.

⁵⁴⁴ MHP Parti Tüzüğü m.93.

⁵⁴⁵ <http://mecliste.org/mecliste-org-dan/milletvekili-adaylarini-partiler-nasil-belirliyor> (E.T. 06.03.2020).

3.6.2.4. İyi Parti

25 Ekim 2017 tarihinde Meral Akşener liderliğinde kurulmuş olan İyi Parti katıldığı ilk genel seçim olan 24 Haziran 2018 seçimlerinde millet ittifakı içinde yer alarak TBMM'de 43 milletvekiliyle temsil edilmeyi başarmıştır. Milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemleri ve adaylık başvuru usulü Parti Tüzüğü'nün 69. ve 70. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere göre adaylık başvurusu şöyle yapılmaktadır:

GİK'in belirleyeceği seçim takvimi ve esaslar uyarınca, aday adaylığı başvuruları 70. maddede belirtilen yerlere ve gerekli belgelerle birlikte yazılı olarak yapılır. SPK ve seçim kanunlarınca belirlenen esaslar çerçevesinde aday olamayacaklar ve partinin genel politikalarına aykırı durum, tutum ve davranışları tespit edilenler ile belirtilen gün ve saatten önce il ve ilçe teşkilatlarındaki görevlerinden istifa etmeyen kişilerin adaylıkları reddedilmektedir. Ön inceleme sonucunda, ön seçim, teşkilat yoklaması (aday yoklaması) ve merkez yoklamasına katılacak aday adayları, 70. maddede sayılan ön incelemeye yetkili kurullar tarafından belirlenirler.⁵⁴⁶

Ön incelemede, mülakat, anket, araştırma gibi tespit yöntemleri ile komisyon oluşturulması gibi konular GİK tarafından kararlaştırılmaktadır. Aday adaylarının başvuruları ile kararları, GİK ve il ve ilçelerdeki ön inceleme kurullarının salt çoğunluğunun oyu ile alınır. Aday adaylığı reddedilenler ön seçime katılamamaktadır.

Milletvekili adaylarının belirlenmesinde kullanılacak yöntemlere ilişkin düzenleme ise şu şekildedir:

Yapılacak genel, kısmi ve ara seçimlerde aday belirleme usulü, SPK ve ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde, ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklaması veya merkez adaylığıdır. Aday tespitinde hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına GİK karar verir.⁵⁴⁷

GİK tarafından yapılan ön inceleme sonunda aday adaylığı uygun görülenler arasından adayların sıralaması için ön seçim, teşkilat yoklaması (aday yoklaması) ve merkez yoklaması usullerinden biri veya birkaçı veya tamamı uygulanabilmektedir.

⁵⁴⁶ <https://iyiparti.org.tr/Assets/Upload/iyiparti-tuzuk-20191004.pdf> (E.T. 07.03.2020). İyi Parti Tüzüğü m.69.

⁵⁴⁷ İyi Parti Tüzüğü m.70.

Ön seçim; yargı denetim ve gözetiminde, her seçim çevresinde İyi Parti üyelerinin tamamının oy kullanarak, adayların ve liste sıralamalarının belirlendiği yöntem olarak tanımlanmıştır. Ön seçim ile aday tespiti yapılacak seçim çevresinde, İyi Parti'nin seçmen sayısının en az yüzde üç oranında üyesi olması şartı aranmıştır. GİK her seçim çevresi için bu oranı değiştirebilme yetkisine sahiptir.⁵⁴⁸

Teşkilat yoklaması, SPK'da yazılı usul ve esaslara göre, yargı denetim ve gözetiminde, mahalle, belde ve köy temsilcileri, il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve asıl üyeleri, il disiplin kurulu başkan ve asıl üyeleri, il ve ilçe kongre asıl delegeleri ile kurultay asıl delegeleri, İyi Partili belediye başkanları ve belediye ve il genel meclis üyeleri, üyeliği devam eden İyi Parti il ve ilçe kurucu üyeleri, eski ve seçilmiş il ve ilçe başkanları ile milletvekillerinin tamamının oy kullanmasıyla milletvekili adaylarının belirlendiği yöntemdir.⁵⁴⁹ Adayların eşit oy almaları hâlinde eşit oy alan adaylar arasında ilçe seçim kurulu tarafından kura çekilmektedir.⁵⁵⁰

Merkez Yoklaması, aday adaylıkları kabul edilen kişilerin, seçim çevrelerine göre aday ve liste sıralamalarının, gerekli görülmesi halinde, teşkilat yoklaması, üye tabanlı temayül yoklaması veya kamuoyu araştırmaları ve benzeri GİK tarafından belirlenecek yöntemlerin birlikte, müstakil veya kısmen uygulanması sureti ile tespit edilmesi şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁵¹

İyi Parti tüzüğünde kontenjan adaylığına ise şu şekilde yer verilmiştir: Adayların sıralaması ön seçim veya teşkilat yoklaması usulüyle belirlense de, Parti genel başkanı, TBMM üye tam sayısının yüzde beşini aşmamak kaydıyla merkez aday kontenjanını kullanabilmektedir. Aday belirlemeden on beş gün önce bu kontenjanlar YSK'ya bildirilir.⁵⁵²

Kontenjan aday belirlenmesiyle ilgili bazı sınırlamalar öngörülmüştür. Bir seçim çevresinde, genel başkan tarafından ikiden fazla art arda sıralanacak şekilde ve dörtten fazla aday gösterilememektedir. Genel başkan tarafından kontenjan aday gösterilecek kişiler, ön seçim ve teşkilat yoklaması seçimlerine aday olarak katılamazlar.⁵⁵³

⁵⁴⁸ İyi Parti Tüzüğü m. 70- A / 2.

⁵⁴⁹ İyi Parti Tüzüğü m. 70- B.

⁵⁵⁰ İyi Parti Tüzüğü m. 70- B /5.

⁵⁵¹ İyi Parti Tüzüğü m. 70- C.

⁵⁵² İyi Parti Tüzüğü m. 70-D/ 2.

⁵⁵³ İyi Parti Tüzüğü m. 70- D /4 , 5.

İyi Parti programında milletvekili adaylarının belirlenmesiyle ilgili şu hususa yer verilmiştir:

Milletvekili seçimlerinde aday belirlemedeki kontenjan oranı %5 ile sınırlanacaktır. Kontenjan milletvekili adayları haricindeki adaylar parti üyeleri tarafından doğrudan seçilebilecektir.⁵⁵⁴

Belirtilen düzenlemelerden sonra İyi Parti'nin milletvekili adaylarının belirlenmesinde uygulamadaki durumu şöyle gerçekleştirmiştir:

Kurulmasının ardından 10 ay geçmeden bir erken seçim görülmüş olması gerekçesiyle milletvekili adayları parti genel merkezi tarafından belirlenmiştir. 24 Haziran milletvekili seçimleri için GİK tarafından milletvekili adaylarının belirlenmesine ilişkin merkez yoklaması yapılacağı ve bu nedenle 6 kişilik komisyon kurulacağı belirtilmiştir. Komisyonun üyeleri ise parti genel başkanı tarafından belirlenmiştir.⁵⁵⁵ Bu durum ise parti içi demokrasiye aykırıdır. Zira böyle bir kurulun genel başkan tarafından belirlenmesi parti liderinin istemediği bir kişinin aday olmaması sonucunu doğurması muhtemeldir. Zemin hazırlamıştır.

3.6.2.5. Halkların Demokratik Partisi

HDP 15 Ekim 2012 tarihinde kurulmuştur. 7 Haziran 2015 seçimlerinden beri TBMM'de yer almaktadır. Milletvekili adaylarını belirleme yöntemleriyle ilgili düzenleme 22 Haziran 2014 tarihindeki 2. Olağanüstü Kongre'de kabul edilmiş olan HDP Tüzüğü'nün genel hükümler kısmında yer almaktadır. Parti Tüzüğü'nün 48.maddesine göre:

Genel ve yerel seçimlerde aday olacak parti üyeleri, üye ya da delegelerin oy kullanacağı ön seçimle ya da merkez yoklaması ile belirlenir. Hangi usullerin uygulanacağına Parti Meclisi'nin karar vereceği belirtilmiştir.⁵⁵⁶

Konuyla ilgili bir kongre kararında ise, milletvekili adaylarının belirlenmesiyle ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir: "*Aday belirleme gibi seçim sürecinin tüm çalışmalarını, Halkların Demokratik Kongresi bileşeni partiler, siyasi gruplar, örgütler, kadınlar, lgbti'ler, bağımsız bireyler, inanç grupları, gençlik hareketleri, farklı kimlik ve kültür temsilcileri*

⁵⁵⁴ İyi Parti Programı, s. 9. https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_programi.pdf (E.T. 07.03.2020).

⁵⁵⁵ <https://www.habererk.com/siyaset/iyi-parti-de-merkez-yoklamasi-karari-h49935.html> (E.T. 07.03.2020).

⁵⁵⁶ <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-tuzugu/10> (E.T. 07.03.2020).

*olarak çoğulculuğumuz ve zenginliklerimizle hep birlikte örgütleyecek, hep beraber hayata geçireceğiz.*⁵⁵⁷

25 Nisan 2018 tarihinde yapılan parti meclisi toplantısında, 24 Haziran 2018 tarihinde yapılacak olan 27. dönem milletvekili seçimlerinde gösterilecek parti adaylarının, verilen erken seçim kararı nedeniyle, merkez yoklaması yöntemiyle belirleneceği kararı alınmıştır.

Bunun yanında milletvekili adaylarını tespit etme yetkisi dahil seçimle ilgili olan tüm işlemleri yürütme yetkisi MYK'ya verilmiştir. HDP eş genel başkanlarının, kadın ve gençlik kolları temsilcilerinin de katılımıyla merkezi aday belirleme komisyonu oluşturularak milletvekili adayları tespit edilmiştir.⁵⁵⁸

7 Haziran 2015 genel seçimleri öncesinde HDP'nin milletvekili adaylarını belirleme süreciyle ilgili basına yansıyan birtakım haberler dikkat çekmiştir.

CHP İstanbul milletvekili Dursun Çiçek, 2015 seçimleri öncesinde CHP genel merkezine ön seçim için başvurusunu gerçekleştirmesinden sonra dönüş yolculuğu sırasında yaşadığı olayı şöyle anlatmıştır: " Uçakta iki kişi yaklaştı ve HDP'nin milletvekili aday adayı olduklarını söylediler. Adaylık için başvurduk dediler. Bizde ön seçim oluyor dedim. Sizde nasıl oluyor diye sordum? Bizde bu listeler önce Kandil'e gidiyor sonra İmralı'ya gidiyor çizmezlerse aday oluyoruz dediler. "^{559 560}

⁵⁵⁷ <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/temel-metinler/hdk-3-genel-kurul-kararlari/124> (E.T. 07.03.2020).

⁵⁵⁸ <http://mecliste.org/mecliste-org-dan/milletvekili-adaylarini-partiler-nasil-belirliyor> (E.T. 06.03.2020).

⁵⁵⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/chpli-dursun-cicek-2015te-hdp-aday-adaylari-40728583> (E.T. 07.03.2020).

⁵⁶⁰ Yine konuyla ilgili başka bir iddiada şöyledir: Terör örgütü PKK'nın sözde lideri Abdullah Öcalan ile İmralı'da gerçekleştirilen görüşmelerle ilgili Avrupa'da bir yayınevi tarafından basılan İmralı notlarını kapsayan bir kitapta yer alan iddia alt satırda yer alan konuşmanın gerçekleştiği şeklindedir:

Öcalan: Kim belirledi bunları ?

İdris Baluken: Seçim komisyonunun çalışmalarıyla belirlendi.

Öcalan: Kimdir bu seçim komisyonundakiler ? Bunlar Kandil tarafından mı belirlendi, yoksa siz mi belirlediniz?

Sırrı Süreyya Önder: Kandil belirledi.

Öcalan: Tamamıyla mı onlar belirledi? Parti meclisinde belirlenmedi mi bu komisyon?

Pervin Buldan: Hayır. Parti Meclisi'nde ya da MYK'da belirlenmedi.

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/aktuel/idris-kardas/2018/06/20/hdpye-dair-buyuk-illuzyon> (E.T.07.03.2020).

3.6.2.6. Saadet Partisi

Fazilet Partisi'nin AYM tarafından kapatılmasının ardından 20 Temmuz 2001 tarihinde kurulmuş olan Saadet Partisi, 24 Haziran 2018 genel seçimlerinde kendi listesinden gösterdiği adaylardan milletvekilliği kazanamamıştır. Halihazırda mecliste bulunan SP'li bir milletvekili ise millet ittifakı kapsamında CHP'nin milletvekili aday listesinden seçilmiştir.⁵⁶¹

SP'nin milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin düzenlemelere parti tüzüğü'nün 52 ile 61. maddeleri arasında yer verilmiştir.

Seçimlerde aday adayı olacaklarda kanunun istediği nitelikler bulunmalıdır, bu nitelikteki aday adaylarından hangi şartları taşıyanların aday adaylıklarının kabul edileceği ve başvuru şekli GİK tarafından belirlenmektedir.

Milletvekili seçimlerinde, GİK'in milletvekili adaylarını tespiti: Ön seçim , aday yoklaması, merkez yoklaması, usullerinden biri veya birkaçı ile yapılabilmektedir. Hangi seçim çevresinde hangi yöntemle aday tespiti yapılacağına yine GİK karar vermektedir.⁵⁶²

Ön seçim, Siyasi Partiler Kanunu'nun önseçimle ilgili hükümleri uyarınca yapılacağı belirtilmiştir. Bir kimse aynı seçim için birden fazla yerde ön seçime katılamaz ve ön seçime katıldıktan sonra başka bir partiden merkez aday olamaz. Ön seçimde eşit oy alanların hangisinin üst sırada olacağına GİK karar vermektedir.⁵⁶³

Aday yoklaması ise, seçim çevrelerine giren il ve ilçelerin seçilmiş kongre delegeleri, İl Yönetim ve Disiplin Kurulu Başkan ve Üyeleri ile İlçe Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeleri, o ilin Milletvekilleri, partili Belediye Başkanları, Belediye ve İl Genel Meclisi Üyelerinin katıldığı oylama ile gerçekleşmektedir.

Merkez yoklaması, milletvekili adaylarını Genel İdare Kurulu'nun belirlemesiyle yapılmaktadır. Aday listelerinde herhangi bir eksilme olduğu takdirde, listenin tamamlanma yetkisi GİK'e tanınmıştır.

Milletvekili adaylığı için parti üyesi olma şartı aranmamaktadır. Ancak seçimi kazanan adaylar parti üyesi olmaktadır.

⁵⁶¹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sp-chp-listesinden-meclise-40876744> (E.T.09.03.2020). / SP'li olup CHP listesinden milletvekili seçilen Cihangir İslam ise partisinden istifa ederek, bağımsız milletvekili olmuştur.

⁵⁶² <https://saadet.org.tr/tuzuk.pdf> / (E.T. 09.03.2020). SP Tüzüğü m.52.

⁵⁶³ SPTüzüğü m.60.

3.6.2.7. Büyük Birlik Partisi

29 Ocak 1993 tarihinde kurulmuş olan BBP mevcut TBMM'de 1 milletvekiliyle temsil edilmektedir. O isim de partinin kendi listesinden değil, cumhur ittifakı kapsamında AK Parti'nin aday listesinden seçilmiştir. Milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin düzenlemelere parti tüzüğü'nün 60 ile 61. maddelerinde yer verilmiştir.

Milletvekili adaylık başvurularını kabul etme veya etmeme yetkisi MKYK'ya verilmiştir. Partinin milletvekili adaylarının ve sıralamaların tespiti, ön seçim, teşkilat yoklaması, merkez yoklaması yöntemlerinden birisi veya hepsi ile yapılabileceği belirtilmiştir.⁵⁶⁴

MKYK'nın belirlediği yerlerde aday tespiti ön seçimle yapılabilmektedir. Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi ön seçim için de esas alınırken, adayların eşit olmaları halinde hangi adayın üst sırada yer alacağına MKYK tarafından karar verilmektedir.

Teşkilat yoklaması ise, Partinin, İl Başkanı, İl Yönetim Kurulu Asıl ve Yedek Üyeleri, İl Disiplin Kurulu Asıl ve Yedek Üyeleri, o il çevresindeki İlçe Başkanları, İlçe Yönetim Kurulu Asıl ve Yedek Üyeleri, partili il, ilçe ve belde Belediye Başkanları, yan kuruluş başkanları, İl Genel Meclisi Üyeleri, Belediye Meclis Üyeleri ve Büyük Kurultay Delegelerinden oluşan bir Seçmenler Kurulu tarafından gizli oy açık tasnif usulüyle adayların belirlenmesi şeklinde tanımlanmıştır. Teşkilat yoklaması ilgili Seçim Kurulu'nun gözetimi ve denetimi altında yapılmaktadır.

MKYK gerekli gördüğü durumlarda SPK'da belirtilen usul ve esaslarla, belirlediği yerlerde Merkez Yoklaması yoluyla aday tespitinde bulunabilme yetkisine sahiptir.⁵⁶⁵

BBP'de kontenjan adaylığı hususu ise şöyle düzenlenmiştir: Merkez adayları, SPK'nın 37. maddesinin 2. fıkrası'na göre merkez yoklamasıyla belirlenmiş olan adaylardır. Parti ön seçim ya da teşkilat yoklaması yaptığı seçim çevrelerinde de, toplamı TBMM üye tam sayısının %5'ini aşmamak üzere ilini, seçim çevresi ve sırasını bütün yurtda aynı günde yapılacak aday tespitinden en az on gün önce YSK'ya bildirmek şartıyla merkez adayı gösterebilir.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ BBP Tüzüğü m.60. <https://www.bbp.org.tr/sayfa/partimiz/tarihce> (E.T. 08.03.2020).

⁵⁶⁵ BBP Tüzüğü m.60.

⁵⁶⁶ BBP Tüzüğü m.61.

3.6.2.8. Demokrat Parti

27 Mayıs 2007 tarihinde DYP'nin isim değiştirmesi sonucunda kurulmuştur. Halihazırda TBMM'de 1 milletvekili ile temsil edilmektedir. O isim de partinin kendi listesinden seçilmemiş olup millet ittifakı kapsamında İyi Parti'nin aday listesinden seçilmiştir. Milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin düzenlemeler ise parti tüzüğünün 78. maddesinde yer almaktadır.

Milletvekili adaylık başvurusu, GİK başka bir karar vermiş olmadıkça, parti genel merkezine yapılmaktadır. Milletvekili seçimlerinde, aday adaylıkları GİK tarafından uygun bulunanlar arasından, milletvekili adaylarının belirlenmesi: ön seçim, aday yoklaması, merkez yoklaması, yöntemlerinden biri veya birkaçı ile gerçekleştirilmektedir.⁵⁶⁷

Parti adaylarının tespitinde, hangi seçim çevresinde, hangi yöntemin uygulanacağına GİK tarafından gizli oyla karar verilmektedir. GİK, bu kararı vermeden önce seçim çevresi parti teşkilatlarının görüşlerini alır. Seçim çevreleri için ayrı ayrı müzakere açılır ve her bir müzakerenin sonucunda gizli oylama yapılmaktadır. GİK üyeleri aday tespit yöntemlerinin yazılı olduğu oy pusulaları üzerinde tek bir yöntemi işaretleyerek oy kullanmaktadırlar. En fazla oyu alan yöntem, o seçim çevresi için uygulanacak aday belirleme yöntemi olarak seçilmiş olur.⁵⁶⁸

Bir seçim çevresinde merkez yoklaması ile aday belirlenmesine karar verilebilmesi için GİK'te yapılacak oylamada üye tam sayısının en az yarısının oyu gerekmektedir. GİK, hangi seçim çevresinde hangi yöntem ile aday belirleneceğine dair kararı partiye aday adaylığı başvuruları için konulan süre dolmadan en az yedi gün önce almakta ve ilan etmektedir.⁵⁶⁹

DP Tüzüğüne göre ön seçim; Seçim çevresinde partiye kayıtlı tüm üyeler tarafından yapılır. Aday yoklaması ise belirlenen seçmenlerce yapılan milletvekili aday tespit işlemidir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ DP Tüzüğü <http://www.demokratparti.org.tr/> (E.T.09.03.2020.)

⁵⁶⁸ DP Tüzüğü s. 42.

⁵⁶⁹ DP Tüzüğü s. 42.

⁵⁷⁰ Bu seçmenler şunlardır: 1. Seçim çevresinde oturan ve üyelikleri devam eden, a. DP Kurucuları, b. Eski Bakan ve Milletvekilleri, c. İlçe ve İl Eski Başkanları, d. Belediye Eski Başkanları, e. Genel İdare Kurulu, Yüksek Haysiyet Divanı ve Merkez Karar Kurulu üyeleri, 2. Çevrenin partili bakan ve milletvekilleri, 3. Parti il ve ilçe yönetim kurulu başkanları ile asil ve yedek üyeleri, 4. Parti il disiplin kurulu başkanları ile asil ve yedek üyeleri, 5. Partili il genel meclis üyeleri, 6. Partili belediye başkanları ve belediye meclis üyeleri, 7. Seçim evresinin köy ve mahalle muhtarları, 8. Köy, mahalle ve beldelerin ilçe kongresi delegeleri, 9. İlçelerin il

Başkanlık Divanı, ön seçim veya aday yoklaması yapılmasına GİK tarafından karar verilen seçim çevrelerinde, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az on gün önce YSK'ya bildirmek şartıyla merkez aday gösterme yetkisine sahiptir.⁵⁷¹

Merkez yoklaması; GİK tarafından gizli oyla yapılan aday tespit ve sıralamasıdır. Merkez yoklaması yapılacak seçim çevreleri için ayrı ayrı müzakere açılır ve her bir müzakerenin sonunda oylama yapılır. GİK'te yapılacak müzakerelerde, teşkilat talepleri, seçim çevresinde yapılan kamuoyu araştırmaları, aday özellikleri ve seçim çevresinin bölgesel özellikleri öncelikle dikkate alınmaktadır.⁵⁷²

3.6.2.9. Demokrasi ve Atılım Partisi

9 Mart 2020 tarihinde kurulan DEVA Partisi, TBMM'de 1 milletvekili ile temsil edilmektedir. Milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri, parti tüzüğünün Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Adaylarının Tespiti başlıklı 70. maddesinde düzenlenmiştir.

Tüzüğe göre; milletvekili adayları, ön seçim, aday yoklaması veya merkez yoklaması yöntemlerinden biri veya birkaçının birlikte uygulanması ile belirlenmektedir. Milletvekili adaylarının en az %50'sinin tespiti ve sıralanması için ön seçim veya aday yoklaması yapılacağı belirtilmiştir.

Merkez adaylığı konusu da tüzükte yer alan bir diğer husustur: Milletvekili seçiminde ön seçim ve aday yoklaması yöntemleri ile aday belirleme işlemi yapılan yerlerde, TBMM toplam üye sayısının %5'ini aşmamak şartıyla, ilini, seçim çevresini ve liste sırasını ön seçim

kongresi delegeleri, 10. İllerin Büyük Kongre delegeleri, 11. Köy ve mahallerden seçilen aday tespit delegeleri, 12. Son milletvekili genel seçiminde partinin ilçede aldığı oydan 4000 oy düşüldükten sonra kalan oyun her bir 75 oy için bir kişi olmak üzere seçilecek aday tespit delegeleri belirlenir. Aday tespit delegeleri, ilçe kongresi delegeleri ile beraber seçilir. Bu delegeliklerin köy ve mahallelere tahsisi, son milletvekili genel seçiminde köy ve mahallelerde partinin aldığı en yüksek oydan başlamak üzere yapılacak sıralamaya göre olur. Mahalle ve köylerin 75 den az olan kısımları da büyüklüklerine göre sıralanır ve artan delegelik varsa ona göre tahsis yapılır. Delegeler o mahalle ve köy seçmen listesine kayıtlı olanlardan seçilir. 13. Kongrelerini yapmış yan kuruluşların aday yoklaması seçmeni olabilmeleri için, kongrelerinin “Başkanlık Divanınca Onaylanarak Kesinleşmiş” yan kuruluş başkanları ile yönetim kurulu asıl üyeleri.

⁵⁷¹ DP Tüzüğü s. 43.

⁵⁷² DP Tüzüğü s. 43.

veya aday yoklamasından önce YSK'ya bildirerek merkez adayı gösterilebilecektir. Merkez adayı gösterme yetkisi ise Genel Merkez Yönetim Kurulu'na tanınmıştır.⁵⁷³

Ön seçim, seçim çevresindeki partiye kayıtlı bütün üyelerin, katılımıyla, yargı gözetim ve denetimi altında, gizli oy, açık tasnif esasına göre adayların ve sıralamaların belirlenmesi olarak tanımlanmıştır.

Bir seçim çevresinde aday belirleme işleminin aday yoklaması yöntemi ile yapılması halinde bu seçim çevresinde aday yoklamasında oy kullanabilecek kişiler GMYK tarafından belirlenmektedir. Merkez yoklaması ile aday belirleme yetkisi de GMYK'ya verilmiştir.

Ön seçim veya aday yoklaması ile belirlenmiş aday listelerinde istifa, ölüm veya kısmen iptal gibi nedenlerle boşluk oluşması halinde, en çok oy almış alt sıradaki adaylar listeye eklenerek, boşluk tamamlanmaktadır. Merkez yoklaması ile yapılan listelerde meydana gelen boşluk, liste kaydırması yapılmadan boşalan sıranın doldurulmasıyla tamamlanır.

Milletvekili adaylık başvurularının tamamlanmasından sonra Genel Merkez Başkanlık Kurulu adaylarla ilgili yasal gereklilikler ve yönetmelikle belirlenecek kriterlere uygunluk açısından bir ön inceleme gerçekleştirmektedir. Bu incelemenin ardından, aday belirlenmesinde değerlendirmeye alınacak isimleri gösteren bir öneri listesi hazırlayıp, GMYK'ya gönderir. GMYK da bu liste üzerinde gerekli incelemeyi yaparak, önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklamasına katılabilecek adayları belirler.

Milletvekili adayı olabilmek için parti üyesi olma şartı aranmamaktadır. Ancak seçimi kazanan adayların partiye üyelik kaydının yapılacağı belirtilmiştir.⁵⁷⁴

II. TBMM Dışındaki Bazı Partiler

3.6.2.10. Vatan Partisi

15 Şubat 2015 tarihinde toplanan İşçi Partisi'nin gerçekleştirdiği olağanüstü kurultayında parti ismi değiştirilmiş ve böylece Vatan Partisi kurulmuştur. VP'nin 29 Haziran 2019 tarihli 7. olağanüstü genel kurultayında kabul ettiği tüzüğünün, adayların belirlenmesi

⁵⁷³ <https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-tuzugu> (E.T. 20.04.2020). DEVA Partisi Tüzüğü, m.21, s. 21.

⁵⁷⁴ <https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-tuzugu> (E.T. 20.04.2020).

başlıklı 44.maddesinde milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin düzenlemeye yer verilmiştir.

Milletvekili ve il genel meclisi seçimleri için, parti adaylarının belirlenmesinde ön seçim yapılması esası getirilmiştir. Partinin gerekli gördüğü hallerde adaylar, danışma toplantılarıyla belirlenen eğilimler esas alınarak merkez yoklamasıyla saptanmaktadır. Parti adaylarının hangi ilde, hangi yöntemle belirleneceğine karar verme yetkisi ise Merkez Karar Kurulu'na verilmiştir.⁵⁷⁵

3.6.2.11. Gelecek Partisi

13 Aralık 2019 tarihinde kurulmuş olan Gelecek Partisi'nin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri ve adaylık başvuru usulü parti tüzüğü'nün 110 ile 117. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

GP'de milletvekili adaylık başvurusu, Parti Yönetim Kurulu başka türlü karar almadıkça, doğrudan genel merkezdeki ilgili birime veya il başkanlıklarına adayın kendisi tarafından yapılmaktadır. Adaylık başvurularının tamamlanmasından sonra, Parti Başkanlık Kurulu tarafından, adaylar hakkında yasal nitelikler ve uygunluk açısından ön inceleme yapılır. Bu incelemeden sonra, adaylık değerlendirmesine alınacakları gösteren bir teklif listesi hazırlanır ve bu liste PYK'ya sunulmaktadır. PYK gerekli gördüğü incelemeyi yaparak ön seçim, aday yoklaması veya merkez yoklamasına katılabilecek aday adayları listelerini belirlemektedir.⁵⁷⁶

Milletvekili seçimlerinde, parti tüzüğü'nün 110. maddesinde belirtilen inceleme sonucu tespit edilen aday adayları arasından, adayların tespiti; ön seçim , aday yoklaması, merkez yoklaması yöntemlerinden birinin, birkaçının veya tamamının, aynı seçimde seçim çevresi ölçeğine göre aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçeğinde tam olarak uygulanması yoluyla yapılmaktadır. Hangi seçim çevresinde hangi yöntemin ve yöntemin hangi ölçekte uygulanacağına PYK tarafından karar verilmektedir.⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ <http://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/temel-belgeler/tuzuk-4125> (E.T. 10.03.2020).

⁵⁷⁶ <https://gelecekpartisi.net/parti/tuzuk/> (E.T. 17.03.2020).

⁵⁷⁷ GP Tüzüğü m.111.

Ancak milletvekili seçimleri için önem arz eden, ayrı bir düzenleme getirilmiştir. Milletvekili adaylarının belirlenmesinde, seçim çevrelerinin en az % 50'sinde ön seçim veya aday yoklaması yöntemlerinden birinin uygulanmasına özen gösterileceği belirtilmiştir.⁵⁷⁸

Parti Tüzüğüne göre ön seçim, o seçim çevresinde partiye kayıtlı bütün üyelerin ön seçim seçmeni olarak, oy kullanmasıyla parti adaylarını ve liste sıralamalarını belirlemeleri şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁷⁹ Aday yoklaması ise, aday yoklaması seçmeni⁵⁸⁰ olarak nitelenen partililer tarafından, yargı gözetim ve denetimi altında gizli oy, açık tasnif esasına göre, aday ve liste sıralamasının yapılmasıdır.

Merkez yoklaması yöntemi, tüzüğün 110. maddesine göre aday adaylıkları kabul edilenlerin, seçim çevrelerine göre aday ve liste sıralamalarının, doğrudan Parti Başkanlık Kurulu tarafından yapılmasıdır.⁵⁸¹

Gelecek Partisi'nde kontenjan adaylığı hususu ise şöyle düzenlenmiştir: Aday tespit ve sıralama işleminin, ön seçim veya aday yoklaması yöntemlerinden biri ile yapılmasına karar verilmiş olması hallerinde, TBMM toplam üye sayısının %5'ini aşmamak üzere ilini, seçim çevresini ve liste sırasını ön seçim veya aday yoklamasından önce YSK'ya bildirmek şartıyla Parti Genel Başkanı merkez adayı göstermeye yetkilidir.⁵⁸²

Ancak bu yetki bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Getirilen sınırlamalar ise şu şekildedir: Ön seçim veya aday yoklamasının kısmi uygulanması halinde, Genel Başkan'ın göstereceği kontenjan aday sayısı, ön seçim veya aday yoklaması yapılan seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısı toplamının %5'ini aşmamaktadır. Bir seçim çevresinde birden fazla ve iki milletvekili seçilecek seçim çevrelerinde Genel Başkan kontenjanı kullanılamaz. Seçimin yapılacağı tarihte milletvekili olanlar ile belediye başkanı olanlar, kontenjan yöntemi

⁵⁷⁸ GP Tüzüğü s. 77.

⁵⁷⁹ GP Tüzüğü m.112.

⁵⁸⁰ Yoklamanın yapılacağı seçim çevresinde oturmakta olan ve parti üyeliği devam eden: 1. Parti kurucuları, 2. Eski bakan ve milletvekilleri, 3. Belediye, il ve ilçe eski başkanları, 4. Yan kuruluş eski il ve ilçe başkanları ile 5. İlin Partili bakan ve milletvekilleri, 6. İlin Parti teşkilat kademeleri yönetim kurulları başkanları ile yönetim kurullarının asıl ve yedek üyeleri, 7. İl disiplin kurulu başkanı ile asıl ve yedek üyeleri, 8. Partili belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri, 9. Partili il genel meclisi üyeleri, 10. Parti yan kuruluşlarının il ve ilçe yönetim kurulları başkanları ile yönetim kurullarının asıl ve yedek üyeleri, 11. Parti üyeliği devam eden köy ve mahalle muhtarları, 12. İl ve ilçe kongresi asıl delegeleri, 13. İlin büyük kongre asıl delegeleri, 14. Partinin aday yoklaması tarihinden en az bir yıl önce belirlenmiş ve görevi devam etmekte olan mahalle ve köy temsilcileri ile 15. Ayrıca Seçim İşleri Yönetmeliğinde teşkilat yoklama seçmeni olarak açıklananlar.

⁵⁸¹ GP Tüzüğü m.115.

⁵⁸² GP Tüzüğü m.117.

ile aday gösterilemezler. Genel Başkan tarafından kontenjan adayı gösterilecekler, ön seçim ve aday yoklamasına katılamamaktadır.

3.6.2.12. Diğer Partiler ve Muhafazakar Yükseliş Partisi’ndeki İlginç Durum

Adayların belirlenmesiyle ilgili olarak ülkemizdeki aktif siyasi partilerin parti tüzüklerinde yer alan düzenlemeler incelenmiştir. Diğer partilerin birbirinin kopyası niteliğinde tabir edilebilecek hükümlere sahip olduğu görülmüştür. İnceleme sırasında Muhafazakar Yükseliş Partisiyle ilgili şu ilginç duruma rastlanmıştır. Muhafazakar Yükseliş Partisi Tüzüğü’nün Aday Tespiti başlıklı 89. Maddesinde “ Milliyetçi Hareket Partisi milletvekili adaylarını ve sıralamalarını... SPK’da belirtilen usullerle tespit eder“ hükmüne yer verilmiştir.⁵⁸³

TBMM’de iki milletvekiliyle temsil edilen Türkiye İşçi Partisi’nin Parti Tüzüğünde ise adayların belirlenmesiyle ilgili herhangi bir hüküm yer almamaktadır.

3.7. Öneriler

Ülkemiz siyasetinin en önemli sorunlarından birisi, siyasi partilerin parti içi işleyişinin demokratik olmamasıdır. Partilerin aday belirleme sürecinde uyguladığı yöntemlerin demokratik olmaması da parti içi demokrasinin en önemli sorunlarından birisidir. Bu yüzden parti içi demokrasinin hayata geçirilmesi amacıyla aday belirleme sürecinin demokratikleşme konusunun çözümü için birtakım önerilerin getirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaca cevap vermek amacıyla pekçok isim Türkiye’de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin önerilerde bulunmuştur.

⁵⁸³ <https://www.myp.org.tr/myp-tuzugu> (E.T. 03.08.2020). Konuyla ilgili Muhafazakar Yükseliş Partisi’ne e-posta gönderilmiştir.

3.7.1. Doktrin

3.7.1.1. Ön Seçim Önerisi

Araslı'ya göre adayların belirlenmesi konusundaki yetkinin siyasi partiler ve seçmenler arasında dengeli bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Günümüz demokrasisinde siyasi partilerin bulunduğu konum ve özellikle iktidara gelmiş bir partinin politikalarını uygulayabilmek için uyumlu çalışabilecek bir vekil kadrosuna ihtiyaç duyuyor olması dikkate alındığında aday belirlemede siyasi partilerin yetki sahibi olması gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu gerekçeler nedeniyle partilere tanınacak aday tespit yetkisi, demokrasinin özünü bağdaşmayacak şekilde, seçmenlerin aday belirleme sürecinden tamamen soyutlanmasına neden olmamalıdır. Zira böyle bir durum seçmenlerin kimlerin vekil olacağını belirleme hakkının kapsamını daraltır. Dengenin sağlanması için, partinin milletvekili adayları, parti üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilen ön seçim yöntemiyle belirlenmelidir. Ön seçimde, seçim çevresinden çıkartılacak milletvekili sayısının iki katı kadar aday belirlenir. Ve bu adaylar arasından seçmen, genel seçimlerde tercihli oy yöntemi kullanılarak, seçim çevresinden çıkacak vekil sayısınca dilediği adayların yanına işaretleme yaparak, oyunu kullanır. Böylece partinin vekil adayları belirlenirken parti içinde üyelerin katılımıyla ön seçim yöntemi ve genel seçimlerde de tercihli oy yöntemi uygulanarak, parti üyesi ve seçmenlerin vekil adaylarının belirlenmesine katılımı sağlanmış olur.⁵⁸⁴

Savcı; aynı şekilde milletvekili adaylarının belirlenmesi sürecinde yöntem olarak ön seçimin uygulanması gerektiği görüşündedir. Ancak bu ön seçimlere sadece parti üyeleri değil, seçim çevresindeki tüm seçmenlerin katılması sağlanmalıdır. Böylece aday belirleme süreci en geniş katılım seviyesine ulaşılarak gerçekleştirilmiş olacaktır.⁵⁸⁵

Tuncay, milli iradeyi en iyi yansıtabilecek yöntem olarak tanımladığı ön seçimlerin uygulanması gerektiğini savunmuştur. Zira ön seçime girecek olan milletvekili adayları kendi seçim çevresinin sorunlarıyla yakından ilgilenmek zorunda kalır. Aksi halde seçim çevresindeki parti üyelerinin oyunu alamayacak ve ön seçimin galibi olamayacaktır.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Araslı, s. 81-83.

⁵⁸⁵ Bahri Savcı, "Türkiye'nin Şartları Açısından Siyasal Partiler Rejimine Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C:20, S:1, 1965, s. 185-186. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/37324> (E.T. 28.05.2020)

⁵⁸⁶ Tuncay, s. 212-213.

Tuncer; vekil adaylarının belirlenmesinde ön seçim yönteminin kullanılmasını savunmaktadır. Çünkü ön seçim usulü parti liderinin parti içindeki hakimiyetini azaltır. Parti içi demokrasi ön seçim ile hayata geçirilmiş olur. Partinin yerel teşkilatı ve her bir şahıs olarak milletvekilleri parti yönetimi karşısında önemli bir konum kazanmış olur. Ancak ön seçimden bu sonuçların elde edilebilmesi için , parti üyelik kayıtlarının doğru ve düzenli bir şekilde tutulmuş olması gerekmektedir. Bu husus sağlanmadıkça Türkiye'de ön seçimin bahsedilen faydaları sağlaması mümkün değildir.⁵⁸⁷

3.7.1.2. Ön Seçim ve Belirli Oranda Merkez Yoklaması Önerisi

Bilir, aday belirleme konusundaki asıl önemli husus yetkinin parti ve seçmenlerin uzlaşmasını sağlayacak şekilde dağıtılmasıdır. Aday tespit yöntemleri arasından ön seçimin en ideal yöntem olduğu ortada olsa da bundan beklenen faydanın sağlanabilmesi için üye kayıtlarının sağlıklı olması ve sürekli bir biçimde parti üyelerine siyasi eğitim verilmesinin sağlanması gerekmektedir. Model önerisi açısından ise, aday belirlemede geniş katılımın ve demokratikliğin sağlanabilmesi için, ilk olarak parti içinde küçük bir eleme komitesi aday adayı başvurularının arasından son aday listesini hazırlamalıdır. Bu aşamadan sonra daha kapsamlı bir parti organı, halihazırda görevde olan partililerin ve milletvekillerinin adaylık başvurularını değerlendirir ve son aday listesinde bir takım değişiklikler gerçekleştirir. Son aşamada ise iki farklı komitenin katılımıyla ortaya çıkan son aday listesi üzerinde parti üyeleri milletvekili adaylarını belirler. Böylece aday belirleme sürecinde katılım en geniş ölçüde sağlanmış olur. Bunun yanında aday listesinin hazırlanmasında iki farklı yetkili komitenin bulunması, yetkinin tek elde toplanmasını engeller ve parti içinde aday belirleme gücünün dengeli dağılması sonucuna neden olur.⁵⁸⁸ Yine Bilir'e göre, istisnai olarak belirli sayıda milletvekili adayının, partilerin merkez organı tarafından belirlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁵⁸⁹

Gülsoy'a göre milletvekili adaylarının kural olarak tüm parti üyelerinin katılacağı ön seçimle belirlenmesi SPK'da yer almalıdır. Bu kuralın istisnası olarak partinin yönetim organına belirli oranda vekil adayı tespiti için bir yetki verilebilir. Merkez yoklaması oranı

⁵⁸⁷ Erol Tuncer, **Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri**, Tesav Yayınları, İstanbul, 2005, s. 136.

⁵⁸⁸ Bilir, s. 354-357.

⁵⁸⁹ Faruk Bilir, **Türkiye'de Milletvekili Adaylığı ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, s. 72.

belirtildikten sonra bu oranın seçim çevrelerine hangi şekilde yansıtılacağı parti tüzüklerinin düzenlemesine bırakılmalıdır. Siyasi partilerin ön seçimleri tek dereceli veya iki dereceli yapılması imkanı da tanınmalıdır. Zira böyle bir hüküm, parti tabanı ile yöneticileri arasındaki bağlantıyı kuvvetlendirir, kopukluk oluşmamasını sağlar, tabanın görüşlerinin aday belirleme sürecinde yansımaya neden olur.⁵⁹⁰

Uyar, milletvekili adaylarının ön seçimle belirlenmesi gerektiği düşüncesindedir. Ön seçimler tüm parti üyelerinin katılımıyla veya genişletilmiş delege yöntemiyle gerçekleştirilebilir. Katılım oranı arttığı için tüm üyelerin katılımıyla ön seçimin gerçekleştirilmesi daha demokratik bir usuldür. Ancak uygulamada bunu sağlamak partilere pratik bir yöntem olarak görülmeyebilir. Aday tespitinde ön seçimin yanında partilerin merkez organına da belirli bir oranda milletvekili aday belirleme hakkı verilmelidir. Bu hak , en son genel seçimde partinin çıkartmış olduğu vekil sayısının %20' si olmalıdır. En son genel seçimde parti vekil çıkartmadıysa bir önceki seçim sonuçları dikkate alınır. Bu hak ile siyaseten değerli isimlere öncelik tanınarak partiye akademisyen ve teknokrat desteği sağlanmış olacaktır.⁵⁹¹

Yanık, SPK'nın 1983'teki halinde olduğu gibi milletvekili adaylarının tespitinde ön seçimin zorunlu olması gerektiği görüşündedir. 1986'da ön seçimin zorunlu olmaktan çıkartılması Türk siyasi partilerinin antidemokratik aday tespit yöntemlerine yönelmesine neden olmuştur. Ön seçimin yanında partilerin yönetim organına %5 veya % 10 gibi bir oranda merkez yoklaması ile aday gösterme imkanının tanınması hususuna yer verilebilir.⁵⁹²

Sağlam, partilerin aday tespit yetkisinin yerel teşkilatlara verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Yerel teşkilatlar milletvekili adaylarını belirlerken bu işlemi parti üyeleri vasıtasıyla gerçekleştirmelidir. Partinin yönetim organına aday belirleme yetkisi tanınacaksa dahi bu oranın % 10'u geçmemesi gerekir. Zira Türkiye'de günümüzdeki partilerin yönetim organı bir nevi parti liderinin yönetim organıdır. Aday belirleme yetkisi partinin yönetim organına verildiğinde parti liderine verilmiş olur. Siyasi partide lider hakimiyetini kırabilmek

⁵⁹⁰ Gülsoy, **Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti**, s. 143.

⁵⁹¹ Uyar, s. 30.

⁵⁹² Yanık, s. 195-196.

için vekil adaylarını belirleme yetkisinin büyük oranda yerel teşkilatlara devredilmesi gerekmektedir.⁵⁹³

3.7.1.3. Ön Seçim ve Belirli Oranda Serbestlik Önerisi

Tanör'e göre, vekil adaylarının belirlenmesinde belirli bir oranda ön seçim ile aday tespiti mecburiyeti getirilmelidir. Bu mecburiyeti sağlamak için SPK'nın 37. maddesinde " *Siyasi partiler, seçime girdikleri seçim çevrelerinin en az % (...) oranında ön seçim yaparlar.* " şeklinde bir düzenleme getirilmelidir. Bunun yanında belirli bir oranda partinin kararlaştıracığı başka bir yöntemle aday belirleme imkanı da tanınmalıdır. Ancak bu belirlemedeki oranın % 10'u aşmaması gerekir. Ve bu yöntemle gösterilecek milletvekili adaylarının hangi ilden ve kaçınıcı sıradan aday gösterileceği belirli bir süre öncesinden açıklanmalıdır.⁵⁹⁴

Küçük; vekil adaylarının tespitinde, parti üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilen ön seçimin zorunlu hale getirilmesini savunmaktadır. SPK'nın 37. maddesinde yapılacak değişiklikle siyasi partilere herhangi bir seçme hakkı tanınmayacak şekilde ön seçimin uygulanması sağlanmalıdır. Çünkü SPK'nın mevcut halinde partilere tanınan aday tespit yöntemini serbestçe belirleme hakkı, partiler tarafından büyük çoğunlukla demokratik olmayan usullerle adayların belirlenmesi şeklinde kullanılmıştır. Parti içi demokrasiye en uygun yöntem olan ön seçim ile aday belirleme süreci bir kişi veya grubun tekelinde olmaktan çıkar ve her üye vekil olabilme fırsatına kavuşmuş olur. Ancak ön seçim zorunluluğunun yanında partilere de aday belirleme konusunda uygun bir oranda özgür hareket imkanının sağlanması gerekir. Bu açıdan parti üyelerinin siyasi katılımının sağlanması ile partilerin özgür bir biçimde aday belirlemesi arasında dengenin kurulabilmesi için belirli sayıda milletvekili adayının tespitinde siyasi partilere serbestlik tanınmalıdır. Partiler antidemokratik bir yönetm olarak tanımlanabilecek merkez yoklamasıyla aday belirleme konusunda zorlanmamalıdır.⁵⁹⁵

⁵⁹³ Fazıl Sağlam, **Türk Siyasi Partiler Kanunu Tarihçesi**, s. 252- 253.

https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anayargi/saglam.pdf (E.T. 28.05.2020).

⁵⁹⁴ Bilir, s. 330.

⁵⁹⁵ Küçük, s. 413-414.

3.7.1.4. Özel Model Önerisi

Gürbüz, doğrudan katılım yöntemi olarak tanımladığı usul ile milletvekili adaylarının belirlenmesini önermektedir. Siyasi partiler, aday adayı başvuruları tamamlandıktan sonra milletvekili adayı olmasında sakınca bulunmayan kişileri belirleyip kura ile sıraya koyarak bir aday listesi oluşturur. Partiler bu aday listesi ile genel seçimlere katılacaktır. Partinin merkez organına Meclis üye tam sayısının % 5'i kadar merkez yoklaması ile aday belirleme hakkı tanınmalıdır. Oy kullanacak seçmen, desteklediği partiye oy verdikten sonra, partisinin milletvekili adayı listesinde yer alan kişilerden , seçim çevresinde çıkacak vekil sayısı kadar veya en az bu sayının yarısı kadar , kişinin yanına kalem vasıtasıyla işaret koyacaktır. Böylece bu usulde, ön seçim, aday yoklaması gibi bir aday belirleme yöntemi kullanılmamış olur. Partisine oy veren seçmen, partinin milletvekili adaylarını genel seçimde belirlemiş olmaktadır. Bu durum seçmenin milletvekilleri üzerinde doğrudan etkili olmasına ve vekillerin de parti liderine ya da delegelere yaranmaya çalışmayıp, temsil ettiği halka karşı daha sorumlu olmasına yol açacaktır. Milletvekili adayları az sayıda partili tarafından değil, partiye oy veren tüm seçmenlerce belirlenmiş olmaktadır.⁵⁹⁶

3.7.1.5. Yalnızca Tercihli Oy Önerisi

Atar, milletvekili adaylarının belirlenmesinin siyasi partilerin iç işi olduğu düşüncesindedir. Bunun yanında Türkiye'deki siyasi partilerin üye kayıtlarının güvenilirliğinin tartışmalı olduğu düşünüldüğünde, ön seçimin zorunlu hale getirilmesi uygun bir öneri değildir. Ön seçimin mecburi hale getirilmesinden ziyade genel seçimlerde tercihli oy yönteminin kullanılması demokrasinin hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır. Tercihli oy ile partilerin sunduğu (seçim çevresinden çıkacak vekil sayısının iki katı kadar) adaylar arasından seçmenin tercihini gerçekleştirmesi demokrasinin özüne uygundur. Bu yöntemle parti liderinin aday belirleme sürecindeki hakimiyeti seçmenler lehine dengelenmiş olmaktadır. Ayrıca seçme hakkının kapsamı genişletilerek seçmenin demokratik sürece katılımı artırılmış olur.⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ Gürbüz, **Aday Tespiti**, s. 4-5.

⁵⁹⁷ Atar, “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları“, **Anayasa Dergisi** (23), 2006. s. 225-226.
<https://anayasa.gov.tr/media/4584/atar.pdf> (E.T. 22.03.2020).

3.7.1.6. Partilerin Serbestliği Önerisi

Özbudun, siyasi partilerin, parti politikalarını gerçekleştirebilmek için güçlü bir yapıya sahip olması gerektiğinden yola çıkarak, aday belirleme sürecinin seçmenlere bırakılması halinde, siyasi partilerin güçlü yapılarını kaybedeceğini ve parti disiplinini sağlamakta güçlük çekeceğini savunmuştur. Güçlü konumunu koruyamayan siyasi partiler ise demokratik sisteme iyi hizmet edememektedir. Bu nedenle aday belirleme yetkisi seçmenlere bırakılmamalıdır. Diğer taraftan hiçbir yöntem aday belirlemede ideal yöntem olarak görülmemelidir. Her ülkenin demokrasisinde bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Aday tespitinde uygulanacak yöntemi belirleme yetkisi siyasi partilere verilmelidir.⁵⁹⁸

3.7.2. TBMM’de Sunulan Öneriler

TBMM’de pekçok milletvekili tarafından, genellikle parti içi demokrasinin hayata geçirilmesi ve lider hakimiyetinin engellenmesi gerekçeleriyle SPK’nın 37.maddesinin değiştirilmesine ilişkin Kanun teklifleri sunulmuştur. Yakın tarihi göstermesi bakımından 2002 ile 2020 yılları arasında sunulan bazı Kanun teklifleri şöyle sıralanabilir;

CHP’li tüm milletvekillerinin imzasıyla 20 Şubat 2017 tarihinde sunulan Kanun teklifinde, Milletvekili adaylarının, parti lideri veya genel merkez tarafından belirlenmesinin, milletle vekilleri arasındaki temsiliyet ilişkisini sakatladığı gerekçesiyle şu önerilerde bulunulmuştur:

Siyasi partilerin, genel ve ara seçimlerde, yurtiçi seçim çevresinden göstereceği milletvekili adaylarını, partilerin kayıtlı üyelerinin katılımıyla yapılacak ön seçimle belirlemeleri, Ancak, bir siyasi partinin bir önceki seçimde % 10’dan az oy aldığı seçim çevrelerindeki adayları ile seçime ilk kez katılacak olan siyasi partilerin adaylarını, ön seçim dışındaki yöntemlerle belirleyebilmeleri, Siyasi partilerin, yurt dışı seçim çevresi ve ülke seçim çevresi için belirleyecekleri milletvekili adaylarını ise tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile belirleyebilmesi, Yurt dışı seçim çevresi ve ülke seçim çevresinden gösterilecek adayların önseçim dışındaki usullerle belirlenmesi durumunda, aday listesinin, yurtiçi seçim çevresi için yapılacak önseçim tarihinden en az on gün önce YSK’ya bildirilmesi, Ara seçimlerde ve altı aydan daha kısa bir sürede yenilenecek

⁵⁹⁸ Özbudun, **Siyasal Partiler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974. s. 107.

genel seçimlerde gösterilecek milletvekili adaylarının belirlenmesinin ise ön seçim zorunluluğundan istisna tutulması ve siyasi partilerin ara seçimlerde gösterecekleri adayların, Büyük Kongre tarafından seçilen MKYK kararıyla ve partinin tüzüğünde yer alan yöntemlerden biriyle seçilebilmeleri, önerilmiştir. Ancak teklifin sonucu hükümsüz kalmıştır.⁵⁹⁹

Eskişehir Bağımsız Milletvekili Süheyl Batum tarafından 2 Nisan 2015 tarihinde sunulan kanun teklifinde: Ön seçimin zorunlu hale getirilmesi ve ön seçimlerin ya seçim çevresinde yer alan üyelerin tümünün katılımıyla ya da seçilen delegelerin katılımıyla gerçekleştirilmesi, bu iki yöntemden birini seçme konusunda siyasi partilerin serbest olması ve partilerin aday belirlemede bu iki model haricinde herhangi bir yöntemi kullanamaması önerileri yer almaktadır.⁶⁰⁰

Tunceli Bağımsız Milletvekili Kamer Genç tarafından 15 Haziran 2009 tarihinde sunulan kanun teklifinde: Milletvekilliği genel ve ara seçimleri ile yerel seçimlerde, siyasi partilerin aday belirlemede ön seçimin tek yöntem olarak uygulanmasını ve böylece diğer aday belirleme yöntemlerinin uygulanma imkanının ortadan kaldırılmasını içeren öneriler yer almaktadır.⁶⁰¹

CHP Gaziantep Milletvekili Mehmet Şeker tarafından 1 Kasım 2013 tarihinde sunulan kanun teklifinde: Siyasi partilerin, milletvekilli genel veya ara seçimlerinde adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini ilçe seçim kurullarının yönetiminde serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esaslarına göre, genel seçim için kabul edilen seçim çevresini esas alarak, tüm üyelerin katılacağı ön seçimle belirlenmesini ve TBMM üye tam sayısının % 5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, aday tespitinde her bir cinsiyetin en az % 33 temsil ve katılımı gözetilerek il seçim kuruluna gönderilmesini içeren öneriler bulunmaktadır.⁶⁰²

29 Ocak 2009 tarihinde DSP'li 6 milletvekili tarafından sunulan Kanun teklifinde : Milletvekili adaylarının tespitinin ön seçimle yapılması, kadın ve erkek adayların milletvekili

⁵⁹⁹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=209143 / <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1602.pdf> (E.T. 20.08.2020).

⁶⁰⁰ <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-2817.pdf> (E.T. 20.08.2020).

⁶⁰¹ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=74767 / <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0474.pdf> (E.T. 20.08.2020).

⁶⁰² <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1823.pdf> (E.T. 20.08.2020).

seçimlerinde aday listelerinde %50 oranında yer almaları ve parti genel merkezine milletvekili aday sayısının %10'u kadar aday gösterme yetkisinin tanınması önerilmiştir.⁶⁰³

11 Ocak 2007 tarihinde ANAP Milletvekili Remzi Kurtulmuşoğlu tarafından sunulan kanun teklifinde: Mevcut düzenlemede % 10 olan seçim barajının % 7'ye düşürülmesi ve bunun yanında siyasi partilerde milletvekili adaylarının belirlenmesinde ön seçimin esas haline getirilmesi önerilmiştir.⁶⁰⁴

Saadet Partisi Milletvekili Mehmet Bekaroğlu tarafından 19 Eylül 2002 tarihinde sunulan kanun teklifinde: Seçmene milletvekili aday listesinde tercih yapma hakkı tanınması, tercih sisteminin işletilmesi için siyasi partilere seçim çevrelerinde milletvekili sayısının iki misli aday gösterme zorunluluğu getirilmesi, seçim çevrelerinin en az yarısında adayların ön seçimle tespitinin zorunlu olması hükümleri yer almaktadır.⁶⁰⁵

Ak Parti Kocaeli Milletvekili Vecdi Gönül tarafından 24 Temmuz 2002 tarihinde sunduğu kanun teklifinde: Milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilecek ön seçimin zorunlu olarak uygulanması, ön seçimlerin seçim kurullarının yönetiminde gerçekleştirilmesi ve tüm yurttaki aynı günde yapılması, siyasi partilerin TBMM üyelerinin toplamının %50' sini aşmamak üzere merkez adayı belirleyebilmesi önerilmiştir.⁶⁰⁶

3.7.3. Kişisel Önerilerimiz

3.7.3.1. Genel İlkeler

Ülkemizdeki siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme sürecinde demokratik yöntemlere çoğunlukla başvurmadağı bilinen bir durumdur. 1983'te yapılan değişlikle SPK'da ön seçim zorunluluğunun kaldırılması üzerine partilerin genellikle uyguladığı yöntem merkez yoklaması olmuştur. Doktrin tarafından belirtildiğı gibi aday tespiti konusunda siyasi partilerin vekil adaylarını belirlemede yetki sahibi olma isteğı ile parti üyelerinin aday belirleme sürecine katılımıyla seçme hakkının kapsamının genişlemesi arasında dengenin sağlanması gerekmektedir.

⁶⁰³ <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0595.pdf> (E.T. 20.08.2020).

⁶⁰⁴ <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/2/2-0928.pdf> (E.T. 20.08.2020).

⁶⁰⁵ <https://www2.tbmm.gov.tr/d21/2/2-1045.pdf> (E.T. 20.08.2020).

⁶⁰⁶ <https://www2.tbmm.gov.tr/d21/2/2-1018.pdf> (E.T. 20.08.2020).

Aday belirleme sürecinin demokratikleşmesi için gereken asgari standartlar olarak tanımlanabilecek ve aynı zamanda Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme sürecinde hem parti içi demokrasinin hayata geçmesini sağlayacak hem de siyasi partiye belirli oranda alan bırakılarak aday belirleme konusunda uzlaşmayı gerçekleştirecek ilkesel öneriler şöyle sıralanabilir;

3.7.3.1.1. Aday Belirleme Yöntemlerinin Rasyonel ve Gerçekçi Olması

Siyasi partiler, iktidarı elde etmek veya mecliste temsil edilmek amacıyla faaliyet gösterirler. Demokratik bir sistemde bu amaca seçimlerde başarılı bir sonuç alarak ulaşılabilir. Bu nedenle partilerin her faaliyetinin bir yüzü, daha fazla oy alabilmeye, seçimlerde başarı kazanmaya yöneliktir. Özellikle Türkiye'de genel seçimlerdeki başarısızlık, siyasi partilerin varlığını yitirmesine veya bir tabela partisine dönüşmesine neden olabilmektedir. Bir siyasi partinin bulunduğu ülkede demokrasiyi her alanda hakim kılma düşüncesi varsa dahi bu amaç etkin siyasi makamlara gelmeden gerçekleştirilemez. Bu nedenle, partilerin başarılı olmasını engelleyebilecek bir yöntem öne sürülemeyeceği gibi böyle bir öneri gerçekçi de olmayacaktır. Kanunla düzenleme altına alınsa dahi partiler tarafından benimsenmeyecek ve en kısa zamanda değiştirilmesi için çaba harcanacaktır.

Türkiye'de çoğunluk seçim sistemi uygulanmadığı için bir siyasi partinin mevcut TBMM'de 400 sandalye sayısına ulaşması zordur. 3 Kasım 2002'den bu yana 550 üye tam sayılı Meclis'te dahi en fazla 363 milletvekili sayısına ulaşılmıştır.⁶⁰⁷ TBMM'nin mevcut üye tam sayısı olan 600 üzerinden hesap yapılırsa bile son genel seçimlerde birinci parti olan AK Partinin neredeyse 300 milletvekili adayı seçilememişken CHP'nin yaklaşık 450, İyi Parti, MHP ve HDP'nin ise yaklaşık olarak 550 adayı milletvekili seçilememiştir. Bir siyasi partinin, seçilme ihtimali bulunmayan bir seçim çevresi ve sıralamadaki bir milletvekili adaylığının kim tarafından hangi usulle belirlendiğinin pratikte bir önemi bulunmamaktadır. Asıl önemli olan, seçilme ihtimali yüksek olan sandalyelerin hangi organ tarafından ve nasıl bir yöntem ile belirlendiğidir. Bu nedenle aday belirleme yöntemleri hakkında getirilecek düzenlemelerin bu gerçeği göz ardı etmemesi gerekir. Bu durumdan yola çıkarak, partilerin aday listelerinde art arda iki sıranın aynı organ tarafından belirlenmesi engellenmelidir.

⁶⁰⁷ 3 Kasım 2002 seçimleri sonucunda yalnızca AK Parti ve CHP seçim barajını geçerek TBMM'de yer aldığı için Ak Parti'nin sandalye sayısı 363 olmuştur.

3.7.3.1.2. Demokratik ve Emredici Düzenlemelerin Yapılması

Devletin, özel hukuk tüzel kişilerinin, sivil toplum kuruluşlarının iç yapılarına kural olarak karışmadığı söylenebilir. Anti demokratik bir yapının oluşması haricinde bu yapılara müdahale edilmemesi gerektiği de savunulabilir. Kurumsal parti özgürlüğünün bir gereği olarak siyasi partiler için de durum aynıdır. Ancak siyasi partiler sui generis bir tüzel kişiliktir ve sahip olduğu siyasi önem nedeniyle Devletin, antidemokratik uygulamaların oluşmasını engelleyebilmek ve bireysel parti özgürlüğünün hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla partilere ölçülü bir şekilde müdahale etmesi gerekmektedir. Aday belirleme sürecinin demokratikliğinin sağlanabilmesi için de emredici hukuki düzenlemeler öngörülmelidir. Partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmalarının demokratik olması gerekliliği Anayasal bir gerekliliktir. Demokrasi siyasi partilerin her sürecinde hayat bulmalıdır. Anayasanın 68. ve 69. maddelerinin amacı da bu durumu sağlamaktır. Bu nedenle demokratik uygulamaların sağlanabilmesi için aday belirleme konusu emredici hükümlerle düzenlenmelidir ve böylece demokratik yöntemlerin uygulanması partilerin insafına bırakılmamalıdır. Nitekim Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) da demokratik yöntemler kullanılmayarak gerçekleştirilen bir aday belirleme sürecinin, demokratik kuruluş kavramı ile çeliştiğini belirterek, milletvekili adaylarının tabandan tavana doğru yayılan yöntemlerle belirlenmesinin parti içi demokrasinin gereği olduğu görüşündedir.⁶⁰⁸

3.7.3.1.3. Anayasada Ön Seçim Zorunluluğunun Getirilmesi

Aday tespit yöntemleri arasında en demokratik yöntemin ön seçim olduğu söylenebilir. Geniş katılımın sağlanmadığı bir aday belirleme süreci demokratik olarak tanımlanamaz. Bu nedenle en az % 50 oranında olmak üzere ön seçimle aday belirleme zorunluluğu getirilmelidir ve bu hüküm Anayasa'da yer almalıdır. Böylece ön seçim siyasi bir kazanım

⁶⁰⁸ Venedik Komisyonu Türkiye'ye İlişkin Görüşleri ve Seçimler, Yargı ve Referanduma İlişkin Karar ve Uygulama Kodları Raporları, Siyasi Partiler İyi Uygulama Kodu, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 165- 166. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf (E.T. 18.08.2020).

haline getirilmiş olur. Parti içi demokrasinin sağlanmasının partilerin insafına bırakılmayacak kadar önemli bir mesele olduğu unutulmamalıdır.

Bunun yanında aday belirleme yöntemleriyle ilgili diğer düzenlemeler, parti tüzüklerine bırakılmamalıdır. Uygulanacak yöntemler en az Kanun seviyesinde emredici hükümlerle düzenlenmelidir.

Zorunlu ön seçimin öngörülmesi ile kurumsal parti özgürlüğü sınırlandırılmış olmaktadır. Ancak ön seçim zorunluluğu ile kurumsal parti özgürlüğü, bireysel parti özgürlüğü lehine ve parti içi demokrasinin gerçekleşmesi için ölçülü bir şekilde sınırlandırılmıştır.

Sadece parti lideri tarafından ya da merkez yoklaması yöntemi ile vekil adaylarının belirlenmesi parti içi demokrasiye ve bireysel parti özgürlüğüne aykırı bir durumdur. O halde uygulama sahasında, yalnızca merkez yoklaması ile adayların belirlenmesi ihtimalini ortadan kaldırmak gerekir. Zira bu serbestliğin tanındığı durumda ülkemizdeki siyasi partiler yalnızca merkez yoklaması ile adayları belirlemişlerdir. Aday belirlemede ön seçim zorunluluğunun bulunmaması, partilerin uyguladığı yöntemler açısından, ön seçimin yasaklanmasıyla aynı sonucu ortaya çıkartmıştır. Bu durum ancak ön seçim zorunluluğu getirilerek önlenabilir.

Ön seçim zorunluluğu ile milletvekili adaylarının tümünün merkez organı tarafından belirlenmesi engellenerek demokratik bir adım atılmış olur. Geriye kalan yüzde 50'lik oran konusunda partilerin serbest bırakılması, bireysel parti özgürlüğü ve kurumsal parti özgürlüğünü uzlaştıracak bir düzenleme olacaktır. Zira partilerin aday listesinin yarısının ön seçimle belirlenmesi güvence altına alınarak üyelerin aday belirleme sürecine katılımı sağlanırken, diğer yüzde 50'lik kısımda ise partilere kendi işleyişleri konusunda serbestçe karar alabilme özgürlüğünün tanınmaktadır. Böylece pratik uyum ilkesinden esinlenilerek, hem bireysel parti özgürlüğü hem de kurumsal parti özgürlüğü ölçülü bir şekilde yaşatılmış olur.

Bunun yanında ön seçim zorunluluğu ile tüm parti üyelerine ön seçime katılarak milletvekili aday olabileme imkanı tanınmaktadır. Böylece milletvekili olmak isteyen kişilerin parti lideri veya yönetimi ile iyi geçinme mecburiyeti büyük ölçüde ortadan kalkmış olur ve milletvekilliğinin yalnızca imtiyazlı kişilerin ulaşabildiği bir makam olmaması sağlanır. Aday belirleme yetkisi parti liderinin elinde cezalandırma veya ödüllendirme aracı olmaktan çıkar.

Ayrıca partilerin sandalye kazanma ihtimali yüksek olan seçim çevrelerinin bütünüyle merkez organı tarafından belirlenerek, ön seçimle tespit edilen adayların seçilemeyecek çevrelerden aday gösterilmesinin önlenmesi için de art arda iki sıranın farklı yöntemle belirlenmesi zorunluluğu da öngörülmelidir.

3.7.3.1.4. Ön Seçimlerin E-Devlet Üzerinden Gerçekleştirilmesi

Günümüzde e devlet üzerinden seçmenlerin parti üyeliği sorgulanabilmektedir. Bu imkan mükerrrer üye ve sahte kayıtların önüne geçilmesi için önemli bir fırsattır. Parti üyeliklerinde e- devlette yer alan kayıtlar dikkate alınarak sağlıklı bir üyelik sistemi oluşturulmalıdır. Tıpkı temayül yoklamalarında online yöntemlere başvurulduğu gibi partilerin zorunlu ön seçimleri e- devlet üzerinden oy verilerek gerçekleştirilmelidir. Böylece ön seçim partiler için masraflı ve organizasyonu zor bir yöntem olmaktan çıkmış olur. E- devlet üzerinden gerçekleştirilecek ön seçimlerin güvenliği, genel seçimlerde olduğu gibi YSK tarafından sağlanmalıdır.

Seçim güvenliği açısından e-devlet üzerinden oy kullanılmasının her ne kadar sakıncaları olabileceği düşünülebilirse de, konuyla ilgili yapılacak teknolojik araştırmalar ve ortaya konulacak uygulamalar ile güvenilir bir sistem alt yapısı oluşturulabilecektir. Bu anlamda partilerin temayül yoklamalarını elektronik sistem üzerinden gerçekleştirmeye başlaması da bu durumun ilk adımları olarak değerlendirilmelidir. Sistemin uygulamaya konulmasından önce çeşitli pilot uygulamalar ile güvenilirliğin test edilmesiyle muhtemel sorunlar çözüme kavuşturulacaktır.⁶⁰⁹

3.7.3.1.5. Aday Belirleme Sürecinde Şeffaflığın Sağlanması

Siyasi partiler aday belirleme sürecinde şeffaflık ilkesine uygun davranmalıdır.⁶¹⁰ Zira aday belirleme sürecinde gösterilecek şeffaflık parti içi demokrasinin güçlenmesini

⁶⁰⁹ Kerem Erzurumlu / Tefvik Fikret Koloğlu, **Türkiye’de E-Seçim Sisteminin Uygulanabilirliğiyle İlgili Çalışma ve Uygulama Geliştirme**, s. 7. <https://ab.org.tr/ab17/bildiri/70.pdf> (E.T: 16.09.2020).

⁶¹⁰ **Siyasi Partiler Kurumsal Yönetim Kılavuzu**, Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği, s. 21. http://www.tkyd.org/files/downloads/faaliyet_alanlari/yayinlarimiz/kyd_yayinlari/siyasi_partiler%20_kilavuzu.pdf (E.T. 03.08.2020)

sağlayacağı gibi seçmenin partilere ve siyaset kurumuna güven duymasını da sağlayacaktır.⁶¹¹ Şeffaflık ilkesinin bir gereği olarak, siyasi partilerin hangi seçim çevresinde ve sıralamalardaki adayları hangi yöntemlerle belirleyeceğinin ve belirlediğinin seçim öncesi ve sonrasında kamuoyuyla paylaşması zorunluluk haline getirilmelidir.

3.7.3.1.6. Özgün Modellere Açıklık

Aday belirlemede % 50 oranında zorunlu ön seçimden arda kalan % 50 oranındaki adayların belirlenmesi sürecinde partilerin özgün modellerle aday belirleyebilmesine imkan tanınmalıdır. Örneğin belirli sayıdaki seçmen partinin gerçekleştireceği merkez yoklaması için aday önerisinde bulunabilmelidir.⁶¹²

3.7.3.1.7. Belirlenecek Adayların Demokrasi Karştı Olmaması

Demokratik bir sistem demokrat kişilerin çoğunlukta olduğu yerde kurulur. Aday belirleme sürecinde demokrasiye hizmet edecek kişilerin belirlenmesi demokratik bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aday belirleme sürecinin demokratik olması, aday olarak belirlenecek kişilerin demokrasi karştı olmamasını da kapsmalıdır. Bu ifadeden kasıt ise demokratik sistemi ortadan kaldırmayı amaçlayan beyan ve faaliyetleri bulunan kişilerin milletvekili adayı olarak belirlenmemesidir. Elbette böyle bir düzenlemenin kötüye kullanılmaması için bu konuda dar anlamda yorum yapılmalı ve açık bir düzenleme getirilmelidir. Demokrasiyi ortadan kaldırmayı hedeflediğini açıkça ifade eden kişilerin aday olarak belirlenmesi demokratik bir sistemde çelişki oluşturmaktadır.⁶¹³

MSK'da düzenlenmesinin yanında, "*Milletvekili Seçilme Yeterliliği*" başlığını taşıyan Anayasa'nın 76. Maddesine de demokrasiyi ortadan kaldırmayı beyan ve eylemleriyle ortaya

⁶¹¹ Venedik Komisyonu Türkiye'ye İlişkin Görüşleri ve Seçimler Yargı ve Referanduma İlişkin Karar ve Uygulama Kodları Raporları Siyasi Partiler İyi Uygulama Kodu, s. 163. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf (E.T. 03.08.2020)

⁶¹² Finlandiya Anayasası'nın 25. Maddesinin 3. Fıkrasında milletvekili adayı gösterme yetkisi seçmenlere de tanınmıştır. <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (E.T:18.08.2020).

⁶¹³ Aynı yönde bir anlayışı yansıtmaması açısından, " Dokunulmazlık hakkından, olumsuz yönde yararlanan milletvekillerinin bir sonraki dönemde aday gösterilmeleri parti yönetimlerince engellenmelidir." s. 25. (http://www.tkyd.org/files/downloads/faaliyet_alanlari/yayinlarimiz/kyd_yayinlari/siyasi_partiler%20kilavuzu.pdf) (E.T. 03.08.2020)

koyan kişilerin milletvekili olamayacağını belirten bir hüküm eklenmesi aday belirleme sürecininin demokratikleşmesine katkı sağlayacaktır.

3.7.3.1.8. Dönem Sınırlaması

AK Parti Tüzüğü'nün 132. maddesinde yer alan parti listesinden aday gösterilip seçilmiş olan milletvekillerinin en fazla üç dönem aday gösterilebileceği hükmünde olduğu gibi bir siyasi partiden milletvekili seçilmiş olan kişilerin üst üste en fazla 3 dönem aday gösterilebileceğine dair bir sınırlama getirilmelidir.

Zira seçilen milletvekillerinin yeniden aday olmasında dönem sınırınının getirilmesi parti içinde oligarşik bir yapının oluşmasının engellenmesine katkı sağlayacağı gibi parti içi demokrasi açısından da olumlu bir düzenlemedir. Zira siyasi münavebeyi, kadroların değişim ihtimalini arttıran düzenlemeler parti içi demokrasiye katkı sağlamaktadır. Böyle bir düzenleme, aynı kişilerin uzun yıllar boyunca milletvekili olmasını engelleyerek ve yeni isimlere şans tanınmasını sağlayarak siyasete taze kan getirecektir.

Konuyla ilişkili olarak belirtilmesi gereken AYM kararı şöyledir; 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu'nun 40. Maddesindeki: *“Üst üste iki dönem yönetim kurulu veya meclis başkanlığı yapmış olanlar, aradan iki seçim dönemi geçmedikçe aynı göreve yeniden seçilemezler”* hükmünün iptali için başvuruda bulunulmuştur. AYM, seçilme hakkının belirli bir süreyle dahi olsa yasaklanmasının adayların seçilme hakkına ve oy verme iradesini etkilemesi açısından da üyelerin seçme hakkına aykırı olduğu gerekçesiyle iptal kararı vermiştir.⁶¹⁴

Bu karar da dikkate alınarak, dönem sınırlamasınının getirilmesiyle kişilerin siyaset yapma hakkının, seçilme hakkının sınırlandırıldığına dair görüşler ileri sürülebilir. Ancak siyasi faaliyetlere katılmak yalnızca milletvekili olmak suretiyle gerçekleşmemektedir. Partinin üst düzey yönetiminde yer alarak, belediye başkanlığı vb. vazifelere yönelerek de siyaset yapabilme imkanı mevcuttur. Üç dönem vekillik görevini ifa eden bir kişi onbeş yıl aralıksız görev yapmış olmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında vekilliğe bir dönem ara verilerek, yeni isimlerin görev almasına imkan tanınmasının sağlanması ve bir dönem milletvekili aday olamayacak kişinin de başka bir siyasi konumda görev alabilme imkanınının mevcut olması

⁶¹⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı: E. 2012/128, K. 2013/7, Karar Günü: 10.01.2013, Resmi Gazete: 28596.

önerinin ölçülü bir düzenleme olmasını sağlamaktadır. Nihayetinde bir dönem ara verildikten sonra kişinin yeniden milletvekili adayı olabilme imkanı da devam etmektedir.

3.7.3.1.19. Gençlik ve Kadın Kotası

Gençlerin ve kadınların TBMM’de temsil oranını arttırabilmek amacıyla siyasi partilerin milletvekili aday listelerinin belirli oranlarının gençlere ve kadınlara ayrılması SPK’da hüküm altına alınmalıdır. Bunun yanında kotalara uyulup uyulmadığına ilişkin durum YSK tarafından denetlenmelidir. Düzenlemelere uymayan siyasi partilere yüksek miktarda para cezası verilmesi gibi etkili yaptırımlar öngörülmelidir.⁶¹⁵ Kanunla kotaların öngörülmesi kurumsal parti özgürlüğünü sınırlandırıyor olsa da bu sınırlama kadın ve gençlerin siyasi katılımını sağlamaya yönelik orantılı bir düzenleme olması nedeniyle bireysel parti özgürlüğünü gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu nedenle parti içi demokrasinin gerçekleşmesine hizmet eder. Milletvekili adaylarının belirlenmesinde cinsiyet açısından dağılımı dengelemek için kadın kotalarının öngörülmesi Venedik Komisyonu’nun siyasi partilerle ilgili iyi uygulamalar kodunda da teşvik edilmiştir.⁶¹⁶

3.7.3.1.10. Tercihli Oy Yöntemi

Uygulanan aday belirleme yönteminden bağımsız olarak, milletvekili seçimlerinde seçmene tercihli oy imkanı tanınmalıdır. Seçmen desteklediği partiye oy verdikten sonra, partisinin milletvekillerinin kim olacağına dair bir seçim yapma imkanına sahip olmalıdır.

3.7.3.2. Aday Belirleme Yöntemi Önerileri

Bahsedilen genel ilkelerden sonra ülkemiz için milletvekili aday belirleme yöntemi önerileri şöyle sıralanabilir;

⁶¹⁵ Bertil Emrah Oder, “Anayasa’da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası“ **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar**, Bertil Emrah Oder, Deniz Yüksekler; Fatoş Gökşen; Hülya Durudoğan (Derleyenler), Koç Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s. 229.

⁶¹⁶ **Venedik Komisyonu Türkiye’ye İlişkin Görüşleri ve Seçimler Yargı ve Referandumla İlişkin Karar ve Uygulama Kodları Raporları Siyasi Partiler İyi Uygulama Kodu**, s. 166.
https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf (E.T. 03.08.2020).

3.7.3.2.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İçin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemi

Türkiye'de 16 Nisan 2017 referandumunu sonucunda kabul edilip, 24 Haziran 2018 seçimleriyle de uygulama sahası bulan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile sistem değişikliği yaşanmıştır. Hükümet sisteminin değişmesi siyasi açıdan her konuya etki edeceği gibi milletvekili adaylarının belirlenme sürecine de etki edecektir. Özellikle Anayasadaki hükümlerden Cumhurbaşkanının aynı zamanda parti lideri olabilmesi, Cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçimlerinin aynı zamanda yapılacak olması, seçimlerin yenilenmesi kararı alınması halinde hem Cumhurbaşkanlığı seçiminin hem de TBMM seçimlerinin yenilenecek olması gibi hükümler milletvekili adaylarının belirlenmesinde etkili olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle uyumlu olabilecek milletvekili adayları belirleme yöntemi önerisi şöyle olabilir;

1- Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olan parti liderinin aldığı oy oranının, partisinin meclis seçiminde kazanılan milletvekili sayısına oranlanmasıyla elde edilen sayıya karşılık gelen milletvekili adayını belirleme hakkı partinin merkez organına ait olacaktır.

Örnek üzerinden açıklanacak olursa TBMM seçimlerinde, 300 milletvekili sayısına ulaşan bir siyasi partinin, Cumhurbaşkanlığı seçimindeki adayının % 40 oy oranına ulaşmış olması düşünülürse, gelecek genel seçim öncesinde 120 milletvekili, adayının belirlenmesi merkez yoklaması yöntemiyle gerçekleştirilebilir. Geriye kalan tüm milletvekili adayları ise ön seçim yöntemiyle belirlenecektir.

Böylece 480 vekil adayının ön seçimle belirlenmesi zorunlu hale gelmiş olacaktır. Partinin bir dahaki seçimde, önceki seçim sonuçlarına yakın oranda bir başarı gösterdiği düşünülürse, seçilme ihtimali bulunan sandalyelerden 180 milletvekili adayının ön seçimle belirlenecek olması da garanti altına alınmış olmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin 2. tura kalması halinde ise parti liderinin 2.turda alacağı oy oranı üzerinden hesaplamalar yapılacaktır.

2- Parti liderinin, cumhurbaşkanlığı seçimine aday olarak katılmaması halinde ise partinin milletvekili sayısının, partinin meclis seçiminde aldığı oy oranı kadar milletvekili adayının belirlenme hakkı partinin merkez organına ait olacaktır.

Örnek üzerinden açıklanacak olursa, milletvekili seçiminde % 20 oy oranıyla, 100 milletvekili sayısına ulaşan bir siyasi partinin merkez organı, bir dahaki genel seçimde 20 milletvekili adayını belirleme hakkına sahip olacaktır.

Gelecek seçimlerde yakın bir sonucun ortaya çıkması halinde, seçilme ihtimali yüksek olan 100 vekil adayını parti üyelerinin katılımıyla gerçekleştirecek ön seçimlerle belirlenmiş olurken, 600 vekil adayını gösterileceği dikkate alındığında 580 adayın ön seçimle tespit edilmesi sağlanmış olacaktır. Parlamenter sisteme dönülmesi halinde de, partinin meclis seçiminde aldığı oy oranı kadar milletvekili adayını belirleme hakkı partinin merkez organına ait olacaktır.

3.7.3.2.2. Eşit Yetki ve Tercihli Oy Önerisi

Milletvekili adaylarının tespit edilmesinde merkez organı, yerel teşkilat ve tüm üyeler söz sahibi olmak istemektedirler. Aday tespiti konusunda yetki üç eşit parçaya bölünerek, merkez organı, seçim çevresi teşkilatı ve seçim çevresindeki parti üyeleri, her bir sandalye için ayrı ayrı birer aday göstereceklerdir.

Partisine oy verecek olan seçmen, bulunduğu seçim çevresinde oy kullanacağı 1 milletvekili için, merkez organı tarafından, yerel teşkilat tarafından ve ön seçimle parti üyeleri tarafından belirlenmiş olan milletvekili adaylarından birine oy verebilecektir. Böylece oyunu kullandığı siyasi partinin 3 milletvekili adayını arasından tercihte bulunma hakkı seçmene tanınmış olacaktır.

Türkiye'de mevcut sistemde milletvekili adayları ön seçimle belirlense dahi, siyasi partiler ön seçim uyguladıkları seçim çevresinde merkez adayını gösterme yetkisine sahiptirler. Bu nedenle gösterilen merkez adayları seçim listesinin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu nedenle ön seçimle belirlenen adayların seçilme ihtimali düşmektedir. Milletvekili olma imkanı bulunmayan kişilerin ön seçimle tespit edilmesinin pratikte bir anlamı bulunmamaktadır.

Ancak önerilen tercihli oy yöntemiyle adayların liste sıralaması konusu ortadan kalkmış olacaktır. Böylece parti yönetiminin gerçekleştirdiği aday sıralamaları ile meydana gelen adaletsizlikler sonlandırılmaya çalışılmıştır. İlgili seçmen, desteklediği siyasi partinin üyesi olarak aday belirleme sürecine katılabilecek ve genel seçimlerde partisinin üç adayını arasından tercihini yaparak, milletvekilinin kim olacağına dair karar verme yetkisine sahip

olacaktır. Böylece üye olmak şartıyla aday belirleme sürecine katılması sağlanırken, ikinci aşamada ise seçmen olarak vekilin ismine karar verebilecek konuma gelecektir.

3.7.3.2.3. Merkez Listesi ve Ön Seçim Listesi Yöntemi

Bu yöntemde parti üyelerinin katılımıyla gerçekleşen ön seçim yöntemiyle ve merkez yoklaması yöntemiyle olmak üzere ayrı ayrı iki aday listesi hazırlanacaktır. Ön seçim listesi, parti üyelerinin katıldığı ön seçim yöntemiyle toplamda 300 kişilik milletvekili aday listesinin belirlenmesiyle oluşacaktır. Ön seçimde seçim çevresinde en yüksek oyu alan adaydan en düşük oy alan adaya kadar sıralama gerçekleştirilir.

Geriye kalan 300 kişilik aday listesi de merkez yoklamasıyla parti yönetim organı tarafından yerel teşkilatların görüşü alınarak hazırlanacaktır. Seçim çevrelerine göre sıralanacak listelerde ilk sırada ön seçimle belirlenen aday yer alır. İkinci sıraya ise merkez yoklamasıyla belirlenen aday yerleştirilecektir. Üçüncü sırada yine ön seçimle belirlenen aday yer alırken devamındaki liste, bir aday merkez listesinden bir aday ön seçim listesinden yer almak şartıyla en son kişiye ulaşana kadar devam edecektir.

Bu yöntemle seçilme ihtimali yüksek olan sandalyelere ön seçimle belirlenen adayların getirilmesi sağlanacaktır. Parti yönetimine de alan bırakılmış olmaktadır. Partinin seçim performansı sonucunda, TBMM'de yer alan vekillerin yarısını yönetim organı belirlemiş olurken diğer yarısı da ön seçim yöntemiyle tespit edilmiş olacaktır.

3.7.3.2.4. Aday Belirleme Hakkının Mevcut Seçim İçin Kullanılması

TBMM seçiminde bir siyasi partinin veya Cumhurbaşkanlığı seçimine katılan adayın bir dahaki seçimde aynı oy oranını alması, aynı başarıyı sergilemesi gerçekleşmesi kesin bir durum değildir. Diğer bir açıdan, bir dahaki genel seçimlere kadar, parti birtakım bölünmeler yaşayabilir, yüksek oranda oy kaybı yaşayabilir, aynı durum parti lideri için de geçerli olabilir. Bunun yanında diğer seçime kadar parti lideri istifa edebilir. Bu gibi durumlar düşünüldüğünde, madem ki siyasi partinin başarı oranı aday belirleme konusunda bir ölçüt olarak yansıtılacaktır, o halde elde edilen başarı oranı mevcut seçim için gerçekleştirilecek aday belirleme aşamasının sonucuna yansıtılabilir. Bu durum ise şu yöntemle gerçekleştirilebilir;

Genel seçimlerden önce merkez yoklamasıyla en fazla 300 kişiden oluşan bir aday listesi hazırlanacaktır. Bu aday listesi seçim çevresi ve sıralamaları gösterilerek hazırlanır.

Yine genel seçimlerden önce parti üyelerinin katılımıyla gerçekleşen ön seçimlerde 300 kişilik bir milletvekili aday listesi ve sıralaması oluşturulur.

Tıpkı ilk yöntemde olduğu gibi, partinin aldığı oy oranı sonucunda TBMM'de sahip olacağı milletvekili sayısı belirlendikten sonra, bu sayının, Cumhurbaşkanı adayı olan parti liderinin aldığı oy oranına karşılık gelen sayı kadar, daha önceden merkez yoklamasıyla belirlenen aday listesindeki kişiler yerleştirilebilecektir.

Merkez yoklamasıyla belirlenen bir seçim çevresindeki sıralamadan sonra diğer milletvekili adayının ön seçimle belirlenmiş olması mecburidir.

Merkez organı tarafından ve ön seçimle belirlenen milletvekili aday listeleri önceden hazırlanmıştır. Bu yöntem ile ön seçimle belirlenen milletvekillerinin oranı artmaktadır. Böylece seçim sonuçları, bir dahaki seçimlerin aday belirleme dönemine değil mevcut seçim dönemine yansıtılmış olmaktadır.

SONUÇ

Günümüzün en yaygın yönetim sistemi olarak karşımıza çıkan demokrasi, tarihsel yolculuğunda yaşadığı dönüşümlerin sonucunda siyasi parti kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram demokratik sistem içerisinde öylesine önem kazanmıştır ki, siyasi partiler olmaksızın artık modern demokrasi tanımı yapılamaz hale gelmiştir. Fakat geçmişte yaşanan tecrübeler, eğer kanuni düzenlemelerle sınırlandırılıp tedbirler alınmazsa, siyasi partilerin, hem bulunduğu ülke için hem de demokratik sistem için tehlike oluşturan kurumlar haline gelebileceğini göstermiştir. Böyle bir durumun oluşmasında, partilerin demokratik bir iç yapıya ve işleyişe sahip olmaması en önemli nedendir. Bu anlayıştan dolayı parti içi demokrasi kavramı önem kazanmış ve parti içi demokrasinin sorunları, bulunduğu ülkedeki siyasi partilerin ve demokratik sistemin en önemli sorunları olarak görülmüştür.

Siyasi partilerin işlevlerinden olan milletvekili adaylarının belirlenmesi, ülkemizde parti içi demokrasinin güncel ve en önemli sorunlarından birisidir. Milletvekili adaylarını belirleme süreci ve bu süreçte kullanılan yöntemler, siyasi partilerin parti içi demokrasiyi hangi seviyede hayata geçirebildiğini ve parti içi iktidarın nasıl paylaşıldığını gösteren bir işarettir. Zira aday belirleme yetkisi kimin elindeyse siyasi partinin sahibi odur.

Siyasi partiler, milletvekili adaylarını belirleyerek seçmenin oyunu alabilecek bir parti kadrosu oluşturmaya çalışır. Partinin milletvekilleri o partinin vitrini niteliğindedir. Seçmene, tespit edilen adaylar aracılığıyla parti hakkında bir izlenim verilmiş olur. Bu yüzden adayların belirlenmesi siyasi partilerin gerçekleştirdiği en önemli işlemlerdendir. Taşındığı bu önem nedeniyle de parti liderleri ve yönetim kadroları adayların belirlenmesinde yetki sahibi olmak istemektedir.

Milletvekili adaylarının belirlenmesi, tıpkı partiler için olduğu gibi seçmenler için de ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü seçmenler, yalnızca partiler tarafından karar verilen ve tespit sürecine katılım gösteremediği vekil adaylarına oy vermek zorunda kalmaktadır. Böyle bir durumda, genel seçimlerin yerini, partilerin aday belirleme süreci almış olur. Zira seçmen kullandığı oylarla hangi partinin kaç milletvekiline sahip olacağını belirlemektedir ancak sayısı seçmen tarafından belirlenen partili milletvekillerinin kim olacağını ise siyasi partiler

tespit etmektedir. Her ne kadar ülkemizde, adaylardan ziyade siyasi partilere oy verilse de seçmenlerin veya parti üyelerinin, milletvekili adaylarının belirlenme sürecine katılamaması durumunda, genel seçimler, partilerin aday listelerine mecburen onay verilen seçimler haline gelmektedir. Seçmenin böyle bir imkandan yoksun kalması ise demokrasiye aykırıdır.

Siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak tanımlanması gibi, aday belirleme yöntemlerinin demokratik olması da parti içi demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak görülmektedir. Partilerin iktidara gelebilmek için gerçekleştirdiği yarışın bir benzeri, partinin milletvekili adayları olmak için yarışan aday adayları arasında yaşanır. Bu mücadelenin aday olmak isteyen kişiler için de demokratik bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Konunun, partiler, seçmenler ve milletvekili olmak isteyen kişiler için taşıdığı önem dikkate alındığında, milletvekili adaylarının belirlenmesinin sadece parti içi bir mesele olmadığı, bunun yanında kamusal bir niteliğe de sahip olduğu görülmektedir.

Milletvekili adaylarının belirlenmesi sürecine, hukuk kuralları, hükümet sistemi, seçim sistemi, partilerin özellikleri ve seçimi kazanma ihtimali, adayların kişisel özellikleri ve adaylık başvuru ücreti gibi pekçok faktör etki etmektedir. Hukuk kuralları açısından meselenin parti içi bir konu olarak görülüp düzenlemelerin parti tüzüklerine bırakılması, federal devlet yapısı, başkanlık sisteminin uygulanması, dar bölge gibi kişisel özelliklerin ön plana çıktığı seçim sistemlerinin uygulanması, adaylık başvuru ücretinin makul seviyede olması gibi nedenler aday belirlemede, kural olarak merkezi olmayan, katılımcı yöntemlerin uygulanmasını sağlamaktadır. Aday belirleme konusunun kamusal nitelik arz ettiği düşünülerek emredici kuralların öngörülmesi, üniter devlet yapısı, parlamenter sistemin uygulanması, çoğunluk sistemi gibi seçim sistemlerinin uygulanması ve adaylık başvuru ücretinin yüksek miktarda belirlenmesi gibi durumlar ise kural olarak merkezi ve parti içi demokrasiye aykırılıklar barındıran aday belirleme süreçlerinin yaşanmasına neden olmaktadır.

Adayların belirlenmesinde kullanılan yöntemlerin iki uç arasında konumlandığı söylenebilir. İlk uçta tüm adayların parti lideri tarafından belirlenmesi bulunurken diğer uçta ise adayların parti üyesi veya seçmenler tarafından tespit edilmesi yer alır. Ülkelerin uyguladığı yöntemler, kendine has özellikleri ve tarihsel birikimini yansıtacak şekilde yine bu

iki uç arasında yer almaktadır. ABD'de ön seçimle, Fransa'da merkez yoklaması yöntemiyle, İngiltere'de parti yerel teşkilatı üyelerince, Almanya'da ise parti üyelerinin seçtiği delege kongreleri tarafından milletvekili adayları tespit edilmektedir. Demokratik ülkelerin aday tespitinde uygulanan en yaygın yöntem ise ulusal parti organlarının denetimi altında parti yerel teşkilatı tarafından adayların belirlenmesidir.

Ülkemizde ise geçmişten beri en çok başvurulan yöntem merkez yoklamasıdır. İkinci sırada teşkilat yoklamasının yer aldığı söylenebilir. Türkiye'de siyasi partiler 1961 yılına kadar milletvekili adaylarını belirleme konusunda mutlak bir özgürlüğe sahip olmuşlardır. Aday belirleme yöntemlerinin ilk kez yer aldığı 1961 yılında çıkartılan 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile getirilen %10 merkez aday sınırlaması bu özgürlük dönemini sona erdirmiştir. 1965'ten itibaren ise aday belirleme konusunun Siyasi Partiler Kanunu ile düzenlenmesi dönemi başlamıştır. 648 sayılı Kanun ile ön seçim düzenlemesi ilk kez mevzuatta yer almış ve zorunlu yöntem olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında merkez yoklaması ile aday belirlemede % 5 sınırlaması getirilmiştir. 1973 yılına gelindiğinde ise ön seçim zorunlu yöntem olmaktan çıkarılmış, 1983'te ise 2820 sayılı SPK ile yine ön seçim zorunluluğu getirilmiştir. Ancak 1986'da geri adım atılarak bu zorunluluk tekrar kaldırılmış ve siyasi partiler dilediği yöntemle aday belirleme serbestisine kavuşmuşlardır.

SPK'nın tanımış olduğu aday belirleme yöntemini serbestçe tercih etme hakkı, partiler tarafından merkez yoklamasından yana kullanılmıştır. Partileri demokratik yöntemlerle aday belirlemeye zorlayan bir düzenlemenin bulunmaması aday tespitinde tümüyle parti lideri ve yönetiminin karar verici konumuna gelmesine neden olmuştur. Bu durum ise hem parti liderinin güçlü konumunun artmasını hem de oligarşik yapının oluşmasını ve devam etmesini kolaylaştırmıştır. Aday belirleme yetkisi, parti lideri ve yönetiminin elinde partilileri ödüllendirme veya cezalandırma aracına dönüşmüştür. Özellikle partili milletvekilleri bir dahaki seçimde yeniden aday gösterilmek ve milletvekili olabilmek amacıyla parti lideriyle ters düşmemeye özen göstermektedirler. Lidere karşı gelerek parti içinde muhalif olan bir isim çoğunlukla bir dahaki seçimde vekil aday gösterilmemektedir. Böylece SPK'nın aday belirleme konusunda parti içi demokrasiyi değil parti içi oligarşiyi arttırdığı söylenebilir.

Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemlerine ilişkin sorunun temelinde iki durumun birbiriyle çatışması yatmaktadır. İlk durum, demokratik bir anlayışın gereği olarak, aday belirleme yöntemlerinin parti içi demokrasiye uygun şekilde gerçekleştirilmesidir. İkinci durum ise siyasi parti liderlerinin aday belirleme yetkisinden vazgeçmek istememesi ve seçimlerde başarılı olmak ve yönetimde istikrarı sağlayabilmek için parti disiplinine uyum gösterecek bir kadroya ihtiyaç duyulmasıdır. Seçimlerde başarı sağlayamayan siyasi partilerin yakın zamanda tabela partisine dönüştüğü aynı şekilde parti disiplinini sağlayamayan partilerin ise seçmenin gözünde iktidar makamı için güçlü bir seçenek olarak görülmediği bir gerçektir. Ancak parti üyelerinin katılım sağlamadığı bir aday belirleme sürecinin antidemokratik olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle iki durumun da uygulanabilirliğini sağlayacak, dengeli bir çözüm yolununun bulunması gerekmektedir.

Aday belirleme sürecinin demokratikleşmesi için parti lideri veya yönetiminin bu süreçten tamamıyla dışlanması gerekmemektedir. Asıl önemli olan, parti lideri veya yönetim organının aday belirlemede tek söz sahibi olmamasıdır. Bunun yanında demokratikleşmenin gerçekleşmesi için adayların önemli bir kısmının parti üyeleri veya seçmenler tarafından belirlenmesi gerekir. Bu hususun sağlanmadığı bir yöntemin demokratik olarak tanımlanması mümkün değildir. Aday belirleme sürecinin bütünüyle seçmenlere açılması da bütünüyle lider veya yönetime bırakılması da iki aşırı uç olarak görülmelidir.

İdeal anlamda demokrasinin gerçekleşmesi açısından tüm milletvekili adaylarının parti üyeleri veya seçmenler tarafından belirlenmesi savunulabilir. Ancak pek çok ülkede örneğine rastlandığı gibi Türkiye'de de parti liderlerinin siyasi partilerde ve seçmen nezdinde önemli ve özel bir konumu bulunmaktadır. Bu siyasetin bir gerçeğidir. Özellikle ülkemizde olduğu gibi kurumsallaşma sorunu yaşayan partilerde liderlerin etkisi ve önemi bir kat daha artmaktadır. Fakat bu durum aday belirleme sürecinde liderin tüm yetkiye sahip olmasını gerekli kılmaz. Böyle bir durum ülke demokrasisi için de bir tehdit oluşturabilir. Nihayetinde her yetki birtakım sınırlamalara tabi tutulur. Aday belirleme yetkisinin de sınırlanması gerekir. Ancak bu sınır hem partilerin hem de parti üyelerinin benimseyeceği, taraflara hakkaniyetli bir yetki verilmesiyle belirlenmelidir. Bu konuda partinin başarısının yani alınan oy oranının dikkate alınması hakkaniyetli bir çözüme ulaşılmasını kolaylaştırabilir.

Diğer bir açıdan milletvekillerinin kişisel özelliklerinin ön plana çıkması, özgüvenli olup parti liderinin olası antidemokratik taleplerine karşı çıkabilmesi elbette desteklenmesi gereken bir durumdur ve TBMM'de bu davranış tarzına sahip kişilerin yer almasını sağlayacak aday belirleme yöntemleri de kanuni güvence altına alınmalı ve zorunlu kılınmalıdır.

Aday belirleme sürecinde kullanılan her bir yöntemin olumlu ve olumsuz özellikleri bulunmaktadır. Bir yöntem, geniş katılımı, parti disiplinini, parti içi demokrasiyi, meşruiyet algısını, lider oligarşisinin engellenmesini ve aday belirleme sürecine katılan kişilerin memnuniyetini sağlamak gibi amaçların hepsini gerçekleştiremez. Bu nedenle aday belirleme sürecinde birden fazla yöntemin zorunlu kılınması faydalı olacaktır.

Nasıl ki bir seçim sisteminden temsilde adaletin ve yönetimde istikrarın olabildiğince sağlanması bekleniyorsa, uygulanacak aday belirleme yöntemleri de katılımı adaleti ve yönetim istikrarını sağlayacak bir şekilde olmalıdır. Bunun yanında aday belirleme yöntemleriyle ilgili düzenlemeler, parti tüzüklerine bırakılmamalıdır. Partilerin, parti üyeleri ve seçmenlerin benimseyebileceği yöntemler kanunla düzenlenmelidir.

TBMM'de yer alan mevcut siyasi partiler milletvekili adaylarını merkez yoklaması yöntemiyle belirlemeyi tercih etmişlerdir. 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerin öncesinde mecliste grubu bulunan Ak Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Halkların Demokratik Partisi, erken seçim kararını gerekçe göstererek milletvekili adaylarını merkez yoklaması yöntemiyle belirlemişlerdir.

3 Kasım seçimleri öncesinde TBMM'de yer alan DSP, DYP, ANAP, MHP ve SP'nin baraj altında kalarak Mecliste yer alamamasıyla Türk siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu yeni dönem aday belirleme yöntemlerine herhangi bir yenilik getirmemiştir. 3 Kasım 2002 ile 24 Haziran 2018 seçimleri arasında 22 Temmuz 2007, 12 Haziran 2011, 7 Haziran 2015, 1 Kasım 2015 seçimleri gerçekleşmiştir. 24 Haziran ve 1 Kasım seçimleri için erken seçim kararı alındığı gerekçe gösterilerek partiler tarafından adaylar merkez yoklamasıyla belirlenmiştir.

Mecliste Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin ön planda olduğu bu dönemde 3 Kasım 2002 seçimlerinden 24 Haziran 2018 seçimlerine kadar gerçekleşen tüm seçimler için Ak Parti milletvekili adaylarını merkez yoklaması yöntemiyle belirlemiştir. Ancak bu yoklamalarda bağlayıcılığı bulunmayan temayül yoklamaları da dikkate alınmıştır. CHP, 2002'de 11 şehirde teşkilat yoklaması, 2007 seçimlerinde 6 şehirde ön seçim, 2011 seçimlerinde 27 şehirde ön seçim, 2 şehirde ise teşkilat yoklaması yöntemini tercih etmiş, geriye kalan 52 şehirde ise merkez yoklaması yöntemiyle adaylarını belirlemiştir. 7 Haziran 2015 seçimlerinde 41 şehirde ön seçim yapılmıştır.

Diğer partilerle mukayese edildiğinde aday belirleme yöntemlerinde parti içi demokrasiyi hayata geçirme açısından karnesi en iyi olan partinin CHP olduğu söylenmelidir. Bunun yanında 2012 yılında gerçekleşen tüzük değişikliğiyle % 15 oranında merkez yoklaması sınırının getirilmesi de demokratik bir adım olmuştur. Kurulmasının ardından ilk katıldığı seçim olan 24 Haziran seçimlerinde İyi Parti de milletvekili adaylarını merkez yoklamasıyla belirlemiştir. MHP 2002- 2018 arasındaki seçimlerde adaylarını merkez yoklaması yöntemiyle belirlemiş temayül yoklamalarından da yararlanmıştır. HDP de parti olarak katıldığı 2015 seçimleri ve 2018 genel seçiminde adaylarını merkez yoklaması usulüyle tespit etmiştir.

Belirtilen tüm bu durumlar nedeniyle, Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme yöntemleri için hem parti içi demokrasinin sağlanmasına katkıda bulunacak hem de parti liderine yetki tanınarak uzlaşmayı gerçekleştirecek yöntem önerileri şöyle olabilir;

Parti üyelerinin aday belirleme sürecine katılım isteği diğer bir deyişle parti içi demokrasi talepleri cevapsız bırakılmamalıdır. Bu nedenle Anayasada, ön seçim partilerin milletvekili aday tespitinde uygulaması zorunlu bir yöntem olarak belirlenmelidir.

Ön seçimlerin siyasi partiler için az masraflı ve kolay uygulanabilir bir yöntem olması için parti üyelerinin e devlet üzerinden oy kullanabilmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde gerçekleştirilecek ön seçimler YSK tarafından denetlenmelidir.

Belirlenen tüm parti adayları arasında seçmene tercih oyu tanınması da demokratik bir uygulama olacaktır. Seçmen, desteklediği parti için oyunu kullandıktan sonra adaylardan kimlerin milletvekili olmasını istiyorsa o kişiler için de oyunu kullanır. Böylece, seçmene hem adaylar arasında tercih yapma imkanı tanınmış olur hem de aday sıralamasını seçmenin gerçekleştirmesi sağlanmış olur.

KAYNAKÇA

ABDULHAKİMOĞULLARI, Erdal, "Tek Başına Seçim Kazanmak: Türk Siyasal Hayatında Bağımsız Milletvekili Adaylığı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, S: 1–2, 2008, s. 269–304.

AKARTÜRK, Ekrem Ali, **Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri**, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

AKARTÜRK, Ekrem Ali, "İktidarın Kişiselleşmesi", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2, S:2, 1998–1999, s. 217-230.

AKÇALI, Nazif , **Siyaset Bilimi**, Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir,1995.

AKGÜNER, Tayfun, Önseçim, **Sıddık Sami Onar'a Armağan**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, s. 1–34.

AKYEL, Recai, "Siyasi Partilerin Hukuksal Konumları Ve Denetimleri", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S: 12, 2018.

ALTIPARMAK, Cüneyd, "Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemleri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2008. s. 355-376.

ARASLI, Oya, **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

ARMAOĞLU, Fahir, **Seçim Sistemleri**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1953.

ATAR Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yay., Güncellenmiş 9. Baskı, Konya, Ekim 2014.

ATAR, Yavuz, **Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri Sempozyumu**, TESAV Yay., Ankara, 2005.

ATAR, Yavuz, "Seçim Hukukunun Güncel Sorunları", **Anayasa Yargısı Dergisi** (23), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006.

ATEŞ, Turan, **Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.

AYDIN, Mehmet Ali, "Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Ön Seçim", **Yasama Dergisi**, S: 5, 2007, s. 82-108.

BERKES, Niyazi, **Siyasi Partiler**, Yurt ve Dünya Yay., İstanbul, 1946.

BİLİR, Faruk, **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

BİLİR, Faruk, **Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

BİLİR, Faruk, "Adaylık ve Mecliste Yenilenme", **Yasama Dergisi**, S: 9, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos, 2008.

BOSUTER, Kudret, **Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.

BOYAR, Oya, "Yasama Alanına İlişkin Öneriler", **Anayasa Kurultayı**, 2009. s. 137-142.

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

ÇAĞLAYAN, Çağlar, "Milletvekili Adaylığı", **Ankara Barosu Dergisi**, S: 4, 2014, s. 659-673.

ÇİÇEK, Atıl Cem, "Türk Siyasal Hayatında Toplayıcı Bir Parti Olarak Anavatan Partisi (1983-1989)", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, S: 4, 2018.

DAHL, Robert, **Demokrasi Üzerine**, (Çev. Betül Kadioğlu), Phonix Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010.

DURAL, Mustafa / ÖĞÜZ, Tufan, **Türk Özel Hukuku Cilt II: Kişiler Hukuku**, Filiz Kitabevi, 11.Baskı, İstanbul, 2011.

DOĞAN, Vahit, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Savaş Yayınevi, 12.Baskı, Ankara, 2015.

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, 4. Baskı, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, Ankara, 1993.

DUVERGER, Maurice, **Siyasal Rejimler**, Çev. Teoman Tunçdoğan, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1974.

EKİZCELEROĞLU, Rengül, **Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015.

EROĞUL, Cem, **Çağdaş Devlet Düzenleri: İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya**, İmaj Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2012.

EROĞUL, Cem, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1999.

ERSÖZ, Enes, ”Siyasi Partilerde Aday Belirleme Yöntemlerinin Parti İçi Demokrasideki Rolü ve Türk Siyasi Partiler Kanunu’nda Değişiklik Önerileri”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** 1, 2018 , s. 21-34.

GÖKÇE, Ali Fuat, ”Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı”, **Türkiye, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Yıl: 5, S: 9, Kasım 2013, s. 65–79.

GÖKTÜRK, Gökhan, ”Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, 2016, s. 245-273.

GÖZLER, Kemal , **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yay., 5. Baskı, Bursa, 2014.

GÖZLER, Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Yay.,10. Baskı, Bursa, 2019.

GÜLSOY, Tevfik, **Demokrasilerde Siyasal Parti Teşkilatı ve Parti İçi Demokrasi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2000.

GÜLSOY, Tevfik, ”Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 10, S. 3–4, 2006, s. 125–144.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, ”2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişiklerinin Siyasal Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri”, **Anayasa Yargısı**, Cilt: 18 S: 1, 2002.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, **Militan Demokrasi**, Seçkin Yay., 2000.

HEYWOOD, Andrew, **Siyaset**, Çev.Buğra Kalkan, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.

İBA, Şeref, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

- JUPP, James, **Political Parties**, Library of Political Studies, London, 1968.
- KABOĞLU, İbrahim, **Kolektif Özgürlükler**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1989.
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş** , 12. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.
- KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yay., 7. Baskı, Ankara, 2013.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer, "İngiliz İşçi Partisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (18), 1961, s. 223- 258.
- KELSEN, Hans, **Demokrasi : Doğası ve Değeri**, Çev. Yasin Uysal, Dost Kitabevi Yay., Ankara, Ocak 2019.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- KOÇAK, Mustafa, **Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları**, Turhan Kitabevi,2002.
- KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Cem Yayınları, İstanbul, 1976.
- KÖYBAŞI, Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partilerin Aday Tespiti**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- KÜÇÜK, Tefvik Sönmez, **Parti İçi Demokrasi**, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2015.
- KÜÇÜK, Tefvik Sönmez, "İngiliz İşçi Partisi Tarafından Uygulanan Milletvekili Aday Tespit Yöntemi Üzerine Bir Hukuki Değerlendirme", **Anayasa Hukuku Dergisi - Cilt: 5, S: 9 Yıl:2016** , s. 199-222.
- KUZU, Burhan, "Demokrasi–Resmi İdeoloji–Sivil Toplum", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:47, S: 1, 1992.
- LİPSET, Seymour, "Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu Giriş Kısmı", (Çev. Toker Dereli), **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S. 19, 2008.
- MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim Sanat Yayınları, 4.Baskı, 2020.
- METİN, Yüksel / AYDIN, Vahdettin, "Parti İçi Demokrasi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:8 S: 1-2, 2000.

MUTLU, Ozan, **1982 Anayasası ve Siyasal Partiler Kanunu'na Göre Parti İçi Demokrasi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

NACAĞ, Osman, "Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi, " **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 32, 2014 Bahar, s. 194-214.

ODYAKMAZ, Zehra, "Siyasi Partilerin Kapatılması İle İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamadaki Güçlükler", **Anayasa Yargısı Dergisi**, S: 13, 1996, s. 231-245.

ODER, Bertil Emrah, "Anayasa'da Kadın Sorunsalı: Norm, İctihat ve Hukuk Politikası", **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar**, Derleyen: Hülya Durudoğan / Fatoş Gökşen / Bertil Emrah Oder / Deniz Yüksekler, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 207-238.

ÖDEN, Merih, **Seçmenlerin Kişi Tercihi Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yay., Ankara, 2003.

ÖNAL, Saime Müjde, **Türkiye'de Parti İçi Demokrasi: AKP ve CHP Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

ÖZ, Esat, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yay., 19. Baskı, Ankara, 2019,

ÖZBUDUN, Ergun, **Siyasal Partiler**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977.

ÖZBUDUN, Ergun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., No: 235, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

ÖZBUDUN, Ergun, Siyasal Partiler ve Demokrasi, **Siyasal Partiler ve Demokrasi Sempozyumu**, TESAV Yayınları, No: 8, 1995.

ÖZCAN, Hüseyin, / YANIK, Murat, **Siyasi Partiler Hukuku**, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖZTEKİN, Ali, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2007.

PAYASLIOĞLU Arif, **Siyasi Partiler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1952.

PARLAR, Bülend Ecevit, **Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

PERİNÇEK, Doğu, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.

SAĞLAM, Fazıl, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Yayınları, İstanbul, 1999.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2001.

SARIBAY, Ali Yaşar, **99 Soruda Siyasi Partiler**, Radikal Yayınevi, İstanbul, 1997.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

SARTORI Giovanni, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, Çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

SARTORİ, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

SAVCI, Bahri, "Türkiye'nin Şartları Açısından Siyasal Partiler Rejimine Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:20, S: 1, 1965.

SEZER, Abdullah, **Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları: Adalet-İstikrar İkileminde %10 Ulusal Baraj Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz**, İstanbul, Legal Yayınları, 2014.

ŞAFAK, Ali, "Anayasa Çalışmaları Perspektifinden Siyasal Partiler ve Seçim Sistemi Üzerine", **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 5, Yıl: 5, S: 12, 2016.

TANÖR Bülent / YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Basım Yayın, 2019.

TEZİÇ, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul. 1976.

TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Basım Yay., 17. Bası, İstanbul, 2019 Eylül.

TOPRAK, Seyyid Vakkas, "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu", **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 26. Sayı, 2013.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)** Cilt (1), 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

TUNCAY, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.

TUNCER, Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, 2. Baskı, Tesav Yayınları, Ankara, 2003.

TUNCER, Erol, **Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri**, Tesav Yayınları, İstanbul, 2005.

TUNÇ, Hasan, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı**, Yetkin Yayınları, İstanbul, 1997.

TÜRK, Hikmet Sami, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, TESAV Yayınları, No: 13, Ankara, 1997.

TÜRK, Hikmet Sami, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 23, 2006.

TÜRK, Hikmet Sami, Siyasal Partiler Yasası, **TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-1**, TÜSİAD Yay., İstanbul, 1997.

UYAR, Hakkı, **1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000.

UYGUN, Oktay, **Demokrasi**, 12 Levha Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Nisan 2014.

UZUN, Mehmet Salih, **Siyasal Partiler ve Seçim Hukuku Kısıtları İçerisinde Türkiye'de Seçim İttifakları ve Alternatif Seçim İttifakı Modelleri**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.

YANIK, Murat, **Parti İçi Demokrasi**, 2. Baskı, Adalet Yayın Evi, Ankara, 2013.

YANIK, Murat, "Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri", Cilt: XI S: 3-4, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2007, s. 185- 206.

Elektronik Kaynaklar

https://www.youtube.com/watch?v=sBPfjeWbp9Q&list=PL19EshdPt3R80rux_vc-tC_8QjvI4JyCM (E.T.10.06.2020). (Mehmet Ali Birand, Demirkırat Belgeseli / Şef / 32.Gün Arşivi / 1.Bölüm)

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/gorevimiz-vaz-i-cedid-degil-kef-i-kadm-52034> (E.T.24.06.2020).

<https://ab.org.tr/ab17/bildiri/70.pdf> (E.T: 16.09.2020).

<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/50B6E64B6F3C463D884A0E80DB07227B?doi> ≡ (E.T. 26.02.2020)

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2019/04/07/partilerin-katildigi-ilk-secimimizi-110-yil-once-yapmistik> (E.T. 26.02.2020).

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=yozlaşma> (E.T. 21.02.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/muharrem-ince-177-imzayla-415-oy-aliniyorsa-500-imzayla-kac-oy-alinacagini-siz-tahmin-edin-40018155> (E.T. 20.03.2020).

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/2018CBMV-MVAdayEgitim.pdf> (E.T.15.02.2020).

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/2015MVES-MVEgitimDagilimi-Grafik.pdf> (E.T.15.02.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-siyasi-partilerin-aday-adayligi-tarifesi-40819737> (E.T. 20.04.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Primary_election (E.T. 08.03.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Primary_election (E.T. 08.03.2020).

https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/statutenbroschuere_cdu_verlinkt.pdf?file=1
(E.T.09.03.2020)

[https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Parteioorganisation/SPD_OrgaStatut_2020.pdf /](https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Parteioorganisation/SPD_OrgaStatut_2020.pdf/)
(E.T. 09.03.2020).

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96C.pdf> (E.T.04.04.2020).

https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf (E.T. 03.08.2020).(**Venedik Komisyonu Türkiye'ye İlişkin Görüşleri ve Seçimler, Yargı ve Referanduma İlişkin Karar ve Uygulama Kodları Raporları, Siyasi Partiler İyi Uygulama Kodu, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011)**

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/saadetin-oylari-chpye-yaradi-chp-11-ilde-yillar-sonra-vekil-cikardi-40876741> (E.T. 06.04.2020)

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-partide-temayul-yoklamasi-yapiliyor/1136697> (E.T. 04.03.2020)

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/ak-partide-milletvekilligi-icin-aday-belirleme-sureci-basliyor-363689.html>) (E.T. 04.03.2020).

<http://mecliste.org/mecliste-org-dan/milletvekili-adaylarini-partiler-nasil-belirliyor> (E.T. 05.03.2020).

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-partide-temayul-yoklamasi-sona-erdi-/1314694> (E.T. 05.03.2020).

<https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/il-il-chp-on-secim-sonuclari-787437/> (E.T. 06.03.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/milletvekillerini-millet-secsin-41542539>) (E.T. 06.03.2020).

<https://www.habererk.com/siyaset/iyi-parti-de-merkez-yoklamasi-karari-h49935.html> (E.T. 07.03.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/chpli-dursun-cicek-2015te-hdp-aday-adaylari-40728583> (E.T. 07.03.2020).

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/aktuel/idris-kardas/2018/06/20/hdpye-dair-buyuk-illuzyon> (E.T.07.03.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sp-chp-listesinden-meclise-40876744> (E.T.09.03.2020).

Parti Tüzükleri

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/487/198104894.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (E.T. (26.04.2020). DP Tüzüğü

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2494> (E.T. 30.04.2020). AP Tüzüğü

https://tr.wikisource.org/wiki/Serbest_Cumhuriyet_F%C4%B1rkas%C4%B1_t%C3%BCz%C3%BC%C4%9FC3%BC (E.T. 26.04.2020).

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/701> (E.T. 01.03.2020). CHP 1972 Tüzüğü.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2629> (E.T. 01.03.2020). CHP 1969 Tüzüğü.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/878> (E.T. 01.03.2020). CHP1976 Tüzüğü

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/812> (E.T. 02.03.2020). MSP Tüzüğü

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/642> (E.T. 01.05.2020). ANAP Tüzüğü

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/699> (E.T. 01.05.2020). DYP Tüzüğü

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/537> (E.T. 01.05.2020). DSP Parti Programı

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/634> (E.T. 01.05.2020). DSP Tüzüğü

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/673/198802483.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (E.T. 01.05.2020). SHP Tüzüğü

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/694> (E.T. 03.04.2020). RP Tüzüğü

<https://www.akparti.org.tr/parti/parti-tuzugu/> (E.T. 03.03.2020).

<https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (E.T. 03.03.2020).

http://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf (E.T.05.03.2020)

<https://content.chp.org.tr/file/chp-yonetsmelikleri-2015-01-12.pdf> (E.T. 06.03.2020).

https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf (E.T. 07.03.2020).

<https://iyiparti.org.tr/Assets/Upload/iyiparti-tuzuk-20191004.pdf> (E.T. 07.03.2020).

<https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-tuzugu/10> (E.T. 07.03.2020).

<https://www.hdp.org.tr/tr/parti/temel-metinler/hdk-3-genel-kurul-kararlari/124> (E.T. 07.03.2020).

<https://saadet.org.tr/tuzuk.pdf> / (E.T. 09.03.2020). Saadet Partisi Tüzüğü

<https://www.bbp.org.tr/sayfa/partimiz/tarihce> (E.T. 08.03.2020). BBP Tüzüğü

<http://www.demokratparti.org.tr/> (E.T.09.03.2020.) Demokrat Parti Tüzüğü (Mevcut DP)

<https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-tuzugu> (E.T. 20.04.2020). DEVA Partisi Tüzüğü

<http://vatanpartisi.org.tr/genel-merkez/temel-belgeler/tuzuk-4125> (E.T. 10.03.2020).

<https://gelecekkpartisi.net/parti/tuzuk/> (E.T. 17.03.2020).

Kanun Teklifleri

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=209143/
<https://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1602.pdf> (E.T. 20.08.2020).

<https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-2817.pdf> (E.T. 20.08.2020).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=74767 / <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0474.pdf> (E.T. 20.08.2020).

<https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1823.pdf> (E.T. 20.08.2020).

<https://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0595.pdf> (E.T. 20.08.2020).

<https://www2.tbmm.gov.tr/d21/2/2-1045.pdf> (E.T. 20.08.2020).

<https://www2.tbmm.gov.tr/d21/2/2-1018.pdf> (E.T. 20.08.2020).

